

Genealogice
P/178

REVISTA ARHIVELOR

ARHIVISTICĂ — CRONOLOGIE — DIPLOMATICĂ
HERALDICĂ — GENEALOGIE — INSTITUȚIUNI
MINIATURISTICĂ — PALEOGRAFIE — SIGILOGRAFIE

PUBLICATĂ PRIN ÎNGRIJIREA

PROF. AURELIAN SACERDOȚEANU
DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

VI. 2.

1944 — 1945

BUCUREȘTI 1945

Revista Arhivelor apare în conformitate cu art. 14 din *Legea de organizare a Arhivelor Statului* din 1925: „Să se redacteze o revistă oficială a Arhivelor Statului, care va trata toate problemele în legătură cu organizarea și funcționarea acestei instituții și va cuprinde studii și cercetări din domeniul disciplinelor științifice ce au ca obiect de studiu documentele, pecetea și orice alt material de Arhivă”.

A fost înscrisă în registrul de periodice al Tribunalului Ilfov sub Nr. 471/1938.

Redacția și administrația sunt la Direcțiunea generală a Arhivelor Statului, str. Arhivelor Nr. 4, București, I.

Abonamentul este de 20.000 lei pentru două fascicule care alcătuiesc un volum. Prețul unei fascicule 12.000 lei.

Direcțiunea nu răspunde de părerile exprimate de către autorii studiilor publicate în revistă.

CUPRINSUL

	Pag.
I. Articole	145—286
V. LAURENT, <i>L'Homiliaire marial du Coistin gr. 274 et l'activité paléographique du métropolite de Mithymne Gabriel Summaripa</i>	145—155
TEODOR BALAN, <i>Câteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zoila</i>	156—164
CONSTANTIN SASSU, <i>Țările române spre sfârșitul veacului al XVIII-lea. Câteva observațiuni în cadrul problemelor puse în 1774 de măturile generalului Barco, unul din autorii răpirii Bucovinei</i>	165—230
TEODOR BALAN, <i>Cordonul Bucovinei</i>	231—239
EMIL VIRTOSU, <i>Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu: Arhimandritul Ghenadie Părvulescu 1805—1873</i>	240—255
CONST. MOISIL, <i>Sigiliile lui Mircea cel Bătrân</i>	256—286
II. Miscellanea	287—343
A. SARCEDOTEANU, <i>Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1944 făcută către Consiliul de Perfecționare</i>	287—315
IOSIF E. NAGHIU, <i>Câteva comunicări: [1. Coloniști spanioli la Becicherecul Mare; 2. Un memoriu din Hafeg; 3. Trei scrisori; 4. Diploma de doctor în teologie a Episcopului Alexandru Dobra (1822); 5. O poezie despre Sf. Ioan Capistran; 6. Anabapțiștii în Transilvania]</i>	315—324
V. ANTONIU, <i>O rezoluție a lui Spiru Haret</i>	325—326
N. CEREDAREC, <i>Soveja sau Dobromira</i>	327—328
N. CEREDAREC, <i>Câteva date despre un sat străvechi Lubnești. Ibănești din finutul Dorohoiului</i>	328—330
A. SARCEDOTEANU, <i>Tărăști sigiliul lui Mihai Viteazul</i>	330—333
CONST. D. IONESCU, <i>Un document inedit dela Mihai Racovișă Voevod</i>	333—338
A. S., <i>Harilaus Metaxa</i>	338—339

REVISTA ARHIVELOR

VI

1944—1945

REVISTA ARHIVELOR

ARHIVISTICĂ – CRONOLOGIE – DIPLOMATICĂ
HERALDICĂ – GENEALOGIE – INSTITUȚIUNI
MINIATURISTICĂ – PALEOGRAFIE – SIGILOGRAFIE

PUBLICATĂ PRIN ÎNGRIJIREA

PROF. AURELIAN SACERDOȚEANU
DIRECTORUL GENERAL AL ARHIVELOR STATULUI

VI. 2.

1944 – 1945

BUCUREȘTI 1945

Revista Arhivelor apare în conformitate cu art. 14 din *Legea de organizare a Arhivelor Statului* din 1925 : „Să se redacteze o revistă oficială a Arhivelor Statului, care va trata toate problemele în legătură cu organizarea și funcționarea acestei instituții și va cuprinde studii și cercetări din domeniul disciplinelor științifice ce au ca obiect de studiu documentele, peceteile și orice alt material de Arhivă”.

A fost înscrisă în registrul de periodice al Tribunalului Ilfov sub Nr. 471/1938.

Redacția și administrația sunt la Direcțiunea generală a Arhivelor Statului, str. Arhivelor Nr. 4. București, I.

Abonamentul este de 20.000 lei pentru două fascicule, care alcătuiesc un volum. Prețul unei fascicule 12.000 lei.

Direcțiunea nu răspunde de părerile exprimate de către autorii studiilor publicate în revistă.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Tabla de materii	V—VII
I. Articole	I—98; 145—286
ANTONIU (VANGHELE), <i>Reguli vechi pentru organizarea Arhivelor Statului</i>	60—90
BALAN (TEODOR), <i>Câteva scrisori ale lui Dimitre Onciul către Sever Zotta</i>	156—164
BALAN (TEODOR), <i>Cordonul Bucovinei</i>	231—239
DOBRESCU (ION C.), <i>Documente de moșneni (Brădet-Mehedinți)</i>	30—46
LAURENT (VITALIEN), <i>L'Homiliaire marial du Coislin gr. 274 et l'activité paléographique du métropolit de Méthymne Gabriel Summaripa</i>	145—155
MĂRCUȘ (ION), <i>Câteva observațiuni privitoare la selecționarea arhivelor vechi</i>	91—98
MOISIL (CONST.), <i>Sigiliile lui Mircea cel Bătrân</i>	256—286
POTRA (GEORGE), <i>Contribuțiuni la istoricul arhivelor românești</i>	1—29
SASSU (CONSTANTIN), <i>Țările române spre sfârșitul veacului al XVIII-lea. Câteva observațiuni în cadrul problemelor puse în 1774 de mărturiile generalului Barco, unul din autorii răpirii Bucovinei</i>	165—230
UNGUREANU (GH.), <i>Documente relative la începutul domniei lui Ioan Sandu Sturza Voevod</i>	47—59
VIRTOSU (EMIL), <i>Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu: Arhimandritul Ghenadie Părvulescu, 1805—1873</i>	240—255
II. Miscellanea	99—142; 287—315
ANTONIU (V.), <i>O rezoluție a lui Spiru Haret</i>	325—326
BUJOREANU (ȘTEFAN), <i>Șchitul Ghireasa (Covurlui)</i>	136—139
CEREDAREC (N.), <i>Soveja sau Dobromira</i>	327—328
CEREDAREC (N.), <i>Câteva date despre un sat străvechi Iubănești. Ibănești din ținutul Dorohoiului</i>	328—330
IONESCU (CONST. D.), <i>Un document inedit dela Mihai Racoviță Voevod</i>	333—338
MUREȘAN-TRITEANU (ELENA), <i>Un document din Drăguș (Făgăraș)</i>	128—131
NAGHIU (IOSIF E.), <i>Câteva comunicări [1. Coloniști spanioli la Becicherecul Mare; 2. Un memoriu din Hațeg; 3. Trei scrisori; 4. Diploma de doctor în teologie a episcopului Alexandru Dobra (1822); 5. O poezie despre Sf. Ioan Capistran; 6. Anabapțiștii în Transilvania]</i>	315—324
PESCARIU (OLIVIA), <i>Dispozițiuni din anul 1774 privitoare la perceperea impozitului în Ardeal</i>	131—136

SACERDOTEANU (A.), <i>Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1943 făcută către Consiliul de Perfecționare</i>	98—128
SACERDOTEANU (A.), † <i>Ion Simionescu</i>	139
SACERDOTEANU (A.), † <i>Grigore Antipa</i>	139—140
SACERDOTEANU (A.), † <i>Anita Belciugăteanu</i>	140—141
SACERDOTEANU (A.), † <i>Nicolae Cartoian</i>	141—142
SACERDOTEANU (A.), <i>Dare de seamă despre Arhivele Statului pe 1944 făcută către Consiliul de Perfecționare</i>	287—315
SACERDOTEANU (A.), <i>Iardși sigiliul lui Mihai Viteazul</i>	330—333
SACERDOTEANU (A.), † <i>Harilaus Metaxa</i>	338—339
SACERDOTEANU (A.), † <i>Constantin Lacrășianu</i>	339
SACERDOTEANU (A.), † <i>I. R.-Pogoneanu</i>	339—341
SACERDOTEANU (A.), † <i>George Popa-Lisseanu</i>	341—342
SACERDOTEANU (A.), † <i>Constantin Părvulescu</i>	342—343

III. Bibliografie 143—144 ; 344—352

1. Dări de seamă.

<i>Anuarul liceului „Gh. Șincai” din București pe anii 1892—1942</i> (A. S.)	143—144
BIBERI (ION), <i>Profiluri literare franceze</i> (A. S.)	344—345
BODEA (DR. CORNELIA), <i>Moise Nicoară</i> (A. S.)	345—346
BRĂTIANU (GH. I.), <i>Le Conseil du roi Charles</i> (A. S.)	346
CIOCAN (RÓDICA), <i>Politica Habsburgilor față de Transilvania</i> (A. S.)	346
GRAUR (NICUȘOR), <i>In preajma altei lumi</i> (A. S.)	346—347
OTETEA (ANDREI), <i>Tudor Vladimirescu</i> (A. S.)	347—350
ȘTEFĂNESCU ALEXANDRU (I. D.), <i>Sola verba</i> (A. S.)	143

2. Cuprinsul revistelor.

<i>Balcania</i> , II—III (1939—1940) (A. S.)	350—352
--	---------

IV. Informații 144 ; 353—354

1. <i>Cronica Arhivelor</i> (A. S.)	144 ; 353—354
2. <i>Diverse</i> (A. S.)	144

V. Indice de documente (A. S.) 355—362

VI. Indice general 363—376

VII. Figuri în text :

1. <i>Monetă dela Vladislav Voevod</i>	258
2. <i>Monetă dela Radu Voevod</i>	258
3. <i>Monetă dela Radu Voevod</i>	259
4. <i>Monetă dela Radu Voevod</i>	259
5. <i>Monetă dela Mircea cel Bătrân</i>	260

	<u>Pag.</u>
6. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1390	265
7. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1411.	266
8. Sigiliul mic cu legenda latină al lui Mircea cel Bătrân atârnat la scri- soarea din 1403	267
9. Sigiliul mic cu legenda slavă al lui Mircea cel Bătrân atârnat la tra- tatul din 1411	267
10. Sigiliul mic al lui Mircea cel Bătrân atârnat la privilegiul din 1413 . .	268
11. Sigiliul lui Vlad Dracul	268
12. Sigiliul lui Vladislav Voevod atârnat la tratatul din 1368	284

VIII. Planșe afară din text :

I. I. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1390 ; 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1391	265
II. 1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1409 ; 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1411.	266
III. 1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. atârnat la privilegiul lui Radu Vv. din 1421 ; Sigiliile mici ale lui Mircea Vv. : fig. 2. cu legenda latină din 1413 ; fig. 3. cu legenda latină din 1403 ; fig. 4. cu legenda slavă din 1411.	268
IV. 1600 (7108) <i>Iulie 3, Iași</i> . Cartea lui Mihai Viteazul pentru egumenul Dosefiei dela Secul	331

L'HOMILIAIRE MARIAL DU COISLIN GR. 274

ET

L'ACTIVITÉ PALÉOGRAPHIQUE DU MÉTROPOLITE
DE MÉTHYMNE GABRIEL SUMMARIPA

Le fonds grec de la Bibliothèque Barberini, depuis 1902 à la Vaticane ¹⁾, comprend, sous le numéro 280, une collection de 27 documents ²⁾, en autographes ou en simples copies émanant de diverses personnalités des XVIe et XVIIe siècles. Deux d'entre eux sont des lettres adressées au cardinal François Barberini ³⁾ par l'archevêque de Méthymne ⁴⁾ Gabriel. Celles-ci ne furent pas les seules que le personnage envoya à Rome. Converti au catholicisme, il y vécut quelque temps et prit à cette occasion contact avec les grands bibliophiles et mécènes de l'époque. Réfugié en terre d'Otrante sa tâche semble avoir été de renseigner la Propagande sur l'état disciplinaire des chrétientés orthodoxes,

1. Cf. Seymour de Ricci, *Liste sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Barberini* dans la Revue des Bibliothèques, XVII, 1907, 91—125.

2. Description détaillée de cet ensemble par Sp. Lambros, *Νέος Έλληνομνήμων*, V, 1908, 459—467. On y trouvera également, comme l'indique le titre de l'article auquel nous renvoyons, des renseignements plus ou moins complets sur plusieurs autres manuscrits de la collection, qui doit faire l'objet d'un catalogue exhaustif sur le modèle de ceux que la Vaticane édite présentement.

3. Directeur de la Bibliothèque Vaticane depuis 1627.

4. Le Quien, *Oriens Christianus*, II, 1740, 964 n. XV mentionne seulement son épiscopat sans lui assigner de dates précises. Celles-ci sont difficiles à déterminer. Divers signalements le donnent en charge de manière continue de 1616 à 1620 sûrement. Il fut promu dès lors sous Timothée II (1612—1620) après juillet 1614, quand son prédécesseur Grégoire était encore en fonction Γρηγόριος δ Παλαμᾶς IV, 1920, 742). Il est tout naturel que Cyrille Lucaris, revenu au patriarcat le 4 novembre 1620, l'ait éloigné de son siège. Il ne serait pas impossible qu'il en ait repris possession, mais rien ne l'indique d'autant que Cornélius (+ 6 févr. 1652), successeur de l'éphémère Alexandre, semble avoir siégé de manière continue depuis 1622 au moins. Toutefois, nous le répétons, l'éventualité d'un ou de plusieurs épiscopats entre les nombreux pontificats de Lucaris n'est pas exclue.

principalement sur leurs abus, et de signaler sinon de fournir des manuscrits à l'avidé préfet de la Sacrée Congrégation. Le rôle joué par lui dans l'histoire, alors mouvementée ¹⁾, des relations entre l'Eglise Romaine et le Patriarcat de Constantinople semble avoir été modeste et, en tout cas, de second plan. Il est un autre aspect de son activité, également très secondaire, qu'aucun paléographe n'a encore signalé faute d'avoir pu reconnaître en lui certain copiste connu d'autre part. C'est elle que nous voudrions retracer dans cette courte note.

La première des lettres dont il vient d'être question nous fournit sous ce rapport un renseignement décisif. Elle nous apprend deux choses : l'existence au couvent de la Théotocos dans l'île de Halki, couvent qui existe encore aujourd'hui, d'un codex contenant trente homélies des Pères sur les fêtes de la Sainte Vierge, et la présence chez les Pères jésuites de Constantinople d'une copie de ce manuscrit aux titres et aux lettrines or et bleu, copie que Gabriel avait faite avec soin par amitié pour l'ambassadeur de France, le baron de Salignac ²⁾, qui, après sa mort, l'avait laissée aux religieux de la Compagnie. Le scribe, qui avait décidément assez bonne idée de son travail, conseillait au cardinal de procéder par réquisition à l'acquisition de ce volume à l'en croire exceptionnellement beau. Un ordre et le bijou serait à lui !

Frappé par ces précisions, Lambros en publia le texte pour servir à l'histoire ³⁾ du fonds Barberini. On pouvait en effet croire que l'illustre correspondant se fût laissé tenter par la facile suggestion et que les missionnaires, heureux de leur côté d'obliger un prince de l'Eglise, se seraient empressés de s'en dessaisir en sa faveur. Le savant athénien l'a laissé entendre et n'a pas poussé plus loin son enquête ⁴⁾.

Or dans son état actuel, la collection grecque du cardinal ne contient rien ⁵⁾ de pareil. D'autre part, comme les recueils d'homélies

1. C'est en effet l'époque qui vit la lutte à mort des deux Cyrille, Lucaris et Kon-taris, l'un luthérianisant l'autre catholicisant, pour la possession du Patriarcat oecuménique.

2. de Gontaut-Biron, baron de Salignac fut ambassadeur de Henri IV à Constantinople de 1607 à 1610.

3. Cf. Sp. Lambros, *loc. et op. cit.* 460.

4. Le corps de la lettre seul est édité, *loc. cit.*, 462, 463, sans éclaircissement d'aucune sorte. Nous redonnons ce passage avec la partie inédite du document d'après une photographie de l'original.

5. On peut aisément s'en rendre compte en parcourant le catalogue des manuscrits de contenu hagiographique décrits par le P. H. Delehaye dans les *Analecta Bollandiana*, XIX, 1900, 81—118.

mariales sont d'une extrême rareté, il ne paraît pas tout à fait vain de se demander ce qu'est devenu celui qui nous occupe.

La tâche est aujourd'hui des plus aisées, grâce au vaste répertoire d'hagiographie et d'homilétique dressé par le regretté Mgr. Ehrhard. On y trouve ¹⁾ en effet le signalement de deux volumes de panégyriques transcrits tous deux au début du XVIIe siècle, exactement en 1608 et en 1608/1609 ; ce sont les coislin gr. 274 et Halki Ecol. Commenc. 47. Si l'on tient compte du fait que le baron de Salignac mourut en 1610, on se persuadera aisément que le codex recherché doit être l'un de ces deux-là.

Les indications de Gabriel de Méthymne font tout de suite penser au second. Ne se trouve-t-il pas à Halki signé à la date présumée ? Il suffit de le feuilleter, voire d'en parcourir attentivement la description pour se rendre compte qu'il ne répond pas aux caractéristiques sus-mentionnées. Le copiste dit en effet avoir consigné dans son exemplaire la date à laquelle son prototype ancien a été transcrit ainsi que celle de son propre travail. Or rien de tel dans le volume ²⁾ actuel de Halki. Une note plus récente, de 1695, fait en revanche connaître que sa copie fut faite sous l'higoumène Philothée par le moine Anthime. On pourrait supposer que tel fut le nom de Gabriel avant son élévation à l'épiscopat. Il resterait néanmoins qu'aucune allusion n'y est faite à l'âge de l'original reproduit.

Il en va tout autrement du coislin 274 ³⁾ qui porte à la fin en lettres d'or (μετὰ χρυσοῦ cette longue signature :

Ἐγράφη τὸ παρὸν πανηγυρικὸν
διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ ἐκ-
λαμπροτάτου ἀποκρισιάρη τοῦ ἐνδο-
ξοτάτου ῥηγὸς Φράντζα, διὰ χειρὸς
Γαβριὴλ ἱερομοναχοῦ Συμαροῦπα καὶ
πρωτοσυγγέλου τῆς ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει μεγάλης ἐκκλησίας, ἐν ἔτει

*Le présent volume de pané-
gyriques a été écrit avec le concours
et aux frais du très illustre ambas-
sadeur du très glorieux roi de
France par la main du hiéromoine
Gabriel Summaripas hiéromoine
et protosyncelle de la Grande*

1. Cf. A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Erster Teil. Überlieferung II, Band, 2. Lieferung, Leipzig, 1938, 203—206.

2. Il existe deux descriptions détaillées de ce manuscrit, l'une de Jos. Boyens dans les *Analecta Bollandiana*, XXX, 1901, 59—63 et l'autre du métropolitain de Paromythia Athénagoras dans la revue athénienne, *Ἐπετηρίς ἐταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, X, 1933, 287—290.

3. Cf. P. de Montfaucon, *Bibliotheca Coisliniana olim Segueriana*, Parisiis 1715, 388, 389.

ἡμεῖς, ἰνδ:κτιῶνος σ', μηνὶ ἰουνίῳ,
ἀντεγράφῃ δὲ ἐξ ἐνὸς βιβλίου τῆς
Παναγίας τῆς ἐν Χάλκῃ, ἔπερ ἐ-
γράφῃ ἐν ἔτει, ςωκζ', ἰνδ:κτιῶνος β',
διὰ χειρὸς Ἀναστασίου μοναχοῦ
ἀντικρυ Βυζαντίου.

*Eglise qui est à Constantinople,
en l'an 7116 (=1608) de la sixième
indiction, au mois de juin. Il a
été copié sur un livre de la Pana-
ghia de Halk', en face de Byzance,
par la main du moine Anastase
en l'an 6728 (=1318, 19) de la
deuxième indiction.*

Ici tout concorde ou peut aisément se concilier avec ce que nous apprend la lettre au cardinal Barberini. Non seulement le lieu est identique, ce qui se vérifiait aussi dans le cas précédent, mais le nom même des scribes, ce qui est normal, puisque avant d'être promu à l'épiscopat notre calligraphe était moine et n'avait pas de ce fait à en changer. Ajoutons que la haute fonction exercée par lui au Patriarcat le désignait naturellement pour quelque haute prélature. On peut même constater qu'en ce début du XVIIe siècle les titulaires du poste ne s'y attardaient pas puisque de 1602 à 1605 six protosyncelles au moins furent élus à diverses métropoles ¹). Malheureusement l'acte synodal qui le nomma à Méthymne dans l'île de Lesbos ne figure plus dans les registres du Phanar et ne s'est pas que je sache conservé ailleurs. Cela au reste n'importe ici où l'essentiel est de constater la parfaite concordance des dates et des faits. S'il restait quelque doute sur l'identité de nos deux Gabriel, la mention de l'ambassadeur de France auprès du sultan suffirait à le lever : l'apocrisiaire du roi de France en 1608/09 ne peut qu'être identique au baron de Salignac, ambassadeur ²) du roi de France de 1607 à 1610.

Le coislin 274, après avoir appartenu au diplomate, passa donc après son décès dans la bibliothèque des Jésuites français de Saint-Benoît ³) de Galata. Comment aboutit-il en France? La question ne peut encore recevoir de réponse absolument dirimante. Il est seu-

1. Chrysanthè à Iacédémonè (21 mars 1601), Anthime à Naupacte-Arta (23 novembre 1601), Denis à Christianopolis (28 mai 1602), Nathanael à Athènes (3 décembre 1602), Léonce à Larissa (janvier 1604) et Sophrone à Thessalonique (5 décembre 1605). Comme bien l'on pense, plusieurs autres précédèrent Gabriel dans la fonction.

2. M. de Salignac mourut le 10 octobre 1610 et fut inhumé dans l'église des Jésuites dont il fut l'un des plus fidèles habitués.

3. Voir sur ce couvent la notice de A. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, Paris 1894, 231—270. Bref récit des funérailles de l'ambassadeur par le supérieur, le P. de Caillac, *ibidem* p. 247. Comme ce religieux le dit expressément, le diplomate décéda „après avoir légué une bonne partie de ses livres à St.-Benoît”.

lement possible de faire une hypothèse. On ne sache en effet pas que les susdits religieux, établis à Constantinople depuis exactement un quart de siècle, aient possédé un fonds ¹⁾ quelconque de manuscrits. Il en traîna bien toujours quelque spécimen sur leurs rayons mais aucun lot ne semble y avoir été formé bien que les confrères du collège de Clermont en eussent à l'occasion été friands. D'autre part, si ceux-ci avaient jamais reçu le volume, on le trouverait dans un autre fonds, dans le Supplément grec ²⁾ ou ailleurs.

Une seule conjecture reste de ce fait plausible : ou l'homiliaire du baron de Salignac fut offert en hommage au chancelier Séguier (+ 1675) par quelque proche successeur ou il fut acquis pour son compte par un de ses rabatteurs, en ce cas très certainement par le rhéteur Athanase (+ 1663) qui, vingt années durant, eut d'incessantes missions en Orient ³⁾, d'où il rapporta pour ses mandants, Séguier et Mazarin, plus de trois cents grecs.

Ce ne fut pas la seule copie que le futur prélat fit du même recueil. Il y a en effet trace d'un autre volume, transcrit au cours de cette même année 1608, dont un peu moins du tiers s'est seulement conservé. On trouve dans le codex Berol. gr. 43 (Philipp. 1447) le texte de neuf homélies mariales ⁴⁾ transcrites également par le protosyncelle Gabriel Summaripa et déjà comprises dans le coislin, où elles se présentent à peu près dans le même ordre. Que ce soit là le reste d'un recueil entier

1. Il est possible que le manuscrit dont nous parlons ne fut pas le seul que de Salignac ait laissé aux religieux et que don en ait été, comme nous le disons, fait par la suite au chancelier Séguier. C'est à l'historien du fonds Coislin qu'il appartiendra d'éclaircir ce point.

2. Un certain nombre des manuscrits du célèbre collège furent versés à la Nationale sous la Révolution. Sur la formation des divers fonds grecs de cette Bibliothèque voir, pour mémoire, la note succincte de R. Devreesse *Les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale* dans *Lettres d'Humanités*, II, Paris 1943, 166—180. Une note de cet article (p. 179 n. 1) nous apprend que l'auteur, nommé pendant la guerre Conservateur des manuscrits de la Bibliothèque Nationale, s'est donné la tâche de confectionner un nouveau catalogue du fonds Coislin. Il est à déplorer que le passage de cet éminent spécialiste à la tête du Département ne lui ait pas inspiré une besogne plus urgente : la description du *Supplément grec* pour lequel l'on n'aura longtemps encore que l'Inventaire vraiment trop sommaire de H. Omont. Le temps, qui lui était visiblement mesuré, eût dû lui dicter ce choix. Que de catalogues modernes ne valent pas celui de Montfaucon !

3. Cf. H. Omont, *Missions archéologiques en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1902, 1—26. L'hypothèse émise serait facilement contrôlable si vraiment tous les volumes rapportés de ses courses par Athanase sont marqués. Voir H. Omont, *op. cit.*, 21. n. 1.

4. Cf. A. Ehrhard, *op. cit.*, 206.

c'est ce que permet de croire l'état fragmentaire dans lequel est transmis le second sermon mutilé du début. Mais rien ne dit que cet exemplaire ait été commandé par le diplomate français, rien non plus qu'il ait été à la disposition des jésuites. On remarquera également l'absence totale¹⁾ de mention chronologique intéressant l'ancienneté du prototype reproduit. De toute évidence cette seconde copie, dont les cahiers ne semblent pas avoir été réunis et brochés, est distincte de celle dont l'archevêque Gabriel recommandait l'acquisition au cardinal Barberini.

Il nous reste à retrouver le vieux codex qui a servi de modèle au diligent prélat. La notice, reproduite ci-dessus, indique clairement le lieu où il se trouvait conservé au début du XVIIe siècle : le couvent de la Panaghia dans l'île de Halki ; elle y ajoute la date de sa transcription, l'an 1318/1319, et le nom du copiste, Anastase²⁾. Ces diverses précisions ne permettent malheureusement pas d'identifier le modèle avec une certitude absolue, car aucun homiliaire de ce type ne conserve aujourd'hui pareilles données. Mais, comme l'a établi Mgr Ehrhard³⁾, celui-ci ne peut guère être que l'actuel athon. Protatou 57.

Il n'y a pas certitude disons-nous. En effet, Gabriel de Méthymne décrit un volume en parchemin (*βιβλος μέμβρανος*), tandis que celui dont nous parlons est étiqueté bombycin par un bon connaisseur⁴⁾. L'évêque, écrivant à près de trente ans de distance, s'est-il trompé ? Il en fut très probablement ainsi à moins qu'il n'ait intentionnellement surfait la qualité du matériel employé par son modèle pour en augmenter la valeur. L'absence de colophon s'explique à merveille. Le volume a en effet voyagé. Enlevé par fraude à son couvent d'origine et porté à l'Athos, on aura tenu à en supprimer l'ex-libris. En effet ceux-ci se consignent généralement à la suite du texte à l'extrême fin du volume. Et ce devait bien être ici le cas puisque le dernier feuillet et *lui seul* est arraché. L'intention qui a inspiré cette mutilation est d'autant plus évidente que l'ensemble est bien conservé.

Gabriel a quelque peu changé l'ordre de son prototype dans le dessein visible de grouper les diverses homélies autour des fêtes qu'elles célèbrent (Nativité, Présentation, Purification, Annonce, Dcmini-

1. Cf. C. Van de Vorst et H. Delehay, *Catalogus codicum hagiographorum graecorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Bruxelles 1913, 153.

2. Enregistré après coup par le répertoire de Vogel et Gardthausen, *op. cit.*, 15 n. 6 qui le date avec une légère inexactitude de 1319.

3. Voir ses raisons dans *Überlieferung*, 205.

4. Lambros lui-même. C'est au reste un signe d'époque, car dès la fin du XIIIe siècle le parchemin est d'un emploi exceptionnel.

tion) ; il en a en outre omis une ¹⁾ sur l'Annonciation. C'est donc un total de trente et un et non de trente ²⁾ discours que le coislin connaît et livre. Un phénomène similaire de classement s'observe dans la copie restée à Halki.

Pour aguicher le cardinal bibliophile, le prélat appuya sur la corde sensible en soulignant l'argument inattendu et de premier ordre que l'écrit de saint Cyrille d'Alexandrie lui parut apporter en confirmation de deux dogmes catholiques : la Primauté romaine et la Procession du Saint Esprit. Ce témoignage devait être d'autant mieux venu que le texte imprimé était d'emblée déclaré corrompu par quelque orthodoxe mal intentionné.

Le signalement, vague au demeurant, que donne le correspondant ferait croire à une identité de discours falsifié en un point dans la tradition conciliaire. En réalité, il s'agit de part et d'autre de deux écrits différents mais si apparentés de fond et de forme qu'on les prendrait aisément pour deux rédactions d'une même homélie ³⁾ sur un même thème. Tous deux se présentent en effet comme le discours d'ouverture que saint Cyrille aurait prononcé à la première session du concile d'Ephèse ; tous deux expriment, suivant un canevas identique, les mêmes idées parfois dans les mêmes termes. Gabriel veut en conséquence dire à n'en pas douter que l'homélie placée sous le nom de Cyrille dans les Actes conciliaires tels qu'on les trouvait imprimés de son temps était entièrement falsifiée. L'éditeur récent de ces mêmes Actes est allé plus loin que lui : *Sermo non est Cyrilli*, a-t-il résolument écrit ⁴⁾. Sa concurrente, celle de la tradition extraconciliaire, serait-elle authentique ? De bons et récents auteurs ⁵⁾ l'ont à bon droit contesté.

1. La quatrième du groupe. Cf. Ehrhard, *op. cit.*, 203.

2. Comme l'affirme, dans la lettre publiée ci-dessous, Gabriel qui sans doute ou ne se souvenait plus bien du nombre exact ou ne se souciait pas de précision absolue.

3. Les deux homélies commencent au surplus par le même mot (Φαίδρον-Φαίδρός). Texte de l'une dans Mansi, *Amplissima conciliorum collectio* IV 1252—1257 ; PG., LXXVII, 992—996 et E. Schwartz, *Acta conciliorum oecumenicorum* I i 2 101—104 et de l'autre dans PG., *loc. cit.*, 1029—1040.

4. Cf. E. Schwartz, *op. et loc. cit.*, 102 en note. L'éditeur ne marque malheureusement ni référence ni raison.

5. Cf. Niessen, *Die Mariologie des hl. Hieronymus*, Münster 1913, 240 et Ad. Eberle, *Die Mariologie des heiligen Cyrillus von Alexandrien*, Freiburg i. Br. 1921, 128—130 (texte et note). Ces critiques s'accordent toutefois à admettre, comme nous le soulignons, que la précédente homélie servit de fond à celle-ci dont le style rappelle étrangement le X-e siècle.

Les historiens ¹⁾ de la Primauté n'en ont ni relevé ni discuté le témoignage qui, dans les deux versions, se présente ainsi :

Μάρτυρα δέχου τὸν τίμιον καὶ ἁ-
γιον ἀρχιεπίσκοπον τῆς μεγάλης
Ῥώμης Κελεστίνον.

Τούτων οὕτως ὄντων ἀληθῶς μάρ-
τυρα παρέχομεν ἀξιόπιστον τὸν ἁ-
γιώτατον καὶ ἀρχιεπίσκοπον πάσης
τῆς οἰκουμένης, πατέρα τε καὶ πα-
τριάρχην Κελεστίνον τὸν τῆς μεγα-
λουπόλεως Ῥώμης.

Ils ont sans doute jugé qu'ils n'avaient pas à le faire ²⁾.

On ne rencontre pas davantage dans les ouvrages ³⁾ consacrés à la polémique grécolatine le passage déclarant le Père *premier esprit et première cause* dans la production du Saint Esprit. L'expression y afférente, qui, suivant Gabriel de Méthymne, devait se lire dans l'homélie en question ne s'y rencontre aucunement et l'on peut se demander si la mémoire de l'évêque ne l'a pas trompé sur ce point. Cependant celui-ci avait souvenance d'avoir montré le passage altéré à un ami, Jean-Matthieu Caryophyllis. Celui-ci, d'autant plus aisément convaincu qu'il était d'un catholicisme militant, le rectifia aussitôt sans doute dans ses *Graecorum Patrum orationes in laudem Virginis* ⁴⁾.

A une époque où un grand nombre d'écrits des Pères grecs étaient édités pour la première fois en Occident, l'attention des érudits comme des historiens eût naturellement dû se porter sur l'authenticité

1. Voir tout spécialement l'article du P. M. Jugie, *La Primauté Romaine au Concile d'Ephèse* dans *Echos d'Orient* XIV, 1911, 136—146.

2. A vrai dire le titre de : ἀρχιεπίσκοπος τῆς οἰκουμένης décerné au pape, ne serait pas tellement anachronique à l'époque du concile d'Ephèse (431), puisque vingt ans plus tard, au concile de Chalcédoine, deux diacres alexandrins, portant leurs plaintes contre Dioscore devant saint Léon l'appelaient entre autres : οἰκουμενικός ἀρχιεπίσκοπος Cf. Mansi VI, 1011. *op. cit.*, Mais vingt ans c'est beaucoup et l'autorité de Cyrille y ajouterait encore singulièrement, quoique l'on doive voir de toute façon dans la titulature des clercs précités un usage de l'Eglise d'Egypte.

3. En particulier dans celui du P. M. Jugie, *De Processione Spiritus Sancti ex fontibus Revelationis et secundum Orientales dissidentes*, Romae 1936, 138—143. L'expression : πρώτη αἰτία que l'auteur ne relève pas chez saint Cyrille se trouve au contraire chez saint Basile (*op. cit.*, 153). Voir *ibid.*, pp. 153, 154 en note la controverse soulevée autour d'un texte où le docteur cappadocien affirme que le Père est cause du Saint Esprit.

4. Relevé par E. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIe siècle*, III, Paris 1895, 195. Notice sur le personnage, *ibidem* 194—203. Caryophyllis, né en 1565 ou 1566, entra au collège Grec de Rome en 1583, y prit ses grades, y enseigna brillamment, puis fut envoyé vers la fin du siècle—il s'y trouvait en 1597—dans son pays, en Crète. Revenu à Rome après quatre ans, il obtint un poste à la Vaticane et fut nommé archevêque d'Iconium. Il mourut en 1625.

des textes imprimés, particulièrement en matière controversée. On y tendit sans doute mais la difficulté, souvent l'impossibilité de se procurer plusieurs copies d'un même ouvrage ont rendu ce désir illusoire. Dans une précédente lettre, datée du 4 décembre 1634, ¹⁾ le métropolitain lesbien avait attiré l'attention du cardinal Barberini sur la nécessité de rétablir partout la bonne leçon. Gabriel donnait à cette occasion un curieux conseil. A son avis, ce travail devait de préférence être confié à un latin sachant le grec, non qu'il se défiât de l'orthodoxie de catholiques décidés comme Carophyllis et François Kokkos ²⁾, mais parce que ces bonnes gens, patriotes avant tout, versaient aisément dans une autre erreur : le phylétisme qui les portait à voir et à introduire le grec partout. Gabriel Summaripa que ses origines latines ³⁾ prémunissaient sans doute contre ces excès s'était insurgé contre cette manie chauviniste. Dans l'impossibilité d'amener ses compatriotes à plus de raison, il avait préféré quitter Rome et le Collège où, comme tant d'autres émules, il était hébergé.

Son départ de la Ville Éternelle l'avait jeté sur les grandes routes où il ne rencontra que déboires. Pèlerin de Jérusalem, il dut faire une escale forcée dans la petite île de Milo dont l'évêque ⁴⁾ le dévalisa. Des moines palestiniens achevèrent de piller ses bagages. Livres, argent et autres affaires, tout fut emporté.

L'aventure avait fini par laisser froid le diligent prélat qui n'éprouvait de regret que pour un recueil de textes ou de citations puisés en de *vieux ouvrages authentiques*. Ainsi ce passionné calligraphe ne se contentait pas de transcrire les plus beaux témoins de l'éloquence

1. Cf. Sp. Lampros, *loc. et op. cit.* 464 n. 21.

2. Cf. E. Legrand, *op. cit.*, 149—152. Autre élève du Collège grec où il entra en 1587 et où il passa douze années ; installé ensuite à Naxos, sa patrie, il fut appelé à Constantinople par le patriarche Raphaël II (1602—1607). Au bout de cinq ans, désireux de fuir la peste et de revoir Rome, il s'embarqua pour l'Occident, mais, comme il s'arrêta à Naxos chez ses parents, le mal qu'il craignait l'y saisit et il en mourut.

3. La famille compte encore quelques représentants à Naxos, berceau du groupe levantin.

4. L'événement dut se passer peu avant la date où fut écrite la lettre que nous reproduisons ci-dessous (16 janvier 1625), car Gabriel dit expressément que le trouble à lui causé par ses détresseurs lui a fait commettre un oubli dans sa précédente lettre au cardinal, également conservée et datée du 4 décembre 1624. Le nom du prélat insulaire est inconnu. Deux de ses successeurs adhèrent, au cours de ce même XVIIe siècle, à l'union avec Rome, Macaire (Cf. L. Allatius, *De Ecclesiae occidentalis et orientalis perpetua consensione*, Cologne 1648, 109b) de date inconnue et Denis signataire, en 1662, d'une lettre collective à Alexandre VII (*Orientalia Christiana*, XXII, 1921, 144).

patristique ; il veillait à la pureté et à l'authenticité des textes. C'est ce même souci qui lui faisait signer ses copies et mentionner avec soin le signalement des prototypes reproduits.

Cette préoccupation nous a permis d'identifier l'évêque avec le protosyncele du Patriarcat et de lui attribuer sûrement la copie l'homiliaire du coislin gr. 574. Ce ne dut pas être la seule que l'on dût à sa plume. Une diligente enquête dans les archives de l'époque en relèvera sans nul doute quelques autres dont la découverte permettra d'inscrire son nom en place honorable dans une nouvelle édition si désirable des *Griechischen Schreiber* de Vogel et Gardthausen ¹⁾.

A N N E X E

Lettre ²⁾ de Gabriel Summaripa, métropolitain de Méthymne, au cardinal Barberini : (Barber. gr. 280 f. 33 r.).

Τῷ ἐξοχωτάτῳ καὶ αἰδεσιμωτάτῳ Κυρίῳ μου κυρίῳ Καρδινάλ(ει)
Βαρβερίνῳ τὴν ὀφειλομένην εὐλόγειαν.

Ἐπειδὴ ἡ δοκιμὴ Θεοῦ ἡ συνεργία τοῦ ἀντικειμένου ἀπόλεσα πάντα τὰ ἐμὰ πορευόμενος ἐκ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ παρὰ τῶν σχισματικῶν, τοῦ τε ἐπισκόπου τοῦ Μύλου καὶ τῶν μοναχῶν Ἱεροσολυμιτῶν, βιβλία, χρήματα καὶ ἕτερα εἶδη — δι' ὧν οὐδεμία μοι φροντίς εἰ μὴ δι' ἐν καὶ μόνον βιβλίον ἔχων ἐν αὐτῷ πλείστας σημειώσεις ὥραιας ἐκ βιβλίων παλαιῶν ἀνοθεύτων· τῇ πρὸ ταύτης οὖν ἐπιστολῇ πεμφθῆσῃ τῇ σῇ ἐξοχώτῃ ὑπὸ τῶν κακοθελῶν τούτων τινῶν ἱερέων καὶ κληρικῶν συγκεχυμένος ὧν ἐπελαθόμην μίᾳ μαρτυρίας· μνησθεὶς δὲ γράφω.

Ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν νήσῳ τινὶ καλουμένην Χάληκ ἔστι τις μονὴ τῆς ἁγίας Παρθένου ἐν ἣ θάπτονται οἱ πατριάρχαι· ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ εὐρίσκεται βιβλος μέμβρανος ἔχουσα τρεῖς ἀκόντα ὁμιλίας ἁγίων Πατέρων εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἥντινα βιβλόν ἀντέγραψα ἐγὼ μετ' ἐπιμελείας διὰ χρυσοῦ καὶ λαζούρου τοὺς τίτλους καὶ κεφάλαια φιλίᾳ φερόμενος τοῦ πρέσβεως ⁽³⁾ τῶν Κελτῶν κυρίου Σαλλινιάκ· ἐν ἣ γράφω τὸ ἔτος τῆς παλαιότητος τῆς βιβλου καὶ τὸ ἔτος ὃ ἀντέγραψα. Ἐκείνου δ' ἀποθανόντος ἔμεινεν ἡ βιβλος εἰς τοὺς πατέρας Ἰησοῦτας, ἣν εἰ βούληται ἡ ἐνοχότης σου γράψαι προστακτικῶς ἀγαγεῖν ἢ πέμψαι αὐτὴν ἐν Ῥώμῃ· ἔστιν ἀξία διὰ τὴν σὴν βιβλιοθήκην· οὐ γὰρ εὐρίσκονται πάσαι αἱ ὁμιλίες ἐκεῖναι ἐν τῇ τύπῳ.

1. Les auteurs n'ont enregistré que les copistes antérieurs à l'an 1600. C'est à mon sens une erreur. La présente note prouve clairement que le nom d'un scribe d'époque très récente peut être mêlé à un important problème paléographique.

2. L'orthographe, parfois fantaisiste, de ce document a été scrupuleusement respectée.

3. De Gontaut-Biron baron de Salignac. Ci-dessus p. 146.

Ἐν τῷ μεταξὺ τοίνυν, ἔστι μία ὁμιλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἣν εἶπεν ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμένην ἁγίαν συνόδῳ εἰς ἀπάντησιν τῶν ἁγίων Πατέρων εἰς ἐγκώμιον τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ εἰς κατάκρισιν τοῦ Νεστορίου. Ἀρχεται οὖν οὕτως. Φαιδρὸς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ χάριτος ἐμπειλησμένος, ἐπειδὴ καὶ λαμπρὰ ἡ τῶν ἁγίων Πατέρων σύνοδος. Πρὸς τὸ τέλος. Τούτων γὰρ οὕτως ἀληθῶς ὄντων μάρτυρα παρέχομεν ἀξιόπιστον τὸν ἁγιώτατον καὶ ἀρχιεπίσκοπον πάσης τῆς οἰκουμένης πατέρα τε καὶ πατριάρχην Κελεστίνον· ἥτις ἐν τῷ τύπῳ οὐχ εὐρίσκεται οὕτως, ἀλλὰ νενοθευμένη ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς συνόδου ἐκείνης, ὥσπερ καὶ τό· Πρῶτον νοῦν καὶ αἶτιον Πατέρα κατήγγειλας, ἐν τοῖς χειρογράφοις ἐστὶν ὑγιές, ἐν τῷ τύπῳ οὐχ ὑγιές. Τοῦτο τὸ χωρίον δείξας ποτὲ τῷ ἀγαθῇ μνήμῃ Καρυοφύλλῳ (¹) ἐδιορθώσατο εὐθὺς τὸν τόπον ἐκείνον τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Κυρίλλου.

Δέομαι εἰ ἀξιοῖς εἰς ὃ ἔγραψα πρότερον εἰ ἔστι τις ὑπηρεσία τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας ποιῆσαί με ἢ τινα ἐπιστολὴν παραδοτικὴν εἰς τὴν Σικελίαν πορευθῆναι με ἐκεῖ. Τέλος ἀσπάζομαι τὰ ἱερά αὐτῆς ἐνδύματα δεόμενος πάντοτε Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῆς.

Ἐκ τῆς ἁγίας Σοφίας ἕκτη ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους ,αχλε΄ (²).

Τῆς σῆς ἐξοχότητος καὶ αἰδεσιμότητος,
ταπεινὸς δοῦλος καὶ σὺλαβῆς,
ΓΑΒΡΙΗΛ, ἀρχιεπί(σκοπος) Μηθ(ύμνης)

V. LAURENT

1. Voir supra p. 152 n. 4.

2. Ce millésime est surmonté de son interprétation en chiffres arabes : 1635.

CÂTEVA SCRISORI ALE LUI DIMITRE ONCIUL CĂTRE SEVER ZOTTA

Dimitre Onciul și Sever Zotta erau cunoscuți vechi. Se cunoșteau încă din Bucovina, unde Iancu Zotta, tata lui Sever, conducea trebile politice ale Românilor bucovineni. Tot acest Iancu Zotta ținuse discursul festiv la banchetul de adio oferit în Februarie 1896 lui Dimitre Onciul de către intelectualii bucovineni. Plecarea lui D. Onciul din Bucovina coincide cu moartea lui Iancu Zotta. Câteva luni după expatrierea lui D. Onciul, muri Iancu Zotta lăsând grija moșiei sale în seama fiului său Sever. Timp de patru ani Sever Zotta, a administrat averea moștenită dela părinți, locuind în acest timp aproape exclusiv în casa cumnatului său Iancu Flondor din Storojineț.

Pela 1900 Sever Zotta a plecat la București pentru a face studii istorice. Mai bine de un deceniu, dânsul a copiat documente în biblioteca Academiei Române.

Foarte de curând a început să publice studii genealogice.

În tot timpul studiilor sale, Sever Zotta s'a bucurat de atenția și sprijinul lui Dimitre Onciul, care a văzut în tânărul aristocrat bucovinean, inteligent și harnic, un element de valoare.

Cu sprijinul lui Dimitre Onciul, Sever Zotta a fost numit la 1912 Director al Arhivelor Statului din Iași.

Dimitre Onciul s'a servit adesea de cunoștințele în materie de genealogie ale lui Sever Zotta, cerându-i când documente vechi ce se găseau păstrate pela familiile boerești din Bucovina, când informații cu privire la înrudirea casei de Habsburg cu unele familii domnești din Moldova. Totdeauna Sever Zotta prezenta informații de cea mai mare valoare.

Cu timpul s'a înfiripat o prietenie între acești doi bărbați. Se vizitau și se găzduiau reciproc.

Cele 17 scrisori, anexate aici, au fost copiate de noi înainte de anul 1940. Astăzi nu știm dacă originalele mai există.

Ele trebuie date în vileag, pentru a servi la cunoașterea mai bună a lui Sever Zotta.

București, [1903] Oct. 31/Noemvrie 13.

I.

Iubite D-le Zotta,

Până azi n'am primit cererea D-tale pentru scutire de vamă ce aveai să-mi trimiți. Cred că ai primit răspunsul meu, prin care îți arătam, după informațiunile luate dela Morandini, cum trebuie făcută cererea și de ce anexe are să fie însoțită. Ce hotărîre ai luat în această privință ?

Acum să-ți comunic o rugare din partea colegului meu Ion Bogdan. El cere baronului George Vasilco o copie fotografică după un document al moșiei Lucavetz, care a fost publicat de Wickenhauser, în Woronetz-Putna și de Bielors, în o carte dedicată lui Const. Vasilco ; la unul documentul are data 1428 febr. 17, la altul 1423 febr. 16. Ai cunoștință, dacă originalul se mai află între documentele de familie ale Vasilceștilor ? Dacă da, te rog din partea lui Bogdan să binevoiești a interveni, ca să i se trimită copia fotografică ce cere, fiindu-i necesară pentru o publicație ce pregătește.

Cu multe salutări al D-tale

D. Onciul.

II.

București, 1903, Decemvrie 31.

Iubite D-le Zotta,

Intorcându-mă dela Cernăuți, cu părere de rău că nu te-am putut vedea acolo, am aflat aci amabila D-tale scrisoare, de care m'am bucurat mult.

Imi pare bine că în curând voi avea plăcerea de a te vedea aci. Vei găsi unele schimbări : în oțel¹⁾, antreprenor nou și lumină electrică, bucătărie mai bună și bere mai gustoasă (Of New-Bucarest) ; în politică un jurnal nou, de și năravuri vechi ; de altminte, multe vechi și nouă puține. Bine că vii cu dispoziție mai optimistă, ca să le vezi cu mai puțin pesimism decât altă dată !

Te rog să spui salutările mele D-lui și D-nei Flondor, și primește urările mele cele mai bune de anul nou. Cu prietenească îmbrățișare dela al D-tale amic devotat

D. Onciul.

1. Bristol, unde Zotta locuia alături de Onciul.

III.

București, 1909, Iunie 4/17.

Scumpe amice,

Studiile D-tale genealogice sunt pe cale de a repurta un nou mare triumf : nici mai mult, nici mai puțin decât dovada de înrudire a unor familii românești cu ilustra casă domnitoare a Austriei.

E vorba de Ieremie Moghila, constatat între străbunii Arhiducelui Francisc Ferdinand, viitorul împărat al Austriei. Genealogistul) însărcinat a face penonul Arhiducelui, îmi cere date din Archivele Statului asupra familiei Moghila, și anume cei 16 străbuni ai lui Ieremie și ai soției sale, după tată și mamă.

D-ta știi ce avem în Archivele Statului în această privință. Bine înțeles, că nu-i pot răspunde numai cu atâta. Dar știu că D-ta te-ai ocupat de genealogia Moghileștilor. Te rog deci să aibi amabilitatea de a-mi comunica toate datele ce ai adunat cu privire la genealogia lui Ieremie și a soției sale. Dacă Domnul român nu poate îmbogăți arborele genealogic al Habsburgilor cu 16 străbuni românești ai viitorului împărat al Austriei, cel puțin să dăm toate datele ce putem avea în starea actuală a studiilor genealogice dela noi. Îți voi fi foarte recunoscător pentru cele ce vei binevoi a-mi comunica.

Dacă înrudirea Hurmuzăcheștilor cu Moghileștii e sigură, atunci D-ta ai intra de asemenea în rândul „rudelor mari împărătești”. Te felicit. Dar grijește ca să ai cui transmite această strălucire.

Cum petreceți la țară cu amintirile din București?

Complimente D-nei Zotta.

Te salut cu drag al D-tale

D. Onciul.

IV.

București, 1909, Iulie 3/16.

Scumpe amice,

Îți mulțumesc pentru osteneala ce ți-ai dat de a-mi comunica datele genealogice ce ai adunat cu privire la Moghilă. Credeam că vei fi având oarecari date inedite. La Tanoviceanu n'am găsit mai mult, decât că Moghilă din timpul lui Ștefan cel Mare se cheama Cosma și că Petru Hudici din timpul lui Alexandru cel Bun era străbun al lui Ieremie Moghilă, precum acesta însuși spune într'un hrisov. Unde sunt cei 16 străbuni pe cari mi-i cere genealogistul Arhiducelui?

Cartea lui Wickenhauser despre Sucevița n'a apărut. Ea este însă citată între manuscriptele rămase dela el, în scrierea lui Kaindl :

1. Otto Forst, *Ahnentafel des Erzherzogs Franz Ferdinand von Oesterreich-Este.*

Franz Adolf Wickenhauser, Czernovitz 1894, pag. 8. La Iorga n'o găsesch citată. În care publicație a lui ai găsit-o D-ta?

Imi pare bine de îmbucurătoarea veste ce mi-ai împărtășit.

Complimente D-nei Zotta și te salut cu drag. Al D-tale devotat prieten

D. Onciul.

V.

București, 1911, April 15/28.

Stimate D-le Zotta,

Intorcându-mă dela Cernăuți, unde am petrecut Paștele, am aflat aici scrisoarea D-tale.

Imi pare foarte rău că ocupațiunile mele nu mi-au permis să vă văd la Iași, precum doream. Am lăsat călătoria la Iași pentru timpul serbării jubilară a Universității, care era fixată pentru luna Maiu. Acum citesc în jurnale că s'a amânat din nou.

Te felicit pentru hotărîrea D-tale de a scoate „Arhiva genealogică”. Dar cred că, afară de muncă, te va costa și franci, la care cheltuială trebuie să te aștepți. Ori și cum, o publicație de acest fel e necesară, și-ți urez cel mai bun succes.

Complimente D-nei Zotta și te salut prietenește. Al D-tale

D. Onciul.

VI.

București, 1912, Martie 27.

Scumpe amice,

Primește mulțumirile mele cele mai vii pentru bunele urări; cu sincerele mele felicitări pentru prea interesantul și foarte bine alcătuitul D-tale articol din ultimul număr al „Arhivei genealogice” (Descendenții din Basarabi¹), pe care l-am citit cu mult interes și mare mulțumire de a te vedea atât de bine pregătit pentru asemenea studii. Cu bine înainte!

Multe complimente d-nei Zotta și o prietenească strângere de mână dela al D-tale

D. Onciul,

Convalescent aproape restabilit.

1. Studiul „Descendenți din Basarabi” publicat în „Arhiva genealogică”, Anul, I No. 2 și 3, Februarie—Martie 1912, pag. 18—38.

VII.

București, 1913, Iunie 24.

Iubite D-le Zotta,

Iată a sosit momentul ca să reîncepem luptele glorioase ale străbunilor. În acest moment de mare cumpănă, nici un funcționar român nu mai poate pleca în străinătate; aceasta, mai întâiu pentru cuvântul că nu trebuie să lipsească dela post dacă evenimentele ar reclama prezența lui; iar pe de altă parte, pentru că concediile acordate sunt revocate până la alte dispozițiuni.

Așa fiind, nu vei putea începe concediul la 1 Iulie pentru a pleca în Bucovina. Înțeleg prea bine neplăcerea ce rezultă de aici pentru D-ta și mai ales pentru familia D-tale, dar nu avem ce face. Și eu am anunțat să plec la 1 Iulie la Călimănești pentru cura ce trebuie să urmez. Cred că lucrurile nu se vor complica, așa încât în a doua jumătate a lui Iulie, după ce situația se va mai lămurii, vom putea beneficia de concediu.

Eu am rămas numai cu Tuducescu la secția de stat, cu Ferzeliu și copistul la Bunurile Publice, și cu doi la registratură, plus Olinescu și ajutorul său la bibliotecă (cari nu contează pentru serviciul Arhivelor propriu zis); toți ceilalți sunt chemați sub arme. Cei câți au rămas trebuie să renunțe la concediu, până la alte dispozițiuni.

De asemenea lucrările de construcție rămân suspendate, rămânând nevotate creditele proiectate; acum nici nu se vor putea vota pentru campania de lucru din vara aceasta.

Toate aceste neajunsuri vor fi însă, așa nădăduesc, bogat răsplătite prin izbânda ce ne așteaptă. Soldații au o atitudine admirabilă. „Plecăm la *secere* în Bulgaria.” zicea unul la întrebarea ce i s'a făcut. E un cuvânt ce va rămâne memorabil. Păcat că nu mai este un Alecsandri, care să-l eternizeze.

Să sperăm că va fi un seceriș îmbelșugat. Doamne ajută!

Te salut cu prietenească strângere de mână

D. Onciul.

VIII.

Călimănești, 1914, August 9/22¹⁾.

Iubite D-le Zotta,

Am primit azi veste dela Nedioglu că ai sosit la Iași. Ai primit scrisoarea mea prin care te-am înștiințat de plecarea lui Băleanu?

Eu mai rămân aici până Joi sau Sâmbătă. Apoi plec la București.

Te rog să-mi scrii imediat cum e în Bucovina, căci n'am vești de acolo decât foarte rar și cu mare întârziere. Cum e simțul în țară și ce se așteaptă? Ce se crede acolo despre noi, și cum e atitudinea față

1. En-têtu : Hotelul Soc. Govora-Călimănești.

de Români? Cum se face comunicarea pe la Burdujeni? Aș putea pleca la Cernăuți fără inconveniente?

Aceste știri le aștept încă aici, și cred că înainte de plecare voi putea avea răspunsul D-tale.

Te salut cu drag

D. Onciul.

IX.

București, 1915, Octombrie 10.

Scumpe D-le Zotta,

Mă iartă că am întârziat a-ți răspunde la amabila și foarte interesanta scrisoare, pentru care îți mulțumesc. Am avut multe pe cap și abia azi găsesc răgaz pentru aceste rânduri.

Ce privește marea chestiune dela ordinea zilei, nu mai știu ce să zic. Am impresia că quadrupla, prin nemernicia și pretențiunile nejustificate ale Rusiei, este pe cale să dea faliment, și militar și politic. Nu ne putem lega soarta de nemernicia Rusiei. Mi-e teamă că s'a pierdut marea ocazie ce părea că ne-a ieșit în cale pentru realizarea aspirațiilor noastre.

Să trecem la altele. Ai aflat marea noutate că Tica Hurmuzaki² are un moștenitor? Ieri mi-a adus această veste baronul Eudoxie (Hurmuzachi), care de două zile este aici. Dacă dorești să-l vezi și poți să vii pe vreo două zile, mi-ar părea bine să ne vedem. Însă ai trebui să vii imediat ca să nu plece baronul Eud[oxie] mai curând decât ai veni D-ta.

Cu prietenească strângere de mână.

Al D-tale

D. Onciul.

X.

București, 1916, Iulie 25.

Scumpe D-le Zotta.

Alăturat îți trimit foile de drum pe care abia azi d. a. le-am putut scoate.

Dacă vrei să eviți oțelurile, care sunt cam pline, te invit să vii direct la mine, unde te așteaptă un pat comod și o masă prietenească. Aș dori să știu ziua în care sosești, dimineața sau seara.

Să ne vedem cu bine. Al D-tale

D. Onciul.

Eu plec duminică la Călimănești.

2. Tica este Constantin Hurmuzachi ; fiul său se cheamă Nicolai.

XI.

București, 1918, Martie 8.

Scumpe D-[le] Zotta,

Înainte de Crăciun, ți-am trimis o scrisoare mai lungă, care a fost predată unui ofițer român la Focșani, și acesta avea să ți-o trimită fie prin poștă, fie altfel. Ai primit-o? Eu n'am primit răspunsul așteptat.

Acum găsind ocazia să-ți trimit aceste rânduri chiar până la Iași, te rog să te pui în înțelegere cu Dl. Stavri Predescu, cum aş putea primi un răspuns.

Doresc să știu cum se găsește partea atât de prețioasă din arhiva de aici care ți-a fost dată în păstrare; cum te afli D-ta și scumpa-ți familie; ce știi de nepoții mei Dimitrie și Grigorie Onciul, care au plecat la Iași în 1916; ce face Nedioglu și ce știi din Bucovina.

Aici așteptăm sfârșitul tratativelor începute. Cu sănătatea o duc destul de bine, altminteri destul de greu cu marea scumpete și cu leafa foarte redusă.

Dă Doamne bine și mântuire. Cu cele mai călduroase salutări

D. Onciul.

Răspuns pe adresa : Alfred Eliad Românul, comisia de repatriere. G. Barboși.

Dragă Alfred, Te rog trimite această scrisoare D-lui Zotta, Directorul Arhivei Statului, Iași. Str. Cuza Vodă.

Smaranda Eliad Românul.

XII.

1918, Aprilie 6.

Scumpe D-le Zotta,

Ți-am scris de două ori fără a primi niciun răspuns. De astă dată sunt sigur că vei primi aceste rânduri și te rog să binevoiești a-mi răspunde de urgență la următoarele întrebări :

1. Unde și în ce stare se află documentele ce ți-am trimis spre a fi păstrate în arhiva dela Iași?

2. Ce vești ai de nepoții mei, care au plecat la Iași în toamna 1916?

3. Ce face Nedioglu și unde se găsește?

Răspunsul, te rog, să mi-l dai sau prin persoana care îți va preda această scrisoare, sau să-mi scrii prin poștă. Despre nepoți e destul dacă îi numești : băieții.

Ce privește arhiva, te rog să pui în cunoștință despre toate pe noul Ministru al C[ultelor] și I[nstrucției]¹⁾, care se află la Iași, ru-

1. Simeon Mehedinți.

gându-l ca, venind la București, să binevoiască a mă pune în cunoștință despre cele ce-i vei raporta.

Cu cele mai afectuoase salutări al D-tale vechiu prieten

D. Onciul

XIII.

București, 1918, Septembrie 5/18.

Scumpe D-le Zotta,

Am primit scrisoarea D-tale și m'am bucurat că te-ai înapoiat sănătos și cu bine. Sesiunea Academiei, care avea să se țină în luna aceasta, se amână pentru luna următoare, neavând încă permise pentru toți membrii de aici. Venind, voi face cu plăcere întrebuințare de amabila D-tale invitație, cu atât mai mult, cu cât în altă parte nici nu voi găsi loc convenabil. Să ne vedem cu bine.

Al D-tale,

D. Onciul.

XIV.

București, 1918, Octombrie 15.

Scumpe amice,

Sâmbătă seara (19/X) plec la Iași, cu trenul accelerat și voi ajunge acolo, cu voia și ajutorul Celui-de-Sus, Duminecă înainte de amiază, spre a rămâne toată săptămâna, pentru sesiunea Academiei. Dorind să te găsesc cu bine și bucurându-mă de așteptata revedere, te salut cu drag,

D. Onciul

XV.

București, 1918, Noembrie 12/25.

Scumpe D-le Zotta,

Să ne felicităm pentru mărețele zile ce am ajuns ! Ce știi despre nepoții mei ?

Gogu a reușit la concurs și unde este ?

Salutări cordiale.

D. Onciul.

XVI.

București, 1920, Iulie 14.

Scumpe D-[le] Zotta,

Primește mulțumirile mele pentru urările D-tale prietenești în urma alegerii mele ca președinte al Academiei.

Nu știu dacă aceste rânduri te vor mai găsi acasă. Am fost atât de ocupat cu lucrări oficiale și examene, încât n'am găsit deloc răgaz pentru corespondență. Îți cer deci scuză pentru întârzierea răspunsului meu la amabilele D-tale scrisori.

Dorindu-ți să petreci bine concediul, te salut cu drag. Al D-tale

D. Onciul.

XVII.

București, 1922, Martie, 29.

Scumpe D. Zotta,

Din scrisoarea lui Nedioglu vei fi aflat de boala mea. Din Noembrie n'am mai ieșit din casă, suferind de picior, așa că am trebuit să stau în pat dela începutul lui Februarie. Nici acum n'am părăsit de tot patul, sculându-mă numai pentru 3—4 ore pe zi. De astă dată, boala e mai serioasă. Mi se spune că nu voi putea umbla decât purtând un aparat ortopedic. Mi-a slăbit încheietura la genunchiu, așa că piciorul nu mă mai poate ține, iar vindecarea e foarte anevoioasă și problematică.

Pentru arhiva D-tale s'au făcut toate intervențiunile cerute și posibile. Azi am aflat însă că budgetul e depus deja la cameră fără modificări, doar reduceri. Guvernul s'a pus pe economii și nu admite nici un fel de spor.

Cu cele mai călduroase salutări, al D-tale,

D. Onciul.

Teodor Balan

ȚĂRILE ROMÂNE SPRE SFÂRȘITUL VEACULUI AL XVIII-lea

CATEVA OBSERVAȚIUNI ÎN CADRUL PROBLEMELOR
PUSE ÎN 1774 DE MĂRTURIILE GENERALULUI BARCO,
UNUL DIN AUTORII RĂPIRII BUCOVINEI

II.

Problema emigrărilor nu era de dată recentă, ci exodul populației românești peste munți a început odată cu trecerea Transilvaniei sub stăpânire ungurească, când noua concepție de drept public, în baza căreia „regele reclama pentru sine dreptul de proprietate asupra pământului întreg din cuprinsul țării”, a desmoștenit pe țărani români și, frângând legătura lor trainică cu pământul cultivat și locul de baștină, i-a mânăat pe calea pribegiei ¹⁾. Cunoscuta diplomă donativă a lui Bela al IV-lea ²⁾ obliga încă dela anul 1247, ordinul cavalerilor Ioaniți să nu primească, în Banatul Severinului ce le fusese conferit, emigranți de peste munți fără încuviințarea regelui maghiar ³⁾ iar tradiția noastră istorică care atribuia „descălecării”; întemeierea atât a Moldovei, cât și a Țării Românești, pare să corespundă realității într-o măsură cu mult mai mare decât s'a crezut până acum ⁴⁾, după cum a încercat să demonstreze într-o comunicare recentă la Academia Română D-nul G. I. Brătianu ⁵⁾.

1. I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, București 1915, An. Acad. Rom., Seria II-a, Tom. XXXVII, Mem. Secț. Ist. p. 4 (818), și A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor*, p. 131.

2. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, ed. II-a, București 1935, p. 337—343.

3. I. Nistor, *Emigrările*, p. 5 (819).

4. A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. I, p. 132 urm.

5. Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică a descălecărilor Țării Românești în lumina nouălor cercetări*, în *Analele Acad. Rom. Mem. Secț. Ist.*, Seria III-a, Tom. XXV, Mem. I, București 1942.

Emigrările acestea nu se îndreptau numai spre regiunile dela Sud și Răsărit de Carpați, ci calea pribegiei a mînat grupuri numeroase de Români și în alte direcții, peste Carpații Păduroși în Galiția orientală și apusană, în Silezia, Moravia și Austria, ca și în Valea Timocului, Slavonia și Croația până în Bosnia, Istria și insulele dalmatine ¹⁾, lăsând, în locurile lor de origină, numeroase sate pustii și părăsite ²⁾, așa că lipsa brațelor de muncă a silit straturile privilegiate din Ardeal să ceară tot mai insistent măsuri legislative pentru legarea țăranilor de glie, pe care nu le-au obținut decât la începutul veacului al 16-lea, după înăbușirea răscoalei lui Gheorghe Dosza. Chiar și Săcuii au fost prinși, de timpuriu, în curentul emigrărilor spre Țările Române ³⁾, după ce organizația lor primitivă a fost frîntă de procesul de declassare a unei părți din populație, provocat de diferențierea economică și de pătrunderea formelor feudale și la ei ⁴⁾.

Din cauza numeroaselor năvăliri dușmane, a nestatorniciei politice și a molimelor care răriau numărul populației, Muntenia și Moldova au fost chiar avizate la emigrațiile de peste munți ⁵⁾, Domnii lor dându-și toată silința să atragă cât mai mulți fugari pe calea sloboziilor ⁶⁾, dar adesea și cu sila, în cursul expedițiilor războinice făcute în Transilvania, prin robire, ridicare și strămutare ⁷⁾.

Robirea țăranilor din Ardeal, prin declassarea lor legislativă în iobagi, legați de pămînt și împovărați cu îndatoriri așa de grele ca să nu se mai poată ridica ⁸⁾, a stăvilît numai în mod trecător cu-

1. I. Nistor, *Emigrările*, p. 5—6 (819—820).

2. I. Nistor, *Emigrările*, p. 7—8 (821—822) și I. Lupaș, *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu 1943, p. 155—156.

3. I. Nistor, *Emigrările*, p. 9 (823).

4. I. Lupaș, *Realități istorice în Voevodatul Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, an. VII (1938—39), Cluj, p. 26—34, cu o bogată bibliografie. Akos von Timon, *Ungarische Verfassung und Rechtsgeschichte mit Bezug auf die Rechtentwicklung der westlichen Staaten*, ed. II, Berlin 1909, p. 80—88, 574/575, 729—730, 732—733, 740—743. Grimm, *Urbarialwesen*, p. 83—86. Dr. Hans Connert *Die Rechte der Szekler vom Jahre 1562 bis 1691, mit Berücksichtigung ihrer Entwicklung in den vorangehenden Jahrhunderten*, în *Programm des evangel. Gymnasiums A. B. zu Hermannstadt*, 1902—1903, 1903—1904 și 1904—1905. Sibiu 1903, 1904 și 1905, la p. 1—42, 1—53 și 1—71. Hans Connert, *Die Stuhlsverfassung im Szeklerlande und auf dem Königsboden bis zum Ende des 16 Jahrhunderts. Ein Vergleich*, Sibiu, 1906. Dr. Sabin Opreanu, *Die Szekler*, Sibiu 1939.

5. I. Nistor, *op. citat*, pag. 11 (825), 12 (826) și 14 (828).

6. Id., *ibid.*, p. 12 (826).

7. Id., *ibid.*, p. 11—12 (825—26).

8. Id., *ibid.*, p. 9—11 (823—825).

rentul de emigrație ¹⁾ nefiind și mai târziu în stare să împiedece, decât pentru scurte intervale de timp ²⁾ „plecărilor clandestine”, acea „strecurare tainică peste hotar”, care a fost și a rămas forma tipică de manifestare a emigrațiunilor ³⁾.

Singurul efect, mai mult decât discutabil, al regimului de opresiune privilegială, nu pare să fi fost decât o înrăutățire, la sfârșitul veacului al 16-lea, a situației țăranilor cultivatori de pământ și în Principatele Române prin suprimarea dreptului de liberă strămutare dintr'un loc în altul, atribuit, de unii, direct influențelor transilvane ⁴⁾.

Valul tradițional al emigrărilor din Transilvania n'a putut fi însă oprit nici chiar în secolul al 18-lea, de noua stăpânire habsburgică asupra acestei țări, cu toate că populaționistica, adică politica conștientă de stimulare, prin toate mijloacele puterii de stat, a creșterii numărului locuitorilor, deținea un loc central în acțiunea imperială de guvernare, reprezentând chiar fenomenul caracteristic și distinctiv al regimului absolutist din Europa Centrală ⁵⁾.

„Cameraliștii austriaci”, începând cu Iohann Ioachim Becker, dela finele secolului al 17-lea, n'au transpus, prin schimbul lor, decât într'un sistem științific, ideile conducătoare ale guvernanților timpului ⁶⁾. La început, motivele erau de natură mercantilistă, de ordin comercial și fiscal, densitatea mai mare a populației contribuind la o activare și extindere a comerțului, la o intensificare a vieții economice și deci la o creștere a veniturilor publice ⁷⁾.

Din acest populaționism mercantilist a izvorât politica economică generală a Austriei în primele decenii ale secolului al XVIII-lea ⁸⁾, precum și, îndeosebi, paralel cu tendința ei imperialistă, de extindere teritorială, acțiunea remarcabilă desfășurată pentru susținerea expan-

1. Id., *ibid.*, p. 11 (815).

2. Id. *ibid.*, p. 13 (827), 14 (828) și 15 (829).

3. Id., *ibid.*, p. 5 (819).

4. Id., *ibid.*, p. 25 (839) și urm. iar toată discuția acestei probleme, expusă rezumativ, cu observații critice și bibliografia chestiunii, la A. V. Boldur, *Istoria Basarabici*, vol. I, p. 222—232.

5. Konrad Schünemann, *Oesterreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*, vol. I, Berlin, p. 4.

6. Idem, p. 8 „iar despre știința cameralistă”, articolul „Kameralwissenschaft” din *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, ediția III-a, vol. V, p. 751—752, Iena 1910.

7. K. Schünemann, *o. c.*, p. 5.

8. Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Oesterreich's*, vol. I, p. 295—304, cu toată bibliografia chestiunii la p. 295—96, 298, 299, 303 și 304.

siunei ei comerciale în Sud-Est și Orientul apropiat, intensificată atât de mult după încheierea păcii dela Passarowitz ¹⁾.

Acțiunii în afară îi corespundea, după cum era firesc, și una internă de impopulare prin colonizări în regiunile eliberate recent de sub dominația otomană, ca, de pildă, Ungaria și Banatul Timișoarei ²⁾, inițiată și patronată de forurile cele mai înalte ale statului cu ajutorul unui sistem întreg de autorități centrale și provinciale, pentru a se întări locurile mai slabe, densitatea populației fiind prețuită și din punct de vedere militar, ca mijloc sigur de apărare, conform credinței că „un stat este cu atât mai puternic, cu cât este locuit de oameni mai mulți” ³⁾.

1. Gheron Netta, *Expansiunea economică a Austriei și exploarările ei orientale*, ca și N. Docan, *Explorațiuni austriace*.

2. Capitolele respective din op. citată a lui Konrad Schünemann, ca și de acelaș, articolul, *Ansätze zu volkspolitischen Zielsetzung in der Ansiedlungspolitik des 18 Jahrhunderts*, în volumul omagial pentru Bleyer din 1934, iar pentru Banatul Timișoarei, părțile respective din Francisc Griselin, *Istoria Banatului Timișan*, tradusă de N. Bolocan, Timișoara 1926, precum și Silviu Dragomir, *Vechinea elementului românesc și colonizările streine în Banat*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, III 1924—25) la p. 275—291; Gheorghe Vinulescu, *Contribuții la colonizările din Banat*, în acelaș anuar, vol. VI (1931—35) la pag. 542—550. Fr. Wilhelm și I. Kalbrunner, *Quellen zur deutschen Siedlungsgeschichte in Südosteuropa*, München 1933. Leo Hofiman, *Streiflichter zur wirtschaftlichen Einrichtung des Temeser Banats durch die kaiserliche Regierung 1716—1718*, în *Deutsche politische Hefte aus Grossrumänien*, an. 3, Nr. 11—12, Felix Milleker, *Die erste organisierte deutsche Kolonisation des Banats unter Mercy, 1722—1726*. Wrschatz 1923, Richard Huss, *Zur Banater Besiedlungsfrage 1770—1771*, în *Deutsch-Ungarische Heimatsblätter*, an. I, Nr. 1 și 2, Karl Kraushaar, *Kurzgefasste Geschichte des Banats und der deutschen Ausiedler*, Viena 1923, Felix Milleker, *Kurze Geschichte des Banats*, ed. 3-a. Wrschatz 1925, F. Stanglica, *Die Auswanderung der Lothringer in das Banat und die Batschka im 18 Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1935 (*Schriften des wissenschaftlichen Instituts der Elsass-Lothringer im Reich an der Univ. Frankfurt*. N. F. 12). N. Iorga, *Lorrains français en Roumanie*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, an. XIII (1936) Nr. 1—3 la p. 77—78. Emil Maenner, *Badener in Südosteuropa*, I. Teil: *Ungarn und rumänisches Banat*. Weinheim 1935, Schütz, *Neue Daten zur Geschichte der deutsch-böhmischen Ausiedler im Severiner Gebirge*, în *Banater Deutsche Kulturhefte*, V. Timișoara 1931, Carol Göllner, *O anchetă a arhiducelui Iosif din anul 1777*, în *Țara Bârsei*, anul IX, 1937 la p. 391—92. Francisc Krauter, *Germanii din Banat*, în volumul I din opera comemorativă *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul 1918—1928*, București 1929, la p. 639—648. Dr. Nicolae M. Pop, *Populația Banatului în a doua jumătate a sec. XVIII* (Extras din rev. *Timocul*) și *Populația Banatului în timpul lui Iosif al II-lea*. Timișoara 1942, C. Gh. Teodorescu, *Evoluția etnografiei Banatului și mărturiile istorico-geografice ale lui Zallony despre țările noastre*, Buzău 1942.

3. K. Schünemann, *Österreichs Bevölkerungspolitik*, p. 6.

Dela mijlocul secolului, datorită atât unor împrejurări speciale, dezvoltării științei cameraliste, înălțată, în cuprinsul imperiului habsburgic, la rang de studiu universitar ¹⁾, cât și mentalității generale, spiritului filantropic și umanitar al absolutismului luminat, accentul s'a pus tot mai mult asupra metodei indirecte și mai complicate a sporirii numărului populației prin stimularea înmulțirii ei pe cale naturală, în locul exclusiv al colonizărilor cu oameni aduși din țări străine. Instituția monarhică, dezbrăcată de prestigiul magic al unui așezământ de drept divin, dorind să-și justifice existența și pretenția de a dispune de o autoritate dictatorială pentru a impune unitatea de conducere a unei voințe suverane în toate compartimentele vieții, se străduia să se manifeste ca executoare a intereselor permanente de stat și, îndeosebi, să contribuie la progresul omenirii, printr'o acțiune de guvernământ concretizată într'o serie de măsuri reformatoare și o administrație centralizatoare, perfecționată, ordonată și rațională, corespunzătoare concepției mecaniciste a timpului, așa cum a fost introdusă în doctrina constituțională a dreptului natural prin teoria contractuală a lui Thomas Hobbes, în stare să asigure supușilor maximul de bună stare și de fericire personală, făcându-i părtași la un nivel de trai cât mai ridicat ²⁾. Opinina generală era că numai în acest fel, se va da oamenilor puțința să se emancipeze prin rațiune „de starea de minorat în care au rămas din propria lor vină”, după caracterizarea

1. Idem, p. 12.

2. vezi capitolul „Der aufgeklärte Absolutismus” de Franz Schnabel în *Pro-pyläen Weltgeschichte*, editată de prof. Walter Goetz, vol. VI, Berlin 1931, la p. 230—263, ca și Peter Klassen, *Die Grundlagen des aufgeklärte Absolutismus*, Jena 1929 (*List Studien*, Heft. 4), Ferd. Tonnies, *Hobbes, der Mann und der Denker*, ed. II, Stuttgart 1912, (*Frommanns Klassiker der Philosophie*, II), capitolul despre Thomas Hobbes din volumul *Von Machiavelli bis Lenin-Neuzeitliche Staats und Gesellschaftstheorien*, de Karl Vorländer, Leipzig 1926, la p. 59—65, Georg Iellinek, *Allgemeine Staatslehre* ed. III-a, Berlin 1922, la paginile arătate în index sub Hobbes, Friedrich Meinecke, *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*, ed. II-a, München, Berlin 1925, cartea II-a, *Das Zeitalter der reifen Absolutismus*, la pag. 259 și urm., scrierile reunite sub despartământul *Politische Schriften* din „*Ausgewählte Werke Friedrichs des Grossen*” editate de Gustav Berthold Volz. Ediție nouă Berlin, fără dată, vol. al. II-lea, p. 1—78. Gothold Dorschel, *Maria Theresias Staats und Lebensanschauung*, Gotha 1918, Memoriul lui Iosif al II-lea din 1765, care prezintă „un întreg sistem de guvernământ”, publicat în volumul al III-lea, la p. 335—361 din colecția „*Maria Theresia u. Joseph II. Ihre Correspondenz*”, editată de Arneth, Viena 1868 și C. Sassu, în *Arhivele Otteniei*, an. VII, Nr. 39—40, Septembrie-Decembrie 1928, la pag. 377—393, Mitrofanov op. citat, vol. I, pag. 81—86 și 290—292.

lui Kant ¹⁾, întemeietorul genial al filosofiei critice. Alt contemporan de geniu, Frederic al II-lea, regele filosof, modelul atât de admirat și de multe ori imitat al suveranului luminat, a mărturisit și el, în anul 1758, în toiul greutăților războiului de șapte ani, însoțitorului și confidentului său, elvețianul Henric Alexandru de Catt, că „nu poate fi nenorocire mai mare pentru un monarh decât să domnească peste supuși neștiutori și, deci, în cea mai mare parte, superstițioși” ²⁾.

„Totul pentru popor, dar nimic prin el”, cunoscuta maximă de guvernământ a monarhiei absolute, exprima și ea această convingere, țintind îndeosebi spre ocrotirea păturilor de jos. În tinerețe, pe când era încă numai moștenitor prezumtiv la tron, gloriosul suveran de mai târziu, creatorul Prusiei ca mare putere, a spus chiar odată că va fi „le roi des gueux”, regele celor asupriți și năpăstuiți ³⁾.

În secolul al 18-lea, aceștia erau însă formați mai ales din masa covârșitoare a populației rurale, ajunsă, și în cuprinsul spațiului germanic, după înăbușirea răzcoalelor țărănești dela sfârșitul evului mediu și începutul celui modern ⁴⁾, într-o stare tot mai grea de apăsare și mizerie ⁵⁾.

Interesul crescând pentru agricultură și tendința generalizată susținută de organele conducerii de stat, în țările din Apusul și Centrul continentului european, inițiată de Olanda încă din veacul al 16-lea, spre o înnoire și raționalizare a formelor de cultură și de exploatare

1. Studiul din 1874, intitulat „*Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung*”, al marelui filozof Im. Kant, în volumul 46b., ed. II-a, din *Meiners Philosophische Bibliothek*, Leipzig 1921 (*Schriften von 1766—1786*), ca și articolul „*Kants Programm der Aufklärung aus dem Jahre 1784*” de Gisbert Beyerhaus, apărut în *Kantstudien*, vol. 26. din 1921 la p. 1 și urm.

2. Friedrich der Grosse, *Gespräche mit Catt*. Ediție completă în limba germană îngrită de Willi Schüssler. Leipzig 1940, la p. 107.

3. După Walter Elze, *Friedrich der Grosse: Geistige Welt, Schicksal, Taten*, Berlin 1941 la pag. 88.

4. Heinrich W. Rosenthal, *Die agrarischen Unruhen im ausgehenden Mittelalter im Spiegel bauerlicher Manifeste und Artikel*, Mainz 1931. Franz Günther, *Der deutsche Bauernkrieg*, 2 vol. München, Berlin 1933—35. Adolf Waas, *Die grosse Wendung im deutschen Bauernkrieg*, München, 1929. Johannes Bühler, *Deutsche Geschichte*, vol. al III-lea. Berlin, Leipzig 1938, p. 135—151 și 489. Rudolf Kotschke, *Grundzüge der deutschen Wirtschaftsgeschichte bis zum 17. Jahrhundert*, ediția a II-a, Leipzig, Berlin 1921, pag. 184 și urm., în colecția *Grundriss der Geschichtswissenschaft*, editată de A. Meister, Reihe I, Abteilung 1.

5. *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VI, pag. 271 și Dr. Johann von Leers, *Geschichte des deutschen Bauernrechts und des deutschen Bauertums*, Leipzig 1936 pag. 47—59, în colecția *Neugestaltung von Recht und Wirtschaft*, Heft 32, Teil 1.

agrare în scopul intensificării și sporiri rentabilității producției ¹⁾ conform concepției și cerințelor sistemului economic capitalist, precum și influența ideilor fiziocratice care, după cum s'a amintit, considerând pe țăran ca „pe cel mai nobil dar și, până atunci, cel mai apăsător dintre toate straturile sociale”, pretinzând o eliberare a persoanei și a pământului țărănesc ²⁾, au îndreptat tot mai serios atenția guvernanților asupra ansamblului problemelor vieții agrare, monarhii absoluți din secolul luminilor făcându-și chiar un punct de onoare din remedierea stărilor moștenite. Cu atât mai mult, cu cât propriile lor interese, de natură dinastică și politică, economică, fiscală și militară, ca și aversiunea lor pentru toate formațiunile particulariste de ordin privilegiat și corporativ ce stăteau în calea statului centralizat, nivelator și uniformizat râvnit de ei, supus exclusiv autorității lor, coincideau deplin cu această ambiție generoasă și umanitară, tot atât de potrivită dorinței lor de a se considera ca factori hotărâtori de progres și erau instrumente providențiale pentru fericirea supușilor ³⁾, cât era de corespunzătoare să amelioreze lipsa numărului suficient de populație resimțită tocmai atunci destul de intens ⁴⁾.

1. Dr. Josef Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, vol. al II-lea, München, Berlin, 1929, pag. 34—98, în colecția *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte*, Abteilung III, editată de G. von Below și F. Meinecke.

2. *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VI, pag. 271.

3. Walter Elze, *Friedrich der Grosse*, pag. 97.

4. *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VI, p. 268. Lipsa unei populații suficiente, mai ales în Centrul și Sud-Estul Europei, s'a simțit însă numai în raport cu intensificarea condițiilor vieții și înmulțirea rapidă a nevoilor publice în epoca monarhiei absolute, căci veacul al 18-lea este caracterizat tocmai printr-o creștere remarcabilă a numărului și densității locuitorilor, în special în țările occidentale, în urma avântului economic, a dezvoltării orașelor și industriei, ca și a progreselor igienice, prin dispariția aproape completă a multor epidemii periculoase, ca de pildă, ciuma, care până atunci producea mari ravagii.

Din calculele făcute — recensăminte contemporane serioase neexistând — reiese că numărul total al populației din Europa a crescut în felul următor: dela 95 de milioane, în anul 1600, la 130 de milioane în 1700 și la 188 milioane în anul 1800. Dintre aceștia 122 milioane reprezentau populația țărilor occidentale. În Anglia, unde industria a progresat mai mult, s'a înregistrat cel mai însemnat spor. În Franța, a cărei populație rămăsese staționară la finele secolului al 17-lea din cauza persecuțiilor religioase și a perioadelor de foamete, numărul locuitorilor a crescut dela 18 milioane, la începutul veacului al 18-lea, la 26 de milioane în momentul izbucnirii marelui revoluții. În Prusia numărul populației s'a dublat între anii 1688—1740, pentru ca fenomenul să se repete din nou sub Frederic cel Mare. În anul 1688 Prusia avea 1.110.000 locuitori, în 1715 dispunea de 1.670.000, în 1738 de 2.380.000, iar în 1786

Numai împrejurările excepționale, nevoia de a menaja pe aristocrații latifundieri pentru că, din rândurile lor, își recrutau ofițerii armatelor cu ajutorul cărora s'a impus coalițiilor adversare, asigurând Prusiei un loc de frunte în concernul european și o situație predomi-

de 5.630.000 oameni, inclusiv câștigurile de teritorii. cf. Kulischer, *op. citat*, vol. II p. 5—7.

Populația Transilvaniei istorice, fără Banat, Crișana și Maramureș, în anul 1773, a fost evaluată, de autoritățile militare, la un total de 1.066.017 suflete (vezi mai sus p. 305, la nota 2), iar după datele din cartea, apărută în anul 1804, a scriitorului, preotului și ziaristului sas Michael Lebrecht, se ridica la un total de 1.458.559 locuitori, având o densitate medie de aproape 1993 oameni pe milă patrată, repartizată astfel: 2.050 oameni pe milă patrată în teritoriul Comitatelor, 1.161 în Scaunele Secuilor și 2.757 în districtele săsești. (Vezi nota 23, dela p. 376—378 din volumul I al lucrării „Siebenbürgen” editată de Institutul pentru Istoria Românilor din București în anul 1943).

Însfârșit conform primei conscripții oficiale din anul 1786—87, făcută din ordinul lui Iosif al II-lea, populația totală a țării se compunea din 1.577.515 locuitori (I. H. Benigni Edl. v. Mildeberg, *Handbuch der Statistik u. Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgens*, Sibiu, 1837, caetul I, la p. 7—9 și cf. Z. Păclișeanu în *Revue de Transylvanie*, anul I, Cluj 1934, la p. 209).

Numărul locuitorilor din Principatele Române în această epocă e mult mai greu de stabilit chiar și cu oarecare aproximație. Franz Iosef Sulzer, evaluează în istoria sa, apărută în anul 1781, populația Țării Românești numai la 300.000 de suflete, cifră care evident, după cum bine a observat regretatul N. Iorga, este mult inferioară realității. (*Istoria Românilor prin călători*, ed. II, București 1928, vol. II p. 237). Mai aproape de adevăr par a fi Carra și Raicevich, primul socotind, în anul 1777, pentru Moldova 500.000 de locuitori, iar al doilea, în anul 1788, pentru amândouă Principatele, un milion de oameni (cf. Iorga, *ibidem*, p. 223 și 243.).

În schimb medicul Andreas Wolf, atrăgând atenția asupra neputinței de a se ajunge la date sigure, apreciază totuși, după calculele sale personale, numărul familiilor contribuabile din Moldova, în anul 1794, la 77.000, de unde ar rezulta, prin obișnuita înmulțire cu 5, cifră general adoptată pentru persoanele care compun o casă, 385.000 de locuitori, la care s'ar mai adăuga 800 familii boeresti, 700 familii de slujitorii, clerici 20.000 persoane și străini 8.000, așa că totalul general al locuitorilor Moldovei ar fi de 425.000. (*Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Erster Teil, Sibiu 1805, la pag. 84—89).

Scoțând din nou în evidență greutatea ce împiedecă facerea unui calcul just, consulul prusian dela mijlocul veacului trecut I. E. Neigebauer, în cartea sa intitulată *Beschreibung der Moldau und Walachei*, apărută la Breslau în anul 1854 în a doua ediție, afirmă, la pag. 113—114, că populația Munteniei ar fi fost, în 1844, de 1 milion de suflete, iar a Moldovei, fără Bucovina și Basarabia, de ½ milion, număr care ar fi sporit, în decurs de un deceniu la 2. ½ milioane pentru Muntenia și 1. ½ milioane pentru Moldova, în total deci 4 milioane pentru ambele țări, așa că densitatea medie pe milă patrată ar reveni la 1450 de suflete.

Pe atunci, față de țările europene, în afară de Norvegia, Suedia și Rusia, Principatele Române, aveau o populație rară, dar în comparație cu restul provinciilor Im-

nantă în sectorul nordic al teritoriului germanic, l-au silit pe Frederic al II-lea să se oprească la o soluție de compromis în problema țărănească ¹⁾.

Acțiunea de guvernământ, în această privință, a Mariei Terezia, adversara sa principală, permanentă și neîmpăcată, a fost condiționată de împrejurări asemănătoare. Constrânsă, dela urcarea ei pe tron, să-și apere moștenirea părintească și coroana imperială împotriva unei puternice coaliții adversare, s'a văzut silită, când existența statului însăși a fost în primejdie, să recurgă la concursul factorilor privilegiali și tradiționali din interior, singurele forțe constituite, capabile să-i dea un ajutor imediat. Așa încât, și din această cauză, n'a mai avut posibilitatea să părăsească politica de concesiuni inaugurată de Leopold I la câștigarea Transilvaniei, continuată și de părintele ei, împăratul Carol al VI-lea, pentru a obține recunoașterea acțiunii pragmatice. Sprijinindu-se pe aristocrație și pe clerul catolic ²⁾, era firesc ca împărăteasa să nu fi riscat curmarea dela rădăcină a viciilor organice prin reforme structurale adânci și îndrăznețe. Ordonanțele imperiale pentru ocrotirea țăranilor din Transilvania, a căror stare, ca și a celor din Ungaria, apare, încă din ultimele secole ale evului mediu, ca mult

periului Otoman, cu o populație totală de 23 de milioane, din care 12 milioane în Turcia Europeană, având o densitate medie de 1100—1200 oameni pe mila pătrată Moldova și Muntenia, formând a 8-a, respectiv a patra parte ca număr, reprezentau regiunile cele mai populate.

Ținând astfel seama de aceste date, rezultă că, la sfârșitul secolului al 18-lea, populația era în Principatele Române mult mai rară decât în Transilvania, raportul modificându-se neîncetat în defavoarea ultimei țări.

În deosebi proporția Românilor din Transilvania, socotiți în 1773, la 677.308 suflete dintr'un total de 1.066.017 sau, conform numătoarei oficiale din 1786/87, de 788.000 dintr'un total de 1.569.000 locuitori, față de aproximativ 1 milion de oameni în Moldova și Muntenia laolaltă, s'a schimbat, până la mijlocul veacului al 19-lea în raportul următor: peste 2 milioane de Români în Transilvania, inclusiv Maramureș, ținuturile ungurene și Banat, față de 4 milioane în amândouă Principatele, dară fără Bucovina și Basarabia, locuite și ele, la această dată, de încă 1.200.000 de Români. (cf. I.F. Neigebauer, *Die Donau Fürstenthümer. Ges. Skizzen geschichtlich-politischen Inhalts*, Erstes Heft, Breslau 1854 la pag. 2—3).

Datele de mai sus descoperă deci, cu destulă claritate, și pentru jumătatea întâia a secolului al 19-lea, continuarea unei scurgeri neîntrerupte de populație românească prin emigrațiuni peste Munți, dar nici decum o mișcare în sens contrar din Muntenia și Moldova în Transilvania.

1 *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VI, pag. 271 și 241, ca și R. Koser, *König Friedrich der Grosse*, vol. I, p. 367.

2. *Propyläen Weltgeschichte*, vol. VI, p. 264.

inferioară celor din teritoriile germanice ¹⁾, au fost deci, dela început, condamnate să nu rămână decât simple manifestări de bune intenții, fără nici o eficacitate practică, într'o țară așa de mult supusă regimului privilegiat de conducere și de administrație, cum a fost Ardealul din perioada constituțională a diplomei leopoldine ²⁾.

Efectele dezastruoase ale unei asemenea politici de compromis a trebuit să le înregistreze, cu dureroasă și revoltată consternare, Iosif al II-lea, la prima sa luare de contact cu realitățile țării în cursul călătoriei din vara anului 1773. Coregentul imperial,—expresie tipică a acelei atitudini politice și spirituale cunoscută sub numele de „io-sefinism”, ce reprezenta o adaptare specifică a curentului raționalist și enciclopedic la mediul catolic al Germaniei de Sud, îndeosebi al Austriei, și stăpânea tot mai mult, începând cam de pe la anul 1760, sferile înaltei funcționării formată sau provenită din școala autorităților centrale ale statului habsburgic ³⁾, a confirmat, prin observațiile sale la fața locului ⁴⁾, aproape în întregime afirmațiile cuprinse în memoriul, din același an, înaintat de clerul român unit Curții din Viena, care, pentru a atrage atenția asupra sporirii îngrijorătoare a emigrărilor peste munți, scria : „...dela instalarea episcopului ortodox în Transilvania atâtea mii de Români au trecut în Moldova și Muntenia, încât locuitorii din aceste țări îngroziți de năvala aceasta, strigau în gura mare : Tot Ardealul vine la noi : ⁵⁾”.

Pericolul despopulării Transilvaniei prin emigrări, semnalat cu tot atât de multă insistență și de alți înalți slujbași ai țării ⁶⁾, veniți

1. G. von Below, *Probleme der Wirtschaftsgeschichte*, ed. II-a, Tübingen 1926 p. 74, nota 1.

2. Vezi nota 5, p. 341 mai sus.

3. Vezi studiul D-lui Fritz Valjavec, *Der Josephinismus als politische und weltanschauliche Stromung*, din volumul colectiv „*Stufen und Wandlungen der deutschen Einheit*” editat de Kurt von Raumer și Theodor Schieder, Stuttgart — Berlin 1943, la pag. 114—132.

4. Vezi mai sus nota 4, p. 341 și nota 8, p. 322, precum și textul corespunzător la notele Nr. 1—3, p. 338 și 1, p. 339, mai sus.

5. I. Nistor, *Emigrările de peste Munți*, p. 34 (848) și Id., *Rumänische Wanderungen aus Siebenbürgen*, p. 154.

6. Conte de Auersperg, Guvernatorul Transilvaniei, raporta „Das Profugium der Landes Inwohner war zur Zeit meiner Anherkunft beträchtlich und ist mir in Geheim angezeigt worden, dass ganze Dorfer im Anzuge sind, in die Moldau hinüber zu siedeln.....” — (Viena, Arhiva de Stat, Hofreisen, Fasc. 7, foile 538—539), iar pentru consiliul de stat, s'au rezumat constatările acestui înalt demnitar după cum urmează : „Graf Auersperg gibt die seit einigen Jahren erfolgte Verminderung der Population in Siebenbürgen für richtig an ; ein sicheres Beweistum dessen wäre, dass die

din capitala imperiului și pătrunși de spiritul luminat al timpului, se pare că era așa de iminent și de grav, că forma grija și preocuparea de căpetenie a tuturor oamenilor cu simțul răspunderii.

De altfel, fenomene asemănătoare și în proporții așa de impresionante nu mai fuseseră raportate de mult din Sud-Est, de când trimisul Angliei la Constantinopol, Sir Thomas Roe, anunțase în depeșă sa dela 9 Iulie 1622, „minunea” descresțerii vertiginoase a supușilor Padișahului și a micșorării numărului satelor din cauza multelor nedreptăți și cruzimi comise de administrație. Având drept urmare și o scădere apreciabilă a veniturilor publice, faptul era considerat, de observatorii contemporani atenți și interesați, ca cel mai neîndoios

Contribution ano 771 und 772 gegen die des festgesetzten Normal Quantum ad Anno 1770 um 8660 fl. 20 cr. gefallen ist. Nach seinem dafürhalten konnte Siebenbürgen noch eine ungleich stärkere Bevölkerung fassen; nur allein in den beeden sächs. Stühlen Szasvaros und Mühlenbach ware eine Anzahl von 5433 Jochen ungebrauchten Grunde abhanden, die zum Ackerbau noch wohl benützt werden könnten”.

Gegen die Emigrationen standhafte Massregelungen zu ergreifen, siehet er gegenwärtig für dringend an, weilen zu besorgen stande, dass sonst nach hergestellten Frieden die Auswanderungen noch häufiger werden, und die Rückkehr einiger Emigranten alsdann nicht so leicht mehr zu hoffen seyn dürfte; Er findet kein Bedenken, in der Absicht, damit erners die Dominia durch den Eigennutz zu einiger Connivenz nicht verleitet werden, den schon bestehenden Diatal Articul de anno 1601 gelten zu machen, dass von den verlassenen Gründen entweder der Grundherr die Contribution entrichten, oder den Dorfs Gemeinden derley Gründe überlassen werden sollen”, — idem, foaia 599.

De altă parte Contele Clary, șeful Tesaurariatului, adică al finanțelor țării, comunica și el următoarele..... „Die allgemeine Klage über die Improportion der Contributions Repartition und die daher entstehende Überbürdung des einen, und die unbillige Übergebung des anderen, verdienet eine hauptsächliche Rücksicht. Sie hat die bisherigen Emigrationen zur Folge, die sich von Jahr zu Jahr unglaublich vergrossern werden, wenn nicht in Zeiten die Steuer Abgaben, auf ein mehr verhältnissmässiges Systeme gegründet werden wird” idem, foaia 308.

Revenind apoi cu precizări: „Die allgemeine Beschwerden deren Provincial Contribuenten und Unterthanen über die ungleiche Repartition unter deren Contributions Obyecten, und die daher entstehende Überbürdung des einen, und die ungereichte Überhebung des anderen Iobbagen, oder Contribuenten; wo durch jener zu Grund gerichtet, dieser aber zu sehr verschonet wird.....

Die Obergespannen und Ober Königs Richter deren Comitaten und Stühlen, überhaupt vorzüglich jene, welche die grösste Geschicklichkeit und Erfahrniss, dann Kännniss des Landes haben, und am längsten diesem Amt und am rühmlichsten Vorstehen, eröffneten mir öfters mündlich und einer schriftlich, dass woferne nicht diesem Übel ergiebigst und baldest gesteuert werden sollte, hieraus die schädlichsten Folgen und Emigrations ganzer Ortschaften und vielleicht vieler Tausend Contribuenten zu befahren seyn, welche Flücht, der in der Nachbarschaft als in der Wallachey und Moldau fürdauernde Krieg nur bis hieher gehindert hat.” — idem, foile 332/333.

simptom al decăderii puterii imperiului otoman, după cum dovedesc relațiunile ambasadurilor venețieni dela sfârșitul veacului al 16-lea și începutul celui de al 17-lea ¹⁾, într'o vreme când supușii creștini din toată Peninsula Balcanică se mișcau ca să scuture jugul păgân, văzând în Mihai Viteazul pe șeful sau, cel puțin pe conducătorul moral al întregii lor acțiuni ²⁾.

Cum însă provinciile luminatului stăpân din Stambul, mai ales cele dela Dunăre, — unde au și luat ființă atunci numeroase sate românești — reprezentau, în secolul al 17-lea și al 18-lea, locuri de surprinzătoare atracție și strămutare pentru țărănimea din Muntenia și Moldova ³⁾, cauzele despopulării susmenționate trebuie să fi fost mai mult de natură întâmplătoare, decât urmările de caracter permanent ale unui proces de declasare social-economic. Căci oricât de dureroasă ar fi fost starea populațiilor creștine supuse Semilunei și de grave vicile organice ale imperiului musulman în perioada decăderii sale, provocate de corupția, abuzurile, jafurile și împilările slujbașilor turci, uneori, poate, scoase în evidență și cu vădită exagerare ⁴⁾, această stăpânire atât de hulită, a avut totuși, în numeroase cazuri și anumite calități ⁵⁾, care i-au dat puțința să-și prelungească existența pentru o perioadă de timp peste așteptări de lungă, contrar multor preziviiuni și proiecte ⁶⁾.

La început, statul militar al Sultanilor instalați în Seraiul din fosta capitală de legendar renume, a lui Constantin cel Mare, a adus chiar țărănimei ruinate, încăpută, după triumful definitiv al nobilimei teritoriale și feudale în veacul al XI-lea, sub regimul opresiv și exploatator al marilor latifundiași capitaliști din imperiul bizantin, o simțitoare ușurare a situației ⁷⁾, una din caracteristicile noului sistem

1. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Dritter Theil, Gotha 1855, p. 784—785.

2. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București 1936, p. 41—59.

3. N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. XVIII (*Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor*), București 1908, la p. 40—41 și documentele la p. 80—83. Mărturiile lui Boscovich din 1762, (cf. Lajos Tamás, în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, Tom. I, Budapesta 1935, p. 13—14.

4. Zinkeisen, *op. citat*, vol. III, p. 358—366.

5. Albert Gabriel, *Soliman le Magnifique*, în fasc. 13 din publicația „*Les Grandes Figures*” editată de librăria Larousse din Paris, (1939?), la p. 201.

6. T. G. Djuvara, *op. citat* la p. 309 nota 2.

7. N. Iorga, *Etudes byzantines*, vol. II, București 1940, p. 384, 389, 390, 391 și 393—394. Dr. Karl Roth, *Sozial und Kulturgeschichte des Byzantinischen Reiches*, Berlin, Leipzig 1919. (Sammlung Cöschel Nr. 787), la p. 44—45. Charles Diehl, *By-*

politic, militar și social-economic instituit de cuceritori fiind tocmai lipsa unei clase aristocratice și privilegiale prin drept de moștenire ¹⁾.

În afară de superioritatea militară față de țările creștine din acel timp ²⁾ pe care o avea forma de stat otomană în momentul său de apogeu sub Soliman al II-lea, ea mai prezenta și avantajul că îngreua apropierea pământurilor și adunarea lor stabilă în latifundii întinse de exploatare agricolă directă, prin muncile și prestațiunile impuse populației servile în folosul familiilor nobile de proprietari funciari, așa cum a fost cazul în Occident, din cauza și în urma structurii proprii feudalismului din arele părți.

Ierarhia și organizația de caracter ostășesc quasi-feudală a musulmanilor favorizați și suprapuși, pe care se răzima, confundându-se chiar, toată administrația și edificiul întreg de stat ³⁾ a acestei puteri principial și exclusiv războinice ⁴⁾, tolerând adesea multiple stoarceri și violențe individuale, nu constituia însă, în general și ca sistem, o povară excesiv de grea pentru țărănimea supusă din vremea aceia ⁵⁾, obligată să achite „carașul” — tributul anual pe cap de bărbat creștin valid — și să dea ca rentă, o parte din produsele cultivate posesorului turc al fiefului respectiv ⁶⁾, administratorului sau arendașului său.

Nu mai tributul de sânge, adică ridicarea la fiecare jumătate de deceniu, și înstrăinarea pe veci de părinți, de neam și de lege strămoșească, a celor mai voinici, mai inteligenți și mai frumoși băieți de creștini, destinați să completeze Seraiul și corpul ienicerilor sau să servească ca ajutoare țăranilor din Anatolia, reprezenta o sarcină

zance — Grandeur et décadence, Paris 1924 (*Bibl. de philosophie scientifique*), p. 176—177 și 179. A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Traduit du russe. vol. II, Paris 1932, p. 382—384. Georg Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München 1940, p. 226—227. (*Byzantinisches Handbuch*, ed. de Otto Walter I, 2).

1. Leopold von Ranke, *Die Osmanen und die spanische Monarchie im XVI und XVII Jahrhundert*, ed. 4-a, Leipzig 1877, p. 5. Zinkeisen, *op. citat*, vol. III, p. 379—380.

2. Vezi afirmația disprețuitoare a marelui vizir Ibrahim față de trimisul lui Ferdinand I de Austria, dela începutul secolului al XVI-lea, la Zinkeisen, *op. citat*, vol. III, p. 151—152, și în general datele dela p. 143—153.

3. Zinkeisen, *op. citat*, vol. III, p. 9—20 și 126—130.

4. L. v. Ranke, *op. citat*, pag. 11 și 14.

5. Henri Hauser și Augustin Renaudet, *Les débuts de l'âge moderne. La renaissance et la réforme*, ed. 2-a, Paris 1938, p. 45. (Colecțiunea „Peuples et civilisations”).

6. Un rezumat succint și clar la G. F. Hertzberg, *Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des sechszehnten Jahrhunderts*, Berlin 1883 p. 648.

foarte dureroasă și deosebit de crudă pentru locuitorii raialelor ¹⁾. De ea n'au scăpat decât atunci când autoritatea centrală a slăbit în mod nepermis ²⁾, sistemul militar și-a pierdut caracterul inițial ³⁾, iar germele disoluției interne, răpind instituțiilor fundamentale rostul lor firesc ⁴⁾, au provocat și decăderea progresivă, de neînălțurat, a statului în afară.

Aceste stări de crescândă destrămare și anarhie internă au declanșat însă un alt proces de importanță hotărâtoare pentru viața agrară și situația țăranimii creștine din cuprinsul imperiului otoman, deoarece au permis unui număr de musulmani deținători de fiefuri, în special funcționarilor sau demnitarilor cu influență, să transforme, pe cale ilegală, și să-și mărească excesiv posesiunea lotului primit ca un drept strict personal și numai pentru durata vieții lor, într-o proprietate deplină cu drept de moștenire, într-o moșie exploatată sau administrată dela un conac, categorie nouă de avut funciar cunoscută sub denumirea de „ciflic” ⁵⁾.

Apariția relativ târzie, începând din secolul al 17-lea ⁶⁾ a unor asemenea proprietăți ca și regimul economic forțat de aprovizionare al capitalei, adoptat de Turci, zdruncinat deabia prin pătrunderea Rușilor în Marea Neagră, după pacea dela Küciuk-Kainargi (1774)), convenția

1. I. v. Ranke, *op. citat*, pag. 6. și Hertzberg, *op. citat*, p. 643. Maximilian Braun, *Die Slaven auf dem Balkan*, Leipzig 1941, în nota 16 dela p. 254, crede că nici această sarcină nu era așa de crudă, după cum se afirmă de obicei.

2. L. v. Ranke, *op. citat*, p. 22, unde se spune că marele vizir Mustafa Köprili s'ar fi plâns adesea că, dela Soliman al II-lea n'ar mai fi stăpânit decât sultani care au fost sau dementi, sau tirani. A se vedea și Hans Heinrich Schaeder, *Der osmanische Staat von seiner Entstehung bis zum Ausgang des siebzehnten Jahrhunderts in Propyläen Weltgeschichte*, vol. V, Berlin 1930, pag. 542—45.

3. Recrutarea fiilor de creștini pentru corpul ienicerilor a încetat înainte de anul 1640; — cf. Leop. von Ranke, *op. citat*, p. 46; a se mai vedea și simptomele de destrămare arătate la p. 43, 58—59, 60, 68—71 și 74, ca și încercarea de redresare internă, eșuată până la urmă, a vizirilor din familia Köprili la p. 74—75. Deasemenea C. Brockelmann, *Geschichte der islamischen Völker*, München, Berlin 1939, la p. 270—271.

4. C. Brockelmann, *op. citat*, p. 268—269.

5. Dr. Richard Busch-Zantner, *Agrarverfassung, Gesellschaft und Siedlung in Südosteuropa. Unter besonderer Berücksichtigung der Türkenzeit*, Leipzig 1938. (Beiheft 3 zur *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*), la p. 80 urm. Precizarea înțeleșului acestui termen, ca denumire a proprietăților particulare cu drept de moștenire adesea prevăzute cu un conac întărit, dar a căror existență legală statul turcesc n'a recunoscut-o, la Maximilian Braun, *Die Slaven*, la nota 21 dela p. 255.

6. Dr. R. Busch — Zantner, *op. citat*, p. 86.

dela Ainali Kavak și anexarea Crimeii din 1783¹⁾, asigurând exploatarea latifundiare numai o rentabilitate redusă, dar apăsându-le în schimb cu responsabilități și obligații financiare destul de importante, mai ales în perioadele războinice, atât de frecvente din acel timp, au avut drept rezultat că efectele defavorabile, sociale și economice, pentru cultivatorii supuși ai acestui sistem domenal în curs de formare, să nu se arate decât în primele decenii ale veacului trecut²⁾. Atunci nemulțumirile țăranilor din raiale vor crea temelia necesară luptelor de emancipare națională a popoarelor creștine din Balcani, prin adăptarea interesată și a maselor rurale la acțiunea politică, de caracter ideologic, a elitelor.

În secolul al XVIII-lea însă, se pare că sarcinile țăranilor din unele regiuni europene ale imperiului otoman³⁾ erau mai ușoare chiar și decât ale semenilor lor din Principatele Române. Sultanii care au tolerat totdeauna, când li se părea oportun, regimurile de excepție și autonomiile locale în provinciile cucerite⁴⁾, au admis până și existența unor raiale privilegiate în Bulgaria, îndatorate numai la sarcini militare și prestațiuni de transport, așa că boerii moldoveni s'au văzut constrânși, în anul 1805, pentru a împiedeca emigrările, să reducă la jumătate obligațiunile cultivatorilor de pământ din părțile marginase, îndeosebi din Basarabia sudică și dela Dunăre⁵⁾. De aproape o sută de ani, de când Turcii au suferit eșecul decisiv dela asediul Vienei (1683) și înfrângerile succesive care au dus la pierderea Ungariei și a Transilvaniei prin pacea dela Karlovitz (1699), Sublima Poartă s'a îngrijit mult, arătând o înțelegere și bunăvoință deosebită pentru locuitorii, greu încercați de evenimentele războinice, ai provinciilor de

1. G. I. Brătianu, *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, Paris, 1938, p. 169—170 și 172. (Universitatea Mihăileană din Iași, *Studii de istorie generală*, IV). Spre marele meu regret nu mi-a fost posibil să obțin acest volum decât în ultimul moment, când prezentul articol era aproape de a fi terminat. Dacă ași fi avut ocazia să-l consult mai de vreme, anumite pasagii ale studiului de față, fără să fi suferit schimbări esențiale, ar fi primit totuși ușoare retușări de nuanțe și de repartii a accentelor.

2. Busch — Zantner, *op. citat.*, p. 87.

3. Id., *ibid.*, p. 67 urm. și 51 urm. atrag atenția asupra caracterului schimbător și a varietății premiselor locale pentru stările agrare din era stăpânirii otomane.

4. G. I. Brătianu, *Privilèges et franchises municipales dans l'empire byzantin*, Paris, București 1936, p. 123 urm.

5. G. I. Brătianu, *Etudes byzantine d'histoire économique*, p. 254—255.

lângă acest mare fluviu, devenit iarăși, după atâta timp, linie nesigură și schimbătoare de hotar.

Mai ales ultimii supremi demnitari din renumita familie Köprili și continuatorii tradiției lor de guvernământ au practicat o politică de susținere și de protecție excepțională a populației din regiunile nordice, expuse și amenințate, ale stăpânirii musulmane din Europa așa de simțitor micșorată. Astfel marele vizir Mustafa, pentru a reîmpopula țara, a acordat, în anul 1690, încă în toiul ostilităților, locuitorilor emigrați din Serbia, dacă vor reveni la locurile lor de origină, o amnestie complectă și scutirea de impozite pentru o perioadă mai lungă, iar Husein Köprili, vărul și urmașul său, a reînnoit și extins măsura, după încheierea păcii, asigurând tuturor oamenilor ce se vor întoarce în provinciile de graniță aceeași favoare pentru o durată de 5 ani; ceeace i-a și determinat să se înapoeze în masă „deoarece au preferat stăpânirea Semilunei liberată de dări, sarcinilor grele fiscale impuse de ocrotirea Crucii, a vulturului imperial cu două capete sau a leului înaripat dela San Marco”, după cum observă, cu amară ironie, Contarini, istoriograful contemporan al evenimentelor ¹⁾. S’au

1. cf. Zinkeisen, *op. citat*, vol. V, p. 299. De altă părere a fost Lady Mary Wortley Montagu, soția ambasadorului britanic la Poartă, care, în scrisorile ei din 1717, prezenta în culori cât se poate de negre soarta locuitorilor din Serbia. Așa, în epistola dela 1 Aprilie 1717, adresată din Adrianopole Princesei de Wales, se găsesc următoarele pasagii: „Am străbătut pustiirile Serbiei, acoperită aproape în întregime de păduri, cu toate că țara e dela natură roditoare iar locuitorii muncitori.

Asupririle țăranilor sunt însă așa de mari, încât aceștia sunt siliți să-și părăsească locuințele și să negligeze munca câmpului; tot avutul lor devine o pradă pentru ieniceri, când le vine acestora pofta să și-l însușească”; iar mai departe „Poporul robit nu simte fericirea acestei fertilități”. În scrisoarea din aceeași zi, trimisă abatelui Conti, afirmă: „Localitățile sunt așa de sărace încât numai cu forța se puteau stoarce alimentele necesare. Ienicerii n’au avut nici o milă de sărăcia oamenilor, le-au omorât toate păsările și oile, fără să întrebe cui aparțin”, continuând: „Când fac Pașii o călătorie se întâmplă și mai rău. Aceștia nu se mulțumesc numai să consume tot ce aparține țăranilor, ci mai au și neobrăzarea să le ceară un lucru pe care-l numesc „Bani de măsele”, un impozit pentru folosința măselelor lor, pe care și le tocesc, făcându-le onoarea de a înfuleca carne din avutul țăranilor.

După cum reese însă din alt loc, aceste stări nu pot fi considerate ca obișnuite, ci excese caracteristice unei situații anormale „urmările firești ale corupției unui regim militar”, când „Guvernul se afla complect în mâinile oștirii, Padișahul cu toată puterea sa absolută fiind sclavul supușilor săi, tremurând la orice încruntare a unui ienicer”, căci aceștia, în urma înfrângerilor suferite, exercitau la „Belgrad o dominație absolută”, omorînd chiar pe ultimul Pașa Comandant al cetății fiindcă a vrut să-i oprească dela mișcări și expediții anarhice. — cf. Lady Montagu, : *Reisebriefe*, (traduse în limba germană e Ida Pappenheim). München 1927, p. 77, 77—78, 84—85. 92 și 73—75.

mai decretat și alte ușurări de acest fel ca, iertarea completă de capitație a locuitorilor din Banatul Timișoarei și din Serbia, măsură completată cu o renunțare, pentru toate provinciile europene, la încasarea impozitelor excepționale de război restante, ce reprezentau formidabila sumă de aproximativ 3085 pungi sau 1, 1/2 milioane de piaștri ¹⁾.

Nu ne poate surprinde deci știrea că, în anul 1703, sub viziratul lui Rami Mohamed Pașa, Turcii au izbutit să colonizeze Banatul Timișoarei cu 8.000 de creștini ²⁾.

Mult mai anevoioasă a fost situația Principatelor Dunărene în secolul al 18-lea ³⁾, considerate și de guvernul otoman ca simple avant-posturi ale stăpânirii sale în Europa. Am văzut cum Domnii Fanarioți și, îndeosebi, Constantin Mavrocordat, au izbutit să învingă multe din greutățile interne, ameliorând prin măsurile luate, dictate de o sinceră dorință umanitară și de interese politice și personale evidente, ca prevenirea nemulțumirilor și reclamațiilor, împiedecarea emigrațiilor și a frământărilor lăuntrice, prilejuri căutate de intervenții pentru vecinii puternici și motive de mazilire prematură, într'o măsură nebănuită stările sociale, prin protecția arătată țărânilor, căzută tot mai mult în dependență, încă din perioadele premergătoare, din cauza fiscalității excesive provocată de tirania economică, monopolul comercial și cerințele de nesăturat ale puterii suzerane ⁴⁾.

Cu toată iscusința lor, Domnii Fanarioți n'au reușit totuși, după cum era și natural, având în vedere slabele mijloace ce le stăteau la dispoziție, să remedieze răul fundamental de care sufereau Principatele Dunărene și anume extrema lor nesiguranță și instabilitate. În acest veac, constelația politică internațională, caracterizată prin ridicarea Rusiei la rangul de mare putere și de pretențiile ei tot mai nerăbdătoare la moștenirea prezumtivă a imperiului otoman, a potențiat la maximum, mai ales în epoca Ecaterinei a II-a și a lui Iosif al II-lea, primejdiile tradiționale ale unei așezări geografice defavorabile în locul

1. cf. Zinkisen, *op. citat*, p. 300.

2. cf. Zinkeisen, *op. citat*, p. 320.

3. N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. XVIII, p. 23. „Veacul al 18-lea se arată mai împovărat în ce privește sarcinile față de Poartă decât toate celelalte”. „Imperiul otoman, după Baur, n'ar fi desființat autonomia Principatelor Române tocmai fiindcă în forma tradițională avea mai multe încasări decât ar fi avut dela rările direct supuse sultanului”. I. Minea, *Reforma lui Constantin Mavrocordat*, p. 208 și 207 (păreră asemănătoare a lui Montalban).

4. G.-I. Brătianu, *Etudes byzantines*, p. 170—172 și 250.

de întretăiere și de ciocnire al noilor mari imperialisme continentale, în câmpul de bătălie și în zonele obișnuite de ocupație ale armatelor străine, imperiale și moscovite ¹⁾. Mișcările de populație din Principate au fost și ele determinate cu precădere, tocmai de aceste împrejurări și de nesiguranța pe care o provocau. După cum scrie Neculce în partea letopisefului său pentru anul 1741, „Și țarei de gios le mergea prea bine, iar țăiei de sus, fiind prădată de Moscali și fiind lipsiți de pâne, le mergea mai greu. Cam fugia din cei săraci, iar cei mai cu puțință erau mulțămii” ²⁾. Se mutau rumânii și vecinii pe moșiile ce

1. În răstimpul de peste o sută de ani, au fost nu mai puțin de 40 de domnii în Muntenia și 36 în Moldova..... „Media unei domnii era foarte scurtă, Turcii, de altfel, și fixaseră în practică încă de mult, la trei ani durată un-i domnii”. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I-a, p. 226, București 1942.

Această perioadă a fost deschisă, în mod dramatic, după instalarea Domniilor Fanariote, prin incursiunile unor detașamente austriace în Muntenia și Moldova, ocuparea temporară a Bucureștilor, prinderea și ducerea în captivitate a Voevodului Nicolae Mavrocordat, rezoluția boerilor adunați la Târgoviște de a se pune sub scut imperial și luarea în stăpânire a Olteniei, în cursul războiului Austro-Veneto-Turc din 1714—16—18. Prin pacea dela Passarowitz (21 Iulie 1718), Oltenia devine provincie austriacă petru aproape două decenii, până la recucerirea ei de către Turci, în cursul războiului austro-ruso-turc din 1736—1739 și retrocedarea ei, împreună cu Orșova, prin Pacea dela Belgrad (18 Septemvrie 1739). cf. Alex. A. Vasilescu, *Oltenia sub Austriaci 1716—1739*, vol. I, București 1929. — Moldova însă a stat sub ocupația rusească, în timpul acestui războiu dela începutul lunii Septemvrie până în Octomvrie 1739. În cursul următorului războiu ruso-turc, terminat prin Pacea dela Küciuk — Kainargi dela 10 și 31 Iulie 1774, a avut loc prima ocupațiune militară mai îndelungată a Principatelor de către Ruși, Moldova din Septemvrie 1769 până în Octomvrie 1774, iar Muntenia din Noemvrie 1769 până în Iulie 1774, urmată de pierderea Bucovinei (1775), ocupațiunea austriacă a Munteniei din 4 Noemvrie 1789 — 25 Iulie 1791, a Moldovei din 1787 — August 1792, (întreruptă printr'una turcească de câteva săptămâni și instalarea ca domn a lui Manoli Giani Ruset în Iulie-August 1788) și rusească a Moldovei din Octomvrie 1788 — Ianuarie 1792, terminate prin Păcile dela Șiștov și Iași (4 August 1791 și 9 Ianuarie 1792) pentru a suferi din nou, altă ocupație rusească, Muntenia dela 13 Decemvrie 1806 — 16 Mai 1812, iar Moldova dela 17 Noemvrie 1806—16 Mai 1812 și pierderea Basarabiei prin Pacea dela București (28 Mai 1812), pentru ca, însfârșit toată epoca să se încheie printr'o ultimă ocupație turcească, în urma mișcării lui Tudor Vladimirescu, în Muntenia dela 15 Mai 1821 până în Iunie 1822, iar în Moldova din Mai 1821 până în Iulie 1822, înainte de reinstalarea Domnilor Pământeni, Grigore IV Ghica și Ioniță Sandu Sturza (cf. Aurelian Sacerdoțeanu, *Liste de suverani*, extras din revista „Hrisovul”, vol. I, București 1941, Dr. Karl Strupp, *Ausgewählte Aktenstücke zur orientalischen Frage*, Gotha 1916 și Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, București 1888).

2. Cronica lui I. Neculce, ediția Al. Procopovici, Craiova 1932 (*Colecția Clasicilor Români*), vol. II, p. 480.

le ofereau un trai mai ușor, mai multă ocrotire și siguranță, mai ales pe ale slujbașilor mari și influenți, „care se bucurau de importante scutiri domnești”, așa că ceilalți proprietari și, în special, mânăstirile rămăneau fără brațe de muncă. Din această cauză măsurile lui Mavrocordat, unificând prestația, au și nemulțumit pe favorizații de până atunci ¹⁾. Dar țaranii plecau și „din pricina vremelniceii nestări, adică neștiind și nefiind hotărât, ca să dea bir pe an și de aceia s’au strămutat și s’au dus în țări străine”, după cum au arătat fugarii, boerilor trimiși după ei de Domnul Constantin Racoviță, în 1756, prin trei preoți și 4—5 oameni din cei mai de ispravă ²⁾. Nu se pomenșete însă ca țaranii să fi fugit în număr mare în Transilvania. Numai Voevozii pribegi, pretendenții la Domnie sau boerii, plecați în surghiun împreună cu familiile lor din cauza unui anumit fapt politic, și-au căutat, în toate timpurile, locuri de refugiu în orașele ardelen, foarte adesea la Brașov ³⁾. În cetatea de sub Tâmpa, Iosif al II-lea a cunoscut și el, în anul 1773, o seamă de boeri din partida anti-rusă — între care se număra și Ienache Văcărescu, ce se așezaseră ca „mosafiri” acolo pentru timpul ocupațiunii militare a Principatelor de către oastea moscovită comandată de mareșalul Rumianțov ⁴⁾. Asemenea vizite mai lungi, sau mai scurte, dar totdeauna de caracter trecător ale unui număr restrâns de ai clasei conducătoare n’au avut nici o legătură cu problema emigrărilor ca expresie a unui fenomen

1. I. Minea, *Reforma lui C. Vodă Mavrocordat*, p. 205.

2. Id., *ibid.*, p. 207.

3. Ca schiță generală introductivă: N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, Craiova 1931, p. 89—91 și 95 (Românii în străinătate), deasemeni pentru boerii din secolul al 17-lea, Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, vol. II, Gotha 1905, p. 53—55, iar pentru Brașov în special Iorga, *Brașovul și Românii*, București 1905, p. 228—50, (*Studii și Documente*, vol. IX). Aurel A. Mureșianu, *Știri nouă despre refugiații munteni la Brașov în sec. al 18-lea și în răsmerișa dela 1821*, Brașov 1930 (Extras din revista „Țara Bârsei”, anul II 1930, Nr. 1), Ștefan Meteș, *Domni din Principatele Române pribegi în Transilvania, în veacul XVII*, Cluj 1934 (Extras din revista „Gând Românesc”, an. II, Nr. 1—3.). St. Meteș, *Domni și boeri din Țările Române în orașul Cluj și Românii din Cluj*, Cluj 1935. (Din publicațiunile arhivelor statului din Cluj Nr. 2). St. Meteș, *Moșiile Domnilor și boerilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria*, Arad 1925.

4. Ienache Văcărescu, *Istoria împărașilor otomani*, în *Tesauru de monumente istorice*, de A. Papiu-Ilarianu, vol II, București 1863, p. 284—285, împreună cu p. 241 și Iorga, *Brașovul și Românii*, p. 241—242, ca și traducerea făcută de subsemnatul a psagiului corespunzător din notele de călătorie ale lui Iosif II, apărută în *Gazeta Transilvaniei*, anul 103, Nr. 105 din 25 Decembrie 1940 la p. 8—9, apoi G. M. G. v. Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. I, Sibiu 1883, p. 353—54.

de profuzime și de amploare, a unui viciu structural și organic de natură socială sau economică, neputând modifica nici raporturile numerice dintre popoarele Transilvaniei. Pentru fenomenele de acest fel, pentru starea de bună orânduială sau de subrezenie interioară a formei de stat n'au putut avea importanță simptomatică decât reacțiunile de adâncime, mișcările de masă ale păturei de jos, reprezentată exclusiv, în vremea aceea, de țărănime.

Despre țărani însă nu se spune că ar fi părăsit Principatele Române pentru a se așeza în Transilvania, ci dimpotrivă, după cum am constatat de atâtea ori, toate mărturiile consună numai în a arăta o masivă emigrație peste Munți, în Moldova și Muntenia, a populației rurale dependente, îndeosebi românești. Dacă avem în vedere condițiile de trai favorabile, cel puțin egale, dacă nu superioare, față de Principate ale muncitorilor de pământ din provinciile europene dela Dunăre ale Sultanilor, ne dăm seama că, nu totdeauna formele de stat mai evolute pot să asigure o viață mai bună locuitorilor, căci, imperiul otoman, ca toate creațiunile politice din lumea islamică, n'a reușit, cel puțin până spre mijlocul secolului trecut, să depășească stadiul rudimentar al „unui absolutism războinic și patriarhal”¹⁾.

Situații asemănătoare, destul de neverosimile în aparență, s'au ivit de multe ori în cursul evoluției istorice. Una din cele mai surprinzătoare, dar caracteristice pentru era migrațiunii popoarelor, ne-a fost transmisă de retorul Priscus. Făcând parte dintr'o misiune politică trimisă la Atila, pare-se, cu scopul secret de a pune la cale asasinarea temutului vecin, el a descoperit, spre marea sa uimire, la curtea regelui barbar un grec originar din Vimminacium, care, după ce fusese luat prizonier, reușind să se elibereze, a rămas totuși pe loc. Renunțând la viața sa de mai înainte, s'a căsătorit din nou acolo și a adoptat moravurile barbare, pentru că socotea traiul sub Huni mult mai preferabil celui dus de provincialii din imperiu, storși de impozite și loviți de nedreptăți²⁾.

1. Erich Brandenburg, *Europa und die Welt*, Hamburg, 1937, p. 52. (*Europa Bibliothek*, editată de E. Brandenburg, E. Rothacker, Fr. Stieve și I. Tonnies).

2. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor*, vol. VIII: *Ambasadele lui Priscus*, București 1936. Acest pasagiu a fost remarcat încă dela sfârșitul secolului al XVIII-lea de marele istoric englez Edward Gibbon și semnalat în celebra sa istorie a declinului și căderii imperiului roman, apărută între anii 1774—1788, tocmai în epoca lui Iosif al II-lea. În cea mai nouă traducere germană a acestei monumentale lucrări, partea în discuție se găsește la pag. 389—390 din volumul al II-lea, apărut la Olten, Lipsca și Viena în 1935 sub titlul „*Die Germanen im romischen Weltreich*,”

Un fenomen tot atât de neprevăzut și de neașteptat l-a reprezentat, în secolul al 18-lea, nemulțumirea generală, provocată în Oltenia de regimul imperial pe timpul stăpânirii austriace, ajunsă la un așa grad, că revenirea, după două decenii, în urma Păcii dela Belgrad (1739), a acestei provincii la vechea stare, ca parte integrantă a Țării Românești, mică și slabă, supusă cârmuirii fanariote și suzeranității Porții, a fost salutăată cu satisfacție unanimă de toate păturile sociale ale populației băștinașe ¹⁾. Fiscalitatea riguroasă și economisitoare a statului absolutist central-european ca și ordinea sa birocratică ²⁾, tutelară și omniprezentă, prea puțin înțelegătoare pentru obiceiurile și deprinderile înrădăcinate locului și nu totdeauna nepărtinitoare și dezinteresată, a produs deziluzii amare, încât de acum înainte nu se mai putea vorbi de existența unui partid imperial în Muntenia, adversitățile din Principate în contra Domnilor străini și a protectorilor lor din Stambul concentrându-se aproape cu exclusivitate în lagărul filo-rus.

Deosebirea de concepție și de tratament, în comparație cu măriminimă arătată de marii viziri populației din regiunile mărginașe ale imperiului otoman după pacea dela Karlovitz, s'a dezvoltat dela început prin memoriul lui Eugeniu de Savoia, din 14 Noemvrie 1718,

Importanța acestui dialog a fost din nou subliniată și de unii istorici contemporani, ca, de exemplu, Ferdinand Lot, *Les invasions germaniques*, Paris 1935, pag. 104, A. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin*, vol. II, Paris 1932, pag. 124 și 161, iar la noi, între alții, de N. Bănescu, *Bizanțul și romanitatea la Dunărea de Jos*, București, 1938, pag. 17 (*Academia Română, Discursuri de recepție LXXII*), G. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: Poporul Român*, București 1940, la p. 41—42 și Victor Motogna, *Istoria veche a Românilor*, București, fără dată, la p. 68. Relația lui Priscus, ca fapt caracteristic, a fost prezentată clar și sugestiv, în cadrul general al situației din acel timp, și de Theodor Birt, *Charakterköpfe Spätroms*, Lipsca, 1919, la p. 394—396—398. Interesantă și remarcă dela p. 385—386 asupra lui Aetius, ca reprezentant al proprietarilor bogați, în volumul II din *Etudes byzantines*, de N. Iorga, aristocrația latifundiară reprezentând atunci factorul politic hotărâtor în cele două imperii romane, mai ales însă în cel apusean, emancipat tot mai mult de autoritatea statului—(Ernst Kornemann, *Römische Geschichte* — vol. 2 *Die Kaiserzeit* — Stuttgart 1939 la p. 466 și 476, Kröners Taschenausgabe, 133).

1. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, partea I, București 1942, p. 255, iar descrierea pe scurt a regimului austriac în Oltenia la pag. 253—255, cu bibliografia la p. 258; deasemenea la N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, vol. II, p. 152—158 și *Istoria Românilor*, vol. VII: *Reformatorii*, București, 1938, p. 73—82—83, 103—105, 109—110.

2. Cap. III dela p. 103—163 din volumul D-lui A. Vasilescu, *Oltenia sub Austriaci*, București, 1929, este cea mai nouă descriere, pe baza materialului documentar, a administrației austriace în Oltenia.

despre întocmirea aşezământului intern al noii provincii, în care puneau o scutire de impozite, dar cu anumite restricţii şi numai pe un an, timp măsurat cu extremă sgârcenie, pentru o ţară despopsulată simţitor şi o populaţie ce suferise nespuns de mult din cauza Tătarilor ¹⁾.

S'au produs, fireşte, nu după îndelungată vreme, emigrări foarte neplăcute administraţiei locale. Sate întregi şi-au părăsit vetrele, plecând cu tot avutul lor la Turci, care decretaseră din nou o scutire pentru o perioadă de trei ani ²⁾.

Se vede că năpasta emigrărilor ţărăneşti urmărea, în veacul al 18-lea, ca o fatalitate stăpânirea imperială în toate ținuturile locuite de Români, pentru a-i aminti necontenit cât de puţin eficiente rămân toate străduinţele unui regim ce nu reuşea să se manifeste faţă de supuşi decât ca o „filantropie împiedecată” ³⁾. Până şi din Banatul Timişoarei, aproape complet golit de locuitori după cucerirea sa de către Austriaci, s'au semnalat cu deosebit regret, în anul 1777, emigrări în Țara Românească ⁴⁾, cu toate că, între timp, atât autorităţile centrale dela Viena, cât şi administraţia provincială făcuseră eforturi extraordinare pentru a atrage oameni de oriunde ca să reîmpopuleze ţara prin colonizări masive ⁵⁾.

Dacă nu s'ar fi produs şi din Banat şi Oltenia, emigrările ar putea fi considerate şi ca simplă expresie a unui proces natural de compensare, de scurgere a populaţiei din regiunile cu o densitate mai mare în altele cu una mai rară. Acesta putea fi cazul Transilvaniei din acel timp în raport cu Principatele Române şi al lor faţă de raialele turceşti dela sudul Dunării ⁶⁾. O asemenea presupunere este însă infirmată prin însuşi faptul că nici una din numeroasele mărturii contemporane nu atribuie iritantele strămutări de populaţie românească factorului demografic. Când nu au putinţa sau interesul să invoce alte motive, le pun, ca în referatul cancelariei aulice, din 27 Decembrie

1. *Arhivele Olteniei*, an. VI, Nr. 34 (Noembrie—Decembrie 1927), p. 450, memoriul întreg la p. 437—451, iar observaţiile D-lui M. Popescu, care l-a publicat asupra acestuia, la p. 412—414.

2. C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, vol. I, 1716—1725, Bucureşti, 1913, Nr. 379 la p. 511 şi Nr. 391 la p. 617—618.

3. N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVIII, p. 38.

4. C. Göllner, *O anchetă a arhiducelui Iosif din anul 1777*, în revista „Țara Bârsei”, din Braşov, anul IV (1937), la p. 391—92.

5. vezi nota Nr. 2 la p. 168.

6. vezi nota Nr. 4 la p. 171.

1777 în chestiunea emigrărilor din Banat, în sarcina caracterului nestatornic al neamului, întemeindu-și această explicație, cu o oarecare aparență de îndreptățire, pe o confuzie cu fenomenul de altă natură al transhumanței ciobanilor ¹⁾, sau pe iubirea poporului pentru patria sa : Țara Românească ²⁾.

Sub această iubire de țară, de forma proprie și liberă de organizare politică, în raport cu condițiunile timpului, remarcată și de străini, nu se ascunde însă decât fenomenul central și primar, de un tragic dinamism — chiar prin aceasta profund european în ultima sa esență — al istoriei românești, concepută ca un destin unitar și colectiv, cu tendințe de evoluție mai adânci și mai stabile decât formele statale de suprafață, atât de schimbătoare. Emigrările înfățișează reacția firească a unui substrat național plin de o nestăvilită vitalitate împotriva violentărilor din afară și sintetizează rezistența și înfrângerea, printr-o luptă aprigă și necurmată, izvorită din străfunduri rasiale, a adversităților geografice și epocale, pentru a păstra intact spațiul etnic și a-i impune legea dezvoltării sale specifice și originale.

Direcțiunile migrațiunilor țărănești documentează nemijlocit această capacitate a poporului de a găsi instinctiv cele mai potrivite căi spre a ajunge la rezultatul presimțit și dorit, prin întărirea continuă a centrelor sale făuritoare de istorie, așa după cum apa dintî'un vas,

1. O. Densușianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, București 1913. O. Densușianu, *Viața păstorească în poezia noastră populară*, vol. I, București 1922. St. Meteș, *Păstorii ardeleni în Principatele Române*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj IV (1924—25) p. 293—95. P. Cancel, *Păstoritul la poporul român. Precizări etnografico-istorice cu prilejul apariției studiului* : O. Densușianu, București 1913. Veress Andrei, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și Țara Românească (până la 1821)* București 1927. (Ac. Rom. Mem. Secf. Ist. Ser. III. Tom. VII. Mem. 6). Opreanu Sabiu, *Contribuțiuni la transhumanța din Carpații Orientali*, în *Lucrările Institutului geografic al Universității din Cluj*, IV (1928—29), p. 205—244. L. Someșan, *La transhumance des bergers transilvains dans les provinces roumaines*, în *Revue de Transylvanie*, anul I, Cluj 1934—35 la p. 465—476. Mihai Popescu, *Mavrogheni și ciobanii ardeleni*, în *Țara Bârsei*, IX (1937), p. 361—64. T. G. Bulat, *Din istoricul transhumanței românești în Basarabia*, în *Arhivele Basarabiei*, V (1933), p. 277 urm. Ioan Georgescu *Românii Transilvăneni în Dobrogea*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, și Maramureșul 1918—1928*, vol. I. București, p. 613—623.

2. Vezi nota Nr. 284, Brașovenii scriau la 26 Oct. 1724, delegatului lor la Viena, Cristof Voicul, între altele, următoarele :.... „precum știi hrana noastră mai a tuturor ne ieste în Țara Românească, aici numai dăjdiile dăm și de nu va face cu noi mile, ca să avem ceva ușurare, ne caută a ne risipi în cotro vom putea, că nu mai putem sta”. St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Schei*, vol. I, Brașov 1901, p. 123, cf. I. Nistor, *Emigrările*, pag. 17.

când e apăsată prea mult într'un loc de un corp străin, se dislocă și crește în părțile înconjurătoare în măsura presiunii până ce acopere chiar obiectul ce i-a declanșat mișcarea.

Fără procesul premergător, amintit mai sus, al emigrațiilor de natură aproape organică, acțiunea de mai târziu, ideologică și politică a elitelor dela noi pentru a forma o conștiință națională, a asigura un echilibru stabil și a da o formă viabilă statului românesc prin redobândirea centrului transilvan, leagănul națiunii, și sprijinirea sa pe talpa solidă a Gurilor Dunării și pe valul de apărare al Nistrului, condiționate reciproc printr'o legătură de necesitate existențială a complexului carpatic¹⁾, n'ar fi fost posibilă.

Pe când însă fierberea și mișcările țărănești se aflau pe linia majoră și de viitor a destinului național, boerimea Principatelor Românești din veacul al 18-lea, reprezentată de ramura ei olteană, cea mai viguroasă și bogată în glorioase tradiții, își încheiase misiunea și abdicase dela rostul ei funcțional și creator, pierzându-și odată cu însușirile ostășești, simțul de mândrie, conștiința răspunderii colective și înțelegerea intuitivă a nevoilor neamului pe care-l reprezenta. Nimic nu dovedește mai bine oportunitatea reformelor lui Constantin Mavrocordat ce ținteau să schimbe caracterul latifundiar al boerimei române într'o categorie ierarhizată de slujbași și nu arată mai limpede pierderea îndreptățirii la existență a aristocrației din Principate în vechea ei formă, din cauza divorțului ei de comunitatea națiunii, decât rugămintea nobilimei teritoriale din Oltenia, menționată în memoriul înainte amintit al Principelui Eugeniu de Savoia, de a fi asimilată complet cu cea din Transilvania, adică de a i se da și ei puțința să se manifeste în deplină voce ca factor egoist de opresiune, de reacționarism înverșunat și de particularism dizolvant. Este dela sine înțeles că o atare pretențiune nici nu putea fi luată în considerare de regimul centralizator și absolutist dela Viena, prea conștient de greutățile ce le întâmpina la alcătuirea unui stat unitar și modern din

1. George Vâlsan, *Leagănul poporului românesc* (Dintr'o conferință ținută la Cluj, la 13 Aprilie 1927), în *Arhivele Olteniei* VII, Nr. 35 (Ianuarie—Februarie 1928), p. 1—3 și *Siebenbürgen im einheitlichen Rahmen des rumänischen Staates und Bodens*, ed. II-a, București 1942. S. Mehedinți, *Der Zusammenhang der rumänischen Landschaft mit dem rumänischen Volke*—(Vom Leben u. Wirken der Romanen, II, Rumänische Reihe, Heft 7) Jena, Lipsca 1936. Em. de Martonne, *La nouvelle Roumanie dans la nouvelle Europe*. (*Buletinul Soc. Regale Române de Geografie*, Tomul XL, 1921), București 1922. Hinrich Wachner, *Rumänien*, extras din Klute, *Handbuch der geographischen Wissenschaft*, Potsdam 1931.

partea puterilor intermediare de caracter privilegiat, pe care fusese constrâns de împrejurări să le recunoască, așa că nu era dispus să creeze, și încă din proprie inițiativă, un nou centru de neliniște, de opoziție politică, sabotaj administrativ și de frământare socială tocmai în promițătoarele ținuturi de pornire ale acțiunii sale imperiale în Sud-Est.

Experiențele triste câștigate, la începutul veacului, în Ungaria și Transilvania, din răscoalele lui Thököly și Francisc Rákoczy II¹⁾, ajutați și susținuți de Turci, lămuriseră cu prisosință forurile conducătoare ale Vienei la ce surprize neplăcute se pot aștepta dela niște provincii lăsate în grija nobilimei latifundiare, demonstrându-le din nou, până la ultima evidență, ca în 1526, marile pericole din afară ce le pot aduce complicațiunile lăuntrice provocate de ambițioase uneltiri aristocratice.

O asemenea puternică influență a considerațiilor de natură externă asupra cârmurii interne a imperiului habsburgic, îndeosebi în provinciile periferice dela Dunăre și din Carpați, s'a făcut simțită și la anexarea Olteniei, când noua achiziție a fost lăsată în competența consiliului aulic de război, forul tradițional de conducere militară și de activitate diplomatică în Balcani, ambele, în acest sector, așa de

1. Bibliografia chestiunii la Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs*, vol. I, p. 244/45, 267/68, Homan-Szekfi, *Magyar Történet*, vol. IV, p. 425 urm. și vol. VI, p. 464 urm. și *Bibliographia Hungariae*, vol. I, *Historica*, Berlin 1923, p. 115—119, întregită cu Marki Sandor, *Rákoczi első eletrajza*, în volumul omagial pentru contele Klebelsberg, la p. 430 urm. M. Asztalos, *II Rákoczi Ferenc és kora*, Budapesta 1934, Lukinich Imre, *A szatmári béke története és okirattára*, Budapesta 1925. Nik. Mester, *Siebenbürgen unter der Herrschaft der Habsburger*, în volumul „*Die siebenbürgische Frage*”, editat de E. Lukinich, Budapesta 1940, F. v. Ziegler, *Drei Jahre aus der Geschichte der Rakoczi'schen Revolution in Siebenbürgen*, în *Archiv. für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, vol. 8 (1867), p. 163—283, Johann Höchsmann, *Studien zur Geschichte Siebenbürgens aus der ersten Hälfte des 18 Jahrhunderts*, *ibid.*, vol. II (1873), p. 253—310 și vol. 16 (1880), p. 28—157, Wilhelm Schmidt, *Vier Jahre aus dem Leben eines autonomen siebenbürgischen Stadtmagistrates (1717—1720)*, *ibid.*, vol. 7 (1866), p. 284—312, N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, vol. I, București 1915, p. 369 urm., N. Iorga, *Francisc Rákoczy al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungurești și României*. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., Seria II, Tomul XXXIII (1910/11) Mem. 1, N. Iorga, *Sur les émigrés rákócziens en Moldavie*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, XIII/1—3 (1936), p. 78—79, Virgil Șotropa, *Urme din timpul Curușilor*, în *Arhiva Someșană*, Nr. 17, Năsăud 1933, p. 123—164 și A. A. Mureșianu, *Un capitol necunoscut din istoria Românilor ardeleni: Românii apărători ai Brașovului în războiul cu Curușii (1704—1709)*, în *Țara Bârsei* anul II, Brașov 1930, p. 111—130.

intim legate între ele, că se contopeau aproape complet, mai rezervându-i-se și generalului comandant din Transilvania drepturi extinse de amestec, de tutelă și de supraveghere în administrația țării. Memorii lui Eugeniu de Savoia lasă să se subînțeleagă și să se simtă, fără ca totuși să conțină un pasaj anume dedicat acestei chestiuni, afară poate de cel cu privire la fortificarea unor puncte din Oltenia sau de referințele presărate incidental ca simple aluziuni la stările din Turcia și Muntenia, grija constantă de eventuale repercusiuni asupra relațiilor cu vecinii, în vederea posibilităților de manifestare agresivă în viitor, ce condiționa măsurile de organizare proiectate.

După adoptarea însă a unei atitudini mai mult defensive, din cauza războiului nenorocit cu Turcii din 1736—1739, terminat prin pacea rușinoasă dela Belgrad, în perioada marilor conflicte occidentale, provocate de problemele dinastice ale casei domnitoare, încheiate deabia cu războiul de șapte ani, politica habsburgică și-a reluat iarăși cu nerăbdare, sub influența tânărului coregent imperial, ritmul viu și ofensiv, prea plin de numeroase inițiative, ce trădau o dorință arzătoare de a compensa cât mai curând și mai cu profit, pierderile suferite între timp. Intreaga acțiune de guvernământ, ca asociat la tron și ca monarh absolut, a lui Iosif al II-lea, nici nu poate fi înțeleasă fără a ține seamă, în orice moment, de proiectele sale externe, așa după cum atitudinea sa față de mișcarea revoluționară a lui Horia rămâne, în mare măsură, inexplicabilă dacă nu o punem în legătură cu incidentul ivit tocmai atunci cu Olanda pentru obținerea liberei navigații pe Escaut, contrar stipulațiunilor tratatului din 1715, și cu proiectul de schimb al Țărilor de Jos cu Bavaria, împotriva opoziției înverșunate și de prevăzut ¹⁾ a Prusiei, condusă de marele său rege, decis să nu se dea îndărăt chiar și dela deslănțuirea unui nou conflict armat ²⁾.

Eșecul final al regimului reformator, preconizat și impus de fiul Mariei Terezia, s'a datorat deci, cel puțin în egală măsură, opozițiilor interne și complicațiilor externe. Concurența acestor doi factori a condamnat o guvernare pătrunsă de un elan înouitor neobosit, dar fără-mișcat în mărunte forme birocratice, să-și irosească energiile pentru a stăpâni atâtea țeluri divergente, dându-i acel aspect de intensă ten-

1. Michael Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen 1784*, Sibiu, fără dată, p. 3 și urm.

2. Friedrich Meinecke, *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*, ed. II-a, Berlin 1925, p. 414.

siune dramatică, al cărui tragic desnodământ a redus figura centrală și dominantă, înfățișată de personalitatea voluntară, problematică și contrazicătoare de monarh a lui Iosif al II-lea, la încă una din acele patetice tentative nereușite, de a înfrânge adversitatea împrejurărilor și de a opri împlinirea unui destin fatal, ce ilustrează și anunță sfârșitul de neînălțurat al organismelor istorice condamnate.

Un fenomen oarecum analog s'a arătat și la prăbușirea imperiului milenar bizantin, simbolizat de aceeași pajură a acvilei cu două capete, când luarea metropolei lumii din evul mediu de către Turci ¹⁾, a fost precedată, cu secole, de ineficacitatea măsurilor filantropice decretate de autocratorii luminați dinainte de ridicarea Comnenilor, în veacul al XI-lea, pentru a feri de sleire, prin ocrotirea micii proprietăți agrare, bogatele și viguroasele rezerve ale statului din Asia Mică și Balcani ²⁾.

La orice privire retrospectivă se pot descoperi multe asemenea ocazii pierdute. Între cele epocale, scăpate de suveranii din Casa de Austria, merită să fie amintită, din mai multe motive, și aceea a împăratului Carol al V-lea în timpul marei răscoale țărănești din sudul Germaniei, în anii 1524/25. În primul rând pentru că a trăit, ca și fiul Mariei Terezia la izbucnirea marei revoluții franceze dela finele veacului al 18-lea, într-o vreme de răspântie istorică decisivă, reprezentată de reforma religioasă și descoperirile geografice, care au condiționat viața societății moderne și contemporane. Cu toate deosebirile de temperament și de mentalitate, inerente distanței de timp, a fost și el, și încă într-o măsură mult mai apreciabilă, unul din reprezen-

1. Sir Galahad, *Bizanz*, Lipsca, Viena 1936, la p. 293 susține că Bizanțul a fost timp de 11 secole formația statală care a avut cea mai mare stabilitate, cu toate numeroasele sale convulsii interne, 65 de revoluții, iar din 107 împărați numai 34 au murit normal în patul lor (p. 261). Bizanțul reprezenta însă, în evul mediu, un imperiu mondial (p. 298), o formă culturală supranațională (p. 294), cosmosul față de care restul lumii era haos (p. 39). La Constantinopol, după cronicarul Robert de Clary, se aflau, în sec. al 13-lea, două treimi din bogățiile lumii, iar aproape toate căile principale de comerț se îndreptau sau treceau prin acest oraș (p. 299). Căderea sa sub Turci a fost deplânsă de contemporani cam în felul următor: „O cetate de mijloc, inimă a celor patru părți ale lumii, al doilea paradis....” (p. 312).

2. Analogia a fost semnalată de N. Iorga în *Etudes byzantines*, vol. II la p. 377, iar despre încercările fără rezultat ale împăraților bizantini din epoca dinastiei macedoniene de a apăra libertatea micii proprietăți țărănești și Heinrich Gelzer, în *Byzantinische Kulturgeschichte*, Tübingen 1909 la p. 83—87. Sir Galahad, *op. citat*, p. 195/96, 208/209, 212 și 302/303, o simplă observație la Karl Dietrich, *Byzantinische Charakterköpfe*, Lipsca 1909 la p. 7 și foarte puțin precis, Steven Runciman în: *La civilisation byzantine*, Paris 1934, p. 221/22.

tanții tipici ai concepției universaliste, întruchipată de ideia imperială, care au avut, în cel mai înalt grad, conștiința demnității, puterii și răspunderii lor monarhice în formă absolută, exercitată ca o misiune și o datorie, nelimitându-se numai la acte de guvernare, ci meditănd și asupra felului cel mai bun de a conduce statele ¹⁾.

În al doilea rând însă, fiindcă domniile lor se prezintă ca încercări epocale, dar nereușite, stăpânite de interese dinastice, de menținere și de refacere ale unor forme social-politice depășite în numele unor idei perimate, absolutismul luminat, raționalist și filantropic al lui Iosif al II-lea nefiind, în ultimă esență și într'un cadru mai redus, decât forma secularizată a imperialismului catolic medieval servit de Carol Quintul. Amândoi suveranii au eșit înfrânți, tocmai din cauza reacționarismului poziției lor spirituale, din lupta cu opozițiile particulariste din interior favorizate de complicațiunile simultane ale situației internaționale. Abdicarea și melancolica retragere în singurătatea mănăstirii dela St. Juste ca și revocarea, pe patul de moarte, a reformelor decretate, exprimă la depărtare de secole, aceeași dureroasă dezamăgire și renunțare la continuarea unor acțiuni pentru atingerea scopurilor ultime dorite cu înfrigurare și urmărite cu stăruință.

Însfârșit, cărmuirile lor au fost zguduite, deopotrivă, de mișcări întinse și violente de emancipare ale populației agrare, concretizate în marile răscoale țărănești din Suabia și Franconia, în primul sfert al veacului al 16-lea, și a lui Horia din Transilvania la începutul ultimului pătrar din secolul al 18-lea, ambele definind, pare-se, ca pietre sângeroase de hotar, durata regimului absolutist.

Ca părți comune se mai poate distinge, în amândouă cazurile, amestecul elementelor de ordin politic și religios ²⁾ cu revendicări de

1. „Karl V. gehörte zu den Staatslenkern, die gleichzeitig Staatsdenker waren”. Peter Rassow, *Die politische Welt Karls V.* München 1942, la p. 9.

2. Karl Brandi, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation und Gegenreformation*, ed. II-a, Lipsca 1941, p. 155, în special Johannes Bühler, *Das Reformationszeitalter (Deutsche Geschichte, vol. III)*, Berlin-Lipsca 1938, p. 322 și urm., apoi L. v. Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (Rankes historische Meisterwerke, editate de Horst Michael, vol. 19—20, Viena, Hamburg, Zürich, 1929 p. 357). Fr. von Bezold, la p. 449 și următoarele din opera sa capitală, *Geschichte der deutschen Reformation*, Berlin 1890, cu toate că stăruie asupra originii de natură exclusiv socială a rebeliunii țărănești din Germania, este totuși nevoit să recunoască prezența și influența elementelor religioase asupra mișcării, la fel ca și în revoluția agrară din Anglia în anul 1381. În Transilvania, după o epocă de violente frământări confesionale și bisericești în secolul al XVIII-lea (Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii*

natură economică și socială ale celor apăsăți. Deasemenea adversitatea și ura răsculaților s'a îndreptat numai împotriva formațiunilor locale, privilegiale și particulariste, de caracter și obârșie feudală. În contra acestora s'au ridicat protestele și comis excesele, după cum represiunea venită din partea lor a degenerat într'o răzbunare groaznică, deoarece — observă cu multă dreptate o erudită recunoscută, dublată de o mare scriitoare — „nici o dată zăcămintele de bestialitate ale ființelor omenesti nu ies la iveală cu mai multă nerușinare ca atunci, când recâștigă puterea asupra unor semenii care au încercat să se sus-tragă brutalei lor stăpâniri” ¹⁾).

Mentalitatea dominantă a timpului, creșterea și diversitatea posesiunilor sale, nu i-au îngăduit lui Carol al V-lea să recurgă la mijlocul revoluționar al unei alianțe cu păturile țărănești în contra adversarului comun — puterile teritoriale — pentru a soluționa în sens centralist și absolutist, în favoarea sa, problema deschisă din 1433, moștenită dela bunicul său Maximilian I, a reformei constituționale a imperiului ²⁾, cu toate că inspiratorul său politic din tinerețe, marele cancelar Mercurino Gattinara ³⁾, pare că i-a dat sfatul „să se facă stăpân în Germania cu ajutorul țărănilor” ⁴⁾.

Așa de departe nu intenționa și nu putea merge ultimul paladin al universalismului imperial medieval, după cum este sigur că nici Iosif al II-lea, reformatorul feroce de peste două secole și jumătate n'ar fi îndrăznit, chiar dacă nu se produceau tocmai atunci complicațiile externe cunoscute, să se identifice sau să susție mișcarea populară a lui Horia.

religioase a Românilor din Ardeal în secolul al XVIII, 2 vol. Sibiu 1920 și 1930), factorul de credință s'a manifestat și în decursul mișcării lui Horia prin fenomenul caracteristic al trecerilor la „legea românească”, de frica răsculaților, al unui număr important de catolici, reformați și luterani, cf. I. Lupaș, *Revoluția lui Horia*, în vol. I din *Studii, conferințe și comunicări istorice*, București 1928 la p. 294 și *Răscoala țărănilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj 1934, p. 105/106; deasemeni Ștefan Meteș, *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horia*, Sibiu 1933, p. 11 urm., ca și p. 3 urm. Punctul de vedere unit îl exprimă broșura Pr. Dr. Ilie Dăianu, *Unirea cu Roma și revoluția lui Horia*, București 1935.

1. Ricarda Huch, *Das Zeitalter der Glaubensspaltung*, Berlin, Zürich 1935, p. 215.

2. Johannes Haller, *Die Epochen der deutschen Geschichte*, a 97—108 mie. Stuttgart 1942, p. 186 urm.

3. Karl Brandt, *Kaiser Karl V.* — ed. II-a, München 1938, p. 78 urm. și p. 136.

4. Ricarda Huch, *op. citat*, p. 217.

Încă la începutul veacului nostru Francisc Iosif, cel din urmă suveran în stilul monarhilor de drept divin, n'a schițat decât un gest de intimidare, la care a renunțat repede, atuncia când, în anul 1905, după ce parlamentul dela Budapesta a sabotat prin obstrucție împlinirea nevoilor armatei, periclitând astfel însăși siguranța statului, a instituit guvernul generalului Fejérváry, având ca ministru de interne pe Iosif Kristóffy, care a ajuns numai să prezinte un proiect de largă reformă electorală pe baza votului universal ce n'a fost tradus în fapt niciodată ¹⁾, căci până la urmă monarhia dunăreană a rămas o simplă țară de stăpânire ²⁾. Ca deținători ai demnității imperiale, privită, în evul mediu, ca ultima din cele patru monarhii universale prezise de prorocul Daniel ³⁾ și care trebuia să dureze până la ziua judecății de apoi, suveranii Casei de Austria întruchipau un înalt principiu de ordine politică, — consacrat teologic, reprezentând chiar momentele culminante ale dezvoltării istorice — împerechiat cu o străveche idee misionară, sinteză complexă de elemente fundamentale, orientale ⁴⁾, cla-

1. Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs*, vol. II, partea II-a, Graz, Viena, Lipsca 1941, p. 1122—1123. De o savoare specială și caracteristică este felul de a prezenta acest incident al istoricilor maghiari: așa, de exemplu, Alex. Domonovszky, *Geschichte Ungarns*, München 1923, la p. 366—371.

2. „Obrigkeitstaat” este termenul mai potrivit și sugestiv din limba germană pentru aceste formațiuni statale.

3. Biblia tradusă de Vasile Radu și Gala Galaction, București 1938, Ed. Fundațiilor Culturale Regale, Profetul Daniil, cap. II la pag. 843—845 și cap. VII la p. 852—853.

4. Concepția mistică a imperiului mondial ca o concretizare pământească a ordinei divine și a suveranului său ca împuternicit al zeului, apoi ca zeu însuși, este de natură orientală, semitică—mesopotamiană — din mileniul al treilea înainte de Hristos. c. Joh. Bühler, *Deutsche Geschichte*, vol. I, Berlin 1934, p. 229—31 și 383, cu bibliografia chestiunii, apoi Fritz Taeger, *Das Altertum — Geschichte und Gestalt*, vol I, ed. II-a Stuttgart 1940, p. 59—51. Asupra perspectivei spirituale corespunzătoare: Kurt Breysig, *Gestaltungen des Entwicklungsgedenkens*, Berlin 1940, p. 6—14 și Lucian Blaga, *Știință și creație*, Sibiu 1942, p. 17 urm. De remarcat mai este că asemenea imperiului medieval roman-german, monarhia mondială a lui Sargon I n'a fost un stat birocratic și centralist, ci unul de structură feudală, înlăuntrul căruia au continuat să existe formațiunile locale dispartate puse numai sub ascultarea și autoritatea supremă a regelui poporului semit cuceritor. M. Rostovtzeff, *Geschichte der Alten Welt* vol. I, Lipsca 1941, p. 39—40. — Din această cauză imperiul creat de Sargon n'a fost încă viabil, fiind sgduuit de revolte și invazii. Intre orașele rebele se găsește menționat pentru prima oară și Babilonul. Jean Capart și Dr. G. Contenau, *Histoire de l'Orient Ancien*, Paris 1936, p. 200.

sice ¹⁾ și creștine ²⁾, ale civilizației mediteraneene, esențial și originar deosebite, dacă nu deadreptul contrarii, factorului etnic național. Iar dacă, în anul 1806, Francisc al II-lea, silit de împrejurări, a renunțat formal la vechiul titlu imperial ³⁾, atât acest monarh de orizont mărginit și factură meschină ⁴⁾, cât și urmașii săi, au păstrat totuși titulatura de regi ai Ierusalimului ⁵⁾ ce le evoca progamatic gloria legendară a universalismului Hohenstaufilor din epoca lor de apogeu sub Frederic al II-lea ⁶⁾, enigmaticul stăpân pământesc al Occidentului și rivalul genial al Papalității la conducerea lumii.

Pe lângă această poziție ideologică, și situația lor reală, de conducători ai unui stat compus din atâtea țări și popoare diferite, nu permitea suveranilor habsburgici să devină exponenții unui singur curent sau interes național, ce nu le putea apare decât ca un element incidental și trecător de anarhie și turburare a formei ideale și permanente de organizare colectivă pe care o reprezenta conceptul imperial. Manifestările tumultuoase de masă și revendicările liberatoare ale popoarelor le inspirau numai neîncrederea și teama unor fenomene haotice, deoarece puterea elementară de creație a corpurilor etnice le

1. Moritz Ritter : *Die Entwicklung der Geschichtswissenschaft an den führenden Werken betrachtet*, München, Berlin 1919, p. 61—65, altfel R. Pichon, *Histoire de la littérature latine*, ed. V, Paris 1912, p. 459—464 și după el, O. Tafrali, *Isovoarele istoriei Grecilor și Romanilor*, Iași 1927, p. 186—87.

2. Ernst Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtssphilosophie*, ed. III-a, Lipsca 1903, p. 66—69; același, *Mittelalterliche Zeitanschauungen, in ihrem Einfluss auf Politik und Geschichtsschreibung*, I Teil. *Die Zeitanschauungen* Tübingen 1918, W. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, vol. I, Berlin 1893, p. 51—54. Heinrich Scholz, *Glaube und Unglaube in der Weltgeschichte ein Kommentar zu Augustins De Civitate Dei*, Lipsca 1911, și Walther Rehm, *Der Untergang Roms im Abendländischen Denken*, Lipsca 1930, p. 20 urm. cu bibliografie interesantă asupra întregii chestiuni la p. 145.

3. Heinrich von Srbik, *Die Schicksalsstunde des alten Reiches*, Jena 1937.

4. Victor Bibl, *Der Zerfall Österreichs*, vol. I, Viena 1922, p. 49 și urm. Monografia mai veche a lui Herrmann Meynert, *Kaiser Franz I — zur Geschichte seiner Regierung und seiner Zeit*, Viena 1872, conține multe date, dar este necritică și are un caracter laudativ.

5. Așa, de exemplu, în manifestul de abdicare, datat dela Olmütz, la 2 Decembrie 1848, al împăratului Ferdinand I și în cel de urcare pe tron, din acelaș loc și aceeași zi, al lui Francisc Iosif, ambele păstrate în Arhivele Statului din Brașov sub cota Ab. I. a Nr. 721 și 722.

6. E. Kantorowicz, *Kaiser Friedrich der Zweite*, 2 vol. Berlin 1927 și 1931, Prof. Franz Kampers, *Kaiser Friedrich II*, Bielefeld, Lipsca 1929. H. Kampe, *Kaiser Friedrich II in der Auffassung der Nachwelt*, Stuttgart 1925. W. von den Steinen, *Das Kaisertum Friedrichs II nach den Anschauungen seiner Staatsbriefe*, Berlin 1922.

scăpa total, rămânându-le neînțeleasă cu desăvârșire. Națiunile nu înfățișau, în ochii lor, decât niște forțe oarbe și primejdioase pentru liniștea și siguranța statului, conceput, nu ca un organism viu, ci ca expresie politică universal valabilă a unor idei abstracte, transcendente sau raționale, de viață colectivă organizată.

Locuitorii numeroaselor țări din posesiunea Dinastiei habsburgice nu erau deci considerați, de suveranii lor, ca membri ai unor comunități naționale deosebite, ci ca o categorie uniformă de supuși, diferențiați în clasele sociale ale ierarhiei feudale, dintre ei, numai unii, individual sau colectiv, putându-se bucura de favoruri într'atât, întrucât aduceau folos împlinirii sarcinii imperiale, reprezentată prin obligația de a da unitate și consistență complexului de teritorii, restrâns, în decursul timpurilor, tot mai mult la spațiul central-european, ce alcătua temelia suprastatului lor dinastic și universal, de caracter teocratic, federalist, absolutist sau constituțional dualist. Poporul german, matca imperiului reînviat pentru a doua oară de Otto cel Mare în anul 962, a fost mai strâns legat de soarta acestui fenomen ¹⁾, așa că uneori progresele formei suprarăționale de stat se confundau, de alții, cu tendințele sale de hegemonie, cu toate că tradiția și coroana Cesarilor au constituit una din cele mai serioase piedici în calea unității sale politice ²⁾. Dar atenția și interesul monarhilor se concentra

1. Despre valoarea ideii imperiale pentru istoria poporului german: Wilhelm Schüssler, *Vom Reich und der Reichsidee in der deutschen Geschichte*. Lipsca, Berlin 1942.

2. Influența, nefastă sau fericită, a politicii imperiale medievale asupra destinelor poporului german a format obiectul unei polemici celebre în istoriografia modernă, prin broșurile profesorilor Ficker și Sybel din 1861 și 1862, în epoca frământărilor premergătoare unității naționale realizată de Bismarck, care s'a continuat până în zilele noastre. Aceste broșuri au fost recent reeditate, cu o introducere critică asupra importanței lor și a condiționării lor de împrejurări și de ideologia timpului, de către profesorul Friedrich Schneider sub titlul: „*Universalstaat oder Nationalstaat*”, Innsbruck 1941. Pentru cunoașterea desfășurării controverselor: Dr. Walter Schieblich, *Die Auffassung des mittelalterlichen Kaisertums in der deutschen Geschichtsschreibung von Leibniz bis Giesebrecht*, Berlin 1932 (*Historische Abhandlungen* herausg. v. Dr. E. Ebering, Heft 1) și Prof. Dr. Friedrich Schneider, *Neuere Anschauungen der deutschen Historiker zur Beurteilung der deutschen Kaiserpolitik des Mittelalters*, ed. II-a, Weimar 1936.

Rolul politicii imperiale în perioada renașterii și a războaielor religioase constituie unul din obiectele de competență de discuție ale tuturor istoricilor privitoare la acest subiect, dela Leopold von Ranke; Johannes Janssen și L. Pastor până la cele mai noi, citate mai înainte, ale profesorului Karl Brandi. Fenomenul imperial reprezintă deasemenea o problemă centrală și în monografiile istoriei germane din secolul al 19-lea, în timpul luptelor pentru unitatea națională. Intre cele recente merită să

exclusiv asupra statului prețuit ca valoare autonomă, ca scop în sine, ca ultimă expresie și concretizare a înaltului rost mondial ce a fost conferit de providență familiei lor, dinastiei alese a Casei de Austria. Sub influența mentalității raționaliste, problematica tulburătoare a imperiului li se prezenta tot mai mult ca un mecanism complicat pe care aveau datoria să-l mențină în bună stare de funcționare prin administrație, așa ca fiecare rotiță, încadrată desăvârșit și supusă unei acțiuni uniforme, să contribuie la perfecțiunea și mișcarea continuă a întregului aparat.

Cam acestea au fost limitele pe care pedantismul didactic, preocupat de amănunte până la ruinarea propriei sănătăți, conștiințiozitatea naivă, spiritul dogmatic, utilitar și raționalist, lipsit de imaginație, de supleță și de intuiție vizionară al lui Iosif al II-lea nu le-a putut depăși în programul său de reforme. Mai mult decât compasiunea și înțelegerea arătată pentru starea de nedreaptă asupra a țăranilor români nu se putea aștepta, la venirea sa în Transilvania, dela o personalitate stăpânită de schematismul abstracțiunilor epocii și călăuzită de empirismul observațiunilor incidentale, înainte ca marea revoluție franceză să fi consacrat, concepția organicistă și revelația sufletească a curentului preromantic și romantic, transfigurând poetic și proiectând trecutul în viitor să fi descoperit, iar filozofia idealistă

fie menționate în mod special: E. Brandenburg, *Die Reichsgrundung*, vol. I, ediția a II-a, Lipsca 1922, F. Hartung, *Preussen und die deutsche Einheit (Forschungen zur brandenburg. u. preussischen Geschichte*, vol. 49), 1937, E. Marcks, *Der Aufstieg des Reiches*, 2 vol. Stuttgart, Berlin 1936, H. E. Feine, *Das Werden des deutschen Staates seit dem Ausgang des heil. Röm. Reiches (1800—1933)*, Stuttgart 1936, W. Schüssler, *Österreich u. das deutsche Schicksal*, 1925, K. Borries, *Preussen-Österreich und Deutschland in den letzten 100 Jahren*, Tübingen 1937, W. Mommsen, *Politische Geschichte von Bismarck bis zur Gegenwart 1850—1933*, Frankfurt 1935, O. Becker, *Bismarcks Ringen um Deutschlands Gestaltung 1848—1898*, Lipsca 1939, cum și, mai ales, cele două lucrări monumentale de H. v. Srbick, *Metternich, der Staatsmann und der Mensch*, 2 vol. München 1925 și *Deutsche Einheit Idee und Wirklichkeit vom Heil. Römischen Reich bis Königgrätz*, vol. I, ed. II-a, și vol. II München 1936—1935. Istoricii din școala austriacă au căutat să demonstreze, admitând însă caracterul universal al imperiului, importanța sa pentru germanism. De curând a apărut primul volum al unei lucrări erudite ce-și propune să demonstreze importanța și pentru viața națională a Sașilor, a politicei habsburgice în Sud-Est din epoca lui Ferdinand I: Roderich Goos *Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik*, Viena 1940, împotriva părerii contrarii susținută până la exagerare, mai de mult, de Joh. Höchsmann, *Siebenbürgische Geschichte im Zeitalter der Reformation*, din *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, Sibiu, vol. 35 (1908), p. 336—388 și 414—522 și vol. 36 (1909), p. 5—176 și 179—239.

germană, îndeosebi Fichte, să fi justificat metafizic și etic, ca un înalt postulat moral, valoarea primară, irațională, a etnicului și ca popoarele, trezite la libertate și deplină conștiință, să se fi afirmat ca factori politici activi ¹⁾.

Instinctul de ordine, grija de gospodar, simțul nealterat de dreptate, credința sinceră în progres, încrederea optimistă în facultățile constructive ale rațiunii și în celelalte idealuri la modă, dorința de uniformizare și caracterul său ferm, consecvent și necondiționat, dându-i posibilitatea să descopere viciile organice al țării vizitate și să nu se oprească la compromisuri și jumătăți de măsuri, ci să pretindă

1. Paul Henry, *Le problème des nationalités*, Paris 1937 (Coll. Arm. Collin Nr. 201). Rudolf Fischer și Friedrich Heiss, *Die Entdeckung des Volkes*, Berlin 1936. Kurt Borries, *Die Bedeutung der französischen Revolution für die Entwicklung der modernen Welt*, Tübingen 1938. 1879. *Eveil des Peuples. La révolution française, l'Europe Centrale et les Balcanes*, avec introduct. d'Albert Bayet, Paris 1939. N. Iorga, *La révolution française et le Sud-Est de l'Europe*, Bucarest 1934. Benedetto Croce, *Geschichte Europas im neunzehnten Jahrhundert*, Zürich 1935—Cap. I, III, IV și VI. C. Seignobos, *Essai d'une histoire comparée des peuples de l'Europe*, Paris 1938, capitolele XVI, XVII și XVIII. Karl Brandt, *Deutsche Geschichte*, ed. III-a, Berlin, 1923, p. 173 urm. Friedrich Meinecke, *Weltbürgertum und Nationalstaat, Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaats*, ed. 6-a, München, Berlin 1922 și *Das Zeitalter der deutschen Erhebung (1795—1815)*, Bielefeld, Lipsca 1913, Theobald Ziegler, *Die Geistigen u. sozialen Strömungen Deutschlands im 19 u. 20 Jahrhundert*, ed. 7-a Berlin 1921. Nicolai Hartmann, *Die Philosophie des deutschen Idealismus*, 2 vol. Berlin, Lipsca 1923—1929, Wolfram Steinbeck, *Das Bild des Menschen in der Philosophie, Johann Gottlieb Fichtes, Untersuchungen über Persönlichkeit und Nation*, München 1938, Dr. Iacob Baxa, *Gesellschaft und Staat im Spiegel deutscher Romantik*, Jena 1924 și *Einführung in die romantische Staatswissenschaft*, ed. II-a, Jena 1931. Ambele în colecția „Die Herdflamme Nr. 4 și 8. G. von Below, *Die Entstehung der Soziologie*, Cap. II. Das Wesen der Romantik, Jena 1928 și *Die deutsche Geschichtsschreibung von dem Befreiungskriege bis zu unseren Tagen*, ed. II-a, München 1924. Carl Smitt, *Politische Romantik*, München, Leipzig, 1925, Paul Kluckhohn, *Personlichkeit und gemeinschaftl. Studien zur Staatsauffassung der deutschen Romantik*, 1925, Ed. Spranger, *Hölderlin und das deutsche Nationbewusstsein*, Neue Jahrbücher, Abt. II, Bd. 44, Heft 4—5. Willi A. Koch, *Briefe deutscher Romantik*, Lipsca 1938 (Colecția Dietrich, vol. 4) la Index sub Nationalgefühl și Volkstum, H. Schmalenbach, *Das Mittelalter — Sein Begriff und sein Wesen*, Lipsca 1926 (Colecția Wissenschaft und Bildung Nr. 226) p. 17 și urm. Deasemenea F. Walzel, *Deutsche Romantik*, vol. I, ed. IV-a, Lipsca, Berlin, p. 11 și urm. în Colecția „Aus Natur und Geisteswelt” No. 232 (concepția organicistă, în legătură cu evul mediu). Karl Brauns, *Nationalgedanke und Staatsgestaltung im 19 u. 20 Jahrhundert*, Tübingen 1934 (Recht u. Staat in Geschichte und Gegenwart Nr. 106) Kurt Borries, *Die Romantik und die Geschichte — Studien zur romantischen Lebensform*, Berlin 1925, p. 128—143 (Der Volksgeist). Georges Weil, *L'Europe du dix-neuvième siècle et l'idée de nationalité*, Paris 1938, (L'évolution de l'Humanité, t. 84) și, rezumat tendențios, in „Race et Nation”. Paris 1939? p. 3—6. (Colect. Descartes).

cu energie, urgenta lor vindecare prin reforme îndrăznețe și necesare, au ridicat pe acest monarh, bine intenționat, puritan ca un ascet laic, modest în nevoile sale personale, sever cu el însuși și cu alții, la un nivel cu mult deasupra celorlalți înalți demnitari ai imperiului, asigurându-i recunoștința posterității, cu toate că încercarea sa de restaurare a statului a eșuat, iar purtarea sa neceremonioasă ¹⁾ și bine-

1. Într-o oarecare măsură s'ar putea aduce învinuiri multor monarhi luminați din a doua jumătate a secolului al 18-lea pentru lipsa lor de ceremonial. Marele poet W. v. Goethe a și constatat, cu oarecare îndreptățire, că suveranii însuși trebuie să fie făcuți răspunzători de manifestările excesiv de grosolane și de brutale ale mulțimii din timpul revoluției franceze. Observația sa, dictată în anul 1810 și descoperită postum, are textul ce urmează :

„Vorgang der Grossen, zum Sanskültismus führen d. Friedrich sondert sich vom Hofe. In seinem Schlafzimmer steht ein Prachtbette. Er schläft in einem Feldbette daneben. Verachtung der Pasquille, die er wieder anschlagen lässt. Iosef wirft die äusseren Formen weg. Auf der Reise, statt in den Prachtbetten zu schlaffen, bettet er sich nebenan, auf der Erde auf eine Matratze, Bestellt als Kurier auf einem Klepper die Pferde für den Kaiser. Maxima, der Regent sei nur der erste Staatsdiener. Die Königin von Frankreich entzieht sich der Etikette. Diese Sinnesart geht immer weiter, bis der König von Frankreich sich selbst für einen Missbrauch hält” (cf. Fr. Meinecke, *Die Idee der Staatsräson*, p. 421).

În ce privește călătoria în Transilvania a lui Iosif al II-lea, din anul 1773, prima vizită făcută acestei țări de un suveran din Casa de Habsburg, (Herrmann-Meltzl, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. I, p. 275), afirmația de mai sus este însă simțitor exagerată. Fără îndoială că voiajul său se asemăna mai mult cu drumurile de inspecție și de informație, în cadre modeste, ale lui Frederic al II-lea, (cf. R. Koser, *König Friedrich der Grosse*, vol. II, p. 256, 264—65, 484, 494—95, și E. Pfeiffer, *Die Revuereisen Friedrichs des Grossen und der Zustand Schlessiens*, Berlin 1904, în *Eberings historische Studien* Nr. 44), rivalul glorios la care privea cu gelozie, fiul Mariei Terezia, admirându-l și căutând adesea să-l imite, (cf. Mitrofanov, *op. citat.*, vol. I, pag. 133—135 și 46 și R. Koser în *Staat und Gesellschaft der neueren Zeit*, Berlin, Lipsca, 1908, p. 240) decât cu expedițiile pline de fast ostentativ ale altor monarhi. Așa, de pildă, vanitosul principe elector Frederic al III-lea a plecat, la 17 Decembrie 1701, dela Berlin la Königsberg, pentru a se încorona ca rege al Prusiei, împreună cu toată curtea sa, escortat de 3 compănii de gardă și 100 de oameni din garda elvețiană, într-o coloană așa de lungă de echipagii și trăsurile de voiaj, că nu mai puțin de 30.000 de cai au fost necesari pentru traversarea parcursului de aproximativ 600 de Km (cf. Herbert Krausz, *Das Buch von deutschen Osten*, Lipsca 1941, p. 241—42).

În luna Ianuarie 1787 a pornit și Ecaterina a II-a a Rusiei, ca o adevărată Cleopatră a Nordului, spre Sud, ca să viziteze vastul domeniu administrat, ca o sa-trapie orientală, de atotputernicul principe Potemkin. Drumul prin stepele Ucrainei până în Crimeia a luat caracterul unui marș triumfal, nemaipomenit, țarina și numeroasa ei suită străbătând, ca o vedenie uluitoare de basm, ținuturile întinsului imperiu, la un frig de 17—25 grade, în 18 trăsurile și 180 de sănii. La fiecare stațiune:

voitoare cu poporul de jos, trezind speranțe nejustificate, a avut, fără

de poștă cortegiul era așteptat de 560 de cai, iar, din loc în loc, se oprea, pentru a se face stăpânei, plecată să vadă ținuturile ce erau prețuite ca prima piatră nestemată din coroana visată a noului imperiu grecesc dela Țarigrad, pimirii sărbătorești, cu audiențe publice impresionante și serbări strălucite. Dealungul parcursului se prezentau ochilor încântați, ca într-o priveliște de feerie, decorurile unor sate inexistente, rămase de pomină în amintirea posterității, țărani în haine de sărbătoare, aduși cu sila din alte părți, regimente din provinciile învecinate, îmbrăcate în uniforme necunoscute și strălucitoare, pentru a da impresia că reprezintă o armată de sine stătătoare, înjghebată de curând, și, în porturi, o flotă compusă din numeroase mari basteimente de război, dar care, la prima încercare serioasă, au dovedit că nu se pot mișca.

Punctele culminante ale giganticului program, menite să înalțe peste măsură în ochii lumii întregi gloria recentă și majestatea uzurpată a unei modeste principese germane parvenită la tronul lui Petru cel Mare, l-au constituit întâlnirile cu Stanislas Poniatowski, regele Poloniei, când, acest favorit căzut în disgrație, a fost constrâns să-i aducă jenatul său omagiu de supunere, după ce țara i-a fost ciuntită de Ruși, și cu Iosif al II-lea, exponentul imperiului de străvechi prestigiu, ce trebuia câștigat pentru ultimul mare proiect imperialist înainte de epocala răsturnare a revoluției franceze (cf. Comte de Ségur, *Mémoires, souvenirs et anecdotes*, vol. II, ed. V-a, Paris 1844, p. 63, 90—99 și 101 și urm.).

În comparație cu asemenea spectacole de exagerare barocă, întâia călătorie a lui Iosif al II-lea în Transilvania, despre care și-a și făcut note într'un jurnal intim, așa cum Frederic al II-lea și-a însemnat, în limba franceză, impresiile vizitei sale în Silezia din 1780 (Koser, *op. citat*, vol. II, p. 364—365), ne apare, fără a avea caracterul compromițător pentru demnitatea și prestigiul monarhiei ce i-a fost atribuit de Goethe, ca un drum făcut într'un cadru de sobrietate potrivit scopului informativ urmărit. Totuși, după cum se va vedea, chiar și desfășurarea acestei anchete imperiale, a fost precedată de pregătiri deosebite și a cerut eforturi destul de serioase, împreunate cu anumite sarcini, autorităților locale și populației.

O icoană vie și adevărată putem câștiga din datele următoare : La început, un înalt ordin al curții din 11 Februarie 1773 a hotărât principal :

1. Caii necesari pentru trăsurile împăratului și ale suitei sale să fie luați dela armată și dela populație ; dela oștire însă cât mai puțin spre a nu se slăbi dotarea regimentelor.

2. Călăuzele să fie îndrumate să nu aleagă drumurile cele mai drepte, ci acelea care dau puțința unei mai temeinice cunoașteri a regiunilor și a satelor grănicerești.

3. În special să se ție seamă că, împăratul vrea să vadă regiunile mărginașe cu Moldova și acelea ce formează obiect de controversă între autoritățile militare și cele civile, din cauza înființării grănicerilor.

4. Ca stațiuni de noapte pentru încartiruire să se aleagă hanuri, casele statului (ale erariului) sau cele parohiale catolice, nu însă castele, curți nobiliare sau locuințe ofițerești.

5. Mesele nu se vor lua la nobili, domni de pământ ; aceștia să nu însoțească suita, ci numai funcționari districtuali, buni cunoscători ai regiunii și numai în raza comitatelor lor.

să vrea, urmări funeste, favorizând izbucnirea răscoalei din

6. Drumurile să nu fie reparate, ci numai întreținute în stare de folosință, așa cum se face anual, în mod obișnuit; cele vechi să nu fie lărgite și pietruite, decât atunci, când gropi adânci împiedică circulația; grinzile putrede ale podurilor să fie, în schimb, înlocuite.

7. Să nu se facă primiri sărbătorești cu tragere de clopote, discursuri etc.

8. În stațiunile de noapte să se prepare cu o zi înainte alimentele de lipsă; carnea de vită să fie pusă la fierd de dimineață.

9. Să se facă cunoscut că oricine, civil sau militar, e liber să prezinte jalbe scrise sau plângeri orale; cele scrise să fie semnate, cele neiscălite sau date sub nume fals nu se vor primi. Toate cererile vor fi studiate și apoi înaintate împărătesei, Maria Terezia.

10. Caii și mesele se vor plăti; la fiecare stațiune de noapte să fie de față cei însărcinați de a primi plata; cărașilor li se va plăti câte 1 florin de cal, dar să nu fie obligați a se prezenta, cu caii lor, prea de timpuriu, cel mult cu o zi înainte; vizitii să nu mâne mai iute decât se obișnuiește în țară. Să fie aleși din satele de pe traseu, ca să nu lipsească prea multă vreme dela munca lor.

Comunicând, la 2 Martie 1773, cele de mai sus tuturor autorităților, comandamentul a mai dispus, în complectare, ca:

I. Toți caii, înaintași, de călărie și de ham pentru trăsuri și carele de bagaj, să fie îngrijiți din vreme.

II. În stațiunile de noapte să se pregătească, alegându-se cu multă îngrijire, fără a se face însă modificări prin lucrări de zidăre, câte trei camere pentru împărat, una mai mare așa ca să încapă comod în ea o masă pentru 12 persoane, în legătură directă cu alta unde să se țină bucatele.

III. La stațiunile de schimb să aștepte câte 54 cai de ham și 2 cai telegari, câte 6 pentru trăsura împăratului, cea englezească, a camerierilor, a cancelarului, a mareșalului Lascy, a servitorilor generalilor Laudon și Nostitz, pentru 2 care de bucatărie și un car de bagaje, la ultimul înhămându-se și 2 cai telegari. Să mai aștepte și câte 12 cai de călărie bine înșeuăți.

IV. Ca provizii se vor procura 70 funzi, adică jumătăți de kilogran. de carne de vită, 1 vițel tânăr, 1 mieușel, apoi gata jumulite, 24 găini, 3 găște, 2 puice și 2 pui, încă 2 kg. de unt topit, 40 de ouă, 2 sferturi de făină, $\frac{1}{2}$ —1 kg zahăr, 8 lă-mâi, 2 kg. slănină, 2 kg. grăsimi dela rinichi, legume pentru mâncări, pătrunjel, ceapă 100 verde, gulii, 1 kg. varză acră, pâine de calitate aleasă, vin obișnuit de masă, vesela necesară și talere de cositor (cf. Dr. Szadeczky Lajos, *II József császár útasa Erdélyben 1773-ban* în revista *Erdelyi Honismereti Folyóirat*, anul XXII, Nr. 253, Cluj 1913, p. 1—5, în baza documentelor trimise „Tabulei continue” (de judecată) din Miklosvar și găsite în arhiva județului Odorheiu, scaunul Bardocz).

Unele dispozițiuni au mai suferit modificări până la venirea împăratului, după cum reese din procesee verbale de ședință ale magistratului din Brașov și din însemnările personale ale împăratului pe casre fotul profesor maghiar al universității din Cluj, autorul articolului mai sus citat, nu le-a cunoscut.

Astfel, guvernământul transilvan a sporit, prin ordonanța sa dela 2 Martie 1773, care repetând dispozițiunile anterioare ale înaltului ordin al curții și ale comandamentului, a fost luat la cunoștință de magistratul Brașovului în ședința dela 7 Aprilie

1784¹⁾ și înăbușirea ei barbară. E într'adevăr mișcătoare și impre-

lie, numărul cailor de schimb la 74 de ham și 18 de călărie, complecțați cu alți 12 cai pentru trăsuri și 6 de călărie, poruncind ca, în stațiunile de noapte, pe lângă cele 3 odăi rezervate împăratului, să se pregătească și pentru suită încă 13 locuri corespunzătoare de încartiruire (Arhivele Statului Brașov, Registrul de procese verbale ale magistratului din 1773, având cota Ab. IV.C. 23, la p. 295—97). După ce, magistratul, la 24 Aprilie delegase 14 funcționari superiori ca să primească pe împărat și suita sa, însărcinându-i să încunoștințe gazdele ca să evacueze din vreme, pentru a putea fi spoite, locunțele rezervate în acest scop, primește, la 10 Mai alt ordin al guvernământului, datat dela 30 Martie, prin care se anunță schimbarea traseului și itinerarului călătoriei, probabil, în felul cum a decurs apoi cu adevărat (vezi nota 1 dela p. 319), și o notă a comisariatului superior provincial dela 27 Martie prin care se cere să se pregătească, pentru trupele ce se vor aduna între 1 și 6 Iunie la Satulung, 1039 ½ porții de pâine, 65 de ovăz și fân, 1039 ½ de paie și lemne de foc în cantitate suficientă (idem p. 376—78). La 18 Mai, un nou ordin dispune ca trupurile răufăcătorilor executați prin spânzurătoare, tragere pe roată sau în țepă, să fie înmormântate înainte de sosirea monarhului, iar de acum înainte să nu fie expuse mai mult de trei zile (vezi și N. Densușianu, *Revoluția lui Horia*, București 1884, p. 97); (idem, p. 394—95 și 397). La 22 Mai se însărcinează, cu vizitarea la fața locului, delegații comunei pentru încartiruire și se alege comisarii pentru stațiunile de noapte și de schimb dela Râșnov, Bran, din oraș, dela Timiș, Satulung și Târlungeni, ca și cei încredințați cu strângerea alimetelor și facerea plășilor în oraș și la Buzău, dându-li-se instrucțiuni speciale cum să se poarte (idem, p. 399—400). Însfârșit, în ședința dela 24 Mai 1773, s'au dat ultimele instrucțiuni în vederea primirii și anume: Comisarul respectiv va pleca la Vlădeni, la 5 Iunie, ca să ia în primire acolo fânul și ovăzul pentru 6 cai puși la dispoziție de cavalerie și alți 24 cai de călărie, să împartă în ziua de 6 Iunie caii pentru trăsuri și căruțe și să trimeată imediat în oraș pe bucătari dacă vor sosi înainte; restul cailor să-l așeze în curți, așa ca fiecare îngrijitor să știe la ce vehicol vor fi înhâmați, apoi să rezerve o pășune bună pentru cai și, tot în aceeași zi, să preia și să încerce caii de călărie, care vor fi ținuți, toți la un loc, în fața hanului. La 7 Iunie, fix la orele 7 dimineața, toți să aștepte gata pregătiți sosirea împăratului, îngrijindu-se ca lucrurile să decurgă în ordine și fără strigăte. Dacă i se vor da bani, să-i primească și să achite cărăușii, notând suma repartizată fiecăruia în parte. Să dispună ca șoseaua să fie stropită, ca să nu fie praf, și să aducă la cunoștiința sătenilor că pot privi, din fața porților, trecerea cortegiului, dar că nu le este permis să se adune pe străzi și să facă gălăgie, ci trebuie să stea liniștiți și cuvințioși. Ordine asemănătoare s'au dat și comisarului din Codlea, ca totul să fie pregătit, așa ca în ziua de 7 Iunie, la orele 8 seara, oricine să-și poată lua locul și spre a porni în dimineața zilei de 8 Iunie; deasemenea și celor din Râșnov, Timiș, Satulung, Târlungeni și din oraș, cu orarul potrivit pentru fiecare (idem, p. 401—404). La 29 Mai se mai repetă odată instrucțiunile date, însărcinându-se îndeosebi șefii de vecinătăți din Scheii Brașovului să vegheze cu strășnicie ca nimeni, începând dela 6 Iunie, să nu mai cuteze a arunca gunoi, murdărie sau lucruri rău mirositoare în râuleț sau șanțuri, iar la 2 Iunie se află ultima schimbare locală de program, anume că împăratul nu va înopta la Codlea, ci la Tohan, se va opri apoi să ia masa la Râșnov, pentru ca de acolo, să vie direct la Brașov, (idem, p. 420). Dar nici această ultimă

sionantă priveleştea războiului de paperesărie ¹⁾ a înverşunatei şi per-

schimbare n'a fost respectată (vezi nota 1 dela p. 359 şi descrierea lui Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, vol. I Sibiu 1883, p. 274—276),

După vizita împăratului, şedinţele magistratului dela 10 Iulie, 14 Iulie, 9 August, 18 August etc. au avut ca obiect încheerea socotelilor şi cercetarea plângerilor făcute monarhului. A se vedea şi petiţiile Braşovenilor din Schei din acest an la Dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Schei*, vol. V, Braşov 1906, Nr. XLIV — L, p. 186—202.

1. Venirea în anul 1773, a lui Iosif al II-lea în Transilvania a fost pentru contemporani un eveniment extraordinar a cărui amintire a fost socotită, de oficialitate, că merită să fie perpetuată prin baterea a două medalii comemorative, (N. Densusianu, *Revoluţiunea lui Horia*, Bucureşti 1884, p. 100—101) aşteptat şi de majoritatea locuitorilor ţării cu mari speranţe. O poezie omagială, comparându-l cu Traian, exprimă în termeni excesivi, sentimentul general, în felul următor :

„Ihr Berge, bucket euch ! Ihr Wälder knieet nieder !
Ihr Völker betet an !
Der Schutzgott Daziens kommt wieder,
Der gütige Trajan.
Er kommt ! O Vaterland, nun sind, die in dlr wohnen,
Nicht seines Degens Sieg :
Sein Herz erobert Nationen,
Auch ohne Krieg”.

(cf. K. K. Klein, *Literaturgeschichte des Deutschlands im Ausland*, Lipsca 1939, p. 63).

Poporul român din Transilvania a nădăjduit şi el că împăratul îi va aduce reptaşa după care era însetat de mult timp. Fondul intim al simţămintelor ţărănimii înfierbere, le tălmăcesc bine versurile populare, atribuite felului cum ar fi vorbit Horia, în audienţa dela Viena, din 1784, puternicului monarh, după cum urmează :

„Inălţate împărate
Vină şi ne fă dreptate
Te rugăm Măria Ta
Că nu mai putem răbda
Asuprirea nemeşească
Şi dreptatea ungurească”.....

(cf. I. Lupaş, *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. I, Bucureşti 1928, p. 302).

Purtarea împăratului în decursul acestei vizite, când a ascultat pe toţi şi a primit 19.000 de petiţii şi reclamaţiuni, după cum susţine martorul contemporan, M. K. Heydendorf, a inspirat încă de atunci teamă mamei sale, Maria Terezia, ca nu cumva să dea naştere la viitoare convulsii (I. Lupaş, *Răscoala ţăranilor din Transilvania*, p. 45—56). Vizitele care au urmat, măsurile decretate în favoarea ţăranilor dela preluarea singură a Domniei în 1780, drumurile şi audienţele lui Horia la Viena, suprapunându-se speranţelor trezite şi impresiei generale iniţiale lăsată de împărat în 1773, au mărit faima sa şi întărit credinţa că monarhul e de partea celor obidiţi, aşa că la izbucnirea răscoalei, lumea s'a lăsat convinsă cu uşurinţă presupusa aprobare tacită a suveranului (I. Lupaş, *Răscoala*, p. 64—66 şi 78—80, Herman, *Das Alte und Neue Kronstadt*, vol. II, Sibiu 1887, p. 28).

1. În general, regimul lui Iosif al II-lea a fost unul de papesărie. cf. Mitrofanov, *op. citat*, vol. I, p. 7—8.

severentei ofensive birocratice, tradusă într'o avalanșă de note, rapoarte, memorii și alte acte, declanșată, fără întârziere, din această provincie îndepărtată, de coregentul imperial pentru a provoca o îndreptare a situației și a transplanta în Transilvania binefacerile ordinii autoritative ale monarhiei absolute, conform teoriilor umanitare ale dreptului natural ¹⁾ și concepției lui Jean Bodin, după care statul suveran și unitar, fiind în funcție și exprimând „majestatea superioară a dreptului”, adică principiile ideale și neclintite de justiție, impune comandamentele etice și garantează, cu puterea și autoritatea sa, liniștea și fericirea individuală a supușilor ²⁾).

Practic și adversar al teoretizărilor, cum îi era felul ³⁾, el căuta în fond, să rezolve, înfățișat, și în Ardeal una din problemele fundamentale ale absolutismului continental, după exemplul monarhiilor apusene, Franța și Spania ⁴⁾, și cum era pe cale de a fi soluționată în Prusia dela Marele Elector încoace, conferind țării o organizație de stat și o administrație modernă pentru vremea aceea ⁵⁾, prin înfrângerea și eliminarea factorilor feudali locali de opoziție și rezistență particularistă la exercitarea deplină și totală a atributelor de suveranitate ⁶⁾. Voia să consolideze hotarul sud-estic pentru a da, ca despot

1. H. v. Voltelini, *Die naturrechtlichen Lehren und Reformen des 18 Jahrhunderts*, in *Historische Zeitschrift*, vol. 105.

2. Gerhard Ritter, *Machtstaat und Utopie*, München, Berlin 1940, p. 117—120. Peter Klassen, *Die Grundlagen des aufgeklärten Absolutismus*, Iena 1939, p. 6, 24 și 37, Georg Jellineck, *Allgemeine Staatslehre*, ed. III-a, Berlin 1922, p. 58, 452—58, 461—63, 466 și 596—97, Dr. Karl Vorländer, *Von Machiavelli bis Lenin*, Lipsa 1926, p. 41—45, Dr. Kurt Sternberg, *Die politischen Theorien*, ed. 1—3, Berlin 1922, p. 57—59 și 61, Heinrich Cunov, *Die Marxsche Geschichts, Gesellschafts u. Staatstheorie* Berlin 1923, vol. I, p. 63—68.

3. Mitrofanov, *op. citat*, vol. I, p. 4, 28 și 291.

4. Fr. von Benzold, *Die Grossen Westeuropäischen Monarchien*, p. 40—85 din *Staat u. Gesellschaft der neueren Zeit*, Berlin, Lipsa 1908.

5. Kurt Flugge, *Friedrich Wilhelm, der grosse Kurfürst*, p. 298 în volumul „Gestalter deutscher Vergangenheit” editat de Dr. P. R. Rohden, Potsdam, Berlin (1937)? Amănunte în seria de volume „Acta Borussica — Denkmäler der Preussischen Staatsverwaltung im 18 Jahrhundert” Hrsg. von der Preussischer Akademie der Wissenschaften din Berlin, dela 1892—în 2 serii : a) Die einzelnen Gebiete der Verwaltung, îngrijită de G. Schmoller și O. Hintze. b) Die Behordenorganisation u. die allgem. Staatsverwaltung, îngrijită de G. Schmoller și O. Krauske.

Albert Waddington, descriind opera marelui elector pe tărâmul administrației interne, dă chiar capitolului respectiv subtitlul atât de sugestiv, „Le triomphe de l'état sur les états”, *Histoire de Prusse*, tom. I, Paris 1911, la p. 342.

6. Când mareșalul conte Dohna s'a opus reformei sistemului fiscal în Prusia orientală ce urmărea să elimine influența atotputernică a straturilor, afirmând că „Tout le pays sera ruiné”, Frederic Wilhem I, regele soldat și tatăl lui Frederic cel

luminat, consistență și unitate, în cadrul unei monarhii ereditare, Europei Centrale compusă din conglomeratul posesiunilor habsburgice și din Germania ¹⁾. Blocul central-european ca putere politică unitară și de sine stătătoare cu rol de arbitru în politica de echilibru interstatal a Continentului, ultima fază secularizată și redusă a ideii imperiale universaliste, a fost marele obiectiv urmărit fără succes atât de absolutismul progresist al lui Iosif al III-lea, cât și, după el, de sistemul reacționar al cancelarului Metternich ²⁾.

Acestui scop aveau să-i servească, în ultima analiză, și măsurile, propuse de oaspele imperial la 1773, în sensul reformismului de stat ce stăpânea, ca o prevestire fatală a tragicei aventuri revoluționare, îndelungata și dramatica frământare a spiritelor din secolul luminilor și al enciclopedismului, pentru a supune Transilvania „prin omnipotența legislativă a suveranului”, unei guvernări conforme „principiilor inalterabile” ale monarhiei absolute ³⁾.

Rezultatele remarcabile obținute sau pe cale de realizare în Prusia, în cadrul operii de refacere dirijată personal de Frederic al II-lea, mai ales în Silezia și provinciile răsăritene câștigate recent din prima împărțire a Poloniei ⁴⁾, de care Iosif al II-lea trebuie să fi luat, cel puțin în parte, cunoștință, i-au stârnit desigur ambiția și nerăbdarea să poată opune cât mai curând posibil, gloriosului său rival, succese asemănătoare pe tărâmul politicii de guvernare internă.

Credincios principiilor de guvernare enunțate programatic într'un memoriu din anul coasocierii sale la domnie, el căuta să înfăptuiască lucrurile mari „dintr'o singură lovitură” atacând „răul la sursă”, conștient fiind că orice schimbare produce vâlvă și dă loc la

Mare, a răspuns „Tout le pays sera ruiné? Nihil credo, aber das credo, dass die Junkers ihre Autorität, Niez poznolam (formula de respingere folosită în dieta poloneză) wird ruinieret werden. Ich stabilisiere die Souveranität wie einen rocher von bronze”. cf. Ulrich Haake, *Die deutsche Geschichte in Berichten, Anekdoten und Briefen der Mitlebenden*, Lipsca, fără dată, p. 131.

1. Din anul 1770, de când se manifesta politica imperialistă a lui Iosif al II-lea, Frederic II nu mai era părăsit de grija ca, nu cumva, să renască din nou dorințele de a transforma Germania într-o monarhie ereditară austriacă. Cf. Fr. Meinecke, *Die Idee der Staatsräson*, p. 414.

2. Emil Lauber, *Metternichs Kampf um die europäische Mitte*, Viena, Lipsca 1939.

3. François Pietri, *La réforme de l'état au XVIIIe siècle*, Paris 1935.

4. R. Koser, *König Friedrich der Grosse*, vol. I, p. 376—380, 397—399, vol. II, p. 353, 357—360, 363—372, 372—382, 416—419, 420—422, 476—477, 481—483, 485—492, 493—496.

discuții, dar convins că numai suveranul posedă privirea de ansamblu, cerea ca măsurile decise de el, dictate de rațiune și de bun simț, să fie executate fără șovăire ¹⁾. Nu s'a oprit deci nici în Transilvania la acele jumătăți de măsuri pe care le socotea ca simple paliative ce nu pot împiedeca o prăbușire totală „mai curând sau mai târziu” ²⁾, ci își făcea „o datorie de conștiință” să recomande, ca fruct al experienței făcute la fața locului și concluzie a celor observate și auzite timp de 8 săptămâni, un ajutor urgent pentru a scăpa pe țărani din starea de mizeră sclavie și a curma emigrarea din cauza asupririlor și nedreptăților, „a Românilor, cei mai numeroși și vechi locuitori ai țării”.

Ar fi interesant de știut dacă acțiunea pentru răpirea părților nordice ale Moldovei și politica de apropiere față de Rusia n'a avut, într'un grad oarecare, ca motiv dorința subconștientă a împăratului de a stăvili mai cu efect pericolul emigrărilor și prin alte mijloace decât cele reprezentate de ministerul de interne. Bucovina, așezată pe vechea axă de comerț a drumului moldovenesc ³⁾, era o poziție cheie, care, chiar dacă nu permitea o ingerință așa de mare în viața economică a Principatelor ca a lui Frederic al II-lea asupra Poloniei după prima ei împărțire ⁴⁾, din cauza peirderii din importanța hotărâtoare avută în primele secole după întemeiere, de această cale transversală ⁵⁾

1. Arneth, *Maria Theresia und Joseph II, Ihre Correspondenz*, vol. III, p. 338 și 360 (cf. *Arhivele Olteniei*, an. VII—1938, p. 384).

2. *Idem*, p. 340.

3. P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au moyen-âge*, București 1934 (Extras din *Revista Istorică Română*, vol. 3, fasc. 2—3) p. 4 urm. și *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*, București 1938. (Extras din *Revista Fundațiilor Regale*, Nr. 6 — Iunie 1938), p. 6—7, 7—8, 9—10.

4. R. Koser, *König Friedrich der Grosse*, vol. II, p. 484—485. „Partea luată de noi dela Polonia, scria Frederic fratelui său Henric, este cea mai avantajoasă” din cauza comerțului: *Wir werden Herren über alle Erzeugnisse Polens und über seine ganze Einfuhr und der allergrösste Vorteil ist, dass wir als Herren des Getreidehandels zu keiner Zeit mehr der Hungersnot ausgesetzt sein werden.....*”, vezi și p. 416/17, 419/20, 420/22 și 337.

5. Pentru Principatele Române acest fapt, ca și luarea Sileziei, a avut importanță, deoarece dela începutul secolului al XVIII-lea aveau legături comerciale cu Breslau și continuate apoi în folosul Prusiei. Deasemenea aveau legături și cu Danzigul, iar prin el cu Apusul. N. Iorga, *Istoria Comerțului Românesc, Epoca Nouă*, București 1925, p. 16—17, 43—44 și 45 și *Documente*, Hurmuzaki, vol. V, prefața p. XIII și urm.

5. P. P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova țări separate*, p. 12 și 14. Despre comerțul Moldovei cu Polonia N. Iorga, *Istoria Comerțului, epoca nouă*, p. 44—45.

și a situației aproape de monopol deținută de puterea suzerană a Porții în exportul de cereale al Moldovei și Munteniei ¹⁾, deschidea totuși posibilități noi și sporite de influențare, în sensul dorit de Viena și de negoțul transilvan ²⁾ a regiunilor dela Gurile Dunării, centrele de neîncetată atracție ale emigrațiunilor ³⁾. Iar eventuala prietenie sau alianță a Rusiei ⁴⁾, lăsa să se spere într'o abținere a imperiului țarist dela orice amestec în frământările confesionale din Ardeal, intrate într'o fază extrem de critică după reluarea, cu și mai multă vehemență, dela începerea stăpânirii austriace și în urma declarării uniiri cu Roma din partea unei minorități a bisericii ortodoxe românești, a politicei de prozelitism catolic ⁵⁾, practică, în anumite perioade, și de regatul medieval ungar ⁶⁾.

Cât de ușor se putea produce și de neplăcută deveni o asemenea inmixtiune moscovită într'o țară ca Transilvania, unde la vechile nemulțumiri de ordin social și politic ale țărănimii române, politica religioasă a curții vieneze adăugase un nou element de neliniște și de frământare, se văzuse, nu prea de mult, cu ocazia mișcărilor legate de acțiunea călugărului Sofronie ⁷⁾.

1. Vezi p. 325 nota 1, apoi N. Iorga, *Conferințe și Prelegeri*, vol. I, București 1943, p. 37 și P. P. Panaitescu, *De ce au fost Țara Românească și Moldova Țări separate*, p. 14 și 18, N. Iorga, *Istoria Comerțului, epoca nouă*, p. 45—47 și 49.

2. I. Iorga, *L'orientation économique de la Transilvanie*, București 1940, (Extrait de la *Revue de Transylvanie*, Tome VI, Nr. 1) și *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, Geron Netta, *Expansiunea economică a Austriei*.

3. Luarea Bucovinei în posesiune de Austriaci nu putea displace nici Poloniei sau Rusiei, fiindcă se ridica astfel o barieră în stare să împiedece contactul țăranilor în aceste țări, cu cei mai bine situați din Moldova, cf. G. I. Brătianu, *Etudes byzantines*, p. 244, 255 și 256—58. Paralelismul însă constatat de Domnia-Sa încetează în sec. 18 prin reformele lui Constantin Mavrocordat, care asigură țăranilor din Principate o viață mult mai bună decât în Transilvania, Polonia și Rusia — vezi și paginul penultim din raportul generalului Barco (anexa I-a).

4. Vezi p. 314 nota 2.

5. Expusă pe larg în cele 2 volume citate de mai multe ori ale D-lui Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, iar față de Sașii protestanți Friedrich Teutsch, părțile respective din vol. II, în *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für die sächsische Volk*, Sibiu 1907 și *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu 1922, p. 3—117.

6. Ștefan Lupșa, *Catolicismul și Românii din Ardeal și Ungaria până în anul 1556*. Teză de doctorat — Cernăuți 1929.

7. Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase*, vol. II, p. 152 și urm. La documentele din arhivele vieneze, publicate între p. 357—373, se mai poate adăuga și

Oricât de puțină înțelegere ar fi avut Iosif al II-lea, ca oricare

următoarea notă, din anul 1764, a cancelarului Duce de Kaunitz, păstrată, în copie, la arhiva de război din Viena, sub cota Mem. 23/132 28/1.

„Der Hof — und Staatskanzler erkennet danknehmig die ihm in Originali be-schehene Mitteilung des an der Herrn Hof Kriegs Praesidenten Excellenz von dem in Sebenbürgen Commandirenden Generalen Grafen v. Haddik erlassenen Bericht = Schreihens, womit derselbe des in einer nicht unirten Kirche des Hermanstätter Stuhls ausgestreuten, und zu dessen Händen gebrachte, zu Petersburg schon den 22 — ten Juli 1763 gedruckte Patent, wodurch das Rayzische Volk auch in den dieseitigen Landen zur Emigration zu verleiten gesucht wird, begleitet hat.

Der von dem ernannten H. Generalen hierunter bewehrte Dienste Eyfer, und sein gegen den getreuen Bischoffen Dionysium, wie auch gegen den Popen Iwan Po-povics gehaltener kluger Betrag verdienet, so vieles Lob, als sein an die Gränitz Com-mendanten in Siebenbürgen ohngesaut ertheilter Befehl die vollkommensten Beyfall. Um jedoch diesen Unwesen auf das möglichste zu steuern und den ernannten Bischo-fen, und Popen in ihrer guten Gesinnung mehrers zu bestärken, erachtet man dies Orts nicht überflüssig zu seyn, wenn ihnen gelegentlich annoch zu erkennen gegeben werden wollte, wie Ihre Kay. Königl. Mayt. die Nachricht von ihrer in diesem Vorfall bezeugten Allerunterthänigst schuldigen Treuen zu Allergnädigsten Wohlgefallen gerei-chet habe.

Man ist ferner des ohnmassgebigen Darfürhaltens, dass auf die schicksamst errach-tende Art bekannt gemacht werden könnte, dass die jenigen, welche einen mit sol-cherley verführischen Patenten belandeen, oder sie ausstreuenden Emissarium, oder dessen Helfer entdecken, und einbringen würden 50 Ducaten, für den einzuliefernden aufwieglerischen Popen Sophronium, oder den entwichenen Secetaire des Bischofen Dionissi 100 Ducaten, als eine allermildeste Belohnung ihrer Treue empfangen, hin-gegen die mit solchen Aufwicklern heimlich einverständene, un ihnen Vorschub ge-bende, bey ihrer Kundmachung auf das schärfeste bestrafet werden sollten.

Damit aber diese schädliche Emigrations-Absicht um somehr vereitelt werde, hat man dies Orts sowohl der Kay. Königl. Hof Cammer, als der Hung. Hof Canzley, wie auch der Banco und Sanitäts Hof Deputation dawon Nachricht zu ertheilen für diensam befunden, auf dass diese Stellen auch ihre behörden zur nöthigen Wachsam-keit gegen dergleichen Aufwiegler, um sie gefänglich aufzugälten, anweisen mögen; Wobey man Eines Löbl. Kay. Königl. Hof Kriegs Raths erleuchtem Ermessen anheim stellet, ob nicht etwa eine gleichmässige Anweisung an die H. Commandanten an den Pohnischen Gränzen, in Hungarn, Slawonien, und in dem Temeswarer Bannat er-lassen werde wolle, und eröffnet zugleich Einem Löbl. Kay. König. Hof Kriegs Rath den besonderen Umstand, dass da man sich so wohl von dem eigentlichen Innhalt des Patenst, als von der Richtigkeit der teutschen Übersetzung desselben mehrers ersi-chern wollen, jenes nicht in Russischer, sondern in Rayzischer Sprach, und Schrift, welche die Person, so um die Colationirung ersuchet worden, nicht verstehtet, ver-fasset befunden worden, mithin der Argwohn daher entstanden seye, dass des besagte Patent von einigen aus Russland zuruckgekommenen Montenegrinern überbracht wor-den, um selbiges unter der Hand verschiedener Orten auszustreuen welches hierneben

alt monarh absolut ¹⁾, pentru aspirațiile naționale încă nedesluite ale popoarelor, faptul că țărani români plecau, părăsindu-și în masă locurile de baștină, fără să țină seamă de opreliști și pedepse, de cordonul sanitar și mai ales de pericolul de moarte al ciumei ¹⁾, ce bântuise cu așa furie în ținuturile de refugiu căutate de ei la Sud de Carpați, încât molima transmisă de armata rusească de ocupație a distrus, în anul 1770, peste trei sferturi din populația Moscovei și a dat naștere la o răscoală în care și-a găsit moartea violentă, ucis de mulțimea revoltată, cuprinsă de panică și înebunită de groază, chiar

samt Übersetzung und dem Graft Haddiscischen Schreiben zurückgestellt wird".

Wien den 10 — ten Novembris 1764.

Kaunitz Rittberg.

În legătură cu nota de mai sus și ca răspuns la un raport din 29 Octombrie, Fed Mareșalul Dann a trimis la 16 Noembrie 1764, o adresă de mulțumire generalului comandant în Transilvania, contele Haddik, din care extragem pasagiul următor:

„wegen das in Petersburg gedruckten = das Raitzische Volk aus denen diesseitigen Landen zur Emigration anreizenden, und in einer nicht unirten Kirche des Hermanstädter Stuhls zu Händen gebrachten Patents, nur anzuzeigen beliebt haben, solches habe ich allerdings von ganz besonderer Wichtigkeit". — „Annerkannt", și sfârșitul care sună astfel:

„In der biligumässigen Rücksicht, wie ich nemlich vollkommen beruhiget zu seyn alle Ursach habe, dass Euer Excellenz dem getreuen Bischoffen Dionysio so wohl, als dem Popen Ivan Popovics das Alerhöchste Wohlgefallen über ihre in diesem Vorfall erwiesene Treuen lebhaft genug abzushildern, und überhaupts alles dasjenige, was die Wichtigkeit des Gegenstands erforderet, in die Erfüllung zu bringen von selbst bestens bemühet seyn werden bleibet mir hiebey nichts anderes übrüg, als denen gesamten betreffenden General Commandi die geflissenste Wachsamkeit gegen dergleichen Aufwickler, wie solches unter einem geschiche, durch den Hof Kriegs Rath geschärft einbinden zu lassen, Euer Excellenz hingegen um die fernerweitshleunige Mittheilung alles dessen zu ersuchen, was dieselbe hierunter etwa noch fernerhin in Erfahrung bringen dörfen"...

1. François Piétri, *La réforme de l'état*, p. 6—7. Despre Frederic al II-lea M-me de Stael afirma în celebra sa descriere a Germaniei „Frederic II considerait ses sujets comme des étrangers et les hommes d'esprit français comme ses compatriotes". (*De l'Allemagne*, Paris, ed. 1935 Flammarion la p. 97), iar în alt loc „il aurait contribué plus efficacement encore à la gloire de son pays, s'il avait compris et développé les facultés particulières à la nation qu'il gouvernait" *idem*, p. 98.

1. Pericolul ciumei și măsurile de apărare la graniță luate din 1755 în districtul Brașovului descrise la Hermann — Meltzl, *Das alte und neue Kronstadt*, vol. I, p. 340—354, iar dela începutul veacului al 18-lea până în secolul al 19-lea. Dr. Eduard Gusb. th, *Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt*, Brașov 1884. p. 27—37.

patriarhul acestui oraș¹⁾, trebuie să-i fi lăsat totuși impresia că se găsește în fața unui fenomen irațional, copleșitor ca o forță oarbă a naturii, plin de întunecate amenințări, de furtunoase, tragice și incalculabile surprize în viitor, imposibile de stăpânit și de prevenit prin mijloacele birocratice obișnuite ale statului absolutist, mai ales că erau împiedecate de opoziția dârză și anarhică, egoistă și neînțelegătoare, a unor pături feudale privilegiate și particulariste, în posesia aproape a tuturor posturilor de comandă și funcțiilor de răspundere.

Tonul de iritare și de serioasă îngrijorare ce caracterizează paginiile din rapoartele împăratului referitoare la această chestiune, este deci foarte explicabil dacă ne gândim că, fără o schimbare radicală a întregului sistem constituțional, el își da bine seama, de rezistența pasivă neclintită pe care orice măsură decretată, în favoarea populației muncitoare agricole, spre a stăvili emigrările, o va întâmpina și în viitor, așa cum s'a întâmplat în trecut, știind că domnii de pământ din Transilvania favorizau chiar fuga țăranilor peste hotare pentru a pune mâna pe loturile celor plecați clandestin.

Mai neliniștitor și de rău augur a fost însă faptul că alarma dată prin rapoartele trimise, nestârnind ecoul de pasionată înțelegere pe care-l comporta amploarea și gravitatea problemei pusă în discuție, n'a putut determina nici o propunere constructivă din partea consiliului de stat, așa că monarhul s'a pomenit de pe acum, încă înainte de a prelua singur frânele cârmuirii, oarecum izolat²⁾ și nea-

1. Karl Ludwig Blum, *Graf Jakob Johann von Sievers und Russland zu dessen Zeit*, Lipsca, Heidelberg 1864, p. 87, 90—91, 94—98, 99—102 și 103. S'au petrecut la Moscova, cu această ocazie, scene asemănătoare, însă exagerate la fantastic, conform firii și caracterului nebulos al poporului rus, cu cele povestite, despre ciuma lui Caragea, de I. Ghica în scrisorile sale către V. Alecsandri.

2. Aceiași tragică soartă a avut-o, la sfârșitul vieții sale, și Frederic al II-lea al Prusiei, eroul necontestat al secolului și cel mai genial reprezentant al absolutismului reformator luminat. Mirabeau, tibunul popular de mai târziu al adunării constituante franceze din 1789, aflându-se la Berlin când s'a produs decesul marelui rege, a descris, cu adâncă revoltă, indiferența generală cu care a fost primit acest eveniment capital de supușii suveranului defunct, „obosiți până la ură” de o lungă și glorioasă guvernare. Un singur om, generalul Möllendorf, a plâns pe când trei sferturi din locuitorii Berlinului își dădeau silința să demonstreze că făuritorul Prusiei ca mare putere, n'ar fi fost decât un om obișnuit, chiar sub nivelul comun (cf. Bernhard Erdmannsdorff, *Mirabeau*, Lipsca, retipărire din 1942, p. 95—96, mai pe larg : H. Wild, *Mirabeaus geheime diplomatische Sandung nach Berlin*, Heidelberg 1901, și H. Welschinger, *La mission secrète de Mirabeau à Berlin 1781—87*, Paris 1900), cu toate că marea lui faimă, ca apărător al dreptății, monarh înțelept și victorios în războaie se răspândise pe la 1780 în formă legendară până în țări depărtate, la Lisabona și în

jutat în fanatismul său reformativ, părăsit tocmai de înaltul for consultativ ce avea menirea să reprezinte spornic unitatea imperiului și să pregătească efectiv consolidarea statului¹⁾ conceput rațional, ca un mecanism bine alcătuit și angrenat cu precizie, mișcându-se nestânjenit și ascultând necondiționat la o singură comandă. Dar, dela una din cele dintâi probe de încercare, întreprinse de meșterul viitor, cu pedanterie conștiințioasă, neprețuită osteneală, entuziasm rece, cerebral, și încredere naivă, dogmatică, mecanismul s'a dovedit uzat și n'a dat satisfacție, din cauza artificialității construcției și a slăbiciunii resor-

Maroc (Ioachim Nettelbeck, *Ein Mann. Wundersame Lebensgeschichte von ihm selbst erzählt*, Ebenhausen lângă München 1910 (Colecția *Lebensdokumente vergangener Jahrhunderte*, Nr. 2) p. 260—62 și 264—66.

Faptul relatat nu confirmă numai un trist adevăr general și etern, uman cu privire la destinul tragic al oamenilor mari, nedreptățiți prin nerecunoștința semenilor lor apropiați, ci este ilustrativ îndeosebi pentru fenomenul absolutismului luminat și mometul istoric când s'a produs. Lumea se săturase, într'adevăr, de tirania rațiunei lucide și atotștiutoare, „eroarea fatală a secolului”, cum a numit-o literatul și filozoful Fr. H. Jacobi (Fr. Ueberwegs, *Gründriss der Geschichte der Philosophie*, partea III-a, ed. 12-a, Berlin 1924, p. 606, 608, 616—619 și 755—56. Rich. Falckenberg, *Gesch. der neueren Philosophie*, ed. 8-a, Berlin, Lipsca 1921, p. 242, 288, 291—93. Wilhelm Windelbad, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*, ed. 8-a, Tübingen 1919, p. 477, 481—83 și 506—507 și F. Walzel, *Deutsche Romantik*, vol. I, p. 9—11, 70—71), unul din reprezentanții' cu nuanțare religioasă, a celui curent sentimental și de rentoarcere la natură inițiat de J. J. Rousseau, ce-și câștigase adepți și în Germania, așa că nu mai avea înțelegere pentru construcțiile de stat bine intenționate, dar artificiale, fiindcă erau determinate, în apreciable grad, de principii abstracte, impuse de despoți luminați și reformatori. Extrema lor fragilitate când nu mai erau conduse și susținute de grija omniprezetă a unor monarhi geniali, prevăzută cu intuiție surprinzătoare de unii observatori inteligenți ca Mirabeau, a fost verificată de evenimente, în anul 1806, chiar la o construcție așa de perfectă ca statul frederician, răzimat totuși pe o populație destul de omogenă, deoarece, în luptă cu o forță organizată întemeiată pe aderența entuziastă a mulțimilor, puternica Prusie s'a prăbușit ca o cetate de muci în decurs de o singură zi (cf. Heinrich von Treitschke, *Deutsche Geschichte im 19 Jahrhundert*, vol. I, ed. III-a, Lipsca 1882, p. 85-86, 104, și urm. 146-47, 161 și 245 și urm. *Propyläen Weltgeschichte*, vol. 7, Berlin 1929, p. 160—162. Adalbert Wohl, *Geschichte des europäischen Staatensystems im Zeitalter der französischen Revolution und der Befreiungskriege 1789—1815*, München, Berlin 1914, p. 167 68, F. Meinecke, *Weltbürgertum u. Nationalstaat*, p. 69-70). Era deci firesc ca, la un imperiu atât de puțin omogen ca al lui Iosif al II-lea, scăderile de mai sus, adică dualitatea între realitatea etnică și organizația de stat, între aspirațiile spirituale și forma politică, să se facă și mai acut simțite.

1. Despre întemeierea, scopul, competența și misiunea consiliului de stat într: 1760—1773, Hock — Bidermann, *Der österreichische Staatsrath (1770—1848)*, Viena 1879, p. 7—26, iar la p. 41—48 contribuția sa la reformele în justiție, Arneth, *Maria Theresia*, vol. VII, 1—20, 32, vol. VIII, p. 9, vol. IX, p. 294, 296, 298.

turilor sale interne și de bază, incapabile să desvolte energia necesară pentru a învinge multiplele rezistențe din afară și a declanșa mer-sul regulat de ceasornic dorit și așteptat.

În ședința consiliului de stat când s'a desbătut problema emi-grațiilor din Transilvania pe temeiul celor semnalate de împărat, ni-ciunul din participanți n'a dat impresia de a fi pătruns realitatea ade-vărului fundamental că, la „originea tuturor marilor rășcoale se gă-sește mizeria țărănească”¹⁾ și nu părea să bănuiască, desigur, că opinia sa va putea constitui odată un indiciu revelator de felul cum va trece, forma de stat pe care o reprezenta examenul istoric, serios și fără apel, la criza politică apropiată, hotărîtoare pentru desvoltarea de mai târziu a lumii europene.

Căci problema emigrațiilor românești din Transilvania făcea parte și anticipa în aceste regiuni, într'un fel particular și original, reacțiunea instinctivă și de profuzime a substanței etnice vii împo-triva violentărilor la care era supusă din partea formelor anchilozate, străine, nepotrivite și importate, de ordine politică universalistă și or-ganizare statală suprapusă. Ea afirma, cu vigoarea caracteristică fe-nomenelor sociale de neoprit unitatea naturală a spațiului carpatic-dunărean, printr'o impresionantă și alarmantă mișcare colectivă de mută protestare, pretinzând, într'o formă mult mai operantă decât atitudinea dictată de considerații juridice a pasivismului politic de su-prafață în ultimele decenii ale secolului al 19-lea, desființarea hota-relor arbitrare, pregătind și făurind astfel, prin suferințe anonime, te-meurile legitime de naștere și de creștere organică ale statului na-țional.

Cuvintele împăratului²⁾, stăruința lui de a cunoaște motivele

1. François Piétri, *La réforme de l'état*, Cuvânt înainte, p. VIII.

2. „Die Population dieses Landesscheinet seiner Grösse und Umstände zimlich angemessen zu seyn; Selbe hat aber seit einigen Jahren, wegen denen vi len Emigrations-fällen, mehr ab als zugenommen. Diesen Emigrations Ursachen recht auf den Grund zu kommen, habe ich Mir viele Mühe gegeben, und hiewegen nicht allein alle Beamten, und Officianten, sondern auch eine Menge Bauern, Poppen und Geistliche, ja in allen Con-tumaz — Stationen die Revertenten, so allda waren, selbst examiniret. Fragte ich Her-ren Beamte oder Officianten, so hiesse es, dass die Hungersnoth, der Leichtsinn des Walachischen Volks, und die Liederlichkeit der Individuen daran shuld waren. Fragte ich die Bauern, so sagten sie alle, dass die Hungersnoth, die grosse Theurung, die un-mässigen Robothen und das grausame Verfahren der Grundherrn selbe verursachte; Endlich die Emigrirten, so wieder zurückgekommen selbst, gaben Schuld der grossen Noth, dem harten Verfahren der Beamten und auch der Verführung der Aufwigler und falshen Werker so im Landewären. Die Herren Beamten sehenten es als wie nicks

adevărate ale emigrațiunilor din mărturisirile celor întorși la vetre, satisfacția ce o avea când nota regretele lor de circumstanță și informațiunile defavorabile neprecizate cu privire la stările din Moldova și Muntenia, exprimate spontan și cu fină intuiție psihologică pentru a face plăcere unei persoane așa de sus puse, ca și regretul înciudat al monarhului de a nu fi putut afla căile și mijloacele folosite de fugari, toate acestea trădează sentimentul nedeslușit de teamă ce stăpânea pe Iosif al II-lea față de un fenomen colectiv de nepătruns în esența sa, imposibil de încadrat într'un sistem de explicații logice, deci dincolo de puțința sa rațională de înțelegere și de orizontul spiritual fixat, dar pe care instinctul său intim i-l denunța ca neîndoios pozitiv, periculos și, până la urmă, fatal celor mai chibzuite planuri și mai scumpe dorințe ale inimei sale.

Cu totul alta a fost atmosfera la consiliul de stat. Nu de tendință, preocupări sau de mentalitate, ci de nivel și capacitate; de potență și mobilitate intelectuală. Draperiile grele ale sălii de conferință se vede că nu lăsau să pătrundă nici un curent de aer proaspăt și rece din văile ascunse și râpoase ale Transilvaniei, pentru a nu turbura seninătatea ordonată și bunăcuviința birocratică a celor prezenți, spre a nu altera temperatura călduță a încăperii, a încurca pru-

*an, und als sie schier froh wären, ihrer loss zu seyn. Die Unterthanen aber so also re-
vertirten klagten, alle wider die Noth und harten Umstände, so in der Moldau und
Wallachey wären, und versicherten die mehresten hoch und theur, dass sie die ge-
nommene Entshliesung bedaureten, und dass sie dejenigen, die sie dazu verführet hät-
ten, schärfstens ansehen würden, wie sie solche zu finden wüsten. Unmöglich aber
ware zu erhalten, dass sie geneset hätten, wodurch sie aus dem Land geflohen waren;
alle als wenn sie sich miteinander verstanden hätten, sagten einstimmig, dass sie nicht wusten,
durch was für Weege, oder durch was für Posten sie die Flucht bewerkstelliget hätten, da
sie bey der Nacht wären hinaus geführt worden. Es ist zu bemerken, dass diese Leute
mit vielen Vieh, Haabschaften, Weib, Kind und Pferden entfliehen, und mehrere mit-
samen gehen. Die Geichgültigkeit mit der hier die Emigrationen angesehen werden be-
stärket Meinen Argwohn dass grosse Bedrückungen der Unterthanen von den Grundherrn
ausgeübet werden: Wie ich dann dessen durch die häufigsten sowohl schrifts als mündlich
beygebrachten Klagen himlich bin überzeugt worden. Wie ich dann mich überzeugt hatte
dass, da denen Grundherren durch Confiscirung alles zurücklassenden Vermögens deren
Emigranten ehender ein Nutzen als ein Schaden zugehet, sie selbstn dazu ganz willfährig
conviviren, ja vielleicht nach ihren kurzssichtigen Absichten, dabey noch zu gewinnen
glauben".*

„Fragment din capitolul III, despre așezarea, fertilitatea, comerțul, legăturile cu vecinii populația, contribuțiunile și conformația țării, ce se spune asupra lor și părerea mea“ al raportului lui Iosif al II-lea. Viena, Arhiva de Stat Hofreisen, Fasc. 7 foile 776—777.

dența raționamentelor împăciuitoare și cîntî autoritatea principiilor unanim acceptate prin intuirea unor imponderabile neprevăzute.

Distanța prea mare, până la primitivitatea rustică a pichetelor de graniță din vârfurile munților Carpați sau până la stațiunile incomode de carantină ale cordonului sanitar, constituia un scut solid de apărare împotriva întrebărilor crude ale destinului și un bun mijloc de a scăpa de neplăcerile unor bănueli, oricât de neprecise și de vagi, cu privire la semnificația de viitor a fenomenelor dela hotarele orientale, puțin cunoscute ale imperiului. Destul de grele și de multiple erau în definitiv, chestiunile pe care trebuiau să le judece și să le rezolve, așa cum li se prezentau ele sub aspectul lor practic și imediat, pentru a nu da răgaz acestor suflete stăpânite de credința în atotputernicia și perfecțiunea cunoașterii raționale și a clarității logice, să mai asculte și de glasul sentimentelor neconturate, lăsându-se furați în meditații asupra unor posibilități problematice. În aceste condițiuni, nu li se putea cere să prevadă furtunile și răsturnările ce vor veni, descoperind în curentul de emigrație al țărănimii românești transilvane factorul dinamic de creație istorică, produs spontan și ne-dirija care, ascultând numai de legile nescrise ale propriului său destin multiseclar, va forma, din cele două Principate, punctul de reazăm și de plecare pentru un nou centru de gravitate și de polarizare politică, după ce mișcarea de emancipare a popoarelor se va generaliza și triumfa; să înțeleagă că din trunchiul noduros, dar cu rădăcini adânc înfipite în pământ, va crește un copac mai rezistent decât alți arbori de eliberare plantați de revoluțiile burgheze în diferite țări ale Europei și să-și dea seama că, toate împrejurările converg să facă din țărișoarele vecine, ajunse la cel mai înaintat grad de slăbiciune sub domniile efemere ale Fanarioților, elementele de cristalizare în sectorul dunărean ale unui nou și fecund sistem de ordine și de echilibru internațional, contrar celui urmărit de imperiul habsburgic și de monarhiile absolute, de care va trebui să se ție seama, ca de o realitate vie de neînălăturat, la toate alcătuirile ce se vor mai proiecta.

Nici un semn de asemenea obscure neliniști interioare la membrii consiliului de stat, de altfel, oameni în parte, destui de luminați și funcționari cu merite și experiență ¹⁾; nici o nedumerire asupra căreia să-și fi proiectat cât de palid umbra misterului nedeșlegat al viitorului.

1. Despre reforma consiliului de stat și noua sa compunere făcută sub influența lui Iosif II, Hock-Bidermann, *Der österreichische Staatsrath*, p. 26—28 59-62, și sub numele consilierilor la index cu paginile respective. Arnetl, *Maria Theresia*, vol. IV, p. 302—305, 320, 308 și *Maria Theresia u. Joseph II*, vol. I, p. 352.

Nimic din apriga frământare spirituală a monarhului care să le fi tulburat placiditatea neputinței birocratice și raționale, ci numai o surprinzătoare facultate de a banaliza și reduce problematica unui fenomen de valoare și proporții istorice, la nivelul și dimensiunile unei chestiuni curente, la micimea unui fapt divers, straniu și mai puțin obișnuit, în stare totuși de a fi soluționat prin simple ordonanțe administrative sau măsuri polițienești în înțelesul lor strâns limitat ¹⁾.

Deosebirea bătătoare la ochi se poate constata dela început, din felul convențional și pe alocuri chiar inexact, cum a fost rezumat pasajul respectiv din raportul împăratului, prezentându-se ca motive reale ale emigrărilor, opiniile subiective și parțiale ale funcționarilor, în același fel și amestecate cu propriile constatări ale suveranului ²⁾.

Se reproduc apoi, insistându-se, avizele președintelui consiliului aulic de război și ale guvernatorului Transilvaniei, contele Auersperg.

Primul vede cea mai bună soluție pentru curmarea răului în recurgerea la măsuri draconice: interdicție generală de deplasare pentru toți locuitorii satelor, exercitată prin primari sub controlul periodic al câte unui funcționar anume însărcinat cu această atribuție în fiecare cerc teritorial nou creat, așa ca oamenii plecați clandestin să poată fi urmăriți imediat cu ajutorul păzitorilor de noapte comunale, prinși și închiși. Simultan mai preconiza și decretarea opreliștei pentru vânzările de vite, bunuri mobile și imobile fără aprobarea funcționarilor și consensul domnilor de pământ. Deasemenea pedepsirea severă, ca

1. Căci în secolul al 18-lea, sub termenul de poliție se înțelegea, în mod obișnuit, întreaga administrație. cf. *Pro pyläen Weltgeschichte*, vol. VI, p. 246.

2. „Ad zinn dem von Alerhöchst S. Maj. eingezohenen Befund zu Folge hat die Population in Siebenbürgen eben wegen der häufigen Auswanderungen in dem letzteren Jahren mehr ab als zugenomen. Die für geweste Hungers Noth, der leichtsinn des wallach. Volkes, die unnässigen Robboten nebst dem grausamen Verfahren der Grundherrschaft gegen ihre Unterthanen werden grössten Theils als die Ursache dieser Emigrationen angegehen einige der Revententen hätten auch, wie in der Relation vorkommt, die Verführung durch die Aufwickler, und in das Land einschleichende falsche Werber hinzugesetzt; doch wäre keiner deren zu vermögen gewest, der bey Verführer, oder die Orten, durch die sie aus dem Land geführt worden, anzuzeigen.

Markwürdig wäre es, dass die Dominia im Land derley Emigrationen mit Gleichgültigkeit ansehen und hierunter vielmehr noch alle Convenienz bezeugen, weilten Sie, nachdem ihnen das zurückbleibende Vermögen der Ausgewanderten zufällt, nach ihrer kurzsichtigen Beurtheilung damit noch einigen Nutzen zu erhalten glauben“.

Fragment din „Auszug aus der siebenbürgischen Reis-Relation allerhöchst S. Kaisers Mayt, dann aus dem Baron von Bruckenthal abgegebenen Anmerkungen, samt den beygefügtten unmassgeligsten Gutachten des treuehorsaamsten Staats-Raths“ Viena, Arhiva de Stat, Hofreisen, Fasc. 7, fila 597.

tăinuitori, a luntrașilor, vameșilor și a tuturor celor care n'ar opri sau denunța pe emigranți ¹⁾).

Al doilea, semnalând descreșterea numărului populației, confirmată neîndoios printr'o scădere cu 8.550 florini și 20 creițari a impozitelor încasate în anii 1771 și 1772 față de suma medie fixată în 1770, arată că țara ar putea avea o populație mult mai mare : numai în cele două scaune Orăștie și Sebeșul Săsesc, s'ar găsi 5.433 jugăre nefolosite de pământ arabil.

Urgența neîntârziată pentru luarea unor măsuri eficace în contra emigrațiilor s'ar impune, după părerea sa, cu atât mai mult, cu cât e sigur că acestea ar spori îndată după încheerea păcii, ne mai putându-se spera atunci în reîntoarcerea unora dintre fugari ; pentru a împiedeca în viitor „conivența” interesată a proprietarilor de moșii, recomanda aplicarea dispozițiilor cuprinse în articolul dietal din anul 1601, ca terenurile părăsite să cadă în sarcina fiscală a domnului respectiv de pământ sau să fie atribuite comunelor ²⁾).

1. „Nach der Wohlmeynung des Hof Kriegs Praesidenten wäre in guten Politzey Anstalten die Hülfe gegen das Übel der Auswanderungen zu suchen ; es wäre anzuordnen, dass die Gemein Vorsteher und Dorfrichter keiner Familie die Entfernung aus ihren Wohnort erlauben, weniger hierzu Pässe ertheilen, noch auch Famillien die von anderen Orten herkommen weiter fortziehen lassen, es seye dann, dass Sie vorhero mit Pässen von ihren Districts-Beamten oder Grund Herrn versehen worden.

Des ferners alle Dörfer eines Creises in gewisse Viertel einzutheilen, und jedem deren ein Dorfsmann mit dem Auftrag vorzusetzen wäre, das Viertl öfters zu besuchen und jene Einwohner bey den er die Entfernung besorget, oder die kürlich entflohen sind, nach einem dorfszeichen mit Beyhülff der Dorf Gemeinde, oder soust handfest zu machen, oder zu verfolgen, und zum Verhaft zu bringen ; dass bey Tag und Nacht Wächter in jedem Dorf gehalten, und von demselben eingens auf die Entweichung invigiliret. Das keinem Dorfs Einwohner ohne Einwilligung d. Beamten die Veraussererung des Viehes, und anderer Mobilien, auch ohne Consens des Grundherrns kein Verkauf der Grund Stücke und anderer liegender Güter gestattet, endlich das jede solche Gemeinde die betreten wird, durchreisende Emigranten nicht angehalten zu haben, ingleichen alle Schiffleute, Mauth Beamten, wie auch andere Innwohner, die Emigranten nicht anhalten, oders anzeigen, als Verheller ansehen und als solche zur gebührenden Strafe gezogen werden sollen”. Idem, filele 597—599.

2. „Graf Auersperg gibt die seit einigen Jahren erfolgte Verminderung der Population in Siebenbürgen für richtig an ; Ein sicheres Bcweistum dessen wäre, dass die Contribution ano 771 und 772 gegen die des festgesetzten normal Quantum ad Ano 1770 um 8550 fl. 20 kr. gefallen ist. Nach seinem dafürhalten könnte Siebenbürgen noch eine ungleich stärkere Bevölkering fassen ; nur allein in den beeden sächs. Stühlen Szasvaros, und Mühlenbach wäre eine Anzahl von 5433 lochen ungebrauchten Grüdne obhanden, die zum Ackerbau noch wohl benützt werden könnten.

Gegen die Emigrationen standhafte Maassregelungen zu ergreifen siehet er gegenwärtig für höchst dringend an, weilen zu besorgen stände, dass sonst nach hergestellten

Consiliul de stat n'a ezitat să-și însușească, cu prudentă inconsecvență, amândouă părerile de mai sus, atât de contrarii, propunând următoarele :

1. să se ceară avizul Cancelariei aulice transilvane cum s'ar putea executa mai bine opreliștele preconizate.

2. să se atribue pământurile fugarilor, comunelor, așa cum a dat sugestia contele Auersperg.

3. să se reamintească din nou și cu energie episcopului catolic și clerului unit vechile dispoziții date de mai multe ori, de a se abține dela orice violențe față de „schismatici”, căutând să-i câștige numai prin mijloace spirituale, prin convingere și învățăminte mai bune, deoarece mulți dintre Români emigrează de frică să nu fie aduși la unire cu sila prin confiscarea bisericilor lor.

4. Însfârșit, să se acorde un nou termen pentru reprimirea celor plecați clandestin. Ținând însă seama că s'a și dat un termen de grație de un an, prin Înalta rezoluție dela 6 Noemvrie 1733, Guvernul Transilvan să fie îndrumat a se îngriji de cea mai largă publicitate, raportând înainte de expirare, efectul produs ¹⁾).

Frieden die Auswanderungen noch häufiger werden, und die Rückkehr einiger Emigranten alsdann nicht so leicht mehr zu hoffen seyn dürfte; Er findet kein Bedenken, in der Absicht, damit ferner die Dominia durch den Eigennutz zu einiger Connivenz nicht verleitet werden, den schon bestehenden Diätal Articul de anno 1651 gelten zu machen, welcher vorschreibt, dass von den verlassenen Gründen entweder der Grundherr die Contribution entrichten, oder den Dorfs Gemeinden derley Gründe überlassen werden sollen".
Idem, fila 599.

I. „Der treu gehorsamste Staatsrath hat Ausser den hierunter schon bestehenden Anordnungen nur auf folgendes annoch aller unterthänigst einzurathen erachtet :
Erstens dass der ganze Vorschlag der von dem Hof Kriegs Praesidenten an Hand gelassenen Polizey Anstalten der siebenbürg. Kanzley mitgetheilt werden solle, um deren Gutachten, ob und wie weit diese Vorkelrungen mit gutem Nutze ergreifen werden könnten .

Zweytens. Ist insonderheit Baron Löhr der Meynung, dass die Confiscation des Vermögens der Ausgewanderten dem Grundherrn fortan nicht mehr einzugestehen, sondern derley eingezogene Güter künftig den gemeinden zuzuwenden wären. Der von Grafen Auersperg angeführte diätal articul könnte den Behelf geben den Auftrag darauf zu gründen, und bey der Beschafenheit, da die bisherige — von dem Grund Herrn Ausgeübte Confiscation zur höchst nachtheiligen Conivenz den Raiz geben mag, die genau Beobachtung dieses Cesezes neuerdings mit Nachdruck anzuordnen.

Dritens nach dem auch vorkommt dass unter der Wallachischen Nation mehrere durch die Furcht, man Wolle sie mit Zwang zur Union führen, zur Auswanderung verleitet wurden, und dass man durch die Abnehmung ihrer Kirchen, öfters diese Besorge bey denselben erwecket, so könnte der unirten Geistlichkeit und ingleichen auch dem Catholischen Bischof nach dem ihnen mehrmalen schon ertheilten Weisungen neuredingen

Atitudinea aceasta echivocă, lipsită de orice inițiativă pozitivă a celui mai înalt for consultativ la regenerarea statului prin reforme interne oportune, consemnată în stilul oficial și sarbăd, dar presărat cu numeroase formule de politețe și de supușenie, ca și ornamentația bogată și nenaturală a mobilei fragile în uz, nu putea corespunde proiectelor reconstructive de monumentalitate statală ale monarhului și, e mai mult decât probabil, că trebuie să-i fi produs un sentiment de mare decepție, cu atât mai neprevăzut și amar, cu cât predase memoriile sale cu deplină încredere și bune speranțe ¹⁾.

Neputința colegiului, de curând transformat la dorința sa, consfințită printr'un act neintenționat de autorecunoaștere, era în măsură să-i descopere anticipat falimentul raționalismului politic ²⁾ și implicit, eșecul probabil al viitoarei sale guvernări, punându-l în fața chinuitoarei și tragicei întrebări dacă toată strădania sa nu va rămâne zadarnică, dacă nu e condamnat să acționeze în vid, iar calea ce duce la „rendez-vous cu gloria” înfăptuirilor de durată, spre a întrebuița o expresie folosită cu suverană și genială ușurință de Frederic cel Mare în 1740, când, tânăr și plin de iluzii, a pornit la război ca să cucerească Silezia ³⁾, nu-i va rămâne pe veci închisă.

Planul general de reforme supus, peste un an, discuției consiliului de stat ⁴⁾, va fi izvorât și din dorința înverșunată și încăpățănarea disperată a lui Iosif al II-lea de a înăbuși glasul sinistru al îndoelilor de conștiință nemărturisite și de a întoarce mersul evoluției ce se îndrepta spre direcții tot atât de necunoscute și de enigmatice,

eingehärtet werden, in dem Benehmen gegen das Schismatische Volk allen Zwang zu vermeiden, und die Bekehrungen nicht anderst als durch den besseren Unterricht, und die Überzeugung der Irrenden zu suchen.

Viertens. Ist noch der Antrag geschehen den *Ausgewanderten eine gewisse Frist*, binnen welcher ihnen die Rückkehr annoch gestattet seyn solle, anzuberaumen, nach deren Verlauf aber derley Revertenten nicht mehr anzunehmen.

Da aber *mitterweile*, und zwar *unterm 6-en 9-bris 1773 Allerhöchste Resolution schon erlossen*, dass dieser Termin a dato *auf ein Jahr* vestgesetzt, und die sich weiters noch dem Verlauf dieses Termins einfindenden Revertenten unnachsichtlich mit der gegen die profugos bestimten Strafe angesehen werden solle. So ist darmit dieser Antrag schon erschöpft, und wird lediglich dem *Siebenbürgen Gubernio* annoch *aufzutragen seyn*, dass selbes *der Würkung dieser Publication mit Verlässlichkeit nachspüren*, und *hievon noch vor geendigten Jahr die Anzeige erstatten solle*, um nach Beschaffenhet dieses Erfolgs das diensame weiters anzuordnen'. *Idem*, filele 599—601.

1. Hock-Bidermann, *Der österreichische Staatsrath*, p. 28.

2. Fr. Meinecke, *Die Idee der Staatsrason*, p. 400.

3. *Idem*, p. 374.

4. Hock-Bidermann, *Der österreichische Staatsrath*, p. 28—38.

ca și pasul ușor și ferit în adânc de noapte al țăranilor români, plecați pe calea destinului, suind potecile neumblate și de urcuș spre libertate ¹⁾ din Carpați, al cărui ecou neprecis l-a prins din întâmplare, ca un svon de primejdie, când a venit pentru prima oară în Transilvania.

Înțelesul misterios și îngrijorător al acestui svon l-a neliniștit și pe generalul Barco, așa cum l-a impresionat pe contele Auersperg sau pe alți funcționari luminați veniți dela centru ²⁾, fiindcă pericolul emigrațiilor peste Carpați era atât de evident, încât nu putea fi trecut cu vederea de nimeni care lua contact cu realitățile dela fața locului.

Ca toți cei oarecum familiarizați cu împrejurările de aci și neinteresăți personal, el își da seama că nu este vorba de o problemă simplă și trecătoare, ce putea fi rezolvată ușor prin ordonanțe administrative sau măsuri polițienești, cum își închipuiau, din depărtare și cu naivă încredere, birocrații consiliului de stat dela Viena, ci se simțea dezarmat, ca în fața unui lucru neobișnuit în măsură să zdruncine optimismul superstiției progresiste. Intimidat de amploarea unui fenomen de pe un plan inaccesibil oamenilor veniți dintr'un mediu străin, stăpâniți de mentalitatea raționalistă și de concepția ordinii schematice impusă de sus, după anumite idei preconcepționale, fără legătură cu nevoile particulare de viață ale țării, alarmat în cel mai înalt grad, ca și înaltul său stăpân, coregentul imperiului, de observațiile făcute, dar copleșit de sentimentul neputinței celor ce susțineau statul pe care-l servea, uneltitorul prea zelos la răpirea Bucovinei și-a încheiat raportul scris la Iași, în bătrâna capitală a Moldovei, sub imperiul unor presentimente triste, semnificative și caracteristice pentru acest amurg neuitat de veac și final patetic de stil istoric. Întrebarea ce și-o pune, asupra posibilităților de stăvilire a emigrărilor după terminarea apropiată a războiului ruso-turc, exprima astfel și o îndoială nemărturisită cu privire la viitorul forme politice reprezentată de imperiul habsburgic. Pentru spațiul tradițional geopolitic carpato-dunărean, a fost o întrebare privitoare la o problemă de căpătăiu,

1. Pentru a scăpa de starea pe care o rezumă și o caracterizează succint și definitiv următorul pasaj găsit între hârțile istoricului Engel „Ueberhaupt ist der siebenbürgische Unterthan oder Iobbagy in Betracht seiner Situation der ünglückliste Landmann welchen man nur irgendwo finden kann..... Ein wahrer Sklave seines Grundherren“, cf. N. Iorga, *Istoria Românilor prin călătorii*, ed. II-a, vol. III, p. 4.

2. Emigrările Românilor au îngrijorat până la nervozitate și pe toți oamenii politici populaționiști ai epocii. cf. Konrad Schünemann, *Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*, vol. I, Berlin, p. 71.

greu atârănătoare în cumpăna sorții, fiindcă aduna din felurite direcții, ca într'un ghem miraculos, firele conducătoare ale trecutului spre a le desface și trimete apoi transformate ca săgeți în stare să despice viitorul, asemeni razelor la un neuitat răsărit de soare deasupra întinsurilor mișcătoare ale mărilor, când lumina zilei ce vine se anunță mai întâi prin reflectări în incandescența însângerată din adâncurile nehotărâte ale apelor.

Un prim răspuns, destul de concludent, la această întrebare epocală și l-a dat viața însăși, după trecerea scurtului răstimp de numai zece ani, prin neamul românesc, în ridicarea revoluționară a lui Horia, în care e cuprinsă sămânța Unirii ¹⁾ providențiale din 1918 și se afirmă temeiurile etnice de viață organică ale societății, originale și proprii unității naturale a complexului dacic, eliberat de piedicele seculare ce-i violentau desvoltarea și-i sugrumau facultatea de rodnică valori-ficare umană.

A N E X E

I

A n m e r k u n g

Über die Einkünfte, welche Russland von denen zwey Fürstenthümern Wallachey und Moldau dermalen jährlich beziehen, als

Von der Moldau

An Arenda für den Zehend des Weins .	108.200 f.
An derley für das Salz	58.500 „
Für den Zehend des Hönigs und der Schweine	68.000 „
Für die Verpachtung des 30-igst Maut von Horn Vieh, Pferd und Kaufmanns Waaren	100.000 „
Für die Verpachtung des Zehend von Schafen	60.000 „
Zusamen .	<u>384.700</u> (sic. 394.700)

1. Scriitorul sas Joseph Marlin (1824—1849) a întrevăzut și el acest lucru, când a scris, la mijlocul veacului trecut, în prefața romanului său „Horra”, rămas manuscris, următoarele rânduri. „Mein Buch will ein Volk schildern, in dessen Hütte eine urkräftige Natur und eine einfache, anziehende Poesie wohnen, ein Volk welches vor kurzem in mächtigen Anlaufe seine nationale Freiheit errungen hat, für die es in Jahre 1784 sein Blut vergebens verspritzte”. cf. *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde* — Neue Folge — vol. 26/ :III, Sibiu, 1894, p. 510.

Die *Wallachey* hat vor demenan derley Arenda und Verpachtung immer um die Hälfte mehr getragen; Ich will aber bey dermaligen Kriegszeiten nur so viel, als anjetzo die Moldau gibt, rechnen 384.700 f.

Betragen also die beyden Fürstenthümer zusammen an baaren 769.400 „

Alle diese Verpachtungen haben die hiesigen Landes Boern und Kaufleute, welche über dieses Quantum noch halb so viel Gewinnst daraus ziehen.

Nebst deme wird in diesen zweyen Fürstenthümern durch den Landamn so vieles Heu ohnentgeltlich für die Armée zusammen geschlagen, womit die ganze Armée und dessen ohnendlich grosses Fuhrwesen den ganzen Winter über von 8br. angefangen bis Ende April versehen, und auch noch davon die 80.000 Kayl. Ochsen welche von Iassy aus bis an die Donau zur Proviant Zufuhr eingetheilet sind, nebst denen noch besonders aus Pohlen, Ukrain, und in hiesigen Fürstenthümern zum Theil bedungene, und zum Theil ausgeschriebene Fuhren, ebenfalls den ganzen Winter über von 8br. biss Ende Marty unterhalten werden, welches nach gemachten Überschlag die Portion, welche, so wie dermalen das Heu hier theuer ist, auch auf 6xw zu stehen kommet, nur gering a 2xw gerechnet, eine Summa Geld von anderthalb Million ausmacht.

Dann was diese zwey Fürstenthümer jährlich an verschiedenen Getreit, als Korn, Gersten, Kukuruz zund Hirschbrein, dann Schlachtvieh für die Armée ohnentgeltlich liefern müssen, beträgt auch, nur gering gerechnet, eine Geld-Summa von 2 Millionen. Ausser deme werden zu dem Schiffbau und deren Transportirung auf den Seret Fluss und der Donau von Ausfluss biss Hirsova täglich biss 1000 Bauern auch ohnentgeltlich zur Arbeit gebraucht.

In Friedenszeiten hat der Fürst oder sogenannte Hospotar in der Moldau alle Monat gehabt 120 Beitel Geld, der Beitel à 500 f, so jährl. betragen 72.000 f. Ausser deme hat er jährlich bekommen unter dem Titul Sommer Byhulf 300.000 f. und unter dem Titul Winter Beyhulf 600.000 Zudeme sind alle Jahr die Landes Chargen abgelegt, und an diejenige wieder vergeben worden, welche dem Fürsten unter der Hand das meiste gezahlt haben, so auch gegen 200.000 f. ausmacht.

Obiges jährl. Geld Quantum für den Landesfürsten ist damals von der Contribution, welche anjetzo durch Fourage und Proviant Lieferung, dann durch die Fuhren und Arbeits Bauern abgethan wird bestritten worden.

Der Landesfürst in der Moldau hat mit allen jährlich in fixo 3 Millionen und an Sporteln $\frac{1}{2}$ Million, mithin zusammen $3\frac{1}{2}$ Million, nebst seinem Unterhalt bekommen. In der Wallachey soll das fixum $4\frac{1}{2}$ Million und die Sporteln $\frac{1}{2}$ Million, zusammen also 5 Millionen jährlich ausgemacht haben.

Die Moldau ohne Besarabien hat allein nur eine Million Seelen genähret, und die Wallachey 1½ Million. Die Moldau könnte auch 3 mal so viel, vermög dessen Grösse und der Gute des Erdreiches erhalten, und so, à proportion auch die Wallachey.

Wenn man denen Russen die Billance zieht, was ihnen der Unterhalt ihrer Truppen in ihrem Land und hier kostet, so kommet solcher hierlands um die Hälfte geringer zu stehen, und das durch die in Pohlen und hier in diesen zwey Fürstenthümern überkommene wohlfeilere Lebensmitteln, ohne in Betrachtung zu nehmen den Cours ihrer schlechten Münze, worunter besonders die hier Lands Geshlagene Kupfer Muntz von welcher 3xw nicht enimal den Werth eines unsrigen haben in Ansehung der Qualität, der Materie und des leichten Gewichts. Es ist nicht zu zweifeln, dass an statt der zu schlagen erlaubten 2 Millionen Rubel Kupfer Muntz, auch 3 Millionen geprägt worden seynd; wie viel also der Baron Gartenberg, welcher diese Münstzung auf sich gehabt, dabey gewonnen habe, ist leicht zu ermessen. Nachdem er nebst Ablieferung der 2 erlaubten Millionen Rubel, welche gewissen Conditionen unterworfen war, als die alte eroberte Türkische Stüke für einen gewissen Preiss den Centner abzunehmen, und der Crone über Abzug der Unkosten vorzumünzen, von Anfang her seine aufgestellte Leute zum Gold und Silber einwechseln, im Lande gehabt, und von der Zeit als dieses schlechten Geld mehr kennbar worden, immer mehr und mehr für den Ducaten gegeben, so dass er um den Ducaten bei der Münst für 7. und anderen Orten für 6 f. einwechslet; Diejenigen, so es wissen sollen, besonders der H. Feld Marshall, von welchem alles abhänget, wie nachtheilig diese Münstze für das allgemeine Wessen ist, da der Soldat selbst täglich mit diesem Geld, die Officiers hingegen mit dem Silber und Gold, eas auch expré in Russland zur hiesigen Verwendung geschlagen und abgeschikt wird, bezahlt werden, sehen nicht nach, weil sie auch Antheil daran indirecte durch die dritte Hand nehmen.

Diese schlechte Münst, die in öffentlichen Blättern gelesene Wiederzuruckstellung diesen zweyen Provinzen, und die üble Mannszucht der Trouppen entfernt die Anfangs gehabte Neigung der hiesigen Boern gegen die Russen gänzlich, und wünschen alle vorzuglichst unter dem Schutz Ihro Maytt. des Kaysers zu kommen.

Es mag das Schicksall dieser zwey Provizen bey Herstellung des Friedens ausfallen, wie es wolle, so haben alle angränzende Länder einer Emigration vorzubiegen, das Augenmerk hauptsächlich zu nehmen die weilen alle angränzende Länder gegen diese 2 Provinzen in allen Stücken in gar keinen Vergleich zu setzen, nachdem diese 2 Fürstenthümer alles in der Quantität und Qualität leicht hervorbringen, was die umliegende nur theilweiss mit grosser Mühe und Arbeit erzwingen, besonders wann hier ein commercium eingeführet würde.

Überdiss ist der Landmann überhaupts kein Unterthan, und nach der hiesigen Landes Constitution ist er seinem Grundherrn das Jahr hindurch nur 12 Tage zu arbeiten schuldig (welches wohl zuweilen einige Boers höher treiben :) oder zahlet für diese 12 tägige Arbeit 2 f. jährl.;

Von allen Producten gibt er seinem Herrn den Zehend, an Steuer und Gaaben entrichtet jährlich der geringste Bauer zu 12 und 15. f. Ein jeglicher Bauer kann von einem Grundherrs zum andern ziehen, und darf ihn weder der Grundherr, von welchem er weggehet, aufhalten, noch derjenige bey welchem er sich wieder sezen will, Abshaffen, welches von letztern auch wohl niemalen geschiehet; *Von allen deme haben die Kayl. Königl. Unterthanen an denen Gränzen shon eine kleine Käntniss, die Pohlnischen und Russishen haben durch die Zufuhren auch shon den Geshmack daran, da ohnerachtet des Krieges sich immerzu einige mit ihren Habshaften hereinziehen, dargegen die hiesige, wenn sie shon bey gegenwärtigen Kriegszeiten stark gepresst sind, sich gleichwolen nicht von hier weg begeben, um wie viel mehr werden also nicht die auswärtigen suchen herein zu wandern, wenn ihnen nach hergestellten Frieden von denen hiesigen Boern, durch Emissarios noch viele Vortheile versprochen werden, so wie es bisshero von ihnen geschehen ist.*

Der Verlust der Russischen Troupen in diesem Krieg wird einiger maassen ersezet durch die aus Bulgarien theils herüber getriebene, theils freywillig gekommene Geistliche Famillen, welche nach und nach in die Russische Länder überführet werden, man shäzet sie in die 40.000 Famillen, welche alle mit Zugvieh, Schaaf und Kirch versehen waren, ohne den vielen allerley Vich, was die Russen von jenseits der Donau, und aus diesen 2 Fürstenthümern abgenommen und in ihre Ländern getrieben haben,

Sig. Iassy den 12 t. Januarij 774.

II

NOTĂȚIILE DIN JURNALUL LUI IOSIF AL II-LEA ASUPRA INFORMAȚIILOR PRIMITE DELA BARONUL BARCO, ÎNTR'O ÎNTREVEDERE DE 2 ORE, ÎN CAMERĂ DE GARDĂ A PICHEȚULUI DE GRANIȚĂ DELA PASUL GHIMEȘ, LA 14 IUNIE 1773.

„Die Manschaft gut, die Officiers schlecht. Der Faldmarschall Romanzow habe Verstand und Witz.

Die Interessationen wären erschröcklich. Alles was in Land weg vergübt wird verkauft.

Das Haupt Corps anjetzo 12.000 Mann. Soltikow auch 12^m, Potemkin 6.000, Weisman 6.000 Suwarow 3.000 Mann; das Übrige sehr detachirt. Die Cavallerie sehr schön in Leuten und Pferden, aber können nichts; die Husaren wären besser, man richte anjetzo zwei Rg-ter auf. Die Iddée ist, dem Gros Visier zu attaquiren und zu schlagen, ihm dem Rückzug an das Gebürg abzuschneiden. Geschiehet dieses, so können sie auf Konstantinople ghen und finden ein gutes Land. Wurde auch die Flotte rücken. *Sie glaubten das ich nicht abgeneigt wäre mit ihnen zu halten, die Kayserin aber nicht,* Sie exerciren wenig, doch haben sie etwas manoeuvrirt. Die Artillerie gut bedienet, und bey denen Regimentern eingetheilet. Die Feldmarschal Romanzow wollte selbst

komen ; wegen Repnin aber so gefangen worden, wäre er selber vorgerückt ; wäre sehr Preussisch. Vom Pferden wäre nichts zu bekommen, die Preussen haben sehr schlechte gekauft, die Armenier aber haben das meiste aufgekauft.

Sie haben die Methode observirt, Infanterie gegen Cavalerie und Cavalerie gegen Infanterie zu setzen ; welches auch wohl gerathen ; dieses hat gut gethan. Sie führten viel Artillerie. Sie haben alle weill die Türken attaquirt in Quarreés, die Cavalerie darzwischen ataquiret. Das Land stehet noch gut, die Fuhren allein werden nicht bezahlet, tragen 5 Millionen aus.

Alles gesund anjetzo. Die Spithäler würden elend versorgt ; auch die gemeinn Leute würden sehr schlecht gehalten, essen selten Fleisch. **Die gantze Moldau mochte sich uns unterwerffen lieber als denen Türken.** Der Bauer dass selbst könne vom Grund nach. Wilkührk weg gehen und sich anderwärts in Land setzen ; 12 Roboten macht er das Jhar seinem Grundherren, und von allen Producten lasst er den Zehend stehen. Dem Fürsten zahlet er 3 Thaler das Jahr, die Opera Publica hingegen werden aber vergütet. Anjetzo ist ein Obrister Gouverneur, der sich recht bereichert. Mit denen Deserteurs komt man nicht zu Stand ; es sind ihrer genug da, aber sie versprechen viel, aber halten es nicht. Die Quantitaet an Equipage wäre unglaublich gross. Sie führen imer auf ein Monat mit (alle Regimenter). Die Kayserin würde grausam bestohlen. Sie führten in Completen Stand die Regimenter durch den gantzen Winter und nehmen die Fourage, ungeachtet wo ihnen die Helffte oft fehlet. Der Printz Berburg sey gantz elend angekommen, nur als Volontaire. Der Las Casas ist da, und der Eliott, Engländer, sonst aber keine Volontairs.

Die Gagen werden richtig gezahlet, *die Müntzen aber wären elend*, und haben nicht die Helffte von dem Werth der unsrigen.

Der deutsche Cinut ligt just zwischen dem Rodnaer Pass und Hordenka und Sniatni Selestik, wäre sehr Convenable, die Passage durch die Marmaros in Pokutien gehet auch wann man ihn ein wenig reparirte.

Viena, Arhiva de Stat, Hofreisen Fasc, 7, foi'e 3—96.

III

EXTRAS DIN RAPORTUL ASUPRA OPERAȚIUNILOR MILITARE DIN ANII 1772, 1773 ȘI 1774 ÎN MOLDOVA, ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI LA DUNĂRE, ÎNTOCMIT PE BAZA SCRISORILOR BARONULUI BARCO.

Monat July 1772. — Der General Barco war bey seiner Ankunft zu Jassy beflissen, sich mit dem Feld Marschall Romanzow wegen der Vorrückung der diesseitigen Truppen nach Pokutien, einzuvernehmen, und Berichtet unter den 3-ten August, dass die Kayserlichen Truppen in Beziehung ihres Cordons nicht gehindert werden sollten.

Monat August 1772 dass Sich der Feld Marschall dritthalb Stunden von Iassy auf eines Bojarn Landhauss mit dem G-ral Major Dolgoruky befände, selber zwar Seinerseits alles beytrage, damit *die zu Fockzany angefangene Friedens Unterhandlungen* glücklich ausschlagen mögen. *Nachdem aber der Minister Graf Orlow, ein Liebling der Monarchin, voll Comandir süchtiger Gedancken wäre, dem der G-ral Bauer anhänget, und diese zusammen den Plan formiret hätten Constantinopel zu erobern, welches die Beyden Herrn der Graf Orlow, und G-ral Bauer, zu unternehmen gedenken, da der Feld-Marschall inzwischen ihre Operationen nur decken sollte, so schmeichelt man sich nicht, dass die guten Absichten des Russischen Feldmarschalls ihren Zweck erreichen dörrten, weill man ihn sogar den Waffen-Stilstand zu schliessen, nicht überlassen hätte.*

Die Kriegszürüstungen gingen inzwischen ihnausgesetzt fort; zu Brailow wäre eine Brücke von 80 Csaiquen nur zum Ablassen bereit, und noch so viel Csaiquen im Vorrath als zu zwey andere Brücken erfordert wurde.

Die Russische Hauptarmee stünde noch inner bey Mausce ohnweit dem Städtchen Falxim, nicht fern von Pruth fluss.

Der Fürst Trubetzkoy, den der General Lieutenant Soltikow sogleich ablösen wird, wäre mit einem Corps bey Buckarest, und die G-ale von Derfeld und Weismann befänden sich mit einem Corps zu Ismail; die russische schwere Artillerie und Pontons wären bey der Armée und den abgesonderten Corps befindlich und abgetheilet.

Von den Türken stünden zu Rusiuck 3 Baschen und der Gross Vizir zu Razgrad.

Ubringens hatte er in Erfahrung gebracht, dass sich ein Vorrath an Mehl, Haber und Heu in der Moldau und Wallachey auf 8 Monate für das Russische Kriegs Heer in verschiedenen Gegenden vertheilt befände; rückwärts aber wäre die Vorsehung getroffen, dass auf ein ganzes Jahr die Verpflegs-Bedürfnisse gesamlet wären.

Es wird übrigens in den zu Iassy errichten zwey Russischen Müntzwerken noch beständig fortgefahren, aus den eroberten Stücken, wermuthlich Canonen, Kupferne Geld Münze, mit dem Moldauer und dem Wallachischen Wappen zu prägen.

Den 30 ten Iuly wäre unser Minister mit dem Preussischen, und den 31 ten der Türkische von Constantinopel zu Fockzany angelanget. Die Moldau, die Wallachey und Besarabien sey von den Russen aufgenommen worden. Den 8-ten berichtet G-al Barco aus Fockzany, wo er den 6-ten angelanget, dass ihm hier noch mehr auffalle, dass die Russischen Friedens Absichten nicht aufrichtig wären sondern dass alle hier befindliche Generals den Feld Marschall Romanzow ausgenommen, die Fortsetzung des Krieges wünschten. Es wäre ansonst die Russische Armée dermahlen wie folget, am verschiedenen Örtern gelagert nemlich: zu Falxim unweit dem Pruthfluss 7 Inf. 5 Cavall Regimt und 4 Brigaden Artillerie.

Gegen Silistrien am Fluss Ialomitza unweit wo dieser Fluss sich in die Donau ergiesset, der G-al Potemkin mit 4 Inf-rie un 3 Cavall-ie Regt-er dann 2 Brigaden Artillerie.

Zu Ismael G-al Lieutenant Derfeld mit 8 Inf-ie, 5 Cavall-rie Regimt-er und 3 Brigaden Artillerie nebst 1000 Cosacken.

Über der Donau bei Ischowa gegen Ismael über, stehen die Jäger mit 15 Canonen.

Wenn es allenfalls nicht zum Frieden kommen sollte, so ist der Antrag, mit der Armée die erste Bewegung bis Silistrien zu machen.

Ubrigens wäre ein drittheil von der Russischen Armée krank; die Zuführen aber wurden eyfrigst gegen der Donau betrieben.

Unterm 25-t berichtet G-al Barco, dass die *Nachricht von Fockzany* *angelaugt sey, das sich der Friedens Congress zerschlagen habe.*

Es soll sich ansonst den Nachrichten zu Folge, die Türkische Armée des Gross Vizirs auf 70.000 streitbahre Männer belaufen, und in der Gegend von Vidin soll auch ein starkes Corps von Ottomannischen Trupen stehen. Die Besatzung von Silistra soll ihren Bascha ermordert haben.

Monat September 1772, den 5ten aus Iassy. Der Feldmarschall Romanzow hatte allbereits, weil sich die Friedens Verhandlungen zertrennet, von der 2ten Armée, die unter den Befehlen des Fürsten Dolgoruckij bey Baldana stand und von der Observations Armée des G-al Totleben einige Regmt-er, nicht mindes aus Pohlen einige Batt-ons hieher zur Hauptarmée in Marsch setzen lassen.

Die Russischen G-als sind überhaupt der Meinung, dass sie Constantinopel sicher erobern, wenn sie nur den Rücken frey haben können, weil sie sich einer Empörung unter den Griechen schmeicheln.

Die Russische Artillerie soll in 1730 Canonen bestehen, und das Russische Corps, so bey Ismael stünde, soll wegen der eingefallenen Pest, Batt'ons weise einige Wersten, eins von dem andern gelagert seyn.

Von 6-t September. Es wäre vom G-al Soltikow der Major Fabricius in das Türkische Lager mit einem Brief abgefertiget worden, um unter diesen Vorwand das Lager zu Beaugenscheinigen, der die Nachricht mitbrachte, dass *die Türkischen Armée bis auf 110.000 Mann angewachsen wäre.*

Von 27-ten September. Die bey der Russischen Armée angelangte Nachricht, dass der König von Schweden sich zum unabhängigen Selbst Herscher erkläret, hatte einigen Eindruck auf den Feld Marschall und den Ministre Obreskow gemacht. Der Gross Vizir habe dem Russischen Feld Marschall neue Vorschläge gemacht, der noch iner zum Frieden geneigt scheint, obschon der G-al Lieutenant Orlow, ein Bruder des Lieblings und der Minister Obreskow nicht finden, dass in des Vizirs Anerhiethen wegen den Waffen- Stillstand gewilliget werden könne; der Feldmarschall Romanzow habe vermuthlich auf die eingerissene Anzahl der *Kranken bey der Armee* sein Augenmerk gerichtet, die sich *auf 13000 Mann belaufen soll.* Inzwischen erwartet man

eine Antwort vom Hofe von Petersburg, dem der Bericht gemacht worden ist.

Monat October 1772. Von 4t aus Iassij. *Die Pest hätte sehr zugenommen, inzwischen neigten sich die Sachen zwischen den Russen und Türken zum Frieden, indeme ein Stillstand zwischen dem Gross Vizir und dem Feld-Marschall unter dessen bis die Einwilligung des Hofes anlange, gemacht worden.*

Von 22-ten aus Iassij. Nun wären die Befehle eingelanget, dass sich die *Friedens- Verhandlungen zu Buckarest* zwischen den G-al Lieutenant Obreskow und dem Reis Effendi eröffnen sollen, und *es wäre schon so viel, wie es verlautet, als wäre der Friede geschlossen.*

Monat November 1772. Der 17-ten von Iassij. Die unter den Befehlen des Feld Marschalls Romanzow stehende erste Armée, wird um den 20-t dieses Monats in der Wallachey, Moldau, Bessarabien und Pohlen die Winterquartire beziehen.

Monat Ianuarij 1773 den 19-ten von Jassy. Den 18-t wären zwei Cavall-rie Regmt-er, nemhlich das Nova Troitsche Cuirass. und das Bernische Carolin. Regmt., dann die 6 Infant-rie Regmt-er, Nissogarotsche, Wibaretsche, St. Petersburgshe, Kijowsche, ohne die zwey anderen erfahren zu können, aufgebrochen um nach Liefland zu marschiren.

Und *von den Friedens Verhandlungen zu Buckarest, an deren Glücklicher Eindigung man zwar zweyfelt, wäre nichts sichers zu erfahren.*

Monat Februarij 1773, den 26-ten Der *Friedens Congress zu Buckarest* wäre auf den Punkt von einander zu gehen und von den nach Liefland schon im Marsch gewesenen Regmt-ern wären wiederum 3 zurtück eingetroffen.

Monat Martii 1773 den 25-ten Der *Congress zu Buckarest* hätte sich völlig getrennt; der Minister Obreskow wurde sich zu Roman, und der Reis Effendi zu Rusciuk aufhalten, und ihre Correspondenz alenfals fortsetzen.

Monat April 1773 den 3-ten von Jassy. Den 31 März sey dem Feld Marschall Romanziw ein *Courier von Petersburg* angekommen, der den Befehl gebracht, dass *dieser Feld-Marschall die Donau passiren und dem Feind angreifen soll.*

Gedachter Feld Marschall scheintet etwas in Verlegenheit zu seyn, nachdem die Regmt-er nicht nur noch keine Recruten bekommen, sondern ausser den Kranken, welche sich wider stark vermehren, einen Abgang bis 3 auch 400 Mann hätten.

Es wären die *Nachrichten* eingegangen, dass sich bereits, einige türkische Fahrzeuge auf der Schwarzen See hätten sehen lassen, welchen russischer Seits auch gleich einige entgegen geschickt worden sind.

Der G-al Weismann, der in Ismael stehet, hätte schon über der Donau Posto gefasset und das Potemkinische Corps wäre auch bereits zwischen den Flüssen Ialomitza und Seret an die Donau vorgerückt; verblieben aber unterdessen noch in Cantonirung. Und es dürfte der Antrag seyn mit den erst berührten Corps und jenem des G-al Weismann auf Silistrien etwas zu unternehmen....."

„.....“ *August 1773. Die Pest fing sich in Bukarest wieder auszubrechen an und die Krankheiten nahmen bei der Armée zu „.....“*

....., *Mai 1774. „Den 4-ten traf eine Courier von Petersburg ein, der dem Feld Marschall das Vollmacht schreiben zu Schliessung des Friedens mitbrachte“ „.....“ den 20-ten ist das Hauptquartier nach Fockzany verlegt worden, und durch das ab und Zureisen, sowohl der Türkischen als Russischen Courires aus einem Lager in das andere wurde die Hofnung zum bevorstehenden Frieden warscheinlicher.....“*

...., *July 1774. Untern 4-ten July war der von Bräilla an den Vizir geschickte Officier wieder allein zurück eingetroffen, und den 5-t kam ein türkischer Courier mit Briefen nach, welcher, da sich der russische Feldmarschall indessen in ein anderes Zelt begab, durch den Fürsten vom Repnin gleich mit der Antwort abgefertiget wurde: dass der Feld Marschall nicht mehr zugegen, sondern mit seinen Corps gegen Schumla marschiret sey, man würde ihm aber die Briefe nachschicken, von wonnen alsdann die Antwort am Vizir ergehen wird“ „.....“ „Der G-al Komen-skoy fand ubrigens des Lager des Gross Vizirs schlechterdings unangreiflich. Alle Dörfer und Ortschaften, die die Russischen streifenden Partheyen von allen Corps betratten, wurden verbrandt und gantz verheeret, und die Einwohner waren alle daraus gefluchtet. Da nun die Lage der Ottomanen so beschaffen war, dass die Rusciuk, Sili-strien und Varna besetzende Türken von dem bey Schumla gestandenene Gross Vizir völlig abgeschnitten und allenthalben baträchtlich in die Enge getrieben waren, der Gross Vizir aber nicht wagen wollte, oder dürfte auf die Russen loss zu gehen, so kam dem Feld-Marschall den 13-ten July von Kamenskischen Corps der Bericht, dass der neue Reis Effendi, der Chiaya Bascha und der vice Vizir bey diesem Corps angelanget, und binnen 3 Tagen zu Silistra im Lager eintreffen wurden. Und so langten ebenfalls unterm 13-t 4 Türkische Hauptfahnen und ein von 2 Ross Schweifen im Lager des Feld-Marschalls, an welche vor kurtzen durch ein Detachement des Kamenskoyshen Corps in den Balkan Gebürgen einem Bascha abgenommen worden, der dem Gross Vizir eine ausennliche Verstärkung von Constantinopel zuführte, und 8 Stunden links hinter Schumla geschlagen wurde.*

Aus Rusciuk haben die Feinde seither auch zwey Ausfälle gemacht, die aber mit grossen Verlust von G-al Soltikow zurück geschlagen worden sind“ „Der Feld Marschall Romanzow liess sich nach dieser Lage der Sache heraus, dass er glaube nunmehr würde Russland über den Friedens Schluss unter Peter den Grossen am Pruth Revange nehmen“.

„Der Feld Marschall machte übrigens um den türkischen Abgesandten die Stärke seiner Armée zu verbergen, gleich die Vorkehrung dass diese nicht ins Lager nach Silistrien zur Verhandlung des Friedens kommen sollten, sondern dass die Unter Redungen zu *Bujuk = Kanarschi*, wo im vorigen Jahr der G-al Weismann geblieben, geschehen sollten; *Wohin sich auch der Feld Marschall Romanzow mit dem Fürst Repnin begab, und den*

16-ten den Achmet Effendi und Kiaya Vizir nebs den neuen Reis Effendi aldort empfang. Bey der 2-ten zusammenkunft den 17-ten war der Friede geschlossen, und dem Gross Vizir zur Ratification zugeschickt.

Es wurde zwar nachher von 18-ten bis 20-ten noch kleine Conferenzen gehalten, den 21-ten aber alles gäntzlich geschlossen, und den 22-ten der Friede bey allen Corps kund gemacht.

Das lezte vorgefallene Gefecht in den Balkan Gebürgen soll eine allgemeine Kleinmüthigkeit in der Türkischen Armée erwürket haben. Der Gross Vizir besorgte, dass ihm die Armée auseinander laufen, möchte wofern dei Russen etwas unternehmen sollten, mithin wurde der Friede, wie die Russen es verlangten, eingegangen".

IV

FRAGMENT DIN RELAȚIUNEA BARONULUI BARCO ASUPRA CAMPANIEI DIN ANUL 1773.

2 Juin 1773.

„le 10 je me rendis a Guymes pour me mettre au pieds de l'Empereur, qui y arriva le 14 et je ne rejoignis l'Armée que le 19 environ".

„Je crois, qu'il serait bon d'envoyer un certain nombre de Volontiers ici, pour que nous ayons, quand le cas arrivera, des officiers de toute espece, qui aient vu une guerre Turque et qui connaissent leur façon d'agir, qui parait effrayant au premier coup d'oeil, mais qui n'est pas a beaucoup pres aussi redoutable qu'on le pense. Si la cour juge a propos d'en envoyer, il serait bon de les avertir, qu'on ne trouve absolument rien dans ce pays ci est qu'on n'y a pas les moindres egards pour des étrangers de sorte qu'il faut, qu'ils se fournissent de tout jusqu'aux eguilles et les fers a cheval, car on n'en trouve pas ici, et si on en trouve, ce n'est qu'a un prix exorbitant et de mauvaise qualité. Le meilleur seroit de les fair cotiser ensemble, et leur donner marechal, sellier, boulanger etc., car le pain même manque: qu'il se fournissent de chenuux, de voitures, de farines, de legume, bref de tout"...

Viena, Arhiva de război: Kriegs Fremder Mächte fasc. 3 Nr. 6.

V.

BARONUL BARCO DESPRE POTEMKIN.

„Der General Lieut. Potemkin, welcher eben bey Silistra alles später, ales es angetragen war, angefangen und überhaupt in allem seinen thun und lassen aus Mangel der Erfahrungheit noch niemalen Kas rechtes ausgewirket hat, weil er aber in Correspondenz mit der wayserin stehet, sich ales in Held souteniret".

„unter allen Generals haben die beyde, der General en chef, Gr. Soltikow und General Kamensky, ihre Sachen so geführet, das daran nichts auszustellen gewesen ist“.

„Sigl. Hauptquartier Iassy, den 12 Januar 774,
Viena, Arhiva de război: Kriege Fremder Mächte fasc. 3, Nr. 8.

In Arhiva de război din Viena, la cota Feld. Akten, Kriege fremder Mächte, fasc. 3 Nr. 5, se mai găsește încă un raport, cu următorul titlu : „Besondere Anmerkungen über das in der Snite des Feldmarschallen befindliche Personale, die Eintheilung der Kriegs Kanzlei, die Verfassung des Commissariats und Proviantamts, nebst deme wie die Regimenter alljährlich ihr Richtigkeiten ablegen, bey solchen gehalten werden, dann in wie weit sich die Subordination erstrecket und über die Lagerungen der Armée nebst dessen Marche Ordnungen, dann wie die Kranken in denen Haupt Spitälern und im Feld gepflegt werden. Sig. Hauptquartier Iasy den 12 Jenn. 774“.

Constantin Sassu

CORDONUL BUCOVINEI

Se știe că imediat după răpirea Bucovinei, Austria a creiat un cordon pentru a-și putea păstra noua ei provincie. Bucerii moldoveni îngrijorați de scarta meșiilor lor rămase în Bucovina, își trimiteau vechilii în „cordon” ca să le reprezinte interesele. Iar când vreo mânăstire din Bucovina avea moșii în Moldova, se zicea că aceste moșii se află dincolo de „cordon”.

Austria cunoștea instituția cordonului militar, pe care ea însăși a creiat-o. Granița militară, creiată cu vreo 10 ani înainte de împărăteasa Maria Theresia, era menită să asigure hotarul austriac dela Maramureș până la malul Mării Adriatice. La 1773 ambasadorul austriac dela Constantinopol cu numele de Thugut, vorbește despre regiunile moldovenesti și muntenesti cuprinse în cordonul militar ardelenesc¹).

În Bucovina, spre deosebire de Ardeal, Austria nu a intenționat să militarizeze populația, ci a vrut numai să fixeze hotarul noi provincii cucerită pe cale diplomatică și să-l asigure cu soldați. Cancelarul austriac Kaunitz amintește în Septembrie 1774, că după plecarea din Moldova a generalului rus Rumianțov, stâlpii cu pajura bicefală se vor fixa pe linia noului hotar²).

N'avem de gând să arătăm în ce fel a fost răpită Bucovina, ci vrem numai să indicăm când și unde au fost puși stâlpii de hotar, care indicau cordonul Bucovinei.

Armata austriacă a ocupat târgul Cernăuți în August 1774. La începutul lui Septembrie a urmat ocuparea târgurilor Sirete și Suceava. În Decembrie aceluiaș an stâlpii de hotar au fost fixați provizor pe o linie ce convenia Austriei.

Pentru demarcarea definitivă a hotarului au fost instituite două comisiuni. Din partea Austriei au fost prezenți generalul Barco, maiorul Mieg și secretarul Ienisch. Au mai fost de față căpitanul Scherz și tălmăciul Klezl. Turcia a fost reprezentată de Talir Mehmed

1. Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 99.

2. Tot aici, p. 106.

Aga. ¹⁾ Membrii comisiei austriace au pornit din Lwów în ziua de 14 Iulie 1775. Despre Tahir Mehmed Aga raportează ambasadorul Thugut, că a pornit în Moldova la 11 Iulie 1775. Mai zice Thugut, că i-a dat lui Tahir un cadou de 1000 ducați turcești și i-a mai promis bogate remunerații. Tahir a fost „entuziasmat” de aceste cadouri, date și promise și a făgăduit multă bunăvoință ²⁾.

Tahir Mehmed Aga a sosit la Baia în ziua de 13 Septembrie 1775. A doua zi comisarii s’au întâlnit schimbând scrisorile de acreditare ³⁾.

Demarcarea liniei de frontieră s’a început la muntele Măgura Calului. De aici hotarul s’a tras pe valea Moldovei, Sucevii, Siretului și a Prutului până la localitatea Cernauca. După câteva tratative s’a stabilit și hotarul ce ducea dela Cernauca la malul Nistrului.

Pe linia trasă de comisiunea mixtă austro turcă au fost postați soldați și astfel s’a format cordonul Bucovinei. Primul comandant militar Bucovinei generalul Splerny spune în descrierea Bucovinei din anul 1775, că cordonul austriac a fost creat pentru a preîntâmpina un atac și a frustra deserțiunile. În păduri s’au săpat șanțuri și s’au ridicat valuri de pământ ⁴⁾.

De atunci începe cordonul Bucovinei se găsește menționat destul de des. La început păzitorii hotarului au fost numai militari. Cu timpul însă, când Austria s’a înstăpânit în Bucovina, vigilența a fost diminuată și militarii au fost înlocuiți pe alccuri cu civili. În seama comunelor dela hotar cădea construirea bărcilor, a grajdurilor și a întreținerii păzitorilor civili.

Dacă se știe că a existat cordonul Bucovinei, totuși lipseau amănuntele informativ asupra lui. Prezenta și aici alăturata listă, găsită în Arhivele Statului, actele Creisamtului fascicula 78, completează cunoștințele noastre de până acuma asupra acestui cordon. Din această listă, alcătuită pentru anul 1787, reiese, că posturile de pază erau numerotate dela 1—180, începând din munții Dornei și terminând la malul Nistrului. În acest an numărul civililor covârșea pe cel al militarilor. Pe lângă 43 soldați se găseau 117 civili. Aici se vor adăga și cele 10 grajduri pentru cavalerie răsfirate asupra punctelor mai expuse ale cordonului.

Publicăm lista porturilor de cordon pentru anul 1787 :

1. Tot aici, p. 172, 187 și D. Werenka, *Über die Grenzregulierung der Bukovina zur Zeit der Vereinigung mit Österreich*, în *Jahrbuch des bukov. Landesmuseums*, 1895, III. Jahrgang, pag. 3.

2. Hurmuzaki, VII, p. 191.

3. Tot aici, p. 204.

4. Spleny, *Beschreibung der Bukovina, 1775*, Cernăuți, 1893, p. 12—13.

L I S T A

posturilor de cordon din K. K. Bucovina, situația lor, dacă sunt ocupate de militari sau civili împreună cu lista grajdurilor ridicate pentru nevoile cavaleriei.

Situația	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor.	Data ocupării posturilor	O b s e r v a r e
		militari	civili			
Nr. 1—65 dela hotarul Transilvaniei până la apa Sucevii	1	o	o	o	o	N'a fost ocupat niciodată Se găsește pe culmea lângă Pietrile Roșii la Triplex Confinium.
	2	o	1	Dorna	11 Septemvrie 1787	Fusese ocupate de militari. La ordinul maiorului de Veldt militarii au fost în- locuiți cu civili.
	3	o	1	Dorna		
	4	o	1	„		
	5	o	1	Dorna		
	6	o	1	„		
	7	o	1	„		
	8	o	1	„		
	9	o	o	Dorna	o	Au rămas neocupate, fiindcă s'au defectat bără- cile.
	10	o	o	„		
	11	o	o	„		
	12	o	o	„		
	13	o	1	Stulpicani	12 Septemvrie 1787	A fost ocupat de militari. Acum sunt civili.
	14	o	o	Stulpicani		Nu-i necesar.
	15	o	o	„		Postul de ofițeri.
	16	o	1	Gemene	9 Sept. 1787	Vezi n-r. 15.
	17	o	1	Stulpicani		
	18	o	1	Frasin.	12 Sept. 1787	Vezi n-rul 15.
	19	o	1	Stulpicani		
	20	o	1	Negrileasa		
	21	o	o	Negrileasa	12 Sept. 1787	Rămase neocupate.
	22	o	o			
	23	o	1	Voroneț	12 Sept. 1787	
	24	o	1	Valea-Sacă		

Situția	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor	Data ocupării posturilor	O b s e r v a r e
		militari	civili			
Nrle 1—65 dela hotarul Transilvaniei până la apa Sucevii.	25	o	1	Valea-Sacă	8 Septemvrie 1787	
	26	o	1	Corlățele		
	27	1	o	„		
	28	o	1	Berchișești		
	29	o	1	Baiășești		
	30	1	o	„		
	31	o	1	Corlata		
	32	1	o	„		
	33	1	o	„		
	34	o	1	Dragoiești		
	35	o	1	Stupca		
	36	1	o	„		
	37	o	1	Iliești	7 Septemvrie 1787	Inconjurat de mlaștini.
	38	o	1	Liteni		
	39	o	1	Zaharești		
	40	1	o	„		
	41	o	o	Zaharești	7 Septemvrie 1787	
	42	o	1	Stroiești		
	43	1	o	„		
	44	o	1	Bunești		
	45	1	o	„		
	46	o	1	Ipotesti		
	47	o	1	Șcheia		
	48	o	1	Reuseni		
	49	o	1	Securiceni		
	50	o	1	Rus		
	51	o	1	„		
	52	o	1	Uidești		
	53	o	1	„		
	54	o	1	„		
	55	o	1	Chilișeni		
	56	o	1	„		
	57	o	1	Rus		
	58	o	o	Rus	7 Septemvrie 1787	Nu-i necesar, fiindcă din cauza malurilor ridicate râul Sucevii nu poate fi trecut din nicio parte.

Situația	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor	Data ocupării posturilor	Observare
		militari	civili			
N-rele 1-65 dela hotarul Transilv. până la apa Sucevii.	59	o	1	Reuseni	7 Septemvrie 1787	
	59 ½	o	1	Uidești		
	60	o	1	Rus		
	61	1	o	"		
	62	o	1	Bosance		
	63	1	o	"		
	64	o	1	Lisaura		
	65	1	1	Ițcani și Zamca	7 Septem. rie 1787	Inființate de maiorul de Veldt pentru a fi de ajutor militarilor.
	o	o	1	Bosance	7 Septemvrie 1787	Inființat la dorința ma- iorului de Veldt pentru a îndruma pe călători la stația de contumație.
	N-rele 66—124 dela Suceava până la Prut.	66	1	o	Șcheia	7 Septemvrie 1787
67		1	o	Mihova		
68		o	1	{ Mitocul Dra- gomirnei Pătrăuți.		
69		o	1			
70		o	1			
71		o	1	"		
72		o	1	Dărmănești sau Hatn		
73		o	1	{ Mărăței Călineștii lui Ienachi		
74		o	1			
75		o	o			
76		1	1	Călinești lui Cuparenco	6 Septemvrie 1787	
77		1	o	Șerbăuți		
78		1	o	"		
79	1	o	Calafindești			
80	1	o	"			
81	1	o	Botoșințe			
82	1	o	Gropeni			
83	1	o	Balcăuți			

Situția	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor	Data ocupării posturilor	O b s e r v a r e
		militari	civili			
N-rele 66—124 dela Suceava până la Prut.	84	1	0	St. Onufri	6 Septemvrie 1787	Nu-i necesar, se găsește în mijlocul satului.
	85	0	0	"		
	86	1	0	Negustina	6 Septemvrie 1787	Nu-s necesare. Sunt si- tuate dealungul Siretului într'o mlaștină.
	87	1	0	Târgul Siret		
	88	1	0	"		
	89	0	0	"		
	90	0	0	"		
	91	0	0	Târgul Siret	6 Septemvrie 1787	Aceste posturi sunt si- tuate pe malul Siretului într'o regiune mlăștinoasă expusă inundațiilor. Au fost părăsite și au rămas neocupate.
	92	0	0	"		
	93	0	0	"		
	94	0	0	"		
	95	0	0	"		
	96	0	0	"		
	97	0	0	"		
	98	0	0	"		
	99	0	1	Căndești	5 Septemvrie 1787	
	100	0	1	Rogojești		
	101	0	1	"		
	102	1	0	Sinăuți		
	103	1	0	"		
	104	1	0	"		
	105	0	1	"		
	106	0	1	Stăneștii de Sus		
	107	0	1	și de Jos		
	108	0	1	"		
	109	0	1	"		
	110	0	1	"		
	111	0	1	Hliboca		
	112	0	1	Prohorochie	4 Sept. 1787	
	113	0	1	Corovia	5 Septemvrie 1787	
	114	0	1			

Situația	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor	Data ocupării posturilor	O b s e r v a r e
		militari	civili			
N-rele 66—124 dela Suceava până la Prut.	115	o	1	Mologhia	4 Septemvrie 1787	Sunt situate în pădure. Adăpostul dela 116 a ars, se clădește acuma din nou.
	116	o	1	„		
	117	o	1	Ceahor	3 Septemvrie 1787	
	118	o	1	„		
	119	o	1	Lucovița	3 Septemvrie 1787	Amândouă se află în centrul satului.
	120	o	1	Horecea		
	121	1	o	Mamornița	3 Sept. 1787	✱
	122	1	o	Țureni	3 Septemvrie 1787	S'a dărâmat și a fost clădit din nou.
	123	1	o	„		
	124	o	1	„		
N-rele 125—180 dela Prut până la Nistru	125	1	1	Boian	5 Septemvrie 1787	
	126	1	1	„		
	127	1	1	„		
	128	1	o	„		
	129	1	o	„		
	130	1	1	Stroiești de Sus		
	131	1	o	„		
	132	1	1	Stroiești de Jos		
	133	1	1	„		
	134	1	1	„		
	135	1	1	Lehăcenii Tău- tului	4 Septemvrie 1787	
	136	1	o	„		
	137	1	o	„		
	138	1	1	Cotul Ostriței		
	139	1	1	Mahala		
	140	1	1	„		
	141	1	o	Mahala	4 Septemvrie 1787	
	142	1	1	Rarence		
	143	1	1	„		
	144	1	1	„		
	145	1	1	„		
	146	1	1	„		

Situția	Numărul cor. al posturilor	Ocupate de		Localitățile în- sărcinate cu în- treținerea postu- rilor și îngrijirea civililor	Data ocupării posturilor	O b s e r v a r e
		militari	civili			
N-rele 125—180 dela Prut până la Nistru	147	1	1	Toporăuți	4 Septemvrie 1787	
	148	1	1	"		
	149	1	1	"		
	150	1	1	"		
	151	1	1	"		
	152	1	1	Șerăuți.	5 Septemvrie 1787	
	153	1	1	Cernauca		
	154	1	1	"		
	155	1	1	"		
	156	1	1	Șerăuți		
	157	1	1	Dobronăuți	4 Septemvrie 1787	
	158	1	0	"		
	159	1	1	"		
	160	1	1	"		
	161	1	1	Hroșăuți	5 Septemvrie 1787	
	162	.	.	"		
	163	1	1	"		
	164	1	1	"		
	165	1	1	Boianciuc		
	166	1	1	"		
	167	1	1	Verbăuți		
	168	1	0	"		
	169	1	0	"		
	170	1	1	Iurcăuți	4 Septemvrie 1787	
	171	1	0	"		
	172	1	1	Pohorlăuți		
	173	1	1	Ocna		
	174	1	0	"		
	175	1	1	Mitcău		
	176	1	1	Slobozia Mitcăului		
	177	1	1	Pârâul Negru		
	178	1	1	Mosoriuca		
	179	1	0	"		
	180	1	1	Onut.	6 Sept. 1787	

L I S T A

localităților în care s'au clădit grajduri pentru cavalerie.

N u m e l e l o c a l i t ă ț i i		Numărul cailor
Orașul	Suceava	24
Satul	Uidești	8
„	Liteni	8
„	Baiărești	8
„	Crăinicești	12
Orașul	Sirete	30
Satul	Sinăuți, lângă vamă.	6
„	Țureni „ „	6
„	Boian	16
„	Dobronăuți	12
Suma		130

Cernăuți, 30 Septemvrie 1787.

Teodor Balan

UN CĂLUGĂR ADMIRATOR AL LUI TUDOR VLADIMIRESCU: ARHIMANDRITUL GHENADIE PÂRVULESCU 1805-1873

La atâtea mărturii cunoscute despre Tudor Vladimirescu și întâmplările anului 1821 în Țara Românească, adăugăm încă una, interesantă nu ca document istoric propriu zis, dar ca mărturie de înțelegere și conștiință românească. Este vorba de însemnările și reflecțiile unui călugăr, arhimandritul Ghenadie Pârvulescu de la Mănăstirea Sinaia. Gheorghe Pârvulescu se naște la Săcele, în Ardeal, la 22 Octombrie 1805. Neamul său, al Pârvuleștilor, venise acolo din Vișoiul Câmpulungului și dăduse, între alții, un mare zugrav de biserici, Pârvul Mutul, din secolul al XVII-lea, a cărui mână a împodobit în acea vreme mai mult de 15 biserici și mănăstiri, între ele Câmpulungul, Cotrocenii, Anincasa, Mărginenii, Sinaia, Sf. Gheorghe Ncu și altele.

Intrând la călugărie la Mănăstirea Sinaia, Gheorghe Pârvulescu ajunge Ghenadie Pârvulescu. Primul său gând după călugărie a fost să cerceteze mănăstirile de peste Olt, pentru ca, după ce ajunge să le cunoască, să rămână toată viața rugător și trăitor în mănăstirile Eforiei Spitalelor Civile, de pe Valea Prahovei: Sinaia, Lespezi, Poiana, Brebu, la unele din ele fiind și stareț. Iar la 6 Septembrie 1873, după o viață de aproape șaptezeci de ani, închide ochii la Câmpina.

Dornic să știe și să păstreze amintirea faptelor din trecut, Ghenadie Pârvulescu adună din izvoadele bătrâne, ale moșilor și strămoșilor săi, tot ce găsește scris despre neamul Pârvuleștilor. Un *Mărgăritar*, o *Albină*, manuscrise din veacul al XVII-lea, păstrasera până la el multe din aceste însemnări de familie. Întâmplarea face ca, în Decembrie 1855, să ardă casele egumenești ale Mănăstirii Brebu, cu e e biblioteca Starețului Ghenadie Pârvulescu și, desigur, îns și vechile izvoade de cari am pomenit mai sus, astfel că, de atunci înainte, pentru

cunoașterea zugravului Pârvul Mutul și a celorlalți zugravi din familia Pârvuleștilor, singurele izvoare rămân transcrierile și notele luate după ele de călugărul nostru, ¹ care transcria, în 1846, toate aceste însemnări, într'un registru de format mare, special întocmit ².

Dar Ghenadie Pârvulescu face el însuși diferite însemnări, despre toate întâmplările, mari și, mai ales, mici, ale propriei sale vieți. Cu acest prilej, povestirile despre propria-i existență se împletesc cu povestirile evenimentelor trăite de Țara Românească, așa că, după o pagină în care vorbește de cele petrecute la revoluția din 1848, urmează o alta din care vedem durerea pricinuită autocrului deun dinte, sau de ...un reumatism rebel. Și foarte multe din aceste notații sunt în ...versuri ! Dar așa cum este întocmit, cu însemnări despre copilărie, din viața de călugăr și până în pragul morții, manuscrisul acesta constituie o *autobiografie*, cu foarte multe scăderi — este adevărat, dar și cu pagini care să merite atenția cercetătorului. Adăugăm că, la 1846, când transcrie în acest registru însemnările strămoșilor, transcrie totodată și însemnările luate până atunci despre propria-i viață, păstrând data lor inițială.

Autobiografia aceasta, inegală ca valoare, plină de platitudini și naivități, este, totuși, o icoană aproape desăvârșită a vieții unui călugăr român, inteligent, umblat și trăit, cetitor asidu al ziarelor, din cea dintâi jumătate a secolului al XIX-lea ; un fel de oglindă din care vedem cum s'au reflectat, în conștiința unui călugăr, întâmplările mari și mici ale aceluia secol, și cele trăite și cele auzite.

Este norma¹, așa dar, să găsim aici versuri despre Tudor Vladimirescu, Alexandru Ipsilanti și faptele petrecute la 1821. Deasemeni, povestiri în proză despre revoluțiile din 1821 și 1848, la aceasta din urmă fiind și părtaș, făcă a i se putea, totuși, desluși p.ea bine rolul.

În ceea ce privește versurile și proza privitoare la Tudor Vladimirescu și întâmplările anilor 1821—1822 în Țara Românească, trebuie să remarcăm de la început că în această epocă Ghenadie Pârvulescu trăia încă la Săcele, la casa mamei sale, văduve. Iar în călugărie intră mai târziu. Personal, la Săcele și în împrejurimi, va fi văzut multe din

1. Aceste însemnări au fost folosite și publicate de C. Bobulescu, *Zugravii Pârvul Mutul, Constantin Greul (1682—1735) și Nișan Udrescu starețul Mănăstirii Secului (1657—1765), cu autobiografia lui Ghenadie Pârvulescu arhimandritul (22 Octomvrie 1805—6 Septemvrie 1873)*, în *Arhiva Românească*, V (1940), pp. 103—156.

2. Manuscrisul are formatul coalei ministeriale, cuprinde 300 pagini scrise mărunt, este legat, iar pe cotor, cu litere de aur, inscripția : 1846 *Arhimandrit*.

El se află acum în colecția Arhivelor Statului București (ms. 793).

chervanele care aduceau „înăuntru”, spre Braşov, pe toţi cei fugiţi din Ţara Românească, de teama revoluţiei şi chiar după această revoluţie. Pe de altă parte, o părere despre oameni şi fapte îşi va fi făcut, ascultând atâtea povestiri asupra celor petrecute în Ţara Românească, la Stambul şi în Grecia, povestiri de care vor fi fost pline drumul Braşovului şi satele din jurul oraşului. În manuscris, însemnările despre aceste evenimente poartă data 1827—1828 şi menţiunea că au fost scrise la Mănăstirea Sinaia : versurile, pe când era numai „ierodiacnului” Ghenadie, în 1827, iar proza, în 1828, fiind „ieromonahul” Ghenadie, succesiunea rapidă a acestor două calităţi arătând totodată şi preţuirea de care se bucura purtătorul lor în viaţa călugărească.

Însemnărilor în proză despre Tudor Vladimirescu le corespunde versificarea lor. El apare în aceste versuri ca un erou neînfocat al românismului, „de mila patriei mişcat”... El este :

Tudor cel milos,
Ţării sale credincios,
Cu dreptate ambiţios.

Într’o adunare, la care iau parte Mitropolitul, episcopii, boerii, poporul, Tudor declară :

Gata sunt să mă jertfesc,
Jurământul împlinesc,
Patria să-mi mântuesc.

Dar partea interesantă a acestor notaţii este revelarea unei foarte strânse prietenii între Tudor Vladimirescu şi Gheorghe Lazăr. Cel dintâi :

Adesea la el mergea,	Lazăr, ca un învăţat,
Vorbea şi se sfătuia,	Bune sfaturi lui i-a dat;
Cum să-şi scape patria.	De la Greci l-a ’ndepărtat.

Urmează pe larg aceste sfaturi, a căror concluzie este despărţirea celor două revoluţii : a lui Tudor Vladimirescu de cea a lui Alexandru Ipsilanti, pentru că urmăreau două idealuri diferite şi cu mijloace diferite. Însemnările în proză consacră acestui capitol o foarte largă dezvoltare, cerută şi de importanţa subiectului şi de libertatea îngăduită de proză. Dar, deşi prezentarea aceasta amănunţită a legăturilor revoluţionare dintre Tudor Vladimirescu şi Gheorghe Lazăr

nu este, după părerea noastră, decât o invenție a „ardeleanului” Ghenadie Pârvulescu, această prezentare are darul să rezume, creden, ideile contemporane, răspândite în Ardeal și Țara Românească, în legătură cu aceste două personaje și cu raporturile posibile între ele, aceste raporturi fiind construite în conformitate cu ideile cunoscute ale lui Gheorghe Lazăr asupra stării nenorocite în care zăcea Țara Românească, la sfârșitul evului fanariot.

Această prezentare a raporturilor dintre cele două personaje constituie, în parte, motivarea atitudinii lui Tudor Vladimirescu față de Ipsilanti și Eterie. Tudor Vladimirescu, fără ajutorul vreunei explicații sau sfătuirii, înțelege foarte bine cum, pe temeiul însuși al existenței lor organice,

Grecii, Sârbii, au dreptate
A se lupta și a se bate,
Pentru a lor libertate...

Dar, de la Gheorghe Lazăr, Tudor mai înțelege că unirea cu Ipsilanti este de natură a compromite țara și a aduce asupra ei urgia răsbunării turcești, de care numai el avea să fie făcut răspunzător. Iar realitatea crudă era, că zaverгии, revoluționarii lui Ipsilanti, se purtau foarte rău cu Românii...

Lucrurile își urmează cursul. Tudor Vladimirescu este trădat la Golești, ridicat și decapitat de oamenii lui Ipsilanti. Ajungând la acest capitol de sfârșit, cronicarul nostru încheie versurile cu o concluzie patetică, în versuri și în proză :

„Oasele și țărâna lui Tudor Vladimirescu trebuie căutate și respectate, ca niște obiecte sacre și prețioase pentru România :

Ceea ce el a semănat,
Cu al său sânge l-a udat,
Și-a răsărit grâu curat.”

Intreg acest mic poem este cât se poate de banal, versuri (terține) fără culoare, fără imagini, fără muzicalitate, simplă proză rimată. De multe ori, ritmul și rima schioapătă, iar prozaismul expres ilor îți produce ca un fel de durere fizică. Dar, în ipoteza că aceste versuri au fost scrise în anul 1827, după cum afirmă Ghenadie Pârvulescu, și n'avem, până acum, nici un motiv să ne îndoim de aceasta, poemul capătă astfel valoarea unei atitudini și mărturisiri de conștiință,

dobândește o deosebită semnificație și drept la stima noastră. În acest caz, poemul acesta constituie o etapă prețioasă din evoluția faimei lui Tudor Vladimirescu și ne ajută să regăsim, astfel viziunea pe care contemporanii anului 1827, sau cel puțin o bună parte din ei, o înfăptuiseră în sufletul lor despre acela care, treptat treptat, avea să se transforme în simbol¹.

Poemul, dat în întregime mai departe, scris tot în terține, se întregește cu câteva versuri despre pregătirea Eteriei la Stambul, precum și despre soarta nemiloasă rezervată de Turci Patriarhului Grigorie. Iar însemnările în proză lămuresc, după cum se știa atunci de contemporani, că trădarea secretului Eteriei la Stambul s'a făcut de către un arhidiacon al Patriarhului Grigorie.

Aceleași însemnări în proză, destul de interesante, înregistrează mcartea eroică a Căpitanului Iordache Olimpiotul, la Mănăstirea Secul, precum și alte episoade din „zaveră”, între ele și cmorirea lui Bimbașa Sava.

I.

ANUL 1821

PSILANTE ȘI ZAVERA

La'nceput I<a>nu-
<a>r i-iu.

Din Rusia a venit
Un căpitan procopsit,
Ipsilant este numit.

Propoveduia că mii și sute
Muscali vin, foarte iute,
Cu al lor împărat în frunte.

Să treacă drept în Turchia,
Împărăția să li-o ea
Și Grecilor să li-o dea.

— „Noi urmează să 'nrolăm,
„Volintiri să adunăm,
„Cu Muscali să luptăm.

„Otnășanii mi s'a dat,
„De aceia am ridicat
„Al eleftării stindart”...

Grecii cu sutele mergeau,
Sărbi, Bulgari, să 'ntreceau,
La stindard de să scrieau.

1. În acest sens și cu valoare aproape similară, se pot vedea și versurile alcătuite de Gheorghe Hagi Toma Peșacov sau Pedestrășescul, pentru proslăvirea lui Tudor Vladimirescu, scrise în Oltenia, poate între 1821—1822, dar, desigur, mai târziu (Emil Vîrtosu, *Versuri inedite despre 1821* <Extras din „Revista Arhivelor”, III, nr. 8/1939f>, București, 1939).

Să 'nrolau pentru credință,
Mult spera la biruință
Ș'a patrii lor mântuînță.

Să 'narma voinici,
Zavergii numiți,
Oameni desnădăjduiți.

Văzând Ipsilant
Că ș'a înrolat
Un polc minunat,

Atunci Ipsilant
Fură proc<la>mat
Ginăral curat.

Orănduele făcea,
Pă cei vrednici alegea,
Maiori, căpitani, numea :

Iordache, Sava, Stavrache,
Caravia, Ghencea, Petrache,
Mihalea, Dimcea, Farmache.

Erau 4500 volintiri aici,
Cu cei din Moldavia veniți,
Cu cocarde înpodobiți.

„Vlah gaideros“, le eșia din gură,
Asupra Rumănilor avea ură,
Ii bătea cu 'njurătură.

TUDOR ȘI IPSILA<N>T

De mila patrii mișcat,
Tudor s'a gătit și s'a'narmat,
Ca un leu s'a 'nfuriat.

Pitah¹ către norod dase,
Să găti și să 'narmase,
Viteji, tineri, înrolase,

Patru mii² Olteni,
Mai cu seamă tot munteni,
Voinici cei mai sprinteni.

Ipsila<n>t cum a aflat
Că și Tudor a<'n>rolat,
Panduri români a'narmat,

Ii scria să se întâlnească,
C'are multe să-i vorbească,
Țara ca s'o folosească.

Iar după puține zile,
Tudor în București vine,
Cu oștirea după sine.

Cu Ipsilant să 'ntălnescu,
In secret adese vorbescu,
Prieteșug întărescu.

— „Muscali vin, negreșit !
„Păn' la Prut Garda a sosit,
„3 corpuri vin neconținut !

Ipsilant să prefăcea,
Unde-o găsi hahirea³,
Pentru așa oștire grea?...

— „Agatanghelu arată deslușit
„Că vileatu' Turcilor s'a'n-
plinit,
„Înpărăția lor este pă sfârșit.

„Frate Tudore, să stăm
„Uniți, ca să ne luptăm,
„Pe păgân să 'nfricoșăm.

„Această e hotărârea mea,
„Fii, frate, unit cu ea,
„Să mântuim patria !

1. Pitah = pitac = ordin, poruncă (N. E.).

2. Panțuri până la 4500 (N. A.).

3. Hahirea = Zahirea, zaherea = provizii (N. E.).

„Căți nevinovați,
„De Turcii înverșunați
„O să fie junghiați !..

„Tu vei fi răspunzătoru,
„La dreptul judecătoru,
„De omor pricinuitoru !..

1 8 2 1

IPSILANTE, ZAVERGII. MOARTEA LUI TUDOR.

O ! ce iarnă, ce urgie
Căzu peste Romănie,
Grecii aduse anarhie !

Lăcuiitorii fug, să risipescu,
Carii încătrău zărescu,
Zavergii îi jefuescu.

Zavergii, lupi turbați,
Oameni cei blestămați,
Umblă beți și desperați !

Bisericile jăfueau,
Nimic sfânt nu respectau,
Prăvăliile spărgeau,

Pă la țară tâlhăreau,
Noaptea, casele călcău,
Pe lăcuiitori munceau...

Cu atât nu să mulțămiau,
Și mai mari rele făceau,
Mueri, fete, silueau.

Lua cai, oi, boi, vaci,
Lăsa lăcuiitori săraci,
Bătându-i ca pă vinovați...

Tudor, văzând pă frați săi
In chinuri și 'n bățai,
De vagobonții cei răi,

Atunci a protestat
In contra lui Ipsilant,
Că el singur e brigant !

Ipsilant s'a 'ndrăcit,
Simțind pe Tudor răcit
Și cu totul despărțit.

Pe Tudor urmărește,
Zioă, noaptea, îl pânđește,
La Golești îl și găsește.

Fiind de ai lui trădat ¹
Și vândut lui Ipsilant,
Ca p'un miel nevinovat,

Fără ca să știe,
Brava lui oștire,
De trădarea, mărșevie,

Il duce lui Ipsilant,
La Târgoviște, legat,
Unde capul e-a tăeat !²...

1. Să zicea că a fost trădat de Brodan < sic = Prodan > și Machidonschi și Chionops (N. A.).

2 Oasele și țărâna lui Tudor Vladimirescu trebuie căutate și respectate, ca niște obiecte sacre și prețioase pentru România :

Ceace el a sămănat,
Cu al său sânge l-a udat,
Ș'a răsărit grâu curat.

Moartea lui au adus altă eră Țării Românești și la toți lăcuiitorii români : domnii români, mitropoliți români (N. A.).

ca, când va sosi ora hotărâtă și semnalul dat, să se rescole asupra Turcilor, a să libera de jugu păgănescu. Iar frații lor din toate părțile Evropi contrebuiiau cu mijlocele bănești, muniții, armărie. Să zice că această gătire s'au în<ce>put a să pune în lucrare mai n'ainte cu 28 ani, și tocmai în acest an 1821, în noaptea Sfintei Invieri, să să revolteze în toată Turchia, cu mueri și copii, asupra Turcilor. Această a lor reșulare ar fi fost prin știrea Franții, Engliteri și Rusiei.

1821, *Ghenarie* 6. A murit Alexandru Suțu, Domnul Țării Românești, otrăvit de <in>surecțiunea grecească, căci nu numai că n'a voit a luaă parte, dar le erau contraru la întrep<r>inderile revoluționare, făcând cunoscut Inaltei Porți de mișcările și compluturile ce fier în România și Moldavia. Bietul domn avea dreptate : că era sărac și căpătase domnia numai de doi ani, și cu mare sumă de bani, din care cauză să afla încă sărac, dator.

În aceste doă țări a venit, din Rusia, Ipsilant, feciorul Domnului Ipsilant, ce a pribegit de aici în Rosia la anul 1806, după cum mai sus am arătat. Acest Ipsilant fusese în armia rusească, ca maior. A venit în Moldavia mai întâi. ¹ Pe de o parte, făcea întins propoveduire că în primăvară negreșit vin Rușii, a bate pă Turci, gonindu-i la Meca, Țari-gradu să-l dea creștinilor Greci. Iar pe altă parte, să scrieau și să străngeau volintiri, a da ajutor Rușilor. Oamenii credeau ; mai cu samă Greci, Bulgari, Sărbi, să duceau de să înrola supt steagu lui Ipsilant, care își dete nume de Ginăralu Zavergiilor, că așa să numea (adică luptători pentru credință). La căciulile lor puneau cocarde de panglici 3 colori. Numărul volintirilor lui Ipsilant să urcase aproape de 7590, ² pre care organizase cu căpetenii de polcovnici, maiori, căpitani, din care mai însemnați erau Bimbașa Savva, Iordache, Farmache, Dimcea, Ghencea, Caravia, Mihalea și alți.

Preste Olt, în România Mică, polcovnicu Tudor Vladimirescu a ridicat steag, strângând și înrolând oaste, panduri, română, până la 6500. ³ Întreprinderea aceasta a lui Tudor era după o înțelegere cu părinții Mitropolit Dionisie Lupu și Episcopul Ilarion Argeșiu, și altor onor. boeri, contra Turchiei, crezând și ei că Muscalii vin negreșit în Prințipate, a trece în Turchia.

Alexandru Ipsilant cu Tudor Vladimirescu înțelegându-se în planurile lor, a lupta contra Turchiei, însă Alexandru Ipsilant, politica lui cerea a să lupta cu Turcii aici, ca cei dela Elada să se încorăjeze și Turcii să se împărțească în mai multe locuri. Iar Tudor Vladimirescu, deși făcuse strănsă legătură în alianția lor cu Ipsilant, dar încredințându-se că toate spusele lui Ipsilant a eșit false și că Muscali nu vin, a schimbat politica, văzând pă vagabonții lui barbari făcând jafuri, nelegiuiri, bieților lăcuiitori români, carii înspăimântându-se atât de

1. Domnitoru în Moldavia era Mihail Suțu, fanariot, și în România Alexandru Suțu, idem (N. A.).

2. Indreptat peste alt număr, șters (N. E.).

3. Să zicea că panduri are până la 14 mii (N. A.). Cifrele din text sunt corectate, peste numărul inițial, șters (N. E.).

răutățile pomeniților zaverгии, cât și de vreo năvălire turcească, a face vreo robie după obiceiul lor; boeri, mitropoliți, episcopi, egumeni, neguțătorii, a trecut în Transilvania¹. Iar bieții lăcuiitori câmpeni, văzându-se prădați de vite și ce aveau, s'a ridicat la munți, rămânând partea de jos a țării despopolată.

Un dascalu, Gheorghe Lazar, omu învățat și politic, făcând prieteșug cu Tudor Vladimirescu, îi zise cele următoare :

1. Muscali nu vin, că enteresele Evropii nu-i iartă.

2. Că Ipsilant are drept a să lupta pentru a-și scăpa patria.

3. Că dumneta te-i încompromutat < sic > în ochii Turchii și a boerilor.

4. Te-i încopromotat ca rebel și bagabond.

5. Să se verse sânge în patria ta, fără a ști pentru ce.

6. Unde vei scăpa, la întâmplare, din ghiarale Turcilor, care să gătescu a trece Dunărea? În Austria, amicii Turcilor? La boerii? Fi să leapadă de tine! Nu te cunosc!

7. Alt ceva și mai mult, că pierdeți drepturile țării, că v'ați sculat cu rebel în contra Inaltei Porți.

8. Nu vedeți de un secul domn; mitropoliți, episcopi, egumeni, sânt tot venetici Greci, și nu putem a ne scăpa. Acum este timpul a scăpa țara de inchiziția grecească, și dumneata vei fi mare.

Atunci Tudor, ca dintr'on somn deșteptându-se, s'a cunoscut că este rătăcit în politica sa. S'a răcit și depărtat de Alexandru Ipsilant, înțelegându-să în secret cu Inalta Poartă, prin Pașa de la Silistra, că nu numai să va depărta de la Greci, ci va veni în ajutorul Inaltei Porți. Și atunci îi garantează că atât domn, mitropolit, pă viitoru Greci din Fanari nu să vor mai sui pă tronurile României, și toate tractatele între Țara Rumânească cu Inalta Poartă, din veichime, să aduce la îndeplinire. De care lucru încredințându-să Ipsilant, căuta mijloace a-l omorâ, însă fu trădat de căpitanii său anume.², la Golești, unde l-a dat în mâinele Arnăuților și l-a dus la Târgoviște, înaintea lui Ipsila<n>t; pe care l-au tăiat cu sabia, în luna lui Iunie 10 zile, Mercuri. Când i-a tăiat capul, a rostit aceste cuvinte :

— „Ceia ce eu am sămănat va răsări, grău curat, țării mele!

Să zice că Ipsilant ar fi prins o curespu<n>denție a lui Tudor cu Pașa dela Silistra, în contra lor, și de aceia l-a omorât.

1821, Aprilie. A < în > ceput a trece Dunărea, aici, oștirile turcești, supt Pașa Chihaia Bei. A început a goni în toate părțile pă Eteristi zaverгии, fiind înzecit numărul oștirilor turcești decât al Zaverghiilor, sau Legionul Sacru, că așa-i dase nume.

1821, Iunie 6. S'a bătut Turcii cu Zaverгии la Drăgășani, preste Olt, biruința fiind a Turcilor, făcând mare vărsare de sânge. Cei ce au mai scăpat s'a risipit prin munți. Ipsilant cu doi frați ai lui, prin ce mijloace nu știu, să stricură în Transilvania.

1. Numai mitropoliți erau 4 în Brașov, și anume : Dositei, din 1807 acolo; Ignatie, seos; Nictarie, seos la 1818; Dionisie Lupu, Român, fugit cu boeri la 1821 (N. A.).

2. Șters. Pare să fie „Machedonschi” (N. E.).

Căpitan Iordache și Farmache, cu 250 Arnăuți, luând culmea munților Carpați, a trecut în Moldavia, închizându-se în Mănăstirea Secului.

Binbașa Sava avea Arnăuții să<i> adunați, aproape la 2000, înarmați bine și voinici. Acesta, până a nu începe Turcii să tre<a>că Dunărea, să înțelesese cu Pașa, că el să trage de Ipsilant, cu oștirile sale cele mai brave; însă cu condiție să-l facă domn în unul din aceste prințipate, și că el va fi cel mai credi<n>cios Inaltei Porți. Pașa îi făgăduiește marea cu sarea și amândoaă domniile țărilor. Cum vin oștirile, să unește cu ei, mergu a urmări prin munți pă bieții Eteriști. La 16 Iulie vin prin Mănăstirea Sinaia un pașe cu 4500¹ Turci, și Binbașa Sava, cu 2000 Arnăuți, trecu Buceciu, spre Câmpul-Lung. Află că Zaverzii sânt spre Munții Branului, unde lovindu-se, au în<ce>put a fugi care încătrău vedeau cu ochii, gonindu-i și tăindu-i, până în vama Nea<m>țului, numită Branu.

1821, August 6. Chihaiia Bei trimite bună vestire că i-a venit ferman de domnie, să vie la dănsul. Sava, înbătat de pofta domnii, să duce², cu 15 Arnăuți. Când a început să urce pă scară sus, pușcile cu focuri să slobozeau în ei din toate părțile. I să stinse, împreună cu domnia, și viața, în casele Belului din Podul Mogoșoae. Turcii, turbați, ca fiarăle, alergau în toate părțile, tăind, omorând ce le eșeau înainte, zicând că-s zaverzii. Mulți nevinovați s'a făcut victimele morții. Din Arnăuți Savii s'a nchis în Biserica Oltenilor. Turcii dau cu tunurile, aprind biserica. Es Arnăuții cu săbiile în mână, omoară și ei ce au putut și cad și ei supt cuțitele turcești. Din 500, prea puțini a scăpat. Și cu această să stinseră, în România, Eteria Zavergiilor din această țară.

1821, August 19. Căpitan Iordache, Farmache³, dând un iuruși, 250 de Arnăuți, cu săbiile în mână, a scăpa păntre Turci, ce erau la no. 10000 mii, mai toți a căzut supt iata<ga>nele Turcilor, puțini a scăpat. Iordache cu Farmache și vre<o> 20 amici a lui a rămas tot în mănăstire, închisi. Farmache s'a dat de voe în mâinile Turcilor. Iordache, neputând să ție, a ridicat erbăria în clopotniță. După o rugăciune către Dumnezeu și împărtășire cu sfintele taine, a deschis porțile. Intrând Turci cu miile, a-l prinde viu, a pus fitilu la butoaile cu erbărie, și nu s'a știut de el și 20 tovarăși ai lui; aprinzându-să mănăstirea, s'a ars 37 călugări în biserică, omorându-se și Turcii, din aruncătura zidurilor clopotniței,

1. Indreptat peste „2500” (N. E.).

2. Cu doi căpitani ai săi, Ghencea și Dilibașa Mihalea. Imi spunea, din Arnăuți scăpați, că calu Savii, încălicat de Sava, n'a voit să iasă cu el pe poartă, semnu c'o a sărdice, Chihaiia Bei, viața.

3. Volintirii, Zaverzii, Olteni, Români, erau de toți :

• 6000 Ipsilant 6500 Tudor 2000 Sava	}	14 mii ziceau că are Tudor, de panduri.
--	---	---

14500 să spunea că sânt preste toți (N. A.).

• Legionul Sacru să numea (N. A.).

(Numerele 6000 și 6500 sunt îndreptate peste altele, nedescifrabile. N. E.).

preferând Căpitan Iordache cu amici săi a să spulbera în aeru, decât a să da în mână păgănilor.

În Con<stantinopol> să străngeau Greci înarmați, în secret, din toate părțile, ca în noaptea Paștilor să poată năvăli la Arsa<na>lul armelor. Să zice c'ar fi fost un număr de 40000 mii oameni Greci, de a mănui arma. Turcii vedeau că plămădește o turburare în imper<i>ul lor, dar nu să temea de o ginărală resculare a Grecilor, la o zi însemnată ca zioă Invierii. Să zice că Patriarhul Grigorie avea un arhidiacon al său, care îi știa toate secretele și curespu<n>dențiile acestei mari îndeprinderi <sic> de resculare. Acesta cerând stăpânului său să-l facă mitropolitu, în locul unuea ce atunci de curând murise, Patriarhul n'a voit a-i împlini dorința. Ele indihnat și să duce deadreptul la Vizirul, descopere tot planul secret; merge la Patriarhie, caută și a găsit hărtii atingătoare de resculare.

Pă Patriarhul îl spânzură, omoară a<r>hieriei, călugări, preoți. Creștini să măcelărea, ca dobitoacele la zalhana. Unii scăpa pă la curțile ambasadelor puterilor streine, prin corăbiile englezești, rusești, franțuzești și nemțești.

Iar Grecii din părțile Eladei a luptat cu mare foc de eroism, încât a speriat pă puterile europene, ca să-și capete elefteriea de supt jugul păgănilui barbar. Care fiind răsboiu 7 ani, o mână de oameni cu o putere atâta de ghigantică, atunci Franța, Englitera și Rusia, a mers în ajutorul bieților luptători greci. La Navarin, portul Morei, flota combinată a mai sus ziselor puteri a <re>purtat o mare biruință asupra flotei turco-eghipeană, în 1827. După care, în curând s'a încheat pacea, recunoscându-se Grechia stat endipe<n>dent de Turchiea.

Eroice<i> mai înfocați ai Grecilor a fost, cei mai însemnați: Marcu Boceari, Capodistria, Canaris, Mavrocordat, Mavromihalis, Colocotronie, Coleti.

•

Viteji cei mai mari ai Grecilor să spun că s'ar numi Marcu Bosocœa <sic=Boțari>, Colocotron, Mavromihalis, Mavrocordat, Capodistru, și alții: un diacon, arhieriei și preoți. Așa să povestește de Grecii cei ce primescu câte o scrisoare, prin conșulaturi, prea raru.

•

Iar Țara Rumânească și Moldavia, după stărpirea zavergiilor lăcuiorii du pă munți și din păduri s'a pogorât pă la vetrele lor, guvernă<n>du-se aceste dooă țări de Pașa Chihaiia Bei, dând proclamație la lăcuiori, a nu să teme, să se apuce de muncă. Asemenea și boerilor, negustorilor, le-au scris în Transilvania, a să înapoia la casele lor.

În acest an 1821, nimenea nu s'a înapoeat aici, că să temeau de Turci, a nu-i cere cu vre un vicleșug, să pue mână pă ei, că au luat parte cu Zaverzii, mai cu seamă mitropolitu și episcopii care făcuse jurământul Eteriştilor Zaverzii. Mulți oameni nevinovați a tăiat Turcii, supt nume de Zaverzii, mai cu seamă pă cei ce îi simțea că au stare,

a li-o hrăpi. Pă alții, nevinovați, îi ducea la moarte, a să răscumpăra, prin bani, drept formă să dea chieșășie.

Un negustor Băltăreșu, prietin fiind mai dinainte cu Chihaia Bei, avea mare trecere la pomenitu păgă, pre mulți a mântuit de la moarte. Păgănu era să lucreze la Poartă, dar bolnăvindu-se, a murit chiar când să lucra pentru a să face domnul Țării Romănești.

1 8 2 1

Iarna acestui an a fost foarte viforoasă și geroasă. S'a răpus oi, cai, vaci, mocănești și pământenești.

Tot în această iarnă, Ghenarie 16, după mie<z>ul nopții, s'a cutremurat pământul, clătindu-se de 3 ori.

Tot în acest an, la Iunie, s'a arătat spre Apus o stea cu o coadă (comet), care s'a văzut 4 săptămăni pă ceru.

În vara acestui an, Mai, Iunie, n'a încetat ploile de loc. La 23 Iunie, la munți, zăpadă, ca iarna.

1 8 2 1

Iarna acestui an a fost foarte rea, viforoasă și gheroasă preste măsură ; cai, herghelii întregi, și turme de oi, a murit, omețite și înecate de cumplitele vifore, și degerate, lăsănd mulți oameni, mocani și pământeni, săraci, fără vite. Am însemnat a să ști ; vara plouroasă, la munți zăpadă.

1 8 2 2

Iarna acestui an a fost ce mai bună, fără să ningă sau să gheruiască. Vară fără muscă ! Vară înbelșugată de toate produsele. În gura popoului de rând să purta vorba că de aceia s'a făcut bilșug, căci este țara supt domnia turcească.

În anul trecut, unii din boeri a jeluit la Poartă că d. Tudor Vladimirescu este un eterist tot ca și Ipsila<n>t, și vrăjmaș Înaltei Porți, și al țării chiar.

Omorându-se Tudor și văzănd greșala făcută cu petiția la Înalta Poartă, mai cu seamă aflănd de lucrarea lui cu Poarta, a făcut o altă jalbă, cu mare umilire către Înaltă Poartă, contra cei dintăi, anerisindu-o, zicănd <că> aceia ce părăște pe Tudor ca eterist sănt toți rusofili, grecofili, și cele mai multe iscălituri din jalbă sănt calpe. Această e<s>te jalba adevăraților Romăni pământeni, cu întreite iscălituri, prin care așterne umilit, la grația Înaltei Porți, adevărul. Că Tudor nu s'a sculat în contra Înaltei Porți, și de sine, ci după mai multe rugăciuni ale bieților boeri, a strănge poterașii săi și panduri, să poată apăra bieata țară de prada și neorânduielele ce făceau blestemați de vagabonți zaverгии. Destulă dovadă este corespun<n>denția sa cu oamenii Înparății : pașii

de la Silistra și Giurgiu, din care cauză, prin vicleșug și trădare, s'a răpus chiar viața.

După această, s'a scris boerilor români pământeni, de la Poartă, să vie din Transilvania în România, un număr de 10 persoane din boerii protopendari, a să înțelege despre alegerea domnului român, cum făgăduise răposatului Tudor.

După mai multe sfaturi la Brașov, între boeri, și încredințările ce le da Austria, să me<a>rgă fără temere, că nu vor pătimi nici un rău, a și pornit cei în jos însemnați, la Țarigrad : Barbul Văcărescu, Enache Văcărescu, Cocorăscu, Grigorie D. Ghica, Bălăceanu, Golescu, Filip Lenșu, Alecu Filipescu-Vulpe. Din toți aceștia, domnia o au dat lui Grigorie Ghica, cu condițiu<ni>le cerute de Tudor mai nainte, prin pomeniți pași, ca mitropoliți, episcopi, egumeni, pă viitoru să nu se mai facă din Greci, ci din Români, care pă dată s'a și urmat după suirea Domnului Ghica pe tron.

Noemvrie. A venit în București măriia sa Vodă Grigorie Ghica, fiul banului D. Ghița, și a fost primit cu mare alai de oștirea lui Pașa Chihaia Bei. Eșindu-i înaintea 2500 turci, cale de o poște, l-a adus în București cu pompă nespusă : clopotile sunau în toată Capitala, 3 zile tunurile și pușcile mereu să slobozeau. Bucurie și mare veselie au coprins pă bieții lăcuitori, auzind că le-a venit domnu român, care mai mult de 100 ani n'au mai avut domn pământean, ci tot Greci din Fanaru, trimiși de acolo, care veneau cu el mare număr de alți golani Greci, de jefuiau și despuiau pă bieții lăcuitori, mai rău ca Turcii.

1 8 2 2

În acest an s'a îngropat domniile domnilor greci fanarioți, împreună cu mitropoliile și episcopiile române ocupate de seculi mai tot de Greci ; prea rar să întâmpla să ajungă la mitropolie și episcopie români.

Mitropolit a ales Domnul pă Diacon Grigorie, din Mănăstirea Căldăroșani, om român, cu mare învățătură în li<m>ba elină și latină, bărbat sfânt, milostiv, blând, temător de Dumnezeu, arhieru întocmai după cum sfântul Apostol Pavel poruncește ; să arată părintele săracilor, model de sfințenie, să îndeletnicește la tălmăcirii și tipăririi de cărți, spre a <în>bunătăți biserica, și norodului le dă în dar, spre sufletescu folos.

*

După moartea lui Alexandru Șuțu, Ghenar 20, 1821, oblăduirea țării a rămas asupra Veliților Boeri, Părintelui Mitropolit, până la Martie, când a pribegit în Transilvania.

De la Martie, aici a luat cărmuirea Ipsilant și, preste Olt, Tudor.

După venirea lui Chihaia Bei, 15 luni a guvernat de pomenitul Turcu, până la sosirea pomenitului mai sus domn, care deși să zicea că n'are multă învățătură, însă este reli<gi>os, temătoru de Dumnezeu,

știe foarte bine a ôblădui și cărmui. În țară a întocmit toate dregătorii<le>, după cuvîntă, orăduind oameni cinstiți și drepti, în slu<j>be, că deviza lui era dreptatea. Să silea a spăla și curăți rele<le> țării, a lăcuitorilor asupriți și năpăstuiți prin judecăți¹.

*

Acestea sunt versurile și proza arhimandri ului Chenadi. Pârvulescu, despre Tudor Vladimirescu și întâmplările ailor 1821-1822. Semnalăm că, în original, textul cuprinde și forme șovăitcare de limbă, unele dubioase ca ortografiere, toate caracteristice pentru autodidacticismul călugărului Ghenadie Pârvulescu. Sunt astfel forme ca : sîcret, surecțiune, indihnat, distin, sirios, vileat, mergia, ginăral, pitah, jerfesc, ștriangu, stindart, hahirea (=zahirea), orgină (=origină), diviza (=deviza), preetesug, întrepinderile, îndeprinderea, Ipsiland, încomprometat, mijlocile, trace (=trage), despirați, bilșug, endiendent bagabond etc. Unele din aceste forme au fost corectate direct în transcrierea noastră. Semnul chirilic ъ (cervu) a fost transcris *ci* sau *ce*, după cum cere ortografia actuală.

Emil Virtosu

1. Toată domnia lui Grigorie Ghica a fost ce<a>mai înbelșugată, în toate părțile țării era o bucurie și veselie (nuntă) comună a lăcuitorilor.

Ghenadie Ieromonah, Sinaia, 1828.

SIGILIILE LUI MIRCEA CEL BĂTRÂN

INTRODUCERE

Soarta cu nepătrunsele ei mistere a făcut, ca dela Domnii Țării Românești din prima jumătate a veacului al XIV-lea, să nu ni-se păstreze niciun act sau document, nici un sigiliu și nici o piesă heraldică. Și cu toate acestea avem dovezi sigure, că în tot acest timp a funcționat pe lângă curtea domnească o cancelarie organizată, în care s'au redactat acte interne și scrisori către suverani străini și către patriarhii dela Constantinopol, menționate și unele și celelalte în diferite scrieri contemporane ¹⁾. În schimb ne-au rămas din această epocă monumente scrise de altă natură, ca grafitul despre moartea lui Basarab cel Mare din Biserica Domnească dela Curtea de Argeș (1352); pisană a acestei biserici; fragmente de inscripții funerare din necropola ei; epitaful de pe piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru Basarab ²⁾. -

Cele mai vechi documente emise în cancelaria domnească a Țării Românești, pe care le posedăm astăzi, datează abia din domnia lui Vladislav I Basarab (1364—1376) și sunt scrise pe pergament în limba latină sau în cea slavă și întărite cu sigiliile de ceară atârinate ³⁾.

Din nenorocire aproape toate sigiliile acestor documente au căzut și s'au pierdut. Unul singur s'a mai păstrat : cel dela privilegiul vamal acordat Brașovenilor la 20 Ianuarie 1368 ; dar și acesta este spart în

1. Marta Andronescu, *Repertoriul documentelor Țării-Românești publicate până azi*, I, 1290—1508, București. Extras din *Bul. Com. Ist. a României*, XVI (1937), p. 9.

2. Publicate și reproduse toate de Virgil Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, X—XIV (1917—1923), p. 9 urm. Cf. C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I *passim*.

3. Documentele interne dela Vladislav I sunt publicate toate de P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, Documente interne (1369—1490) ; cele externe în Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria Românilor*, I 2.

trei bucăți ¹⁾). Cu toate acestea legenda lui marginală, care conține numele și titlul Domnului, se poate descifra, iar ornamentele din câmpul sigiliului se pot reconstitui. Dar tipul sigilar este cu totul distrus, astfel că nu se poate constata dacă reprezintă acvila cruciată, pe care o găsim în sigiliile urmașilor lui Vladislav I, ori altă figură sau mobilă heraldică.

Dela Radu I, fratele și urmașul lui Vladislav I, nu ne-a rămas nici un document și nici un sigiliu, iar dela fiul său Dan I posedăm un singur document, scris pe pergament cu text slav și care a fost întărit cu un sigiliu atârnat, acuma pierdut ²⁾).

În schimb dela Mircea cel Bătrân, fratele și urmașul lui Dan I, ni s'au păstrat nu numai un număr relativ mare de acte și documente, scrise parte în limba latină, parte în limba slavă, dar și mai multe sigilii, atât atârnate, cât și aplicate ³⁾).

Astfel marele Domn, care a desfășurat mai bine de 30 de ani o activitate politică, războinică și economică din cele mai intense și mai strălucite, este primul suveran al Țării Românești, a cărui cancelarie se cunoaște mai bine și cel dintâi dela care posedăm un material sigilografic mai bogat și mai variat. Iar cu ajutorul acestui material ne putem da seamă nu numai de categoriile de sigilii și de tipurile sigilare cari s'au întrebuițat atunci în cancelaria domnească, dar și de metodele de sigilare. Și prin analogie putem reconstitui, cu oarecare aproximație, și sistemul sigilar al înaintașilor săi.

Numărul extrem de redus de documente și de sigilii ce posedăm dela predecesorii imediați ai lui Mircea cel Bătrân este cu totul disproporționat față de marea cantitate de monete ce ne-a rămas dela acești Domni ⁴⁾. Este adevărat că monetele s'au emis totdeauna în număr mult mai mare decât documentele și sigiliile, dar în orice caz disproporția se datorește și altor împrejurări.

Depozitele de arhive erau în evul mediu foarte mult expuse, căci la noi, ca și în celelalte țări, nu erau stabile, ci se transportau împreună

1. Descriș mai întâi în Zimmermann, Werner, Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II, p. 306 Cf. și I. Bogdan *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, p. LIV. Reprodus mai jos p. 284.

2. Panaitescu, o. c. p. 39 urm.

3. *Ibidem*, p. 41 urm. și Hurmuzachi, *Docum.*, I. 2 p. 315—316, 322, 323—324 334—335, 359—361, 472—473, 824—825.

4. Pentru tezaurele monetare dela acești Domni cf. Const. Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*, extras din *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj, II (1924), p. 11 urm. și *Probleme de numismatică românească*, în *Analele Academiei Române*, XXII (1940), p. 245 urm.

cu curtea domnească, cu cancelaria și cu visteria peste tot locul, unde Domnul se deplasa spre a ține scaun de judecată ori spre a lua parte la lupte, turneuri, la vânători, etc. Cu prilejul acestor transporturi un accident de drum, o întâmplare nenorocită sau o înfrângere aveau de urmare distrugerea sau pierderea de acte sau sigilii din aceste depozite. La aceste pericole trebuie să adăugăm incendiile, prădăciunile și furturile foarte frecvente și în evul mediu și mai târziu.

Pe câtă vreme depozitele monetare se păstrau — după cum era obiceiul încă din antichitate în toată lumea — îngropate în pământ, iar acesta le-a conservat aproape totdeauna intacte și ni-le restituie treptat în întregime și în bună stare.

SIGILII ȘI MONETE.

Între monumentele scrise ce ne-au rămas din domnia lui Mircea cel Bătrân sigiliile și monetele se disting atât prin importanța lor ca izvoare istorice, cât și prin valoarea lor ca obiecte de artă. Deșiscopul

Fig. 1. Monetă dela Vladislav Vv.

Fig. 2. Monetă dela Radu Vv.

pentru care au fost emise și rolurile ce le-au îndeplinit fiecare dintre aceste două categorii de monumente sunt cu totul deosebite, există cu toate acestea între ele numeroase note comune ¹⁾.

În primul rând atât sigiliile, cât și monetele sunt produse ale gravurii în metal. Această artă a luat în evul mediu o dezvoltare însemnată, de o parte pentru că s'au înființat în toate țările Europei nenumărate ateliere monetare, de altă parte fiindcă s'a generalizat foarte mult obiceiul întrebuițării sigiliilor. Spre a demonstra afirmația de mai sus este de ajuns să amintim, că în epoca de care vorbim emiteau monete nu numai regii, dar și foarte mulți seniori feudali — laici și ecclesiastici — capitelele mănăstirești și orașele libere. În același timp numărul știutorilor de carte fiind foarte redus, sigiliile constituiau mij-

1. Const. Moisil Două științe surori : *numismatica și sigilografia*, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, XVII (1922), p. 76 urm.

loacele cele mai sigure și mai practice pentru identificarea persoanelor și pentru garantarea autenticității actelor scrise.

Tot în această epocă nu s'a mai practicat de loc, sau numai într'o măsură prea redusă, gravura pietrelor colorate, care în antichitate luase o dezvoltare foarte mare. Astfel că înseși inelele sigilare, pentru cari înainte se întrebuițau pietre gravate, au trebuit să fie lucrate acum exclusiv din metal, fapt care a contribuit și mai mult la generalizarea și la propășirea gravurii în metal.

În rândul al doilea, atât pentru executarea monetelor cât și a sigiliilor se întrebuițau în evul mediu aceleași metode tehnice: reproducerea și multiplicarea cu ajutorul unor tipare de metal.

La fabricarea monetelor, a bulelor de plumb sigilare și a sigiliilor cu două fețe — cari pentru acest motiv se numesc sigilii monetare — trebuiau două tipare: unul pentru față, patricea și altul pentru revers, matricea. La sigiile cu o singură față și la monetele de acest fel (brac-

Fig. 3. Monetă dela Radu Vv.

Fig. 4. Monetă dela Radu Vv.

teatele) era de ajuns un singur tipar. Maieștrii sigilari — cari la noi se chemau *pecetari* — și maieștrii monetari — numiți la noi *heregari* sau *bănari* — executau tiparele de metal după aceleași procedee, adică gravau tipurile și legendele în adânc și negativ, pentru ca pe sigilii și pe monete să iasă în relief și pozitiv. Iar imprimarea se făcea la monete, și uneori și la sigilii, prin bătaia cu ciocanul.

În al treilea rând, sigiliile reprezintă, ca și monetele, atât tipuri heraldice, cât și tipuri iconografice, iar legendele sunt scrise, și la unele și la celelalte, în limbile ce se întrebuițau atunci în cancelarii: latină, greacă, slavă, arabă. Totodată caracterele grafice, modul de redactare, prescurtările, ligaturile și alte particularități ale legendelor sunt aceleași pe sigilii, cași pe monete.

În sfârșit și sigiliile și monetele aveau un caracter de oficialitate, de garanție, care le dă astăzi o valoare excepțională ca izvoare istorice. Monetele și sigiliile oficiale erau garantate de puterea suverană; sigiliile instituțiilor ori ale persoanelor particulare prezintă garanții prin însuș faptul, că menirea lor era tocmai să certifice autenticitatea actelor scrise.

Strânsa afinitate dintre sigiliile și monete poate fi exploatată cu succes de sigilografia noastră, în special pentru studiul sigiliilor domnești din epoca vechilor Basarabi, începând cu Vladislav I și terminând cu Vlad Țepeș (1364—1465), deși unii dintre ei n’au emis monete.

Sigiliile și monetele Țării Românești din această epocă — și în mare parte și documentele contemporane — prezintă anumite caracteristici extrem de interesante, cari nu se întâlnesc mai târziu și nici în alte țări și cari nu se pot lămuri decât printr’un studiu comparativ al acestor trei categorii de izvoare istorice.

O primă caracteristică stă în faptul, că sub fiecare dintre Domnii amintiți s’au redactat în cancelaria domnească acte și documente atât în limba latină, cât și în limba slavă; s’au întrebuințat sigiliile și cu legende latine și cu legende slave și s’au bătut în monetăria domnească monete fie cu legende latine, fie cu legende slave.

Dacă ținem seamă de situația de atunci a Țării Românești, așezată la frontiera dintre lumea de cultură latină și cea de cultură slavă, înțelegem ușor necesitatea de a se emite documente și latine și

slave, limba aceasta din urmă fiind oficială la noi. Chiar și pentru utilizarea concomitentă a sigiliilor cu legende latine și cu legende slave s’ar putea găsi o explicație plauzibilă. Dar este cu totul de neînțeles motivul pentru care s’au bătut în același timp și monete cu legende latine și monete cu legende slave. Căci dacă

Fig. 5. Monetă dela
Mircea cel Bătrân.

documentele și sigiliile se adresau unor anumite persoane, autorități sau instituții din țară ori din străinătate și numărul acestora era relativ mic, în schimb monetele aveau o circulație generală și nelimitată. Iar de altă parte nu exista nici posibilitatea nici interesul, ca unele dintre ele — de exemplu cele cu legende latine — să fie întrebuințate numai în transacțiile comerciale cu străinătatea, iar altele — cum ar fi cele cu legende slave — numai în comerțul din interiorul țării.

O altă caracteristică a sigilografiei și numismaticii Țării Românești din această epocă este, că pe sigiliile și pe monetele cu legende latine găsim adeseori nume și sigle în caractere slave, chirilice. Pe sigiliile mari domnești, începând cu al lui Vladislav I Basarab și terminând cu ale lui Vlad Țepeș, și cari au legenda marginală cu numele și titlul Domnului în limba latină, numele acestuia se repetă și în litere chirilice răsfirate printre ornamentele din câmpul sigiliului. De asemenea pe numeroase serii de monete cu legende marginale latine se găsesc în câmp

sigle cu litere chirilice ; după cum de altă parte unele serii de monete cu legende marginale slave au în câmp sigle cu litere latine.

Este interesant de constatat, că acest amestec de scriere latină și chirilică se întâlnește și în unele documente, în sensul, că textul este scris în limba latină, iar monograma finală, care ține locul semnăturii domnești, este formată din litere chirilice ¹⁾.

În sfârșit o ultimă caracteristică ce se constată la sigiliile și monetele din epoca vechilor Basarabi este, că legendele slave atât de pe sigilii, ca și de pe monete nu conțin niciodată numele țării, ci numai numele și titlul Domnului. Pe câtă vreme legendele latinești — cu excepția câtorva serii monetare ale lui Radu I și a tuturor monetelor și sigiliilor mici ale lui Mircea cel Bătrân — conțin în mod constant și numele țării ²⁾.

Și în această privință găsim analogii în documente, căci unele acte, scrisori, porunci domnești cu text slav, au în titulatura domnească numai numele și titlul Domnului, fără a se adăuga și numele țării ³⁾.

Am menționat aceste particularități excepționale comune sigiliilor, monetelor și documentelor Țării Românești din epoca vechilor Basarabi, numai cu titlul de curiozitate și fără intenția de a încerca lămurirea lor. Ele constituie însă o problemă extrem de interesantă și care merită să fie studiată mai aprofundat.

NOTIȚE BIBLIOGRAFICE

Deși sigiliile lui Mircea cel Bătrân sunt cunoscute de multă vreme, nu s'a publicat până acuma o lucrare de sinteză asupra lor. Singurul studiu care le cuprinde pe toate este capitolul referitor la peceti din opera lui Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București 1905, vol. I, p. XLIX—LXXIV. În acest capitol învățatul istoric și slavist tratează pe scurt despre sigiliile Domnilor munteni dela Vladislav I Basarab și până la Mircea Turcitul (1364—1490) și între ele, natural, și despre ale lui Mircea cel Bătrân.

Dar acest mic studiu se mărginește numai la clasarea și descrierea sumară a sigiliilor acestor Domni, fără să cuprindă indicații mai amănunțite asupra lor și fără să le studieze pe fiecare în parte. Afară de

1. De exemplu documentul lui Mihai I din 1418 la G. Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, IV, p. 78.

2. Const. Moisil, *Monetăria Țării Românești*, *passim*. Pentru sigilii v. mai jos.

3. Panaitescu o. c. *passim*.

aceasta descrierea lor nu este însoțită de nici o reproducere de sigilii, astfel că pentru cunoașterea lor deplină suntem nevoiți să ne adresăm altor publicații, în special *Documentele Hurmuzachi*, editate de Academia Română, cari cuprind în tomul I partea 2-a trei table cu reproduceri de documente și sigilii dela Mircea cel Bătrân. De altfel Ioan Bogdan n'a urmărit să facă în opera amintită un studiu special despre sigilografia veche a Țării Românești. Acesta îl rezervase pentru o publicație ulterioară ce o pregătea asupra documentelor și sigiliilor vechi muntenești, după cum pregătise una și despre documentele și sigiliile vechi moldovenești. N'a avut însă norocul să le redacteze și să le publice, căci l-a surprins moartea în anul 1919. Abia după șapte ani tablele cu reproduceri de documente și sigilii moldovenești, cari apucase să le tipărească, au fost date la lumină, sub formă de album, de către prietenul său, învățatul istoric N. Iorga, prin îngrijirea Comisiunii Istorice a României, ce fusese întemeiată de însuși Ioan Bogdan ¹⁾. Dar acest album este lipsit de studiul temeinic, pe care intenționa să-l scrie Ioan Bogdan, și însăși identificarea documentelor și sigiliilor nu este totdeauna sigură. Cât privește materialul fotografic de documente și de sigilii vechi muntenești, adunat de Ioan Bogdan cu multă pasiune și prin îndelungate cercetări în arhivele din țară și din străinătate, a fost depus la Academia Română, secția manuscriselor.

Dintre sigiliile lui Mircea cel Bătrân se găsesc în acest material fotografiile sigiliilor mari și mici — relativ bine conservate — dela documentele ce se păstrau odinioară în arhivele poloneze și cari după desmembrarea Poloniei fuseseră transportate la Moscova; și anume:

a) Sigiliul mare atârnat de tratatul de alianță dintre Mircea cel Bătrân și regele polon Vladislav I, datat din Lublin, 20 Ianuarie 1390.

b) Sigiliul mare atârnat de actul de ratificare a acestui tratat, act datat din Lwów (Lemberg), 6 Iulie 1391.

c) Sigiliul mare atârnat de un nou tratat dintre Mircea cel Bătrân și regele polon Vladislav I, încheiat la Giurgiu în 17 Maiu 1411;

d) Sigiliul mic oval atârnat de acelaș tratat ²⁾.

e) Alt sigiliu mic oval, atârnat de scrisoarea lui Mircea cel Bătrân către acelaș rege polon, datată din Giurgiu 23 Septemvrie 1403 ³⁾.

1. Commission Historique de la Roumanie, *Album paléographique moldave* — Documents du XIV-e, XV-e et XVI-e siècle — recueillis par [†] Jean Bogdan et publiés par N. Iorga... Bucarest-Paris, 1926.

2. Toate sunt descrise și reproduse în Hurmuzachi, *Docum.*, I 2, p. 322, 335, 473 și tab. I—III.

3. Descriș greșit de Kaluzniacki în Hurmuzachi, *o. c.*, p. 825.

Deasemenea fotografiile sigiliilor mari și mici din Arhiva municipiului Brașov, și anume :

a) Sigiliul mare dela documentul lui Radu II dat Brașovenilor în 17 Mai 1421, (care în realitate este sigiliul lui Mircea cel Bătrân, tatăl lui Radu II ¹⁾).

b) Sigiliul mic și oval dela privilegiul vamal acordat Brașovenilor de Mircea cel Bătrân și datat din Câmpulung 6 August 1413 ²⁾.

Dar tot la Academia Română se mai găsește o fotografie a sigiliului mare din 1411, făcută pentru D. A. Sturdza de fotografu G. Panajetano din Iași, de pe privilegiul vamal acordat de Mircea cel Bătrân genustorilor din Lwów (Lemberg) în 1409 ³⁾.

La direcțiunea generală a Arhivelor Statului din București se păstrează cele mai multe dintre documentele interne ce ne-au rămas dela Mircea cel Bătrân, scrise unele pe pergament, altele pe hârtie, dar sigiliile lor sunt sau pierdute sau atât de rău conservate, încât nici legendele nici tipurile lor nu se pot distinge. Unul singur aplicat pe documentul din 28 Noemvrie 1406, a fost reprodus, deși foarte nereușit, de L. Miletici și D. Agura în *Daco-Românii și literatura lor slavă* (scrisă în limba bulgară) ⁴⁾.

De altfel atât acest învățat, cât și alți slaviști străini, ca I. Venelin, V. Uljanicki și E. Kalužniacki, cari au publicat mai ales documente interne dela Mircea cel Bătrân, redactate în limba slavă, au neglijat cu totul sigiliile, ori s'au mărginit numai să le descrie în mod sumar, fără a le reproduce ⁵⁾. Tot astfel învații noștri : B. P. Hasdeu, Gr. Tolescu, Al. Ștefulescu, Stoica Nicolaescu și P. P. Panaitescu nu reproduc în publicațiile de documente dela acest Domn nici un sigiliu ⁶⁾.

1. Descriș de Ioan Bogdan, *o. c.*, p. 10.

2. Descriș de acelaș, p. V și 6.

3. Fotografia are Nr. 73. Alți la Nr. 75 mai puțin clară.

4. Extras din *Sbornicul Ministerului Instrucției Publice*, Sofia (1893), p. 119 și tab. III (în limba bulgară). Aproape toate documentele acestea au fost reproduse de A. Sacerdoțeanu și D. P. Bogdan, *Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică* Seria slavă, fasc. I, București 1943 ; nici unul nu mai are sigiliul.

5. I. Venelin, *Documente vlaho bulgare adică daco-slave*, St. Petersburg 1840 (în limba rusă) ; V. Uljanicki, *Material pentru istoria relațiilor reciproce dintre Rusia, Polonia, Moldova, Valahia și Turcia*, Moscova 1887 (în rusește). Em. Kalužniacki, *Documente moldovenești și muntenești*, Lwów 1878 (în limba polonă) și *Documente slavone*, în Hurmuzachi, *Docum.* I, 2, p. 824 urm.

6. B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I—III ; *Istoria critică a Românilor*, I ; *Negru Vodă* (în *Etymologicum Magnum*, IV). — Gr. Tocilescu, în *Revista Tinerimea Română*, I și 534 *documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova*, Bu-

Nici în recenta sa lucrare despre domnia lui Mircea cel Bătrân, publicată de d. P. P. Panaitescu, nu se insistă asupra sigiliilor acestui Domn, deși există un capitol special privitor la cancelaria domnească.¹⁾

Cauza principală a acestei lipse stă de sigur în faptul, că aproape toate sigiliile dela documentele interne ori s'au pierdut, ori sunt atât de rău conservate, încât nu pot fi reproduse. Iar prea puținele exemple cari s'au păstrat în stare mai bună n'au atras îndeajuns interesul cercetătorilor. De aceea dispariția pera timpurie a lui Ioan Bogdan, care cunoștea atât de bine aceste sigilii și le studiasse cu toată competența, a fost o mare pagubă pentru sigilografia noastră, mai ales că s'a produs mai înainte de a fi putut să tipărească tabelele cu sigilii vechi muntești, așa cum le tipărise pe cele cu sigilii moldovenești.

CARACTERISTICI GENERALE

Forme și mărimi. După cum rezultă dintr'un document dela Radu cel Mare din anul 1504, în Țara Românească sigiliile domnești se grupau în trei categorii: sigiliul cel mare, sigiliul cel mic și sigiliul inelar²⁾.

Sigiliul cel mare este amintit încă în domnia lui Vladislav I Basarab în privilegiul vamal acordat de el Brașovenilor la 20 Ianuarie 1368 se spune: *litteras nostras privilegiales... pendentis sigilli nostri maioris et autentici munimine roboratas*³⁾.

O formulă asemănătoare găsim și în tratatele lui Mircea cel Bătrân cu regele polon Vladislav Jagello din 1390, 1391 și 1411⁴⁾. În schimb sigiliul cel mic este numit în actele latine ale lui Mircea cel Bătrân *sigillum minor*, iar în cele slave *печатъ нашъ*, sigiliul nostru⁵⁾.

Toate sigiliile ce ni s'au păstrat dela Mircea cel Bătrân fac parte din aceste două categorii; până acum nu se cunoaște nici un sigiliu inelar dela acest Domn⁶⁾. Dar forma lor este diferită: cele mari sunt

curești 1931. — Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ed. 3 (1909): — Stoica Nicolaescu *Documente inedite dela Mircea cel Bătrân* în revista *București* (1936): — P. P. Panaitescu *Documentele Țării Românești*, I. *Documente interne*, București 1938.

1. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, (Casa Școalelor). 1944.

2. Bodgan, *o. c.*, p. LII.

3. Hurmuzachi, *Docum.* I 2, p. 145. Intr'un document din 1372 dela acest Domn se spune: *nostris maioris sigilli appensione fecimus roborari*, (*Ibidem*, p. 200).

4. *Ibidem*, p. 322, 334 și 473.

5. *Ibidem*, p. 361 și 834.

6. Damian Bogdan, *Diplomatica slavo română din sec. XIV și XV*, în *Revista Istorică Română*, VIII (1938), p. 105 n. 6.; Const. Moisil, *Inele sigilare domnești de aur* în *Revista Arhivelor*, V (1942), p. 216.

Fig. 1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1390.

Fig. 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1391.

rotunde, cele mici sunt ovale rotunjite. Cât privește mărimea lor, cele mari au diametrul de 75—80 mm., cele mici axele elipsei de 25×30 mm. și de 20×25 mm.

Ținând seamă de direcția în care sunt așezate tipurile sigilare aceste din urmă sunt ovale drepte când axa mare stă vertical și ovale culcate când ea stă orizontal ¹⁾.

Tipuri sigilare. Cele două categorii de sigilii, menționate mai sus, nu se deosebesc numai prin formă și mărime, dar și prin tipurile ce reprezintă.

Sigiliile cele mari au numai tip heraldic — același la toate — pe câtă vreme cele mici au parte tipuri heladice, parte iconografice.

Fig. 6. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân, atârnat la tratatul din 1390.

1. Tipul heraldic reprezintă următoarea stemă : scut ascuțit având în câmp o acvilă conturnată, cu aripile strânse și privind o cruce ce-iesă dintre aripi. În colțul stâng se mișcă un soare și un crai nou. (Fig. 6 și Tab. I 1, 2 ; II 1, 2, III 1).

O astfel de acvilă conturnată privind crucea — acvila cruciată — se întâlnește și pe monetele lui Mircea cel Bătrân și ale predecesorilor

1. I. Bogdan, o. c., p. I, II.

săi, începând cu Vladislav I Basarab, întemeietorul monetăriei Țării Românești ¹⁾.

Dar pe monete ea este întrucâtva deosebită : nu stă într'un scut, ci în vârful unui coif și nu este însoțită de soare și de crai nou. (Fig. 1—2—3).

Există însă numeroase serii monetare dela Mircea cel Bătrân și dela tatăl său Radu I Basarab, în cari coiful cu acvila este pus pe colțul unui scut despicat în două cariere, primul fasciat, al doilea plin, adică fără nici o figură sau mobilă heraldică. (Fig. 4—5).

În cazul acesta coiful cu acvila constituie numai o podoabă a

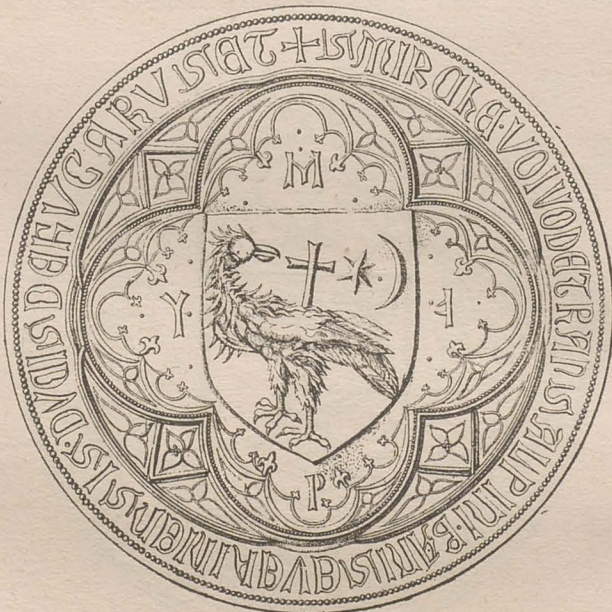

Fig. 7. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân, atârnat la tratatul din 1411.

scutului — timbrează scutul — și formează împreună cu aceasta o stemă, care este — după cum am dovedit în altă parte — stema familiei Basarabilor ²⁾.

Dar acvila cruciată, așa cum se găsește reprezentată pe sigiliile

1. Mai târziu acvila cruciată a fost reprezentată ținând crucea în plisc.

2. Const. Moisil, *o. c. passim.* și *Stemele primelor monete românești*, în *Analele Acad. Rom.* XXI (1939) p. 81 urm. Observația regretatului N. Iorga dela p. 88, că scutul despicat și fasciat ar fi o simplă „influență” a Ungariei și a Poloniei și nu stema unei familii și că Domnii noștri veneau numai cu idei influențate de Bizantini și de Slavii dela sud, este cu totul neconformă cu realitatea. Ca și aceea, că monetele noastre se băteau

Fig. 1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1409.

Fig. 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1411.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

lui Mircea cel Bătrân, formează o stemă cu totul deosebită, căci este așezată într'un scut — partea principală a oricărei steme — nu mai stă pe coif și este însoțită în afară de cruce, de alte două mobile heraldice : soarele și crai nou.

Prin urmare dintr'o simplă podoabă a coifului ce timbra scutul Basarabilor, acvila cruciată a devenit mobila heraldică principală a unei steme noi, pe care o găsim încă din veacul al XIV-lea pe sigiliile mari ale Țării Românești. Exemple de podoabe de stemă, cari să fie devenit mobile principale ale unor steme noi, sunt destul de numeroase atât în apusul Europei, cât și în unele țări din vecinătatea noastră, ca Ungaria și Polonia. Astfel cazul acvilei noastre cruciate nu este izolat.

Iar această stemă nouă, desprinsă din vechea stemă a familiei domnești, s'a menținut de atunci și până astăzi în heraldica noastră națională, fiind considerată totdeauna drept stema Țării Românești.

Prin urmare tipul heraldic de pe sigiliile mari ale lui Mircea cel Bătrân reprezintă fără nici o îndoială, stema țării. Acest tip se găsește foarte probabil și pe unul dintre sigiliile mici, de formă ovală, ce este atârnat de tratatul

de alianță din anul 1411. Sigiliul nu este destul de bine conservat, dar în câmpul său se distinge foarte bine un scut. Figura din scut însă este mai puțin distinctă ; cu toate acestea după formă și atitudine pare a fi acvila cruciată ca pe sigiliile cele mari. (Fig. 9 și Tab. III 4).

2. Tipul iconografic se găsește numai pe sigiliile cele mici, ovale. El reprezintă două busturi domnești afrontate privind un pom desrădăcinat ce stă între ele.

S'au păstrat numai două sigilii cu acest tip, unul la scrisoarea lui Mircea cel Bătrân adresată regelui polon Vladislav la 23 Sept. 1403, celalt la privilegiul vamal acordat Brașovenilor în 1413.

Fig. 9. Sigiliul mic cu legenda slavă al lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1411.

Fig. 8. Sigiliul mic cu legenda latină al lui Mircea cel Bătrân atârnat la scrisoarea din 1403.

atunci în Ungaria și în Polonia și monetarii de acolo puneau pe ele simboluri conform datinei lor. Cf. și *Istoria Românilor*, III (1937), p. 292, unde spune că Mircea a adoptat „pentru moneta ce o bate în Ungaria tipul bizantin”. Este ușor de constatat, că aceste păreri ale învățatului nostru istoric sunt cu totul forțate, neverosimile și în contradicție una cu cealaltă.

Deși amândouă sunt relativ bine conservate, figurile nu se pot distinge în toate amănuntele. Se observă însă lămurit, că sunt busturi și nu numai capete; că sunt bărbătești și imberbe; că au pe cap coroane princiare deschise cu câte 5 fleuroane, dintre cari se văd trei ¹⁾. Pomul dintre busturi este foarte sumar stilizat: un trunchiu drept având la capătul inferior trei rădăcini scurte îndoite în jos, iar spre vârf câteva crenguțe mici fără frunze; sau o simplă ramură ²⁾. (Fig. 8 și 10 și Tab. III 2, 3).

Acestea sunt numai caracteristicile generale comune celor două busturi; în alte privințe ele diferă, căci sunt executate cu două tipare de mărimi deosebite: unul de 25 × 20 mm., (1403), celalalt de 30 × 25 mm., (1413).

Fig. 10. Sigiliul mic al lui Mircea cel Bătrân atârnat la privilegiul din 1413.

Din lipsă de material sigilografic dela Domnii premergători lui Mircea cel Bătrân nu putem fi siguri, dacă acest tip iconografic s'a întrebuințat și înaintea lui, ori s'a introdus pentru prima oară în domnia acestui Domn. În orice caz însă urmașii săi l-au adoptat și se poate urmări până la sfârșitul domniei lui Vlad Țepeș ³⁾.

În domnia lui Vlad Dracul intervine și un alt tip iconografic, probabil derivat din acesta: două personaje domnești stând față în față și sădind un pom ⁴⁾. Dar pentru reprezentarea acestui tip nou forma ovală a sigiliului nu era potrivită și deci s'a recurs la forma rotundă. Cu toate acestea ni s'a păstrat și un sigiliu rotund cu tipul celor două busturi afrontate. El se găsește aplicat pe un document fără loc și dată dela Vlad Dracul și are în câmp un scut cu vârful rotunjit și în lăuntru două busturi încoronate și afrontate, iar între ele obișnuitul pom (Fig. 11 ⁵⁾).

Fig. 11. Sigiliul lui Vlad Dracul.

1. Bogdan, *o. c.*, p. LXVII, a văzut în acest tip două capete, deși la amândouă se observă bine umerii, Profesorul Iorga le spune „chipuri încununate” (Hurmuzachi, *Docum.*, XI., 1 p. 10 n. 1).

2. Părerea profesorului N. Iorga, că obiectul dintre cele două busturi este „un trident și nu un arbore adevărat” este absolut neverosimilă (*Îndreptări și întregiri la istoria Rom.*, în *Analele Academiei Române*, XXVII (1905), p. 105). Căci se disting foarte bine nu numai rădăcinile, pe care le-a luat drept dinții tridentului, dar și crenguțele.

3. Bogdan, *o. c.*, p. 91.

4. Bogdan, *o. c.*, p. LXVII și 55.

5. D. A. Sturdza, *Colecțiunea de documente istorice române aflată la Wiesbaden în Analele Academiei Române*, VIII (1888), p. 243 urm. și tab. II.

Fig. 1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. atârnat la privilegiul lui Radu din 1421.

Fig. 2.

Fig. 4.

Fig. 3.

Sigiliile mici ale lui Mircea Vv. din 1411 (fig. 4 cu leg. slavă) ; 1403 (fig. 3 cu leg. latină) și 1413 (fig. 2 cu leg. latină).

Prin urmare spre a putea acomoda acest tip cu forma rotundă a sigiliului, gravorul a trebuit să recurgă la scutul rotunjit, în câmpul căruia a fixat cele două busturi. Astfel sigiliul acesta formează tranziția dela sigiliile iconografice ovale la cele rotunde.

Dar există dela vechii Basarabii sigilii iconografice, cari reprezintă un singur bust încoronat. Ne-a rămas unul dela Mihail I, fiul lui Mircea cel Bătrân și altul dela pretendentul Dan din 1460, Amândouă au forma rotundă, căci nici pentru acest tip nu era potrivită forma ovală ¹⁾.

Nu este ușor de precizat ce reprezintă cele două busuuri afrontate. Dar dacă un singur bust încoronat înfățișează — de sigur în mod convențional — pe suveranul al cărui nume este gravat pe sigiliu, două busturi încoronate nu pot simboliza decât pe suveran și pe fiul său mai mare, moșternitorul tronului, sau asociat la domnie. De altfel pe sigiliile cu două personaje domnești plantând un pom ele au aceiaș semnificație ²⁾.

Ornamentele. Artă medievală a căutat, mai ales începând cu veacul al XIV-lea, să incadreze stema din centrul sigiliilor heraldice, cu tot felul de ornamente, cari acoperiau câmpul sigilar.

În Țara Românească s'a adoptat în acest scop pentru sigiliile cele mari domnești un cadru quadrilobat, format din patru semicercuri așezate în cruce ca niște arcade și unite între ele prin unghiuri ascuțite. Interiorul acestor unghiuri, ca și spațiul liber din câmpul sigiliului sunt la rândul lor umplute cu frunze dispuse în diferite sensuri. Astfel întreg câmpul de jur împrejurul stemei este acoperit cu ornamente, unele mai reliefate, altele abia estompate, dând impresia de adevărate arabescuri (Fig. 6,7 și Tab. I-II).

Ornamentul acesta apare mai întâi pe sigiliul cel mare al lui Vladislav I Basarab, se continuă pe sigiliile cele mari ale lui Mircea cel Bătrân și apoi pe ale urmașilor săi până în domnia lui Vlad Țepeș ³⁾. În schimb sigiliile mici ovale, atât ale lui Mircea cel Bătrân, cât și ale urmașilor săi, sunt lipsite de orice ornament. Rare ori se găsește în câmpul lor câte o stea de o parte și de alta a busturilor ⁴⁾.

Legende. Sigiliile cele mari ale lui Mircea cel Bătrân au toate legende latinești în caractere unciale. Se poate să fi existat și sigilii mari cu legende slave, de oarece dela rivalul său Vlad I, care l-a înlocuit

1. Bodgan, o. c., p. LXVIII.

2. Const. Moisil, *Bule de aur sigilare*, în *Revista Arhivelor*, I, p. 257.

3. Pentru sigiliul lui Vladislav I v. fig. 12; pentru al lui Țepeș, cf. Sturdza, o. c., tab. IV.

4. Sturdza, o. c., tab. III.

în urma luptei dela Rovine (1394) și până în primăvara anului 1397, ne-a rămas un sigiliu mare domnesc identic ca stemă și ornamentală, dar cu legendă slavă ¹⁾. Cât privește sigiliile cele mici ovale două din ele au legende latinești în litere unicele gotice și unul legendă slavă în caractere majuscule.

Numele Domnului în legendele latinești este scris în diferite chipuri: MIRCZA (1390 și 1391); MIRCHE (1411 și 1413); MERCHA (1403). Severinul este transcris CZWRINIO (1390 și 1391) și **СВЕРИНИО** (1411); iar Făgărușul vedem că este redat **FVGARV** (1411).

De sigur că aceste deformări de nume românești se datoresc secretarilor străini din cancelaria domnească, de obicei preoți sau călugări catolici. Ele sunt de altfel foarte frecvente și în documentele latinești și pe monetele cu legende latinești. Dar și meșterii sigilari sunt vinovați de anumite greșeli. Ei au gravat unele litere inversate, altele răsturnate, ori au ras incomplet unele greșite și au gravat de asupra altele. Tot din cauza lor legendele de pe sigiliile cele mari din 1390 și 1391 și de pe cel mic din 1403 sunt distribuite în mod nesimetric, rămânând la sfârșitul lor un mare spațiu liber, pe care l-au completat apoi în urmă în mod puțin abil.

În arcadele ornamentului quadrilob de pe sigiliile mari sunt gravate inițialele numelui lui Mircea în majuscule chirilice. Deasemenea legenda slavă de pe sigiliul cel mic heraldic este scrisă tot în majuscule.

Legendele latinești de pe sigiliile cele mari cuprind numele și titlul complet al Domnului, cu numele țării și al posesiunilor din Transilvania. Pe sigiliile cele mici ovale atât legendele latinești, cât și cele slave nu conțin decât numele Domnului și titlul de voevod. Aceasta ar fi un indiciu în plus — pe lângă mărimea, forma și tipul acestor sigilii — că aveau un caracter mai intim, fiind sigilii personale ale Domnului ²⁾.

SIGILIILE MARI DOMNEȘTI

Sigiliile cele mari ce s'au întiebuințat în cancelaria domnească a lui Mircea cel Bătrân sunt toate atârinate de documente diplomatice

1. Reprodus de Dr. G. Severeanu, *Monetele lui Vlad I*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, p. 35. N. Iorga, *Istoria Românilor*, III (1937), p. 224, fig. 35, îl dă ca al lui Vladislav I.

2. Sturdza, *o. c.*, p. 247. Cf. și Bogdan, *o. c.*, p. I, XX.

privind relațiile sale cu suverani străini sau cu orașe libere din afara granițelor de atunci ale Țării Românești. De aceea ele se găsesc în arhive străine

Trei dintre aceste documente cu sigilii mari — cele din 1390, 1391 și 1411 — s'au păstrat în arhivele regatului polon, de unde în urma desmembrării Poloniei au trecut la Moscova în arhiva Ministerului Afacerilor Străine al Rusiei. Un singur exemplar se afla până la războiul actual în arhiva orașului Lwów (Lemberg). În sfârșit un al cincilea document cu sigiliu mare domnesc se păstrează în arhiva municipiului Brașov, încorporată actualmente în direcția regională a Arhivelor Statului de acolo ; el este dat de Radu II fiul lui Mircea cel Bătrân, la 17 Mai 1421.

Toate sigiliile dela aceste documente sunt de ceară naturală și au forma de calote emisferice acoperite pe față cu un strat de miniu roșu, peste care s'a imprimat tiparul sigilar. Ele sunt atârinate de pergamentele, pe care sunt scrise documentele, cu șnur de mătase colorată.

Din cauza împrejurărilor actuale n'am putut studia după originale sigiliile aflătoare în arhivele străine, ci a trebuit să mă mulțumesc cu reproducerile fotografice — de altfel destul de reușite — depuse de Ioan Bogdan și de D. A. Sturdza la Academia Română. În schimb exemplarul din arhiva Brașovului l-am studiat în original, după ce documentele slavo-române, ce fuseseră evacuate la Moscova în timpul războiului pentru întregirea României, ne-au fost restituite. Și după acest exemplar există fotografii bune dela Ioan Bogdan la Academia Română.

Cercetând mai de aproape aceste cinci exemplare de sigilii mari domnești am constatat, că au fost imprimate cu două rânduri de tipare de metal. Aceasta dovedește că unul din aceste tipare s'a pierdut la un moment dat din domnia lui Mircea cel Bătrân și a trebuit să fie înlocuit cu altul.

Se pare însă că a mai existat și un alt tipar de metal, anterior acestor două, deci întrebuințat în primii ani ai domniei, dela care însă nu ni-s'a păstrat nici un sigiliu de ceară. Astfel putem spune, că în cancelaria lui Mircea cel Bătrân s'au întrebuințat în mod consecutiv cel puțin trei tipare de metal pentru sigiliile cele mari, dintre cari două s'au pierdut în cursul domniei sale, iar al treilea după moartea sa.

Există cea mai mare probabilitate, că primele două tipare de metal s'au pierdut în unele lupte cu Turcii sau în retragerile precipitate, ce au urmat acestor lupte. Căci aproape toate luptele lui Mircea cel

Bătrân cu Turcii, chiar și cele victorioase, s'au terminat cu retrageri, adeseori dezaastroase, ale armatei sale sub presiunea armatelor turcești mult superioare ca număr, ca organizație și ca pregătire militară.

Iar cum în vremea aceea era obiceiul, ca Domnul să ia cu sine la războiu și cancelaria și visteria, era foarte ușor să se piardă în învălmășeala retragerii sigiliul domnesc. De altfel exemple de astfel de pierderi sunt destul de numeroase și în alte țări în evul mediu ¹⁾.

1. Cel mai vechiu sigiliu mare domneac ce ni-s'a păstrat dela Mircea cel Bătrân este cel dela tratatul de alianță cu regele polon Vladislav Jagello, încheiat la Lublin la 20 Ianuarie 1390. El se prezintă astfel :

† ☼ S ☼ MIRCZE WAIWOODA TRANSALPIN BAN DE
CZWRINIO ☼ MIRCZE WAIW

(= Sigillum Mircze Waiwoda Transalpin[i] Ban[i] de Czwrinio. Mircze Waiw[oda]. Stema Țării Românești : scut cu acvila cruciată privind o cruce lungă ieșind dintre aripile sale ; în colțul stâng al scutului un soare și un crai nou ²⁾). Stema încadrată într'un ornament quadrilobat cu aracade împodobite cu mici fleuroane și umplut cu rozete de frunze. În fiecare arcadă se află câte o literă chirilică : **М** (sus) **ИР** (legate, jos) **Ч** (la dreapta) **Н** (la stânga) formând numele **МИРЧА**. Diametrul sigiliului este de 75 mm. (Fig. 6 și Tab. I r).

O primă observație ce se poate face asupra acestui sigiliu privește legenda lui latinească incompletă și plină de greșeli. În adevăr în titlul Domnului lipsește mențiunea ducatului de Făgăraș, care se află în titlul din textul tratatului. De altă parte în legendă este gravat *voevoda* în loc de *voevode*, *transalpin* în loc de *transalpini*, *ban* în loc de *bani*, *de Czwrinio* în loc de *Severino*. În sfârșit litera *D* este gravată invers **Г**.

În același timp literile legendei sunt distribuite cu atâta lipsă de simetrie, încât la sfârșitul ei a rămas un spațiu liber aproape cât un sfert din circumferința sigiliului, care a fost apoi umplut, fără nici un rost, prin repetirea numelui lui Mircea.

Toate acestea greșeli și neglijențe ne lasă să bănuim, că tiparul de metal cu care s'a imprimat acest sigiliu, a fost executat în grabă și fără un control serios din partea șefului cancelariei domnești. Și a fost

1. Carol Robert, regele Ungariei, și-a pierdut tiparul sigilar în lupta cu Basarab cel Mare (1330).

2. La descrierea stemelor întrebuițăm limbajul heraldic și indicarea orientării conform uzului heraldic.

primit în forma aceasta defectuoasă și utilizat la sigilarea unui act atât de important ca tratatul de alianță cu regele Poloniei.

Suntem prin urmare în drept să susținem, că acest tipar sigilar gravat în grabă n'a putut fi primul utilizat în cancelaria lui Mircea cel Bătrân, ci a fost comandat și executat în împrejurări grele, când lipsia un astfel de tipar și trebuia confecționat de urgență altul spre a satisface nevoia cancelariei domnești.

Venirea la domnie a lui Mircea cel Bătrân în anul 1386 s'a făcut în mod normal, în urma morții fratelui său Dan I, și primii doi ani de guvernare au fost liniștiți. Prin urmare în această epocă el putea să-și comande pentru sigiliul cel mare un tipar de metal, care să fie confecționat în bune condițiuni, mai ales că sigiliul cel mare era simbolul cu care noul Domn se prezenta în fața străinătății. Până acum nu se cunoaște nici un sigiliu de ceară imprimat cu acest presupus tipar, dar de aici nu urmează că tiparul nu a existat.

Dar în anul al treilea al domniei, Mircea cel Bătrân a participat — personal sau numai trimițând trupe — la marea bătălie contra Turcilor dela Cossovo, care s'a terminat în mod dezastruos pentru creștini (1389). Apoi a trebuit să lupte în Dobrogea și mai ales la Silistra, spre a împiedica pe Turci de a cuceri țărmul drept al Dunării și a se fixa la granița sudică a Țării Românești. În acelaș an el s'a văzut obligat să se asigure și împotriva unui atac eventual din partea Ungurilor și s'a grăbit să se alieze cu Polonia, spre a putea paraliza, la nevoie, orice surpriză.

În acest scop, trimișii săi erau încă la începutul lui Decembrie 1389 la Radom și încheiau la 10 ale acestei luni actul preliminar al tratatului cu trimișii regelui polon Vladislav Iagello ¹⁾. Câteva săptămâni în urmă, la 20 Ianuarie 1390, se semna la Lublin tratatul definitiv și se întăria cu sigiliul cel mare domnesc al lui Mircea cel Bătrân ²⁾.

Graba cu care s'a încheiat acest tratat de alianță, dovedește situația extrem de dificilă a lui Mircea cel Bătrân, amenințat la Sud de Turci și la Nord de Unguri. Tot ea explică și defectuoasa executare a sigiliului celui mare, ce a fost atârnat de documentul care conținea tratatul din 1390.

Tiparul de metal cu care s'a imprimat acest sigiliu a fost deci confecționat în mod special pentru acest tratat și dus la Lublin de către trimișii lui Mircea cel Bătrân spre a servi la sigilarea lui. Din cauza

1. Hurmuzachi, *Docum.*, I 2, p. 315.

2. *Ibidem*, I 2 p. 322 și tab. I.

urgenței și termenului scurt ce s'a dat pentru executarea lui, nu s'au putut evita greșelile și neglijențele gravorului și a fost primit și utilizat cu toate defectele sale.

Dar dacă sigiliul cel mare din 1390 a fost imprimat cu un tipar făcut atunci în grabă, însemnează că înainte de această dată se afla în cancelaria domnească un tipar sigilar mai vechiu, gravat la începutul domniei lui Mircea cel Bătrân, Și dacă acest tipar nu mai exista în momentul când au început tratativele cu Polonia, urmează că el s'a pierdut în vreuna din luptele cu Turcii din anul 1389.

După cum se precizează chiar în textele documentelor în legătură cu tratatul încheiat cu regele polon, actul preliminar dela Radom din 1389 a fost întărit numai cu sigiliile personale ale plenipotențiarilor lui Mircea cel Bătrân : *cum nostris sigillis*, pe câtă vreme actul definitiv din 1390 a fost întărit cu sigiliul cel mare domnesc : *pendenti et autentici sigilli nostri maioris munimine roboratas (litteras)*. Acesta din urmă este sigiliul descris mai sus, al cărui tipar de metal a fost executat în acest scop, cu atâta grabă.

2. Un al doilea sigiliu mare domnesc s'a păstrat la documentul din 6 Iulie 1391, prin care Mircea cel Bătrân confirmă tratatul de mai sus. Acest sigiliu este identic cu primul și a fost imprimat cu acelaș tipar de metal. În textul documentului se spune : *sigillum nostrum mayus appendi fecimus* ¹⁾.

În legătură cu aceste două sigilii, al căror tipar de metal a fost confecționat atât de imperfect, cred că trebuie să punem emisiunea unei mari cantități de monete de argint, cu legende latine și cu legende slave, a căror execuție tehnică deasemenea lasă mult de dorit și trădează o mare grabă în confecționarea lor. În special piesele cu legende latine, prezintă foarte numeroase greșeli de limbă, iar numele lui Mircea cel Bătrân este transcris cu aceeaș ortografie ca și pe sigiliile de mai sus : **MRDZ** sau **MRDZA** ²⁾.

Am fixat într'un studiu de numismatică data emisiunii acestor monete în primii ani de domnie ai lui Mircea cel Bătrân ³⁾. Astăzi, după ce am studiat și sigiliile acestui Domn, mi-am făcut convingerea că tiparele lor de metal au fost executate în acelaș timp și cu aceeaș grabă — poate și de către aceiași meșteri — ca și tiparul sigiliilor de mai sus.

1. Hurmuzachi, *Docum.* p. 335.

2. Const. Moisil, *Monetele lui Mircea cel Mare*, în *Buletinul Societ. Numismatice. Rom.*, X (1913), p. 35 urm.

3. *Ibidem*, p. 54.

Pericolul turcesc atât de mare și atât de iminent reclama nu numai alianțe puternice, dar și fonduri importante, iar un Domn viteaz și prudent ca Mircea cel Bătrân a căutat să le realizeze la timp pe amândouă.

Revenind acum la tiparul cu care s'au imprimat sigiliile cele maridomnești din anii 1390 și 1391, constatăm că n'a putut fi întrebuițat mult timp. Căci în primăvara anului 1395, când Mircea cel Bătrân a încheiat un tratat de alianță cu Sigismund al Ungariei, nu mai avea acest tipar.

Noul tratat s'a încheiat în urma luptei dela Rovine cu armatele turcești ale lui Baiazid Fulgerul. Sub presiunea prea puternică a acestor armate, Domnul român, de și victorios, a trebuit să se retragă și la urmă să se refugieze la Brașov cu un număr de curteni mai credincioși. Aici s'a întâlnit cu regele Sigismund, care venise în persoană să ia măsuri de apărare contra unei eventuale invazii turcești în Transilvania.

În textul tratatului încheiat la Brașov între acești doi suverani la 7 Martie 1395, Mircea spune lămurit, că n'a putut fi întărit cu sigiliul mare domnesc, care lipsia, ci cu un silgiu mic : *sub nostro minori sigillo subimpresso, propter absenciam maioris*. Dar apoi adăcă : *promittentes similes [litteras] et in forma simi i dare sub maiori pendent i* ¹⁾.

Deci nu încapă nicio îndoială, că Domnul român, în refugiul său dela Brașov, nu mai avea tiparul sigiliului celui mare, foarte probabil din cauza că îl pierduse în retragerea după lupta dela Rovine. Și dovedea că în adevăr s'a pierdut, ne-o dă faptul, că actele ulterioare sunt întărite cu alt sigiliu mare, asemănător în unele privințe cu cel din 1390 și 1391, dar executat în mod evident cu alt tipar.

3. Acest nou sigiliu mare domnesc s'a păstrat în trei exemplare identice, imprimate toate cu acelaș tipar de metal.

Un exemplar este atârnat de documentul care cuprinde un nou tratat de alianță dintre Mircea cel Bătrân și regele polon Vladislav Jagello, datat din Giurgiu (?) anul 1411, la 17 Mai ²⁾.

Al doilea este atârnat de un privilegiu vamal acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor din Lwów (Lemberg), scris în slavonește și da at din Argeș, fără menționarea anului, lunii și zilei ³⁾.

1. Hurmuzachi, *Docum.*, I 2, p. 361.

2. Hurmuzachi, *Docum.*, I 2, p. 472—3 și tab. III.

3. Kalužniacki, *Dokumenta Moldavskie i Multanskie* p. 9—10 nota 3 (în limba polonă).

Al treilea exemplar este atârnat de un document dela Radu II, fiul lui Mircea cel Bătrân, datat din 17 Mai 1421 fără menționarea locului ¹⁾.

Sigiliul acesta se prezintă astfel :

*** ΜΙΡΧΕΑ, VOIVODE ΤΡΑΠΕΖΑΛΠΙΝΙ ΒΑΡΗ ΜΕΓΑΛΗ.**

ΠΙΣΤΕΩΣ, ΔΥΟΙΣ ΔΕ ΦΥΓΑΡΥΣ ΕΣΤΙ Cerc perlat, exterior, cerc liniar interior. Stema Țării Românești : scut cu acvila cruciată conturnată, în colțul stâng un soare și un crai nou. Stema încadrată de un ormanet quadrilobat cu arcade împodobite pe mar, ine cu alte arcuiri mici unite în fleuroane și acoperite cu rozete de frunzo. In fiecare arcadă câte o inițială chirilică : **М** (sus) **Р** (jos), **П** (dreapta), **Н** (stânga) = **МРЧН**. Diametrul 80 mm. (Fig. 7 și Tab. II 1, 2 și III 1).

Deosebiri de cele două sigilii anterioare sunt următoarele :

a) Legenda este completă, cuprinzând pe lângă numele și titlul Domnului amândouă posesiunile din Transilvania : Severinul și Făgărașul.

b) In scrierea numelui Mircea intervine o ortografie nouă : **ΜΙΡΧΕΑ** ; numele Severinului este scris corect, în schimb Făgărașul este redat pocit : **ΦΥΓΑΡΥΣ**

c) La sfârșitul legendei este conjuncția **ΕΣΤΙ** = *et caetera*. Cu toate acestea Ioan Bogdan a văzut în exemplarul dela Brașov și un **Α** după **ΕΣΤΙ** și a presupus că este inițiala numelui Amlaș ²⁾. In realitate acest **Α** nu există.

d) Inițialele chirilice din arcade prezintă și ele o altă ortografiere a numelui Mircea : **МРЧН** care se apropie de cea de pe monetele din a doua domnie : **МРБЧН**

e) Stema diferă și ea ca execuție : acvila are pene zburlete pe gât și pe picioare, ochiul mate bombat, ghiarele globulate.

f) Ornamentul quadrilobat este mult mai îngrijit lucrat.

g) Infârșit diametrul este mai mare : 80 mm.

Când a fost executat tiparul de metal cu care s'au imprimat aceste trei exemplare de sigiliu mare domnesc ?

De sigur după ce Mircea cel Bătrân a ocupat în anul 1397 a doua oară tronul. Poate să-l fi comandat cât timp a stat în Brașov, mai ales că în documentul din 1395 promisese lui Sigismund să întărească actul de alianță cu sigiliul cel mare ³⁾. Probabil însă că n'a mai fost necesar

1. Bogdan, *o. c.*, p. 8—10.

2. Bogdan, *o. c.*, p. 10 ; deși la p. LVI transcrie fără **Α**.

3. In cazuri analoage ori se întocmea un act nou de care se atârna sigiliul cel mare, ori el era atârnat la actul vechiu. (Ewald, *Siegelkunde*, p. 56).

aceasta, deoarece alianța între ei s'a cimentat definitiv în luptele cu Turcii.

În orice caz, noul sigiliu este amintit încă în anul 1409, într'un document al lui Mircea cel Bătrân dat din Argeș, dar fără indicarea datei, lunii și zilei, care conține textul latinesc al privilegiului vamal acordat negustorilor din Lwów. În formula coroborării din acest document se spune că a fost întărit cu sigiliul cel mare domnesc : *nostroque sigillo maiori commissimus appendendum* ¹⁾. În cursul timpului însă sigiliul a căzut și s'a pierdut, astfel că astăzi documentul este fără sigiliu.

În schimb în arhiva orașului Lwów se află și documentul cu text slav amintit mai sus, dat tot din Argeș, dar fără dată, care conține versiunea slavă a aceluiași privilegiu ²⁾. Acest document însă și-a păstrat sigiliul, care este identic, cum am spus, cu sigiliul cel mare domnesc dela tratatul de alianță din anul 1411 al lui Mircea cel Bătrân cu regele polon Vladislav Iagello. Prin urmare amândouă aceste sigilii au fost imprimate cu același tipar de metal.

Învățatul polonez Emil Kaluzniacki considerase aceste două versiuni ale privilegiului dat de Mircea cel Bătrân negustorilor cîn Lwow ca două documente deosebite și pusese versiunea slavă, fără dată, în legătură cu tratatul de alianță din 1390. Dar sigiliul atârnat de acest document slav nu este sigiliul domnesc din 1390, ci cel din 1411, dovadă indiscutabilă că versiunea slavă este contemporană cu cea latinească din 1409 și că amândouă constituie unul și același privilegiu redactat în două versiuni : latinească și slavă. După cum de altfel s'a redactat și privilegiul vamal acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor din Brașov în anul 1413 tot în două versiuni : latinească și slavă ³⁾.

Cât privește al treilea exemplar al noului sigiliu mare domnesc, care este atârnat de un document dela Radu II din 17 Mai 1421, nu s'a păstrat în stare bună, ci este spart și stema din mijlocul lui cu totul deteriorată. Legenda însă este aproape completă ; de asemenea s'a conservat și o parte din ornamente. Comparat cu sigiliul din 1409 și din 1411 se constată că este identic cu acestea fiind imprimat cu același tipar. (Tab. III 1).

Cu toate acestea învățatul nostru istoric N. Iorga studiindu-l la Brașov l-a considerat ca „o veche pecete a lui Mircea cărpită”. Și

1. Kaluzniacki, *o. c.*, p. 22—23.

2. *Ibidem*, p. 8—9 și nota 3.

3. Bogdan, *o. c.*, p. 3 urm. și 36 urm.

a adăugat : „Ea se desface în două. O parte are litere fine, strânse, fcarte legibile ; se citește pe ea „*Mirche Voivode Transalpini B[ani Severinensis]*”, pe când pe cealaltă parte sunt numai litere late, urâte, din cari se înțelege numai” [*Ducis*] *de Fugarus*” ¹⁾

Dacă descrierea aceasta a sigiliului este în mare parte exactă, în schimb afirmația că ar fi „cârpit” nu se poate susține în nici un caz. Căci este de ajuns să-l comparăm cu celelalte două exemplare menționate mai sus, ca să ne dăm seama, că la toate partea a doua a legendei are literile ceva mai distanțate. Ele însă nu sunt nici mai late, nici mai urâte decât literile din partea întâi a legendei. Faptul că sigiliul este spart a făcut ca partea din legendă, care conține cuvântul DVCIS să fie împinsă cu câțiva milimetri în interior. Însă cuvântul s’a păstrat întreg ; iar cu ocazia imprimării tiparului sigilar partea din legendă cu cuvântul **SEVERINENSIS** a fost apăsată cu mâna sau cu vreun obiect oarecare, astfel că acest cuvânt nu s’a imprimat, ori s’a șters după imprimare. În afară de aceste defecte, cari s’au produs după imprimare, în cursul timpului, sigiliul nu se distinge prin nimic de celelalte două din această serie și nu încapă nici cea mai mică îndoială, că a fost imprimat ca și ele cu același tipar ²⁾.

Un interes cu totul deosebit prezintă însă faptul, că s’a utilizat un sigiliu mare de al lui Mircea cel Bătrân la un act dat de fiul său Radu II, patru ani după moartea marelui Domn. Și acest fapt este cu atât mai curios, cu cât Radu II n’a urmat la tron imediat după tatăl său, ci înaintea lui a domnit mai bine de doi ani fratele său mai mare, Mihail I (1418—1420), care fusese asociat la domnie în ultimul timp de Mircea cel Bătrân. Iar Mihail I a avut încă dela începutul domniei un sigiliu mare propriu al său și n’a fost nevoit să întrebuințeze pe al tatălui său ³⁾.

Spre a putea explica această anomalie trebuie să admitem, că la moartea lui Mircea cel Bătrân tiparul de metal al sigiliului mare domnesc n’a fost distrus, cum era obiceiul ⁴⁾, din cauza că urmașul său

1. Iorga, *Indreptări și întregiri*, p. 106.

2. Exactitatea acestei afirmații se poate ușor constata comparând cele trei exemplare reproduse în tabelele alăturate II 1, 2 și III 1.

3. Descriș de Gundisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, IV, p. 79 și reprodus tot acolo tab. III 7.

4. Obiceiul de a se distruge sigiliile la moartea suveranului nu s’a respectat totdeauna nici în alte țări. (Ewald, *o. c.*, p. 58).

Mihail I fusese asociat la domnie și chiar dăduse în această calitate acte în numele tatălui său ¹⁾).

Dar după doi ani de domnie foarte nesigură Mihail I este atacat de un văr al său Dan, care însoțit de trupe turcești reușește la urmă să-l învingă cu tot ajutorul primit dela Sigismund al Ungariei. Tânărul Domn cade în luptă, iar Dan îi ocupă tronul. Cu prilejul acestei întâmplări nenorocite pentru familia sa ar fi putut Radu II pune mâna pe tiparul sigiliului lui Mircea cel Bătrân, spre a-l utiliza apci în sprijinul pretențiilor sale proprii la tronul Țării Românești.

Și în adevăr în primăvara anului următor (1421) Radu II reușește cu ajutorul Turcilor să înălture pe Dan II și să fie ales el Domn al Țării Românești. Abia instalat delegații Brașovenilor îi cer un act de pace și de prietenie pe care el îl și dă la 17 Mai 1421, întâindu-l cu sigiliul cel mare domnesc al tatălui său, Mircea cel Bătrân, căci probabil nu dispunea încă de un sigiliu propriu. Dar în teamna aceluiaș an Brașovenii cerându-i să le confirme vechiul privilegiu vamal, actul ce s'a emis în acest scop la 21 Noemvrie a fost întărit cu sigiliul său propriu, mic, de formă ovală, cu legendă latină și cu două busturi aflate, ca sigiliile mici ale lui Mircea cel Bătrân ²⁾).

Dacă în Noemvrie 1421 Radu II avea un sigiliu mic al său propriu, este foarte probabil că odată cu el și-a comandat și un sigiliu mare. Dar pe acesta nu-l cunoaștem, căci nu se găsește la niciunul din actele ieșite din cancelaria sa, nici din prima, nici din a doua domnie.

În schimb dela rivalul său Dan II ni s'a păstrat un sigiliu mare domnesc cu legendă latinească, cu stema țării și cu ornamentele obișnuite, atârnat la privilegiul vamal acordat Brașovenilor datat din Târgoviște la 10 Noemvrie 1424 ³⁾).

SIGILIILE MICI DOMNEȘTI

Sigiliile cele mici ale lui Mircea cel Bătrân sunt, cum am spus mai sus, toate de formă ovală, Unul dintre ele cu tip heraldic are forma ovală dreaptă, celelalte trei cu tip iconografic au forma ovală culcată.

Deși nici unul dintre ele nu are axa mare mai lungă de 30 mm., nu par a fi inelare. De altfel și în documentele latinești numele ce li-se dă este cel de *sigillum minor*.

1. De exemplu actul nedatat pentru Cozia și Cotmeana la Panaitescu o. c., p. 101 urm.

2. Bogdan, o. c., p. 13.

3. *Ibidem*, p. 24.

Și dintre sigiliile acestea n'am putut să le studiez în original decât pe cele ce se păstrează în Arhivele Statului din București și din Brașov,¹⁾ De altfel cele ce se păstrau până la ultimul război în arhivele din Rusia ori din Polonia, nu se mai știe unde sunt astăzi. Astfel și pentru acestea am recurs la fotografiile lui Ioan Bodgan depuse la Academia Română.

1. Sigiliul mic cu tip heraldic s'a păstrat într'un singur exemplar atârnat de tratatul din 1411 dintre Mircea cel Bătrân și Vladislav Jagello. El se prezintă astfel :

† **ІО МИРЧА ВЕЛИКИ ВОЕВОДА** Cerc perlat exterior, cerc liniar interior. În câmp stema stricată : scut cu o reprezentare nedeslușită, care însă pare a fi acvila cruciată. Forma ovală draptă. Mărimea 30×25 mm. (Fig. 9 și Tab. III 4).

În legednă numele Domnului este ortografiat **Мирча** ca în sigiliile mari din 1390 și 1391. Aceasta ar fi un indiciu că tiparul sigilar datează din prima domnie a lui Mircea cel Bătrân și s'a păstrat și în domnia a doua.

Putem deci presupune, că aceasta este sigiliul mic pe care l-a utilizat Domnul în pribegia dela Brașov la întărirea tratatului de alianță cu Sigismund al Ungariei din 1395.

Legenda sigiliului mai este interesantă și fiindcă Domnul are titlul de **ВЕЛИКИ ВОЕВОДА** = mare voevod, ca în documentele redactate în limba slavă. Pe monetele lui Mir ea atributul acesta lipsește, deși dela tatăl său Radul I există mai multe serii monetare cu titlu de mare voevod).

2. Sigilii mici cu tip iconografic avem două, decsebite întru câtva unul de celalt și deci imprimate cu tipare diferite.

Unul este atârnat de scrisoarea lui Mircea cel Bătrân către Vladislav Jagello datată din Giurgiu la 23 Septembrie 1403. Aceasta se înfățișează astfel : ***МИРЧА* VOIVODA *** între două elipse perlate. În câmp două busturi de bărbați tineri încoronate și afrentate și între ele o ramură cu mai multe crenguțe. Forma ovală culcată. Mărimea 25—20 mm. (Fig. 8 și Tab. III 3).

Legenda acestui sigiliu a fost până acum citită greșit) *voivode* în loc de *voivoda*. De altă parte nu s'a observat că după numele Dom-

1. Mulțumesc și cu acest prilej direcției Arhivelor Statului din Brașov, pentru bunăvoința ce a avut de a-mi trimite câteva fotografii bine reușite de pe unele din aceste sigilii.

2. Const. Moisil, *Monetele lui Radu I Bașarab*, în *Buletinul Comis. Monum. Istorică X—XVI* (1917—1923) p.

3. Bogdan, *o. c.*, p. LV transcrie †MIR†CHE VOIVOL[E].

nului urmează trei rozete două sus și una jos, iar după *voevoda* și prescurtarea = etc. alte trei rozete, iarăș două sus și una jos.

Cât privește busturile au umerii foarte bombați, iar coroanele sunt deschise și cu fleuroane înalte. Ramura dintre ele nu are rădăcini, deci nu simbolizează decât imperfect pomul ce se găsește pe alte sigilii cu două busturi.

Ca și la sigiliile mari din 1390 și 1391 literile legendei nu sunt distanțate simetric, din care cauză a rămas la sfârșit un spațiu gol destul de mare, ce n'a putut fi completat decât în parte prin adăugirea cuvântului . Această particularitate, pe care o întâlnim și la sigiliile mari amintite, se face să presupunem că acest sigiliu mic a fost gravat de acelaș meșter care a executat și pe cele mari din 1390 și 1391.

Sigiliul acesta mic apare și ca sigiliu aplicat pe documentul lui Mircea cel Bătrân pentru mănăstirea Tismana, datat din 23 Noembrie 1406. Deși pe acest document este foarte rău conservat, se poate distinge cu oarecare aproximație forma ramurei și contururile busturilor ¹⁾.

3. Un alt sigiliu mic, de formă ovală și cu tip iconografic se găsește la privilegiul vamal acordat de Mircea cel Bătrân negustorilor din Brașov la 6 August 1413. El are tot legendă latinească și în câmp două busturi încoronate și afrontate, dar este ceva mai mare și atât legenda, cât și busturile se deosibesc într-o cârva de ale celui precedent dovadă că a fost imprimat cu alt tipar de metal :

*** MIRCIA * : VOVODA** (*sic*) între două elipse perlate. Două busturi de bărbați tineri încoronate și afrontate. Între ele un pom desrădăcinat, având în vârf câteva crenguțe scurte. Forma ovală culcată. Mărimea 20×25 mm. (Fig. 10 și Tabl. III 2).

Și legenda acestui sigiliu a fost citită greșit : Ioan Bogdan o transcrie odată : **MERCHE x VOEVODE**, altă dată **MIRCHA x VOEVODA** ; N. Iorga „Merche voevode” ²⁾.

De altă parte busturile se deosibesc și ele de celelalte prin faptul că umerii nu le sunt bombați, ci numai rotunjiți, iar personagiile ca și în sigiliul precedent țin gura căscată. Cât privește pomul i-se distinge bine rădăcinile întoarse în jos, tulpina grasă și nodurcășă și câteva crenguțe scurte în vârf. Părerea că ar reprezenta un trident cade dela sine.

1. Reprodus la Miletici, *Daco-Români și literatura lor slavă*, p. 119 și tabl. III (în l. bulgară).

2. Bogdan, *o. c.*, p. LV și 6 ; Hurmuzachi-Iorga, *Docum.*, XV I, p. 10 n. 1.

INCHEIERE.

Studiul ce am întreprins asupra sigi ilor ce ne-au rămas dela Mircea cel Bătrân ne-a dat prilej de o parte să cunoaştem difeitele categorii de sigilii întrebuinţate în cancelaria acestui mare Domn, formele, mărimile şi tipurile lor, de altă parte să desvăluim anumite practice de sigilare şi să ne dăm seama, măcar în liniamente generale, de caracterul şi valoarea lor ca instrumente juridice în dreptul românesc şi în cel internaţional.

Am constatat astfel că la actele cu caracter internaţional: tratate de ali nţă, privilegii vamale, acorduri de pace şi de prietenie se întrebuinţa totdeauna sigiliul cel mare atârnat — *sigi um maius pendens* — care ca şi în alte ţări prezē'a cea mai sigură garanţie pentru autentificarea acestor acte şi în acelaş timp era şi unul dintre simbolurile cele mai importante ale puterii suverane.

Cât de necesar era sigiliul cel mare pentru întărirea actelor de acest fel rezultă şi din faptul că în textele lor se menţionează în chip expres că au fost întărite cu acest sigiliu. Iar în cazurile relativ rari, când la facerea unui act de acesta lipsea sigiliul cel mare, se specifica lipsa în textul actului şi se punea obligaţia pentru emitent ca să-l întărească ulterior şi cu acest sigiliu ¹⁾.

Importanţa sigiliului mare se constată şi dintr'un document dela Mihail I, fiul lui Mircea cel Bătrân, dat locuitorilor din Heltau la 29 Mai 1418. Se spune acolo că trimişii acestora au stat cu rugămintea înaintea noastră, ca domnia şi măria noastră să întărească cu numele nostru şi cu sigiliul nostru cel mare privilegiul acordat vouă prin deosebita graţie a stăpânului şi tatălui nostru graţicul Mircea Vcevod ²⁾.

1. V. mai sus.

2. Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I (1865), p. 118. G. Gündisch, *o. c.*, p. 79 : „quoniam misistis ad nostram magnificentiam honorabiles et prudentes viros videlicet Iacobum Armenum et Cristellinum vestros ambasatores certos et fide dignos, qui nobis supplicarunt isto modo, quomodo dominatio et magnificentia nostra ipsorum litteras privilegiales, quas de speciali gratia domini et patris nostri Mirchae Vaivodae piae memoriae habuerunt, nostra sub nomine redigi feceremus vigore novo et nostra signare sigillo magno iuxta priorem conditionem et statum, prout dederat dominus et pater noster gratiose.” Sigiliul reproduc, *ibid.*, tab. III 7, este cu stema obişnuită şi ornament ca la Mircea. Spune că acvila are cruce în cioc, la stânga un soare şi o lună, iar la dreapta deasemenea o stea (soare?). În arcade iniţiale chirilice : М—Х—Н—А.... (М (sus) Х (jos) Н (st.) А (dr.) Legenda marginală latină. Orig. în Muzeul Bruckenthal, Sibiu.

Când însă Domnii noștri aveau interes să încheie tratate de alianță ori convenții comerciale cu suverani străini, trimiteau ei plenipotențieri la curțile acestora. Trimișii domnești încheiau cu cei străini actul preliminar și-l întăreau cu sigiliile lor personale și după ce era aprobat de Domn se întocmia textul definitiv care era întărit cu sigiliul cel mare domnesc. În acest scop plenipotențiarul lua cu el tiparul de metal al acestui sigiliu în localitatea unde se semna actul și atârna de acest act sigiliul de ceară imprimat cu acest tipar de metal ¹⁾.

Uneori alături de sigiliul cel mare se atârna și un sigiliu mic domnesc și sigiliile boierilor cari garantau cu credința lor executarea celor stipulate în act. Normal era ca numele boierilor garanți să fie trecute și ele în act, dar adeseori se puneau numai sigiliile lor fără ca să li-se spună și numele ²⁾.

Cât privește sigiliile mici domnești, ele având un caracter mai personal, se întrebuințau la întărirea actelor interne și scrisorilor pe care Domnii le trimiteau suveranilor străini sau conducătorilor orașelor libere ³⁾.

Probabil însă că și unele acte interne, cum sunt de exemplu actele de dăni și scutiri către mănăstiri, erau întărite cu sigiliul cel mare, dar cum cele din domnia lui Mircea cel Bătrân au toate sigiliile căzute, nu putem ști dacă aceste sigilii erau mari sau mici.

Dintre sigiliile mici ale lui Mircea cel Bătrân și ale urmașilor săi cele cu tip iconografic ar merita un studiu mai aprofundat. Evoluția dela tipul cu un singur bust încoronat la două busturi afrontate privind un pom dintre ele și apoi la forma rotundă cu două personaje plantând un pom, este extrem de interesantă.

Cred că d. Damian Bogdan are dreptate când compară sigiliile iconografice ale Țării Românești cu sigiliile de maiestate din țările apusene ale Europei ⁴⁾, mai ales după ce primele încep să înlocuiască pe la începutul veacului al XVI-lea sigiliile cele mari cu tip heraldic.

Tot în acest secol Domnii Țării Românești încep să întrebuințeze la actele de dăni pentru mănăstirile din imperiul turcesc, amenințate de islamism, bucle sigilare de aur, cari de asemenea au toate sau obișnuitul tip iconografic: două personaje domnești plantând un pom,

1. Tratatul lui Mircea cu Vladislav Jagello din 1389—1391 și cel din 1411 citate mai sus.

2. Astfel la tratatul din 1411 și la actul de prietenie cu Brașovenii din 1421.

3. Scrisorile lui Mircea către Brașoveni și ale urmașilor săi au toate sigiliul cel mic.

4. Damian Bogdan, *Diplomatica slavo română în sec. XVI și XV*, în *Revista istorică română*, VIII (1938), p. 106.

sau numai figura Domnului cu crucea în mână, drept protector al creștinismului ⁵⁾.

Cu toate acestea tipul heraldic evocă amintirea celui mai vechiu sigiliu domnesc din Țara Românească întrebuințat în epoca cea mai interesantă din istoria ei, epocă plină de forme feudale și de instituții cavalierești, de lupte energice pentru independența politică și religioasă, purtate de boeri și popor sub conducerea strălucitei dinastii a Basarabilor. Acest tip sigilar păstrat din tată în fiu de către membrii acestei

Fig. 12. Sigiliul lui Vladislav Voevod atârnat la tratatul din 1368.

dinastii a fost moștenit de Mircea cel Bătrân dela strămoșii săi și este cea mai prețioasă reminiscență sigilografică din acele timpuri.

Spre a evidenția caracterul tradițional al acestui tip sigilar, credem util să reproducem mai sus desemnul primului exemplar de acest fel ce s'a păstrat până astăzi : sigilul mare domnesc al lui Vladis-

5. Const. Moisil, *Bule de aur sigilare*, în *Revista Arhivelor*, I, p. 249 urm. și extras.

lav I Basarab, atârnat de privilegiul vamal acordat Braşovenilor la 20 Ianuarie 1368 ¹⁾.

Comparându-l cu sigiliile cele mari ale lui Mircea cel Bătrân constatăm cu uşurinţă marea asemănare dintre ele : acelaş ornament quadrilobat, cu arcade unite prin unghiuri ascuţite ; aceleaşi caractere unciale pentru legenda marginală în limba latină ; acelaş sistem de a-se repeta numele Domnului în caractere chirilice fixate în cele patru arcade. Singură stema din mijlociul lui este distrusă în cea mai mare parte, astfel că nu se distinge decât forma scutului şi la marginea stângă o parte din ghiara acvilei. Acest amănunt ne îndreptăţeşte să susţinem, că şi acest sigiliu avea ca tip acvila cruciată. Cât priveşte legenda circulară, păstrată în parte, se completează astfel :

† SLADISLAVS [DEI GRACIA WAIWODA TR] ANSALPINVS
[B]ANDEZEVRINIOD] UX DE FVGRVS.

Elementele acestea sunt suficiente ca să ne dăm seamă în mod sigur, că tipul heraldic din sigiliile lui Mircea cel Bătrân este un tip tradiţional. Este de regretat numai, că dela Domnii intermediari între Vladislav I şi Mircea cel Bătrân, adică dela Radu I, tatăl lui Mi cea, şi Dan I, fratele său mai mare, nu ne-a rămas niciun sigiliu, căci desigur şi acesta ar fi reprodus tipul heraldic al primului Dcmm.

Când însă independenţa ţării a încetat şi i-a luat locul vasalitatea faţă de Poartă, iar ultimele vlăsatre directe ale Basarabilor au dispărut, a încetat de a-se mai întrebuinţa şi tipul heraldic în sigilii mari domneşti fiind înlocuit cu tipul iconografic : două personaje domneşti platârnd un pom. Mai târziu s'a stabilit un tip hibrid, prin faptul că în vârful pomului a fost pusă acvila cruciată.

Cât era de preţuit tipul iconografic pentru sigiliile din această ţară într'un timp când vasalitatea turcească o izolase oare cum de lumea apuseană rezuită şi din faptul, că tot acum încep să apară şi sigilii de mari dregători cu tipuri iconografice. Pe lângă exemplarele ce l-eam publicat mai de mult ²⁾, am avut prilejul să văd în colecţia de fotografii de sigilii a d-lui Emil Vîrtosu un număr de sigilii cu totul noi şi cu tipuri nebănuite. Când aceste sigilii de mari dregători vor fi publicate — ceiace

1. Deşi descris încă de mult de Zimmermann, apoi de I. Bogdan şi N. Iorga n'a fost reprodus până acum, căci este separat în trei fragmente. Reconstituirea în desen ne datoreşte d-lui C. St. Gheorghiu, care a executat şi celelalte desene de sigilii publicate mai sus.

2. Const. Moisil, *Studii de sigilografie românească*, în *Revista Arhivelor*, II, p. 126 urm. şi extras.

este de dorit să se întâmple cât mai curând — o lumină nouă se va proiecta asupra sigil grafiei românești.

Deocamdată însă trebuie să constatăm, că sigiliile au avut o soartă cu mult mai bună decât monetele. Pe câtă vreme emisiunea de monete naționale încetează cu totul scurt timp după stabilirea suzeranității turcești, sigiliile nu numai se mnețin, dar iau o dezvoltare neașteptată.

Const. Moisil

Notă. Studiul acesta scris în anul 1943 urma să apară în *Hrisovul*, Anuarul Școalei de Arhivistică, vol. III din 1943. Din cauza bombardamentului aerian tipografia „Cartea Românească”, unde colile din *Hrisovul* erau gata tipărite, fiind distrusă, studiul nostru n'a mai putut apare și astfel a fost rezervat pentru *Revista Arhivelor* din 1945.

MISCELLANEA

DARE DE SEAMĂ DESPRE ARHIVELE STATULUI PE 1944

FĂCUTĂ CĂTRE CONSILIUL DE PERFECTIONARE.

Anul 1944, dată crucială în istoria neamului românesc, este tot astfel și pentru soarta arhivelor naționale. Dăm mulțumire lui Dumnezeu că nu am avut pagubă mult mai mare decât a fost. Incredători în Dumnezeu nostru avem nădejdea în mai bine pentru viitor. Ceea ce n'am putut lucra în acest an sbuciumat nădăjduim să împlinim în cel care vine iar următorii care vor veni trebuie să fie mai buni pentru punerea în valoare a întregului nostru tezaur arhivistic salvat doar prin minunea cerească.

I. **Lucrări de arhivă.** Partea administrativă se prezintă în modul acesta :

Nr.	Arhivele din :	Intrare	Eșire	Certifi- cate	Copii legalizate	Mențiuni st. civilă
1	București	3442	1327	153	3403	244
2	Brașov	495	495	—	—	537
3	Cernăuți	—	—	—	—	—
4	Chișinău	—	—	—	—	—
5	Cluj-Sibiu	219	215	5	—	—
6	Craiova	2778	546	—	1175	1200
7	Iași	—	—	—	—	—
8	Năsăud	—	—	—	—	—
9	Timișoara	—	—	—	—	—

Din cauza evacuărilor cercetările au fost foarte mult stânjenite. N'am fost în măsură să punem la dispoziție decât foarte puțin din materialul rămas nerăspândit, care este și cel mai cercetat. Tabelul de mai jos arată această situație.

Nr.	Arhivele din :	Nr. cerce- tătorilor	A u f o l o s i t :				
			Docum.	Condici	Dosare	Planuri	Volume
1	București :						
	a) <i>Bunuri Publice</i>	31	526	58	11	—	—
	b) <i>Administrativă</i>	104	—	—	506	—	—
	c) <i>Judecătorească</i>	—	—	—	—	—	—
	d) <i>Biblioteca</i> . .	314	—	—	—	—	584
2	Brașov	25	224	50	1040	—	151
3	Cernăuți						
4	Chișinău						
5	Cluj—Sibiu						
6	Craiova						
7	Iași						
8	Năsăud						
9	Timișoara						

II. **Creșterea colecțiilor.** Din aceleași motive nu am putut adăuga la creșterile noastre arhivistice decât la București arhiva Ministerului de Finanțe, *direcția bugetului* pe anii 1922—1944, Subsecretariatul Cultelor anii 1873—1909, și Serviciul tehnic al Prefecturii de Prahova anii 1907—1932. Am mai cumpărat câteva documente și mai multe volume pentru bibliotecă.

III. **Publicații.** Am fost nevoiți să sistăm toate publicațiile noastre. Tot materialul adunat pentru mai multe volume așteaptă să vadă lumina tiparului. Menționăm că vol. III din *Hrisovul* (1943), a fost distrus de bombardamentul din 7 Mai 1944, pe când se afla la tipar în atelierul tipografiei „Cartea Românească”. Anul acesta sperăm să ajungem la zi măcar cu periodicele noastre.

IV. **Personal și salarizare.** Prin bugetul dela 1 Aprilie 1944, am obținut încă o creștere a personalului nostru. Anume, avem posturi noi la București : 2 de arhivari principali, 1 de arhivar și 2 de arhivari-ajutor, și la Brașov : 1 de arhivar principal și 1 de arhivar. Deasemeni s’au mai transformat un post de arhivar principal cu 2 gradații în arhivar șef fără gradație la București, un post de arhivar ajutor în arhivar și unul de paleograf în arhivar registrator-ajutor la Brașov. Salariile și indemnizațiile prevăzute în buget la art. 62, statele nr. 445—451 și 456, sunt următoarele :

București	salar	5.847.600 lei, indemnizație	4.042.320 lei
Brașov	„	891.600 „ „	620.760 „
Cernăuți	„	1.038.800 „ „	753.360 „
Chișinău	„	1.522.800 „ „	1.087.200 „
Cluj—Sibiu	„	1.622.400 „ „	1.140.240 „
Craiova	„	1.357.800 „ „	971.520 „
Iași	„	1.375.200 „ „	1.004.040 „
Sighet-Maramureș	„	— „ „	29.000 „
București : inventar doc. grec.		„	40.000 „
„ „ doc. turc.		„	40.000 „
Total :		13.656.200 lei „	9.728.440 lei
<i>Total general</i>			<u>23.384.640 lei</u>

Sinoptic iată situația întregului personal (v. pag. urm.).

Recapitulând pe atribuții iată situația :

Director genral	I
Subdirector	I
Arhiviști-directori regionali . .	5
Arhiviști sefi	4
Arhiviști principali	10
Arhiviști	11
Arhiviști-ajutor	14
Paleografi	22
Bibliotecari	3
Registratori	8
Dactilografi	2
Laborant	I
Intendent	I
Paznici	2
Portar	I
Curier	I
Ușier	I
Cusător de dosare	I
Oameni de serviciu	20
Total	109

Salarizarea diferă după categoriile fixate de dispozițiile financiare. Direcțiunile noastre sunt în regiuni de categoria I-a (București, Brașov și Cluj-Sibiu) și a II-a (Cernăuți, Chișinău, Craiova și Iași). Amintim că la sfârșitul anului s'a mai adăugat un spor de scumpete în raport cu salariul de bază.

V. Material și întreținere. La 1 Aprilie 1944 au fost prevăzute în buget următoarele fonduri pentru cheltuelile materiale, art. 104, stat 464 :

Tabloul sinoptic al personalului :

Nr. funcț.	Denumirea funcției	Nr. gradat	Grupa	Tipul	Nr. posturilor la :						
					București	Brașov	Cernăuți	Chișinău	Cluj-Sibiu	Craiova	Iasi
1	Director	2	A. 9	16	1	—	—	—	—	—	—
1	Subdirector	3	A. 9	18	1	—	—	—	—	—	—
1	Arhivar șef.	3	A. 36	18	—	—	—	—	1	—	—
4	" "	2	A. 36	19	1	—	—	1	—	1	1
1	" "	1	A. 36	20	1	—	—	—	—	—	—
3	" "	—	A. 36	21	2	—	1	—	—	—	—
1	Arhivar principal	2	A. 36	22	—	—	—	1	—	—	—
1	" "	1	A. 36	23	—	1	—	—	—	—	—
8	" "	—	A. 36	24	3	1	1	—	1	1	1
1	Arhivar	3	A. 36	24	—	1	—	—	—	—	—
1	"	1	A. 36	25	—	—	—	—	1	—	—
2	"	1	A. 36	26	2	—	—	—	—	—	—
7	"	—	A. 36	27	1	1	1	1	1	1	1
4	Arhivar-ajutor	2	A. 36	27	2	—	—	—	1	1	—
2	" "	1	A. 36	28	—	—	—	1	—	—	1
8	" "	—	A. 36	29	4	—	1	2	1	—	—
1	Paleograf	3	A. 36	29	—	—	—	1	—	—	—
2	"	1	A. 36	31	—	—	—	—	—	—	2
19	"	—	A. 36	32	7	—	2	2	3	3	2
1	Bibliotecar șef	2	A. 34	22	1	—	—	—	—	—	—
1	Bibliotecar	1	A. 34	28	—	—	—	—	—	1	—
1	Bibliotecar ajutor	1	A. 34	31	1	—	—	—	—	—	—
1	Arhivar registrator șef	1	A. 39	23	1	—	—	—	—	—	—
5	Arhivar registrator	—	A. 39	29	—	—	1	1	1	1	1
2	Arhivar registrator ajutor	—	A. 39	32	1	1	—	—	—	—	—
2	Dactilograf	1	A. 40	34	2	—	—	—	—	—	—
1	Laborant cl. IV.	—	C. 15	10	1	—	—	—	—	—	—
1	Intendent șef cl. II	—	D. 1	4	1	—	—	—	—	—	—
2	Paznic cl. I	—	D. 1	5	2	—	—	—	—	—	—
1	Portar cl. I	—	D. 1	5	1	—	—	—	—	—	—
1	Curier cl. II	—	D. 1	6	1	—	—	—	—	—	—
1	Ușier cl. II	—	D. 1	6	1	—	—	—	—	—	—
1	Cusător de dosare cl. IV	—	D. 1	8	1	—	—	—	—	—	—
5	Om de serviciu cl. II	—	D. 1	6	—	1	1	—	1	—	2
7	" " cl. III	—	D. 1	7	2	—	—	3	—	2	—
5	" " cl. IV	—	D. 1	8	3	—	1	—	1	—	—
3	" " cl. V	—	D. 1	9	—	—	—	—	—	1	2
109	Total				44	6	9	13	12	12	13

București	3.400.000 lei
Brașov	600.000 „
Cernăuți	300.000 „
Chișinău	300.000 „
Cluj-Sibiu	500.000 „
Craiova	300.000 „
Iași	300.000 „
Total	5.700.000 lei

Din aceste sume s'a scăzut reținerea obișnuită de 10% și încă 50% pe primele trei luni. În schimb toate cheltuelile au rămas în seama prevederilor de mai sus, din luna Iunie inclusiv telefonul, abonamentul căruia era plătit mai înainte din fondul global al Ministerului. Pentru orientare asupra greutăților care apasă tot mai mult asupra bugetului nostru, e necesar să arătăm cum s'au întrebuințat sumele acestea la București :

1. Apa și salubritatea	262.781 lei
2. Lumina	76.693 „
3. Telefonul	34.644 „
4. Cărți	109.170 „
5. Achiziții de documente	39.000 „
6. Mobilier mărunț	103.486 „
7. Reparații mobilier	12.300 „
8. Transporturi	157.986 „
9. Instalații sanitare și electrice	80.605 „
10. Zileri	79.400 „
11. Material de întreținere	32.328 „
12. „ pentru birouri	73.221 „
13. Curățatul coșurilor și sobelor	24.730 „
14. Desene de peceti	70.000 „
15. Lucrări tipărite	304.800 „
16. Întâmplătoare (și fotografii de doc.)	106.148 „
Total :	1.567.292 lei

Aceste cheltueli se referă la anul calendaristic, nu la cel bugetar.

În afară de aceste sume am mai primit dela Ministerul Educației Naționale pentru evacuări 4.529.971 lei și pentru reparația localului în urma bombardamentelor 1.532.656 lei; dela Ministerul Finanțelor, prin sprijinul îndatoritor al d-lui prof. univ. Victor Papacostea și înțelegerea d-lui ministru Al. Neagu, 300.000 lei, plata transportului vagoanelor cu arhivă evacuate din București. Deasemeni ministerul nostru ne-a mai alocat suma de 187.658 lei pentru cheltuelile necesare retrocedării materialului adus dela Odesa, în curs de executare.

Pe direcțiuni aceste sume au fost împărțite astfel :

București	fond de evacuare	. . .	2.300.518 lei
„	„ reparații	. . .	1.532.656 „
„	„ retrocedare	. . .	187.658 „
Cernăuți	„ evacuare	. . .	723.350 „
Chișinău	„ „	. . .	450.000 „
Cluj-Sibiu	„ „	. . .	150.000 „
Craiova	„ „	. . .	250.000 „
Iași	„ „	. . .	656.103 „
Total			. . 6.250.285 „

Separat s'au mai alocat deasemeni la :

Cluj-Sibiu	pentru evacuare		100.000 lei
„ „	„ chiria localului	. . .	282.375 „
Craiova	„ apărare pasivă	. . .	7.000 „
Total :			. . 389.375 lei

VI. **Muzeul Arhivelor.** Vechile motive dăinuind nu s'a putut deschide nici o zi. Funcționarea lui este însă o necesitate națională și culturală.

VII. **Școala de Arhivistică.** A funcționat regulat până în Aprilie 1944, când s'au suspendat cursurile din cauza bombardamentelor aeriene. Examenle de sfârșit de an nu s'au putut ține din cauza ne-prezentării elevilor. În toamnă însă activitatea a fost reluată normal cursurile deschizându-se la 27 Nov., după închiderea sesiunii examenelor.

Corpul didactic s'a completat cu încă un profesor prin numirea cu titlu provizoriu în urma concursului a d-nei Elena Bogdanovici la catedra de *Expertiza grafică și grafologie*. Bibliotecara școalei, d-na Claudia Mihăilescu, a fost înaintată prin concurs la gradul de bibliotecar șef.

Biblioteca școalei a crescut cu 47 numere de inventar la cărți și broșuri și 82 la periodice.

Prevederile bugetare pentru școală sunt : personal (art. 61 stat Nr. 434) lei 6.460.200 (din care indemnizația de scumpete lei 2.429.400) și cheltueli materiale (art. 102 stat No. 462) lei 1.450.000. În luna Noemvrie s'a mai adăugat un spor de scumpete variabil. Dela Ministerul de Finanțe, prin d. subsecretar de Stat Mircea Vulcănescu, am obținut suma de lei 112.225, cu care am procurat numai cărți de specialitate. Veniturile speciale ale Școalei se verifică de Comisia Consultativă a ei.

VIII. **Venituri și cheltueli.** Veniturile Consiliului de perfecționare sunt acum mai reduse ca oricând : 59.645 lei. Aici se numără donația d-lui I. Iogu (4577 lei) și cumpărările de publicații ale Mitropoliei Bucovinei prin I. P. S. S. mitropolitul Tit Simedrea (8.316 lei).

In amănunt avem această situație :

I. *Venituri.*

Disponibil din anul trecut	3.740 lei
Donația I. Iogu	4.557 lei
29 vol. <i>Album paleografic</i>	11.600 „
Vânzări de alte publicații	36.491 „
Diverse	3.235 „
Total :	<u>59.643 lei</u>

II. *Cheltuieli*

Ajutor dat unui sinistral	10.000 lei
Desene de peceți	13.000 „
Ajutor oamenilor de serviciu	7.000 „
Fotografii	3.100 „
Reparația băii oamenilor de serviciu	20.000 „
Total :	<u>53.100 lei</u>

Deci : Incasări	59.643 lei
Cheltuieli	53.100 „
Sold în casă :	<u>6.543 lei</u>

Recapitulând toate sumele de care au dispus arhivele generale. căpătăm următoarea situație :

Salarii și indemnizații la Arhive	23.364.840 lei
Material și întreținere la Arhive	5.700.000 „
Alocație pentru evacuări	4.824.629 „
„ „ reparații	1.532.626 „
Chiria localului la Sibiu	282.375 „
Salarii și indemnizații la Școală	6.460.200 „
Material și întreținere „ „	2.429.400 „
Alocație pentru cărți „ „	112.225 „
Veniturile Consiliului de perfecționare	59.643 „
Total lei	<u>44.765.968 lei</u>

Se adaugă costul lemnului de încălzit (două vagoane) date de minister, a căror valoare nu o cunoaștem.

După patru ani de alergătură și de informare am ajuns acum să avem un laborator arhivistic suficient de bine dotat. Pe lângă pregătirea camerei obscure am procurat pentru acest laborator, din fonduri speciale puse la dispoziția noastră de către minister, și următoarele aparate :

1 dulap metalic cu fumigație electrică pentru desinfectat materialul arhivistic.

2 microscop de cercetare.

1 icoscop pentru cetit filme documentare.

1 epidiascop.

1 aparat de proiectat filme.

1 aparat Leica de fotografiat.

1 aparat de scos foto-copii.

1 aparat de mărit filme.

1 aparat comparator.

2 aparate de reînviat scrisul cu ajutorul razelor ultra-violete și filtrul lui Wood.

1 lupă binoculară.

Diverse lupe luminoase și normale.

Cu acestea se poate proceda la orice cercetare de faună și floră arhivistică spre a se remedia neajunsurile pe care le provocă. De asemeni se pot face reproduceri fotografice de orice fel și se pot perfecționa toate cursurile practice. Daună că nu putem afla specialistul cu studii fizico-chimice și cu tehnică fotografică la microscop cu care să colaborăm, căci n'am putut ocupa încă postul de șef de laborator.

*

Din prezentarea de mai sus se poate vedea că în privința personalului am ajuns aproape de normal, atât prin numărul necesar fiecărei direcții cât și prin salarizare. Credem că în viitor se poate trece la precizarea cadrului fix și la obținerea unor răsplăți meritate pentru funcționarii care se vor distinge în împlinirea datoriei lor arhivistice.

Proporțiile sumelor obținute la material sunt deasemenea foarte însemnate. Cu ele am putut să ne înfățișăm publicului specialist cu o serie de lucrări destul de pilduitoare pentru ceea ce dețin arhivele noastre. Ne temem însă că acum raportate la vertiginoasa ridicare a pieții vom ajunge iarăși la nimic. S'ar putea ca nici măcar să nu ne menținem în situația de până acum.

Tehnica aduce azi un însemnat aport în orice domeniu științific. Să nădăjduim că în viitor și cercetările arhivistice se vor resimți prin lucrările din laboratorul nostru. Prin colaborarea ce se va face aici între șeful de laborator, personalul Arhivelor Statului și corpul didactic al școlii, se pot pune și rezolva probleme de mare importanță pentru studiile paleografice, dar mai ales pentru protejarea materialului arhivistic însuși împotriva dușmanilor săi obișnuiți sau întâmplători. Studiul cernelii, al scrisului și al hârtiei rămân însă elemente esențiale de cercetare în laborator.

Imi rămâne acum să anunț și marea durere pe care am avut-o în acest an. Cu ocazia răspândirii materialului pentru a fi protejat împotriva bombardamentelor, am avut nenorocirea să pierdem unul din cele trei vagoane expediate. A fost surprins încă în Gara de Nord la 4 Aprilie 1944, deși fusese expedit cu șase zile înainte. Raportul amănunțit al pagubelor nu se poate face decât numai la înapoierea întregului material, deoarece la locul de destinație, com. Vădeni jud. Gorj, trupele în trecere au stricat câteva lăzi și au împrăștiat conținutul.

Arhivele din Iași deasemeni au avut pagube însemnate. Raportul amănunțit se va da ulterior. Cele din Chișinău n'au avut pierderi pe drum, din pușinul ce au evacuat; în schimb cele din Cernăuți n'au putut evacua nimic. Din lăzile transportate la gară au fost aduse prin Ardealul de Nord 72 de lăzi de către armata română. Inșă tot acest material urmează să fie retrimis la locul de origine în conformitate cu prevederile condițiilor armistițiului.

Notăm că din întâmplare localul arhivelor din București a scăpat nelovit de bombe direct, suferind pagube numai la acoperiș, uși și ferestre. În schimb localul celor din Iași a fost distrus în întregime. Readucerea acestor arhive la sediu va fi o problemă greu de rezolvat. Ne temem de soarta materialului.

În privința răspândirii materialului arhivistic și a lucrului personalului în aceste împrejurări, deoarece chestiunea se pune și pentru viitor, îmi rezerv dreptul să fac o ralațiune mai amplă cu altă ocazie.

IX. Desiderate. Vremurile sunt crunte încă. Dar tocmai fiindcă au ajuns la apogeu avem dreptul să credem într'un viitor mai bun. De aceea nădăjdum că vom putea continua să lucrăm.

Pentru împlinirea programului ce ne-am impus dorim mai întâi să sfârșim cu verificarea depozitelor, cu alcătuirea inventarelor și cu organizarea secției sigiliilor.

Dar, fiindcă problema personalului și a salarizării a fost în partea cea mai mare rezolvată, se pune acum pe linia întâi chestiunea localului. Fără de acesta nimic nu poate fi nici clasat nici bine conservat. Această chestiune privește toate direcțiunile actuale și cele care vor lua ființă la Suceava, Buzău și Constanța. Din motive serioase trebuie să se întemeieze regionale și la Sibiu, Tg. Mureș, Pitești, Tecuci, Năsăud și Sighet.

E mai gravă problema localului la direcțiunea generală. Actualul local, ridicat de Ministerul Instrucțiunii Publice prin stăruința lui D. Onciul, pe ruinele fostei mănăstiri Mihai-Vodă, nu este suficient pentru tot materialul existent, necum să mai fie vorba de creșteri. El trebuie, nu adăugit ci refăcut rând pe rând, în raport cu legile arhivistice. Locul, pentru care ministerul a făcut mari sacrificii să-l izoleze cât mai mult de locuințele vecine, este foarte potrivit ridicării unui palat demn de arhivele naționale.

Deocamdată se pune problema parohiei Mihai-Vodă. Biserica e biserică de mir, dar acum e dată în folosința ordinului cavalerilor Mihai Viteazul și luată sub îngrijirea sa de Ministerul de Războiu. Nu știu dacă mai există în vreo țară așa ceva, dacă o decorație are dreptul la un serviciu religios — și numai al unei confesiuni — plătit de stat sau nu, fără contribuția membrilor ordinului însuși. Dacă nu există aiurea nu înseamnă că nu trebuie să fie la noi. Nu cunoaștem însă care este raportul între Patriarhie și Ministerul de Războiu, căci atribuțiile bisericii urmează să fie reglementate de acest raport: dacă e biserică de mir

va avea un program de oficiere a serviciului divin, iar dacă este capelă militară urmează să aibă altul. Oricare ar fi acest program el trebuie să fie însă în strânsă legătură cu siguranța arhivelor.

Pentru moment se pune problema camerelor pe care arhivele le-au pus la dispoziția cancelariei bisericii. La aceste camere în mod silnic parohul a adăugat și altele dând afară din ele acum 15 ani pe portarul arhivelor și oamenii de serviciu, făcându-și aci locuință proprie. Această locuință, împotriva legii de organizare a Arhivelor Statului, a constituit o primejdie permanentă pentru arhivă.

Mai târziu, spre a face o izolare de corpul propriu-zis al arhivelor, am admis ca parohia să-și construiască o casă parohială lângă clopotnița veche, pe locul rezervat măririi depozitelor noastre. Prin aceasta trebuiau eliberate camerele noastre deținute fără drept. În 1943. Ministerul de Războiu a ridicat o impunătoare casă parohială și s'a mutat acolo preotul paroh Em. Păsculescu-Orlea. La repetatele mele cereri verbale însă nu mi s'au dat înapoi camerele, reținute sub motivul că servesc repetițiilor corului bisericii. Dar în toamna trecută a instalat aci pe diaconul bisericii în timp ce în casa parohială a introdus persoane care nu au nicio legătură nici cu parohia nici cu capela. În plus biserica a devenit un fel de han la care trag nenumărate autocamioane, trăsuri și automobile. Butoaiele cu benzină stau sub ferestrele depozitelor, ca o veșnică și teribilă amenințare a arhiveor înseș. La cea mai mică nebăgare de seamă localul întreg este expus dezastrului, cu conținutul său cu tot.

Față de această situație este limpede că se impun două lucruri : reglementarea raportului între parohie și arhive și eliberarea imediată a camerelor deținute arbitrar.

Prin această reluare a camerelor Arhivele Statului ar avea posibilitatea să creeze camere de filme și fotografii cu așezarea aparatelor respective, să izoleze o cameră specială pentru manuscrise prin facerea unei uși din coridorul muzeului și să îmbunătățească viața personalului de serviciu, care stă în condiții foarte grele. Fără acest personal, adesea stâlpi ai arhivei, nu se poate lucra. Din camerele ce au avut la dispoziție am putut până acum să le fac baie și bucătărie, dar nu mai este admisibil ca într'o cămăruță să mai locuiască 3—4 înși.

A doua problemă care se pune e transformarea rafturilor existente pentru câștigarea de metri liniari pentru arhivă și înlocuirea mobilierului cariat cu mobilier metalic pentru documente și manuscrise. În situația în care ne aflăm este imposibil să mai putem primi vreo depunere nouă.

Deasemeni trebuie să ne gândim serios la localuri proprii pentru toate arhivele regionale și în rândul întâiu la Iași. Inșăși soarta localului arhivelor din Cluj, unde ne vom întoarce în curând, este nesigură. Problema localului arhivelor este o problemă națională. Oricare vor fi greutatea țării, și ele vor fi desigur, această chestiune nu trebuie amânată. Noua viață, la care este chemat și poporul nostru, se întemeiază pe muncă. Dar munca nu se poate face fără loc și material. Dacă arhiviștii

nu sunt pretențioși pentru ei înșiși, cer totuși stăruitor siguranță pentru materialul arhivistice.

În sfârșit, publicațiile noastre arhivistice nu trebuie să mai fie amânate o clipă. Dacă nu se poate publica integral tot materialul prețios existent e bine să se publice măcar inventarele. Aceasta este iarăși o datorie de prim ordin. Și suntem siguri că vom împlini-o.

Director general, A. Sacerdoțeanu.

A N E X E

I.

RAPOARTELE SECȚIILOR DIN DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN BUCUREȘTI

1. *Raport asupra situației secției Bunurilor Publice în cursul anului 1944*

În urma ordinului Dvs. de serviciu am onoarea a vă înfățișa activitatea secției Bunurilor Publice pe anul 1944.

1. Lucrări curente și de arhive. În această secție s'a continuat cu studierea și inventarierea documentelor mănăstirești și anume s'au studiat și inventariat 700 piese din fondul mănăstirii Neamțului, ar la Costești, unde personalul a fost evacuat, s'au transcris 698 documente din fondul mănăstirii Bistrița. În vederea evenimentelor ce au urmat, s'au evacuat din această secție în lunile Aprilie și Mai, 35 lăzi cu documente, 1 cu documente peceti, 12 lăzi cu manuscrise, 2 lăzi cu copii particulare, 3 cu hotărnicii, 1 cu legi originale și documentele Casei Regale, 10 lăzi cu planuri și 2 cu documente transilvane și acte de fundație.

2. Primiri de material. Material nou nu s'a primit în cursul acestui an.

3. Cercetări. În cursul anului au frecventat sala de studii 31 cercetători cari au studiat 526 documente, 58 manuscrise și 11 dosare.

4. Selecționări de arhive. În cursul acestui an nu s'au făcut selecționări de arhive.

5. Program de lucru. Se va continua cu inventarierea documentelor din partida mănăstirii Neamțului și a dosarelor mănăstirești, se vor verifica depozitele și se va verifica și pune în ordine materialul ce a fost evacuat.

Subdirector, I. C. Dobrescu.

2. *Raport asupra situației secției Administrative pe anul 1944.*

I. În cursul acestui an activitatea secției a fost mult redusă din cauza evenimentelor ce s'au desfășurat, a evacuării și dispersării personalului. În lunile Aprilie și Mai s'a evacuat la Târgul Jiu următorul

material din această secție : 3 lăzi cu dosarele Obșteștii Adunări, 1 ladă cu acte diplomatice, 31 cu dosare administrative vechi, 14 cu Secretariatul Statului partea administrativă, 42 cu dosarele Președinției Consiliului de Miniștri, 21 cu catagrafii, 1 cu tabelele de împroprietărire din 1864 pentru județul Ilfov, 32 lăzi cu dosarele Ministerului Instrucțiunii și 30 lăzi cu dosare administrative noi. Ca lucrări oficiale s'au alcătuit în cursul acestui an 67 certificate de ani serviți pe baza cercetărilor dosaselor Ministerului Instrucțiunii. Deasemeni s'a continuat cu inventarierea dosarelor Ministerului Instrucțiunii și cele ale Comisiei Electorale dela Tulcea și Constanța.

II. Primiri de material. Colecțiile noastre au crescut în acest an cu depunerea Ministerului de Finanțe direcția generală a bugetului și contabilității generale a statului, compusă din 72 mape cu lucrări ale acestei direcții pe anii 1922—1944 (adr. 92.727/944); depunerea Subsecretariatului de Stat al Cultelor, cuprinzând material pe anii 1873—1909 (proces verbal Nr. 13/384—13390/944) și depunerea Prefecturii Prahova, serviciul Tehnic, conținând dosare din anii 1907—1932 (adr. Nr. 1509/944).

III. Cercetări. În cursul acestui an au frecventat sala de lectură un număr de 104 cetitori care au consultat 506 piese din colecțiile secției.

IV. Selecționări. În acest an nu s'au făcut selecționări de arhive la instituțiile de Stat.

V. Program de lucru. În anul 1945 se va continua inventarierea fondurilor noi, se vor verifica depunerile și, după revenire, se vor repune la locul lor toate fondurile secției.

Arhivar șef, M. G. Regleanu.

3. Raport asupra situației secției Judecătorești în anul 1944.

Potrivit ordinului de serviciu, am onoarea a vă înfățișa, mai jos, activitatea desfășurată în Secția Judecătorească de la 1 Ianuarie 1944—1945, după cum urmează :

Cereri pentru selecționări de arhive.

Au cerut selecționarea arhivelor :

1. Judecătoria Slobozia, prin Ministerul Justiției, cu adresa Nr. 8352/29 Ianuarie 1944, reg. la Nr. 360/944;
2. Judecătoria de Pace, Pitești, cu adresa Nr. 4186/22 Ianuarie 1944, reg. la Nr. 562/944;
6. Judecătoria III Urbană, București, cu adresa Nr. 14278/944 reg. la Nr. 1306/944;
4. Tribunalul Ilfov, Serviciul central de identificare, cu adresa Nr. 3343/17 Noemvrie 1944, reg. la Nr. 3245 din 17 Noemvrie 1944.

Lucrări de birou.

1. S'au liberat 3403 copii legalizate după registrele și dosarele Trib. Ilfov Secția Notariat.

2. S'au trecut în registrele de Stare Civilă 244 mențiuni de căsătorie, divorț și deces.

3. Au fost liberate 86 certificate de nedeșfacerea căsătoriilor și sarcini imobiliare.

Din pricina evenimentelor războiului, lucrările de depozit, pentru aranjarea fondurilor noi, au fost întrerupte.

Pentru punerea la adăpost de bombardamentele aeriene, s'a procedat la împachetarea în lăzi a fondurilor de arhivă veche și cele mai prețioase din acest punct de vedere.

În acest scop s'au evacuat următoarele fonduri :

1. Judecătorești vechi, din anii 1771—1831; lada Nr. 90—98, inclusiv.

2. Secretariatul Statului — Judecătorești, din anii 1832—1862; lada Nr. 117—124, inclusiv.

3. Curțile de Apel, București — registre; lada Nr. 330—332.

4. Dosarele și planurile împrumutărilor de la 1864 și 1872; lada Nr. 204.

5. Stemele elaborate de Comisiunea consultativă heraldică; lada Nr. 182.

Din luna Maiu 1944, aproape în întregime, serviciile acestei Direcțiuni Generale au fost evacuate.

Secția Judecătorească a continuat să funcționeze la București printr'o permanență, care a liberat publicului copii după actele cerute.

Arhivar șef, Ion Virtosu.

4 Raport asupra situației Bibliotecii în anul 1944

Potrivit dispoziției Dv., am onoarea a vă înainta raportul anual asupra situației bibliotecii la sfârșitul anului 1944.

În cursul anului 1944 biblioteca Arhivelor Statului, deși deschisă doar timp de câteva luni, a fost cercetată de 239 de cetitori, care au consultat 439 de volume (între care 316 periodice). În același răstimp 75 de cetitori au împrumutat 145 de volume (din care 70 de periodice). În total deci, s'au pus la dispoziția a 314 cetitori 584 de volume.

Colecțiile bibliotecii s'au îmbogățit în cursul anului cu 1897 de numere, repartizate pe fonduri precum urmează : *Volume și broșuri*, 292 de numere ; *Periodice*, 561 de numere ; *Foi volante*, 1044 de numere. La fondurile *Stampe* și *Hărți* nu s'a înregistrat nici o creștere.

Ținând seama și de originea exemplarelor primite la bibliotecă (dăruite, cumpărate, primite în schimbul publicațiilor noastre, sau ca depozit legal, sau în sfârșit publicații proprii ale instituției), situația fiecărui fond în parte se înfățișează astfel :

I.

Fond : Volume și broșuri.

Creștere : 288 de numere și 4 dublete. Total : 292.

Origine : *Dăruite* : 13.

Cumpărate : 6.

Schimb : —

Depozit legal : 266 de numere și 4 dublete. Total : 270.

Publicații proprii : 3.

II.

Fond : Periodice.

Creștere : 528 de numere și 33 de dublete. Total : 561.

Origine : *Dăruite* : 221 de numere și 33 de dublete. Total : 254.

Cumpărate : 1.

Schimb : 35.

Depozit legal : 269.

Publicații proprii : 2.

III.

Fond : Foi volante.

Creștere : 1027 de numere și 17 dublete. Total : 1044.

Origine : *Depozit legal*.

Imprejurările au făcut ca anul 1944 să fie, pentru bibliotecă, deosebit de neprielnic. În ziua de 17 Ianuarie s'a început împachetarea, în două lăzi, a cărților și periodicelor de preț din bibliotecă. La sfârșitul lunii Martie s'a împachetat deasemenea în lăzi întreaga colecție a Monitorului Oficial dintre 1833 și 1920, precum și cărțile usuale din sala de studii.

După evacuarea Arhivelor Statului în comuna Costești-Vâlcea, singura lucrare de biblioteconomie ce s'a mai putut face a fost descrierea amănunțită a manuscriselor lui Dionisie Eclesiarhul (condicele mănăstirii Bistrița).

Bombardamentele din cursul verii 1944 au făcut ca ușa de intrare a bibliotecii și toate ușile dulapurilor din depozit să fie smulse din încuetoare și avariate; încât până la revenirea birourilor în București (9 Octombrie 1944), deci aproape șase luni, depozitul a rămas deschis. Cum acoperișul a fost deasemenea stricat de bombardament, la primele ploi mari apa a pătruns în bibliotecă, și multe rafturi — în unele dulapuri chiar toate rafturile — au fost avariate. Funcționarii rămași în București au golit, cum au putut, prin ploaie, rafturile din dulapurile mai expuse, cărțile fiind așezate pe rafturile noi, libere. Din nenorocire apa a dăunat multor cărți — mai ales cărțile legate au avut mult de suferit — iar ordinea din rafturi neputând fi

respectată, a fost nevoie de multă trudă, în tot cursul lunilor Octomvrie — Decemvrie 1944, spre a se așeza din nou cărțile la locul lor.

Dar cu acest prilej s'au constatat noi lipsuri în colecții, chiar și în acea parte a depozitului care fusese de curând revizuită (Octomvrie 1943); încât, în loc să se completeze revizia în vara viitoare, ea va trebui începută din nou dela capăt.

În lunile în care birourile Arhivelor Statului au lucrat în București, s'au făcut obișnuitele lucrări de bibliotecă — înregistrare, catalogare, servirea cetitorilor, a împrumutătorilor, etc. Dintre funcționarii repartizați bibliotecii am fost ajutată doar de D-ra Suzana Dimitriu, celălalt ajutor, d-l Radu Greceanu, fiind mobilizat. Între 18 Octomvrie și 23 Noemvrie a lucrat la bibliotecă și d-ra Eleonora Iosopescu, d-sa ocupându-se cu înregistrarea foilor volante.

În cursul lunii Martie s'au așezat fișele catalogului general alfabetic în noile fișiere de metal (dintre care două procurate în anii precedenți, iar al treilea predat bibliotecii în 1944). Un fișier asemănător pentru catalogul pe materii — la care se lucrează — ar fi de asemenea neapărat trebuitor. Pe lângă alte nevoi ale bibliotecii, semnalate de mine în rapoartele precedente, trebuie adăogată instalarea cât mai grabnică a unor lămpi în depozit, unde, din pricina localului impropriu, unele dulapuri se găsesc în întregime și neconținut în întuneric. Răvășirea dulapurilor, pricinuită de efectele ploii, și obligația de a le rândui din nou la lumina slabă a unei lanterne, au făcut să se simtă încă și mai mult ca înainte această lipsă.

Bibliotecar șef, Maria Dumitrescu

5. Raport asupra situației Registraturii în anul 1944.

Am onoare a vă raporta următoarele :

1. Numărul dosarelor s'a mărit dela 22—23 ; Nr. 23 cuprinzând reparațiile făcute localului Arhivelor Statului, în urma bombardamentelor.

2. După registrele de intrare au fost înregistrate 3442 hârtii, iar la eșire au fost trecute un număr de 1327 lucrări, corespondența purtată cu autoritățile de stat, regionalele noastre, particulari, etc.

3. În registrul de intrare al Stărei Civile s'au înregistrat 244 mențiuni de căsătorie, desfaceri de căsătorie, schimbări și rectificări de nume, de religie, adopțiuni, decese.

Pentru ca serviciul registraturii să poată funcționa cât mai exact, respectuos propun ca hârtiile ce se înregistrează și care se repartizează diferitelor secții, să fie reținute un timp cât mai scurt posibil, la lucru, și apoi restituite pentru ca să se poată coase în dosare la locul lor.

Arhivar registrator șef, Georgeta Luntraru.

II.

RAPORT DESPRE ACTIVITATEA DIRECȚIEI REGIONALE
A ARHIVELOR STATULUI DIN CLUJ—SIBIU PE ANUL 1944.*Nr. 18 din 26 Ianuarie 1945.*

La adresa Dvs. Nr. 3 din 2 Ian. 1945, avem onoarea a Vă înainta următorul raport de activitate pe anul 1944 :

I. *Personal.* În bugetul pe exercițiul financiar 1944/45, am avut trecute 12 posturi, dintre care 10 de arhiviști și 2 de oameni de serviciu ; dintre cele 10 posturi de arhiviști 4 au fost vacante în întreg decursul anului (1 post de arhivar ajutor și 3 posturi de paleograf). Posturile aflate vacante nu au putut fi completate din motivele arătate și în raportul de activitate pe anul trecut : lipsa candidaților cu studii de specialitate. Pe data de 1 Aprilie 1944 D-na Elena Mureșan a obținut gradația a doua la postul de arhivar, iar d-l Ion Ni-coară a fost trecut în buget cu postul de om de serviciu cl. II (D. 1—6), până la această dată însă nu i-a sosit încadrarea în noul post încât d-sa continuă să primească și acum salariul postului de om de serviciu cl. III.

Mobilizați pe front au fost d-l Bujor Surdu, dela 29 Martie 1944 până la 30 Noemvrie 1944 și d-l Alexandru Baldi dela 3 Mai 1944. D-sa se află și acum mobilizat. Misiuni exterioare au fost încredințate d-lui Ion Mărcuș, arhivar-principal și d-rei Olivia Pescariu, registrator, pentru dispersarea materialului nostru documentar spre a fi ferit de bombardamentele aeriene, la Apoldul de jos (d-l I. Mărcuș) și la Turda pentru dispersarea materialului nostru de acolo la Turda-Băi (d-l I. Mărcuș și d-ra O. Pescariu).

D-na Florica Em. Condurachi, arhivar principal în Direcțiunea Generală, a fost detașată la instituția noastră pe ziua de 1 Apr. 1944 (adr. D-v Nr. 569 din 30 Martie 1944), unde a funcționat până la 16 August 1944 (adr. Dv. Nr. 956 din 24 Aug. 1944).

În urma deciziei Dv. Nr. 2158 din 27 Aprilie 1944 personalului instituției noastre i s'au acordat concedii de vară, începând cu data de 1 Mai, după tabloul pe care vi l-am înaintat cu Nr. 65/1944 din 13 Mai 1944. Mamele cu copii sub 12 ani s'au bucurat de un concediu suplimentar de 30 de zile (D-na Fl. Em. Condurachi, arhivar principal, d-na Elena Mureșan, arhivar și d-na Eudochia Buta, arhivar-ajutor).

II. *Venituri și cheltueli.* Pentru spese materiale am avut înscrisă în buget suma de lei 500.000. În afară de subvenția Ministerului, instituția noastră nu mai are niciun fel de venit. Începând cu data de 1 Ian. 1944 și până la 31 Martie 1944, cheltuielile de întreținere făcute, la capitolele mai însemnate, sunt următoarele :

Luminat 7150.

Taxe comunale (apă, gunci, canal) 7.858. (În această sumă se cuprind și taxele dela 12 Oct. 1943—31 Dec. 1943).

Gaz metan : 18.029. (Din această sumă, Lei 4020.—reprezintă costul gazului metan furnizat în Dec. 1943).

Observăm că aceste sume trebuiesc raportate la anul bugetar 1943/44.

Incepând cu data de 1 Aprilie 1944, cheltuielile repartizate pe capitolele specificate mai sus se ridică la următoarele sume :

Luminat 16.038. (lipsește factura pe luna Dec. 1944, care până la această dată nu ne-a fost trimisă).

Taxe comunale (apă, gunoi, canal). . . .	11.546
Gaz metan	26.262
Total	37.808

Cheltuieli diverse făcute în decursul anului 1944 :

a) Costul a 7 halate de birou	25.500 Lei
b) Un extingtor pentru stins incendiu	7.706 „
c) Materiale, etc. pentru adăpostul împotriva bombardamentelor aeriene	11.600 „
d) Efecte de birou	32.662 „
e) Telefon	29.011 „
Total	106.479 Lei

Pe lângă cele de mai sus, cu ocazia dispersării materialului nostru documentar (dela Sibiu, la Apoldul de jos, jud. Sibiu și dela Turda la Turda-Băi) s'a mai cheltuit suma de Lei 250.000. Din acești bani, o parte i-am primit dela Dv. (150.000), iar restul dela Minister.

Nu știm dacă banii aceștia din urmă ne-au fost scăzuți de Minister din suma alocată în buget pentru spese materiale sau ne-au fost puși la dispoziție din alt fond.

Actele justificative pentru sumele cheltuite se înaintează direct Ministerului. Pentru suma de lei 150.000 primită dela Dv. actele justificative vi s'au înaintat tot Dv., așa după cum ne-ați cerut.

La acest capitol al cheltuielilor menționăm că Ministerul mai plătește pentru localul Arhivelor o chirie anuală inițială de Lei 250.000 în rate trimestriale, la care se adaugă majorările legale. În ultimul trimestru achitat (23 Oct. 1944—23 Ian. 1945) chiria veche, plus majorările a fost de Lei 94.875.

Pentru locuința pe care o ocupă în imobilul Arhivelor, directorul instituției plătește Ministerului, în rate lunare, o chirie anuală de Lei 49.860. De asemenea, un om de serviciu cu locuința la Arhive, plătește o chirie de Lei 5.280. În total : 55.140 Lei.

III. *Lucrări oficiale de birou.* Au fost înregistrate 219 intrate și 215 ieșite, au fost eliberate 2 certificate și 3 adevăruri.

IV. *Lucrări speciale de arhivă.* V'am raportat și în alți ani că din cauza capacității reduse a localului nostru — cea mai mare parte din materialul documentar îl păstrăm încă în lăzile cu care au fost

evacuate dela Cluj — lucrul în arhivă nu se poate face decât parțial și cu mari greutate. Din acest motiv lucrări de proporții mai mari, după un plan bine întocmit, nu s'au putut executa.

Dela 1 Ian. 1944 și până în vara anului trecut, s'au continuat lucrările din 1943 : registre, copii, traduceri, indice, etc. Apoi munca ne-a fost stânjenită din cauza zilnicelor și repetatelor alarme aeriene, ca să nu mai amintim și pe cele de noapte.

V. *Creșterea colecțiilor*. Fondurile noastre arhivistice nu s'au mărit cu nimic în acest an. Din cauza transporturilor neasemănate de grele rezultate din starea de răboiu, dar și ca o măsură de prevedere, pentru a nu expune documentele îngrămadite la un bombardament aerian, nu au fost făcute noi achiziții. E adevărat că în situația în care ne aflăm acum la Sibiu, nici nu ar fi fost cu putință, din cauza localului neîncăpător, să primim în depozitul nostru arhive mai însemnate, cu toate că în acest sens s'a și intervenit din partea unor autorități. Astfel, de ex., Inspectoratul Minier din Zlatna a cerut în luna August 1944, depunerea arhivei dintre anii 1710—1919.

Biblioteca a crescut cu următoarele opere primite cu titlul de donație :

Dela d-l Ioachim Crăciun, conferențiar universitar, 18 volume.

Dela Institutul de Istorie Națională Cluj-Sibiu, 6 volume.

VI. *Dispersarea materialului documentar*. Documentele noastre fiind puse în mare primejdie din cauza bombardamentelor aeriene, care s'ar fi putut produce de nenumărate ori, am făcut dispersarea lor. Greutățile ivite cu acest prilej nu au fost egale decât de lipsa de înțelegere a unor factori, care erau, în primul rând, chemați să ne faciliteze punerea documentelor la adăpost.

Pentru evacuarea la Apoldul de jos, Prefectura județului Sibiu ne-a repartizat, în acea comună, trei săli de învățământ dela școala primară. Din aceste trei săli, am rămas cu una singură. Până când am obținut și mijloace de transport, două din cele trei săli au fost ocupate de alte autorități. Camioanele le-am obținut cu foarte mari greutate. Mai întâi niciun particular nu făcea transporturi după tarifele oficiale, iar sumele noastre erau limitate și mici. Ne-am adresat și Cercului Teritorial și Corpului de Armată, dar fără rezultat. În urma unui ordin dat de Prefectura județului, Chestura Poliției ne-a înlesnit obținerea câtorva camioane, fără ca — după informațiile ce ni s'au dat — să poată obliga legal pe proprietarii lor să presteze acest serviciu. Singură autoritatea militară putea da un asemenea ordin. În caz de refuz al proprietarului de camion de a ne face nouă transportul cerut de Chestura Poliției, de sigur cu plată, aceasta nici nu-l putea constrânge și nici nu putea lua măsuri împotriva lui. S'au întâmplat și cazuri în, în așteptarea camioanelor promise, am scos lăzile cu documente într'un loc accesibil pentru încărcat, pentru ca apoi să le așezăm din nou la loc.

Însfârșit, alte transporturi ne-au fost făcute de Intreprinderile Comunale-Sibiu, însă numai seara, după ce primejdiile atacurilor aeriene de peste zi erau înlăturate.

Tot atât de greu de aflat a fost mâna de lucru. În această pricină ne-au fost de un real folos deținuții dela Închisoarea Militară-Sibiu, pe care ni i-a pus la dispoziție d-l Comandant al Închisorii — contra plata cuvenită. Așa se explică sumele relativ mici cheltuite de noi cu dispersarea la Apoldul de jos.

Materialul a fost însoțit la Apold de D-na Fl. Em. Condurachi, arhivar principal și D-na Eudochia Buta, ambele mame cu copii subț 12 ani și în timpul concediului de vară, și după expirarea lui, aceste două funcționare au rămas la Apold: D-na Condurachi până la 16 August, iar d-na Buta până în ziua de 4 Sept.

Deoarece nu toate documentele mai de preț au putut fi duse la Apold, o parte din ele — din cele rămase la Sibiu — au fost coborâte în pivnița imobilului pe care îl ocupăm. Tot aici au fost adăpostite și publicațiile mai de seamă din biblioteca noastră.

Pe lângă fondurile noastre arhivistice dela Sibiu, o bună parte din materialul evacuat din Cluj a rămas la Turda încă din anul 1940, Dispersarea acestuia se impunea de asemenea. Greutățile întâmpinate la Turda au fost cel puțin egale cu cele dela Sibiu.

La început un funcționar al nostru a trebuit să cutreere personal satele vecine pentru a afla un loc potrivit. Aceleași greutăți cu obținerea mijloacelor de transport și a mânei de lucru s'au ivit și acolo. Dar evacuarea arhivei din Turda la Turda Băi — unde a trebuit să ne oprim în cele din urmă — mai prezenta și unele greutăți aparte. Când a fost adusă dela Cluj a fost depozitată la Casa Culturală din Turda. Dela Casa Culturală, fără înștiințarea și știrea noastră — a fost aruncată în pivnița din clădirea Primăriei. Cu ocazia mutării, lăzile trântite s'au spart, sfoara cu care erau legate documentele în fascicule s'a rupt, iar actele s'au amestecat în așa măsură încât au devenit un morman de hârtie. În special arhiva județului Satu-Mare a fost adusă în această stare. Înainte de evacuare, toată această arhivă a trebuit să fie din nou pusă în ordine, cu ajutorul unor oameni simpli, fără pricepere și înțelegere pentru documente.

Cu toate greutățile întâmpinate, o bună parte din documentele aflate la Primăria din Turda au fost mutate la Turda-Băi. Altele, aflate până în luna August 1944, la Casa Culturală — au fost coborâte într'un adăpost dela Primărie, iar restul au fost lăsate la Casa Culturală. Am procedat în acest fel pentruca în caz de bombardament aerian, documentele să fie împărțite în cât mai multe părți.

În urma cunoscutelor evenimente petrecute la Turda — după informațiile pe care le dețineți — arhivele noastre de acolo au avut și ele de suferit. Mai întâi au fost răvășite, apoi încăperile hotelului dela Turda-Băi în care se aflau și arhivele noastre, au fost minate. Terenul însă a fost deminat, iar documentele, așa cum au rămas, salvate.

De suferit a avut și arhiva dela Apold. Ferită de bombardament, a rămas în drumul de scurgere al trupelor spre front. Școala din Apold a fost utilizată câțeva vreme pentru cartiriuire. După plecarea trupelor, când am putut intra în școală pentru cercetarea ar-

hivei, am constatat lipsa a circa 40 de lăzi. Chiar și o parte din documente au fost luate, iar altele risipite. N'am avut cui să adresăm vreo întâmpinare.

În urma dispersărilor făcute, documentele dela Direcțiunea noastră regională se află acum, în afară de cele din Sibiu, la Apoldul de jos, Turda (la Casa Culturală și Primărie) și Turda-Băi.

VII. *Deziderate*. În împrejurările actuale ne dăm seama, că formularea unor deziderate pe măsura trebuințelor noastre sunt aproape cu neputință de împlinit. Socotim, că cel puțin acum, nu mai avem mult de așteptat până la reîntoarcerea la vechiul nostru sediu din Cluj. Abia după instalarea noastră acolo, ne vom putea da mai bine seama de lipsurile care vor trebui împlinite, și ne îngăduim să vă facem atunci rapoarte mai amănunțite. Deocamdată Vă rugăm să binevoii a interveni la Minister ca să nu se suprimă prin bugetul anului viitor cele 4 posturi pe care le avem vacante și care n'au fost completate până acum din motive în afară de dorința noastră, deși necesitățile serviciului cereau imperios completarea lor.

Director, Meteș,

III.

RAPORT DESPRE ACTIVITATEA DIRECȚIEI REGIONALE A ARHIVELOR STATULUI DIN CRAIOVA PE ANUL 1944.

Nr. 60 din 15 Februarie 1945.

La ordinul Dvs. No. 2/945, înregistrat sub No. 155 din 21/I/1945, avem onoarea a vă înainta alăturatul raport asupra activității acestei Direcțiuni, cuprinzând toate necazurile și suferințele pricinuite de împrejurări, cu exactitatea și sinceritatea cerută de istorie, în cursul anului 1944, întocmit în cea ce privește partea statistică de d-ra Maria Petrescu arhivar, iar restul de d-na Ofelia Petrescu paleograf.

Director: Dr. C. S. Nicolaescu-Plopșor.

Arhivar principal: D. Mândroceanu.

* * *

Activitatea biurocratică a Regionalei Arhivelor Statului din Craiova este anul acesta mult mai scăzută, comparativ cu cea din anii precedenți, din cauza situației cu totul excepțională, în care a funcționat această direcțiune; în schimb însă activitatea manuală, prin încărcarea, punerea la adăpost, trierea și aranjarea materialului evacuat, a fost intensă.

Mersul lucrărilor de biurou a șistat o vreme, datorită lipsei de solicitări și nici decum imposibilității noastre de a le satisface, căci operația de evacuare s'a făcut pe echipe, având tot timpul funcțio-

nari și material necesar eventualelor soluționări, ce nu ar fi putut suferi întârziere.

În general situația se prezintă astfel :

I. *Lucrări de birou :*

a) *Intrări :* 2778.

Eșiri : 546 rapcarte și adrese.

b) „ 1175 copii și certificate.

c) *Mențiuni pe actele Stării Civile circa 1200.*

II. *Lucrări de arhivă :*

Fonduri arhivistice depuse în cursul anului, care au fost triate și inventariate :

a) Registrele de Stare Civilă ale orașului Craiova pe anii 1911—1913 inclusiv, inventariate dela No. 76.590—78.180.

b) Dosare de Stare Civilă ale jud. Gorj, salvate dela fabrica de hârtie „Letea”-Zărnești, inventariate sub No. 78181—78191.

c) Dosarele Prefecturii Dolj, dintre anii 1831—1880, depuse de Direcțiunea Generală a Arhivelor Statului București.

Din cauza războiului întreaga arhivă a fost evacuată. Prețiosul material arhivistic a fost dus cea mai mare parte în comuna Plopșor-Dolj, pentru a fi ferit de bombardamentele aeriene.

Aici au fost aranjate în rafturi pentru a se putea face cercetări, registrele de stare civilă, transcripțiunile și autenticele jud. Dolj, Mehedinți, Olt și Vâlcea.

În timpul evacuării s'au eliberat 154 copii și 14 certificate.

III. *Biblioteca :*

a) *Donății :* 262 volume.

„ 71 periodice.

b) *Cumpărate :* 6 volume.

c) *Oficiale :* 48.

S'au inventariat 300 volume.

Ca și celălalt material arhivistic încredințat spre conservare, biblioteca a fost pusă la adăpost, parte la Plopșor, restul în subsolul bisericii Madona Dudu, operație soldată cu oarecari deteriorări a câtorva volume, din cari, aflându-se cititori printre vizitatorii subscului n'au mai rămas decât copertile, dar cu mult surplus de muncă din partea domnișoarei bibliotecare.

IV. *Venituri și cheltuieli :*

a) Subvenții pt. confecționat halate pers. lei 67.500
cheltuit lei 67.500.

b) Sold din anul 1943 (subvenție pt. conf. rafturi lei 300.000.
cheltuit lei 300.000.

c) Sold din anul 1943 (Fond transportat arhivă) lei 18.196.
cheltuit lei 18.196.

d) Taxe imprimate lei 12.193.	}	Total lei 102.291.
e) Taxe urgență lei 10.000.		
f) Fond chelt. mat. (Oct. 1943—Iulie 1944) lei 73.177.		
g) Sold din anul 1943 (chelt. mat.) lei 6.912.		

Cheltuit materiale lei 127.272.

Deficit fond materiale lei 24.981.

h) Fond acordat pt. Ap. Pasivă lei 7.000.
cheltuit lei 2.400
sold lei 4.600.

i) Sold din 1943 (subvenții lei 2968).

j) Fond acordat pt. evacuarea arhivei și readucerea ei :
lei 250.000 — cheltuit lei 142.528.
Sold lei 107.472.

Până în prezent nu s'a putut readuce decât o parte din arhiva evacuată, din lipsă de mijloace de transport.

V. Personal :

În cursul anului 1944, a fost numit un funcționar în postul de paleograf și un om de serviciu, în posturile vacante.

În acest timp s'a făcut și definitivarea personalului acestei Direcțiuni.

VI. Concluzii :

În general în cursul anului 1944, Direcțiunea noastră nu a putut realiza o activitate intensă, din cauza bombardamentelor aeriene. Întreaga arhivă a fost evacuată, o parte dusă în com. Ploșor-Dolj, unde a fost rechiziționat localul Dispensarului. Întregul personal feminin a fost evacuat în com. Ploșor, unde a lucrat la aranjatul arhivei în rafturi, pentru a se putea elibera copiile cerute după actele aflate în conservarea acestei Direcțiuni.

Restul de arhivă, ce nu a putut fi evacuat, în afara orașului, a fost depozitat, datorită bunăvoinței Epitropiei Bisericii Madona-Dudu, în subsolul acestei biserici, adăpost care prezintă suficientă garanție pentru a se putea încredința acolo un material prețios.

La 1 Septembrie 1944, s'a început readucerea arhivei evacuate, operația fiind în curs de executare.

Aceasta ar fi pe scurt situația regională craiove, privită prin prisma statistică a birocrației, dar adevăratul mers al faptelor, incluzând evenimentele și viața întregului personal funcționaresc, din acest interval, este cu mult mai amplu și cu totul diferit.

Primăvara anului trecut ne-a adus alarmele aeriene și bombardamentele, două elemente noi, cărora cu greu ne-am putut acomoda.

La început, am încercat să bravăm situația, dar când incursiunile au devenit insistente, de lungă durată și mai ales când minunajii

porumbei de argint au început să risipească din slăvi, peste Craiova bombe de toate mărimile, încât se scutura bietul oraș din temelii, s'au luat măsuri serioase și imediate pentru salvarea materialului încredințat spre conservare, regionalei noastre.

Evacuarea a devenit o datorie. Funcționarii au înțeles bine aceasta și au lucrat în consecință. S'au format două echipe : una evacuând materialul ce pleca la Ploșor, alta, depozitând restul — și grozav de mare este acest rest — în subsolul catedralei Madona Dudu. Locul, în ambele cazuri a fost hotărât de D-1 Director, iar pentru o altă alegere nu era răgaz.

Dacă amândouă localurile arhivelor, construcții vechi cu multă lemnărie în pod, ar fi ars ca o făclie, la atingerea celei dintâi feștile incendiare, în schimb, până la subsolul bisericii Madona Dudu, erau două planșeuri de beton armat, groase de câte 80 cm. fiecare ; iar specialiștii consultați spuneau că cu greu ar răsbii la arhiva noastră chiar o bombă grea.

Admițând că aceasta ar fi rășbit, puteam totuși scoate arhiva din dărâmături și moloz, dar din scrum n'am fi putut alege nimic.

Nu trebuie să uităm bunăvoința și înțelegerea cu care Epitropia acestei biserici ne-a pus la dispoziție subsolul pentru adăpostirea arhivei.

S'a lucrat mult și din greu. Din zori, echipele erau la post. E foarte ușor de zis : — „ducem toate documentele, starea civilă, autenticele, transcripțiunile, planurile de moșii, hotărnicile și cărțile la Ploșor, iar restul, administrative, judecătorești le adăpostim în subsolul bisericii” — dar cu ce ducem ceiace se evacuează la 40 km. de Craiova, și cu cine punem la adăpost 7—8 vagoane de arhivă.

Nimeni nu precupețește timpul sau munca. Nu se mai ține seama nici de sărbători. Chiar în ziua de Sfântul Gheorghe, încărcatul începe la 5 dimineața. Nici ploile ce cădeau parcă împotriva, nici alarmerle, n'au cîlțit acești pioneri ai misiunii lor. Primul atac aerian a surprins echipele în plină activitate, dar majoritatea materialului era adăpostit.

Pentru punerea la adăpost ni se aprobă 20 de premilitari și împrumutăm târgi dela Primărie. Dar din 20 de inși vin 2—3 și aceștia se joacă ori se supără. Până ducem câteva baloturi, rage vaca neagră și cei câțiva tineri fug ca puii de potârnicie.

Cerem deținuți civili și ni se aprobă cu plată și cu hrana noastră, ceiace ar însemna să cheltuim o avere. Direcțiunea Generală a Inchi-sorilor este evacuată la Govora. Ii trântim un bombardament de telegrame și ne vine în sfârșit aprobarea „fără plată”.

Facem apel și la Corpul de Armată, de unde ni se aprobă 10 deținuți militari.

Lucrul începe să meargă mai în rânduială, dar încet, fiindcă cu 15—20 oameni nu se transportă pe targă, cu ușurință, mii de metri liniari de arhivă. Să cobori baloturile din raft, să le pui pe targă, să le duci, traversând strada, urcând și coborând, la aproape 200 de metri, nu era tocmai ușor.

Se rupeau sforile sau se deslegau pachetele. Dosarele se răvăseau... Se mai răsturna o stivă, se mai amestecau fondurile, dar se golea localul care nu prezinta nici o garanție contra incendiului.

Apelăm la Prefectură pentru care de rechiziție și găsim înțelegere. În câteva săptămâni totul este aranjat și arhiva pleacă în rânduială, convoiu după convoiu, iar când operația aceasta s'a lichidat, pleacă și personalul feminin la țară, încărcând fiecare ce-a crezut că-i poate fi mai util acolo, sau mai demn de salvat, formând prin șirul de care pornit în zori, un trist convoiu, de pribegi fără nădejde și cu inima friptă de asprimea despărțirii. Căci dacă datoria și instinctul de conservare aprobă plecarea, gândul de a fi lăsat totuși la voia întâmplării părinți, frați, surori mai ales gospodării anevoiesc înfiripate, puneă hotărârea aceasta la grea încercare.

Boii merg încet, soarele pripește, praful biciue fețele, drumul pare fără sfârșit...

Spre seară ajungem. Satul pare frumos cu pelerina lui de salcâmi înfloriți, pe umerii de dealuri, dar suntem atât de obosite că dormim ca moarte.

Zorile au adus fiecareia câte-o surpriză : uneia i s'a furat văsăria pe drum, alta are gazdă sanchie, alta, camera populată de o gongărie atât de variată că toate cunoștințele sale entomologice sunt zero, față de fauna numeroasă ce mișună pretutindeni..

Peste tot murdărie și totală lipsă de cel mai elementar confort. Satul n'are lemne ; gospodarii, mașini de gătit, iar closetele sunt reprezentate prin simple umbrare de salcâmi, pe care zilnic le rod caprele.

Aranjarea Arhivei, în stare de funcționare cere eforturi fizice, iar alimentația lasă mult de dorit. Sătenii zoresc muncile agricole, datorită lipsei de brațe și temerii de plăci incendiare ; satul pare pustiu și căinii dușmănoși.

Pâinea o aduce postașul, dintr'un sat vecin, mai scumpă decât la oraș, în schimb mult mai crudă, încât de pe o zi pe alta mucegăește și poartă vizibil amprenta potcoavelor minunațiilor săi bocanci... Nădejdea e în brânză și'n niște răzoare de ceapă mai izolate și... fără stăpân prin apropiere.

În schimb biuroul este o miniatură plăcută, deși pentru dimensiunile lui, prea mult aglomerat în materialul depozitat.

Cu multă pricepere, îndemânare și mai ales cu mult efort fizic, arhiva s'a aranjat, umplând camerile până la refuz cu rafturi printre cari greu ne putem strecura.

Tot aici s'a evacuat Muzeul Regional al Olteniei, Muzeul de artă religioasă precum și tot ce era mai de preț în Muzeul regional și în zestrea stațiunii Limnologice. Acestea toate, în custodia Arhivelor Statului și-au făcut loc prin bună înțelegere la primărie și prin scandal la mănăstire.

Biroul este și bibliotecă ; cercetările se fac în pridvor sau pe bancă sub cerul liber, iar transcrierile... pe unde dă Dumnezeu. Curtea înconjurătoare, plină până mai eri de gălbenușe, crâșmărițe și parfum,

este acum o grădină de zarvaturi în devenire, cultivată cu roșii, usturoiu, fasole, mazăre, cartofi și varză, unde în timpul liber, funcționarele fac muncă de folos obștească.

Regionala Arhivelor Statului Craiova-Ploșor este în stare de funcționare, dar personalul său din ce în ce mai puțin optimist. Liniștea relativă nu compensează lipsurile întâmpinate la tot pasul, astfel încât pentru funcționarele cari au copii mici, situația devine mai apăsătoare, iar nesiguranța celor lăsați acasă, sporește atmosfera de îngrijorare.

Viața își urmează însă mersul său, iar greu se mută alternativ de pe un umăr pe altul. Când și când se pune întrebarea cum vom petrece iarna dacă vom fi obligați să rămânem aici, căci biuroul are ciment pe jos, iar locuințele n'au nici sobă, nici măcar horn, să se poată improviza una.

Problema unei aprovizionări serioase, este utopie, nefiind de unde să procurăm cele necesare chiar unei gospodării în miniatură, cum fiecare a înfiipat aici, nici unde să păstrăm, ceiace pîntr'un miracol am găsi, căci singura cameră în care locuim este dormitor, bucătărie, sală de bae și cămară de alimente în același timp.

Biroul din Craiova a funcționat întreg intervalul evacuării, unde au rămas doi funcționari și un om de serviciu, pentru a fi permanent la dispoziția solicitanților.

În felul acesta, legătura cu centrul și nevoile lui, s'a menținut tot timpul, chiar când dese incursiuni inamice sistaseră complet mersul normal al poștei.

Dacă situația celor plecați era jalnică, nici a celor rămași, nu era de invidiat. Alarmerile continue făcuse din fiecare un campion al vitezei, așa încât cei câțiva buni kilometri, până la marginile mai ferite ale orașului, parcursi de 4 ori în 24 de ore, era chestie de minute. Dar vai ! cum ajunseseră bieții oameni, în urma acestor repetate excursii de agrement și mai ales ghetele și hainele de pe ei ! Cât privește alimentația nici aici nu era cu mult deosebită de cea de la țară ; tot brânza — săraca — și ceapa, iar mai târziu roșiile, constituiau hrana zilnică, de fierturi nimănui nu dădeau răgaz hulubarii.

În 23 August se încheie armistițiul. Sfânta Providență ! Căci numai ei datorăm acest neașteptat eveniment care înlesnește întoarcerea la căminurile părăsite și pune punct alergărilor de viteză.

Dacă la dispersare mijloacele de transport, atât pentru material cât și pentru funcționare, au fost carele luate cu rechiziție, la înapoiere, deplasarea s'a făcut pe cont propriu pentru funcționare, fapt ce a anemiât complet un buget familiar și așa destul de redus. De data aceasta însă, atmosfera sufletească este alta, ceiace face ca drumul să pară îndoit mai lung.

Pentru material, lucrarea este încă în curs de executare, întâmpinând mari greutatea din cauza lipsei de vehicule la început, iar în prezent datorită drumului complet impracticabil.

Readucerea materialului aflat în subsolul catedralei a fost însă mare dandana, căci majoritatea pachetelor s'au deslegat, iar fondurile s'au amestecat complet.

Ca brațe auxiliare ni s'a dat, prin bunăvoința corpului de Armată, 10 deținuți militari, dar operația a mers mult mai greu, iar mase enorme păreau inepuizabile, deși se lucra permanent dimineața și după amiaza.

În câteva săptămâni, materialul s'a readus totuși, și este din nou depus în sala școalei primare Madona Dudu, în stive massive, în limita posibilității pe fonduri.

În prezent se lucrează pe echipe la trierea pe fonduri, secții și ani, alegându-se în acelaș timp maculatura, încercând prin aceasta să câștigăm spațiu, pentru a putea pune la punct un material suficient vitregit de împrejurări, în speranța că această grea și anevoioasă lucrare va fi ultima pentru direcțiunea noastră.

În linii generale, această evacuare a pricinuit pagube materiale instituției, care și-a sistat mersul normal al vieții ei, și a pierdut prin ducere și readucere carecare material, căci operația având loc sub presiunea permanentelor alarme, n'a putut fi efectuată perfect, după un plan sistematic, așa cum s'ar putea îndeplini în alte împrejurări unde panica și graba ar lipsi.

Pentru personalul rămas la bază, acest interval nefast a fost un greu examen al nervilor, iar pentru cel plecat, un imens sacrificiu moral și material: cheltuelile transportului, gospodăriile lăsate mai mult în seama Providenței, decât în a cuiva de încredere, pierderile suferite în drum, lipsa de confort, a hranei, insuficiente și de proastă calitate, au lăsat pe suflute o drojdie amară, care va persista.

Iată că până la urmă, toată această trudă a fost zadarnică. Deși Craiova a suferit două bombardamente grele, nici unul din locurile Arhivelor n'a suferit nimic.

Ne-am făcut însă din plin datoria, trecând cu succes acest examen de greutate învinse și de bună rânduială păstrată.

IV

RAPORT DESPRE ACTIVITATEA DIRECȚIUNEI REGIONALE A ARHIVELOR STATULUI DIN BRAȘOV PE ANUL 1944

Nr. 30 din 23 Ianuarie 1945.

În cursul anului expirat, din cauza împrejurărilor excepționale, personalul extrem de redus al acestei arhive, care se compune numai din 3 funcționari: 1 arhivar cu 3 gradații, 1 arhivar fără gradații și 1 registrator-dactilograf, a mai fost lipsit pe timpul dela 24 Mai 1944 până la 9 Octomvrie 1944 încă de unul din acești funcționari, care în conformitate cu instrucțiunile Ministerului Afacerilor Interne, a dispersat din ordinul verbal al D-lui Inspector General Administrativ al Regiunei a III-a, Dr. Joe Gherman, în urma dispoziției date ca registrele duplicate de stare civilă să fie evacuate dela Arhiva Publică Municipală și Direcțiunea Regională a Arhivelor Statului din Brașov, împreună cu registrele originale dela Primăria Municipiului

Braşov, într'un loc ferit de bombardamentele aeriene, iar un alt funcţionar, în repetate rânduri şi pe timp mai îndelungat, a fost luat de către Primăria Municipiului Braşov, pentru a îndeplini anumite lucrări ce necesitau imediată urgenţă. În consecinţă, din cauza motivelor arătate, activitatea în decursul acestui an a fost foarte redusă.

Intrucât priveşte completarea posturilor prevăzute în bugetul Ministerului Culturii Naţionale a căror ocupare urma să se facă pe data de 1 Octomvrie 1943, a rămas în situaţia arătată în raportul nostru din anul trecut, adică tot neocupate, din cauza lipsei prezentării de candidaţi la concursul publicat şi fixat pentru ziua de 7 Septemvrie 1943.

Doamna Aurora Ionescu născ. Danilescu, şef de birou la Municipiul Cernăuţi, transferată pe data de 1 Decemvrie 1943 în postul echivalent de arhivar-ajutor fără gradaţie, vacant la această direcţie regională, prin decizia Ministerului Culturii Naţionale Nr. 57.336 din 24 Martie 1944, a fost avansată la gradul de arhivar fără gradaţie, iar prin decizia Ministerului Culturii Naţionale Nr. 96.377/1944 a fost numită la această arhivă ca femeie de serviciu cl. V-a, Ana Rudolf născ. Bidu, văduvă de război, care şi-a preluat postul în primire pe data de 1 Septemvrie 1944.

Ar fi de dorit ca posturile prevăzute în bugetul Ministerului Culturii Naţionale pe seama Direcţiunii Regionale a Arhivelor Statului din Braşov să fie menţinute şi în bugetul pe exerciţiul financiar 1945/46.

În vederea unei cât mai bune funcţionări a acestei arhive, în vremurile grele de azi, ar fi de absolută necesitate ca să se completeze cel puţin postul de arhivar principal cu o persoană capabilă, având pregătire specială, care să poseadă temeinice şi vaste cunoştinţe de specialitate arhivistică pentru a se putea continua lucrările începute la această direcţiune regională, atunci când materialul evacuat va putea fi adus înapoi.

Întreg materialul arhivistic, mai important, care a fost împachetat în 127 de lăzi şi evacuat în cursul lunii August 1944, n'a fost nici până în prezent readus la sediu, din cauza lipsei mijloacelor de transport, cu toate insistenţele depuse de noi pe lângă Primăria Municipiului Braşov pentru a ne pune la dispoziţie mijloacele de transport necesare acestui scop.

Dela data de 30 August 1944 până la 1 Octomvrie 1944 Primăria Municipiului Braşov şi-a mutat cea mai mare parte din Serviciile sale în localul Direcţiunei arhivei noastre, unde şi-au continuat activitatea.

Veniturile proprii ale acestei Direcţiuni Regionale, întreţinută de Primăria Municipiului Braşov, sunt extrem de reduse, rezultate din taxele modeste ale cercetătorilor. În cursul anului expirat au fost de Lei 60, la care se adaugă suma de Lei 2.677, raportată ca excedent rămas din exerciţiul 1943. Din această sumă totală de Lei 2.737 nu s'a cheltuit nimic.

Din subvenția de Lei 600.000 — prevăzută în bugetul Ministerului Educației Naționale pe exercițiul financiar 1944/45 pe seama acestei arhive, s'a ordonanțat, până azi, Lei 45.000, — sumă ce a fost în întregime angajată cumpărării de cărți de specialitate pentru biblioteca arhivei.

Lucrări oficiale de birou, în afară de chestiunile primite prin registratura Municipiului și lucrate pentru Municipiu, în număr de 14, s'au înregistrat și rezolvat prin registratura proprie a acestei Direcțiuni Regionale 46 acte diverse și 32 ale Direcțiunii M.O.N.T. provenite dela Ministerul Culturii Naționale și Subzona A. P. Brașov, în total deci 95 piese, intrate și iese.

Lucrarea începută pentru întocmirea indicelui cronologic al documentelor aflătoare în arhivele din țară a trebuit, din cauza împrejurărilor, să fie întreruptă în cursul acestui an.

S'au făcut lucrări pregătitoare pentru evacuarea fondurilor arhivistice întocmindu-se, în vederea acestui scop, amănunțite tabele-evidențe în mai multe exemplare, asupra întregului material dispersat.

Fondurile arhivei au fost consultate de 25 de cercetători, cărora li s'a pus la dispoziție materialul de studiu necesar, întocmindu-se evidențele corespunzătoare și dându-li-se și referințele necesare. S'au dat spre consultare, în acest scop, *151 cărți (volume) și 247 piese arhivistice și anume :*

documente și acte vechi : 211.

registre (condici) : 36

S'au dat informațiile cerute la 12 perscane asupra unor probleme limitate, în baza materialului aflător în arhivă punându-li-se la dispoziție *1067 piese arhivistice*, adică :

acte vechi : 13.

reîstire (condici) : 14.

publicații oficiale : 1040.

În total deci au fost folosite :

documente și acte vechi : 214.

registre (condici) : 50.

publicații oficiale : 1.040.

Total general : *1.314 piese de arhivă și 151 volume* de bibliotecă. Pentru serviciile Primăriei s'a căutat și pus la dispoziție materialul cerut în 6 cazuri.

S'au revizuit, punându-se în cutii și prevăzându-se cu cota corespunzătoare a arhivei un număr de 1.018 acte din anii 1775—1776.

S'a aranjat, în decursul acestui an, o singură expediție documentară pentru o vizită oficială din țară.

Biblioteca de specialitate a crescut cu 207 volume cărți și reviste de specialitate, din care 61 au fost primite ca donație. S'au inventariat 144 cărți și numeri de revistă, întocmindu-se fișele de bibliotecă corespunzătoare.

În arhivă se păstrează al doilea exemplar al registrelor de stare civilă în care s'au făcut 537 mențiuni de căsătorii, divorțuri și schimbări de confesiune.

Brașov, în 23 Ianuarie 1945.

p. Director regional: M. Runceanu.

Arhivar: A. Ionescu.

CÂTEVA COMUNICĂRI

I. Coloniști Spanioli la Becicherecul Mare.

Generalul Mercy, numit administrator al Banatului, alcătuește în 1717 un proiect pentru colonizarea unor populații străine în Banat¹). Pesty Frigyes afirmă că încă în 1722 s'au colonizat și în Becicherecul Mare Spanioli. Orașelul spaniol era denumit Barcelona Nouă (ceea ce înseamnă că noii coloniștii erau din părțile Barcelonei). Informația aceasta o găsim la Grisellini²). Aceasta a fost prima colonie spaniolă în Banat. În 1736 sunt aduși alți coloniști spanioli, așezați la Vârșeț, Timișoara. După Ludovic Barôti informația lui Grisellini (și deci afirmația lui Pesty) e greșită. Spaniolii au venit mai întâi în Banat în 1735, în luna Decembrie. Un grup de pensionari spanioli venind în aceste părți, sunt plasați la Belgrad, Timișoara, Panciova. În 1736 vin alți Spanioli, plasați la Vârșeț, în luna Aprilie. În Iulie 1736 vin alți Spanioli. Sunt plasați la : Becicherec, Panciova, Lugoj, Lipova, Caransebeș, Ciacova, Vârșeț, Palanca Nouă. Contele Hagen Hamilton a ales un loc lângă Becicherec pentru construirea unui oraș pe seama pensionarilor spanioli. În Februarie 1737 a fost aprobat planul construirii aceluia oraș. S'a alcătuit o comisie pentru stabilirea locurilor în cari să se construiască case pentru familiile spaniole (cu bani din casa provinciei). Consilierul Neffzern era președintele comisiei. Consilierul Deschau a fost trimis la Viena în chestiunea caselor pentru Spanioli. S'a făcut planul, s'a comandat totul la Vârșeț, dar pe neașteptate Guvernul interzice construirea orașului spaniol. Mulți spanioli părăsesc Banatul. Se mută la Budapesta. În tot Banatul rămân foarte puțini Spanioli. La Becicherec era un preot spaniol Alfons Brihilmega. În timpul războiului din 1738—40 pleacă din Becicherec la Vârșeț, iar de acolo la Budapesta. La Becicherec a mai fost un preot spaniol

1. Szentkláry, *Szas és Délmagyarország újabb történetéből*, Timișoara, 1878, p. 132—133. la Șt. Manciualea. *Studii Bănățene*, 1944, Vol. I. p. 351.

2. *Versuch einer pol. u. nat. Gesch. des Temesw. Banats*. Vol. I. p. 156. citat de : Pesty Frigyes. *Műveltségi állapotok Temesváron a XVIII században, Szazadok*, 1877. Un studiu mai extins : J. Miletz. *Udatok a Délmagyarországi spanyol letelepedés történetéhez. Történelmi es Rég. Ertesítő*. Vol. IV. p 75—86. Cel mai bun studiu : Baroti La jos. *A Becskereki spanyol telep*. Idem Vol. VI p. 193—198.

în secolul al XVIII-lea, Oreal din Congregația Sf. Treimi. A murit la Becicherec în 1737.

După plecarea celor doi preoți romano-catolici din Becicherec, nu se mai pomenesc alți preoți spanioli. Coloniștii spanioli s'au desnaționalizat.

2. Un memoriu din Hațeg.

Printre manuscrisele Episcopiei Române-Unite de la Lugoj se păstrează un memoriu făcut în 1860 de preoții români uniți din Vicariatul Hațegului. E adresat Împăratului Austriei. Se referă la autonomia Ardealului, protestând împotriva alipirii la Ungaria. Publicăm acest memoriu, transcriindu-l cu ortografia de azi.

Sacratismă C. R. Apostolică Maiestate !

Noi Românii G.C. din Vicariatul Hațegului la Sacr. C. R. și Apostolică Maiestate, ca la un tată bun și drept a tuturor popoarelor de sub gloriosul sceptru austriac, ca la un înger consolator și custozitor a drepturilor noastre, cu cea mai mare supunere omagială plini de speranță cutezăm a recurge la tronul cel glorios a Sacr. C. r. Apost. Maiestății cu acel scop, ca prea bunul nostru Împărat să facem cunoscută starea națiunii noastre române din Transilvania cea nefavoritoare și amenințătoare în privința autonomiei Transilvaniei, să cerem medicina salutarie în contra neștiințelor contrare autonomiei Transilvaniei țării de Coroană, contrar executării celei legale a Înaltelor c. r. dispoziții date în spre Înalta scrisoare de mână din 20 Octomvrie 1860, în privința autonomiei Țării Ardealului de unde cu lacrimi ferbinți ne rugăm la Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate, binevoiește a ne asculta în această privință.

Sacratismă c. r. și Apostolică Maiestate ! În sensul prea înălțatei c. r. scrisori de mână din 20 Octomvrie 1860 date pentru Marele Principat a Ardealului, acest Principat trebuie să aibă Cancelarul său distins de Cancelarul Ungariei, trebuie să aibă Dieta sa proprie, trebuie ca și cei cari mai înainte nu luaseră parte la luptele politice, să aibă drepturi politice, reprezentanții săi legitimi la Dieta Țării, în sensul acestei prea înalte scrisori de mână, prin urmare și națiunea română transilvană, cea mai mare parte a Ardealului trebuie să fie națiune politică, națiune matură, națiune egal îndreptățită în toate drepturile sale de către Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate ca și alte națiuni conlocuitoare ale Ardealului, însă oh ! timpuri și oh ! mc-ravuri ! Precum observăm din experiența de toate zilele, unii dintre frații maghiari vreau ca pre Înalta c. r. scrisoare de mână din 20 Oct. 1860 pentru autonomia Transilvaniei dată să n'aibă valoare, să nu aibă doritul efect, vreau ca să aibă valoare și efect unirea Transilvaniei din 1848, cea ilegală, prin care să se nimicească preainălțata c. r. scrisoare de mână sus memorată, să se șteargă autonomia Tran-

silvaniei, să fie locuitorii ei maghiari, în privința politică contopiți în Ungaria și limba maghiară să aibă supremație în această țară, cea mai mare parte locuită de Români, vreau să pună cens mare pe alegători, ca așa națiunea română stoarsă de puteri și averi, prin apusul despotism al aristocraților Ardealului față cu națiunile locuitoare mai avute ale Ardealului privilegiate mai înainte într- toate să rămână în minoritate, să o poată apoi juca, ca mai înainte, după nota interesului maghiar, până îi va ieși sufletul—politicesc : pe lângă acestea ne calomniază toată națiunea, strigând în lumea largă că nu ar avea acei bărbați apți pentru diregătorie și această stare nefavoritoare și amenințătoare autonomiei Ardealului și înfe-rează simțul național al națiunii române : cea mai mare parte a Ardealului, noi consecvenți jurământului național ce națiunea română transilvană în adunarea legitimă dela Blaj din 3/15 Mai în fața cerului și a omenirii cu solemnitate l-a depus pentru credința către Înalta c. r. Casă Austriacă și către naționalitatea română, cu genunchii plecați ne rugăm de Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate pentru următoarele :

1. Ca pentru marele Principat al Ardealului cu privire la majoritatea naționalităților Ardealului să fie un cancelar drept destinat de cancelarul Ungariei, în sensul prea înaltei c. r. scrisori de mână din 20 Oct. 1860.

2) Ca uniunea Transilvaniei cu Ungaria proclamată în 1848 de fel să nu se primească, pentru că acea uniune e 1) fătul timpului revoluționar din 1848 făcut cu tumult mare, cu amenințarea : unio vagy halál ! în contra protestațiunii clerului român și a tot poporului român liber din Ardeal ; b) acea uniune n'are soață în toată istoria Ungariei și a Transilvaniei ; c) acea uniune e făcută în contra legilor întărite de către Înaltul c. r. Tron și de către reprezentanții Țării Ardealului și anume e proclamată în contra articolului al doilea a Dietei din 1791, după care Transilvania nu se poate reîncorpora Ungariei, în contra articolului VI a Dietei din 1791, după care Transilvania trebuie să aibă constituție proprie și să nu se supună la alt regn (nici Ungariei) ; d) acea uniune e spre surparea autonomiei Ardealului, care niciodată nu a fost contopită cu Ungaria, care și dela Sf. Ștefan, Regele Ungariei, încoace încă totdeauna a avut autonomie, Dietă proprie, care și pe timpul anexării ei la Ungaria a avut Constituție și Constituție diferită de a Ungariei, cum scrie Verböczy în Tripartitul său Partea III, titlu 2. p. 486 și p. 490 și Eder în Breviarium juris Transylvaniae în proemiu. Acea uniune din 1848 e în contra Înaltei c. r. scrisori de mână din 20 Oct. a. c. în care autonomia Transilvaniei și naționalitatea națiunilor Ardealului e recunoscută prin Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate. Acea uniune e spre cutreirarea vieții naționale politice a Românilor, celei mai mari și mai credincioase părți a Ardealului și spre a pune națiunilor Transilvaniei neungere jugul supremației, a limbei maghiare în contra dreptului dat de către Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate. În urmă pentru că acea uniune s'a proclamat cu nerespectarea ordinii

propozițiunilor regești date pentru dieta din 1848 și afară de acestea, acea uniune nu s'a publicat de fel, nici s'a recunoscut de legiuită de către Sacr. c. r. și Apostolică Maiestate după sufocarea revoluției maghiare.

3) Ca din părțile Ardealului niciuna să nu se înstrăineze după voia Maghiarilor pentru Ungaria, cu prejudiciu locuitorilor Ardealului.

4) Ca limba română să fie limbă oficială, unde în Transilvania precumpănesc cu număr Românii și anume în toată prefectura Orăștiei să fie limba română oficioasă.

5) Ca să se pună un cens mai mic de alegere, ca tot Românul care poartă greutățile țării și are casă și masă să poată și dânsul alege.

6) Ca poporul român să nu se deie defel superior de acei care apasă poporul român și-l terorizează pentru interesele Maghiarilor și Sașilor.

7) Ca comitatele ungurești, scaunele săsești și săcuești care înainte de 1848 n'au voit să știe de Români, să nu se restaureze nici de acum și ca împărțirea Ardealului politic de acum să rămână în statu quo, până la altă împărțire legiuită, la care pe calea legii va influența și națiunea română prin legiuirile săi deputați.

8) Ca și deputații națiunii române să aibă vot curiat cu veto în Dietă și Națiunea Română să aibă sigil românesc propriu.

9) Ca ambe clerurile române transilvane să aibă drepturi cetățenești de acele care să nu se împotrivescă Canoanelor Sfintei Biserici și ca clerurile române transilvane să nu fie supuse altor cleruri străine nici într-o formă.

10) Ca limba română să aibă valoare și în locurile unde preponderază Maghiarii, Secuiei și Sașii, în sensul înalțelor c. r. rândueli.

11) Ca în Ardeal să fie numai 3 națiuni politice adică : națiunea română, ungaro-săcuiaască și săsească.

12) Ca să se declare desființată pentru totdeauna uniunea națiunilor transilvane din 1437, făcută în contra țăranilor transilvani și să se dispună ca mutările cele afund pătrunzătoare care sunt a se se face în Instituțiile Transilvaniei de mai înainte în sensul Inaltei c. r. scrisori de mână din 20 Oct. a. c. să se facă cu conșlegerea și a națiunii române transilvane.

13) Ca să se rânduiască o comisiune centrală statorită din toți protopopii români, din vicari, din Mitropolitul Albei Iulii, din Episcopii români transilvani și din 300 membri români aleși, cari să propună președintelui Cancelariei Aulice în conferință să facă proiecte în sensul Prea Inaltei c. r. scrisori de mână din 20 Oct. 1860 date pentru Ardeal și aceasta din cauză că președintele Cancelariei Ardealului necunoscând poporul român și bărbații lui, i-au informată, ușor poate să aleagă spre a se consulta în conferință și de acei bărbați români, în cari națiunea română nu are încredere și de acei cari vor fi asemenea aristocraților răi, fără suflet, cari până în 1848 au trăit din sudorile țăranilor neprivilegiați fiind, i-au lăsat și pe aceia să trăiască cu drepturi.

Pentru aceste obiecte recurgem la gloriosul părintescul tron a Sacr. c. r. și Apostolice Maiestăți și cu cea mai mare umilință ne rugăm plângând și zicând : Sacratismă C. R. și Apostolică Maiestate ! îndură-te a fi cu reflexiune părintească către această prea umilită însă dreaptă a noastră rugare, îndură-te părințește a ne consola cu rezultate favoritoare dorite în privința rugării noastre, că noi nu cerem supremația, nu lucruri împotrivoitoare legilor, ci numai dreptate, apărarea drepturilor concese și sfințenia cuvântului Împărătesc din prea înalta c. r. scrisoare de mână din 20 Oct. a. c. dat pentru autonomia Transilvaniei și drepturile politice a naționalităților ei : Indură-te Prea înălțate Împărate ! fi cu durere către sincerul popor român a cărui credință către înaltul Tron e nemaculată în istoria Austriei, a cărui credință către Înalta Dinastie e documentată prin fapte sincere, credincioase și binevoitoare, prin ordinațiuni salutare a dispune, ca naționalitatea și limba noastră română să nu se asuprească prin supremație și năzuință contrară prea Înaltei c. r. scrisori de mână din 20 Oct. 1860, ca așa și poporul nostru român în dorințele sale să fie consolată, ca și alte națiuni ale Transilvaniei.

Așteptând prea Înalta C. R. părintească dispozițiune în privința prea umilitei noastre rugări pe lângă neclătită și cea mai sinceră a noastră credință către Înaltul Tron, cu cea mai mare umilință și cu cea mai sinceră propunere magială suntem a Sacratissimei C. R. și Apostolice Maiestăți.

Hațeg, 27 Decembrie 1860.

Cei mai fideli supuși...

(urmează semnăturile)

3. Trei scrisori.

Printre hârtiile vechi ale Episcopiei Lugojului sunt și trei scrisori adresate de Împăratul Austriei Episcopului Iosif Vulcan al Oradiei în legătură cu Alexandru Dobra, Episcopul de mai târziu al Lugojului, fost student la Augustineum, în Viena, unde era bursier al Împăratului.

Chare Episcope Vulcan ! Relationem Tuam super adplicatione et moralitate Alexandri Dobra, antehac Presbyteri Instituti sublimioris educationis Viennensis, pro notitia mihi desservientem retinui.

Viennae die 14 Aprilis 1823.

Franciscus

Chare Episcope ! Prostitam informationem super applicatione et moralitate Presbyteri Dioecesani Alexandri Dobra pro statu notitia suscipio.

Viennae die 14 Novembris 1823.

Franciscus

Chare Episcopo Vulcan ! Informationem mihi praestitam super adplicatione Alexandri Dobra antehac sublimioris educationis Instituti presbiteri pro statu notitiae suscipio.

Viennae die 20-ma Februarii 1825.

Frânciscus

4. Diploma de doctor în teologie a Episcopului Alexandru Dobra (1822)

Printre actele vechi ale Episcopiei Lugojului găsim și diploma de doctor în teologie a lui Alexandru Dobra, primul episcop de Lugoj. O reproducem fiind unul din cele mai vechi doctorate românești dela Viena.

Nos Rector et antiquissima ac celeberrima Universitas Vindobonensis lectoris salutem. Laudabile majorum nostrorum institutum est, ut qui honestis studiis atque artibus se dediderunt eruditionis suae testimonium legitimo acquirant modo. Cum itaque Reverendus Dominus Alexander Dobra Dioecesis Graeco-Catholicae Magno-Varadinensis Presbyter suam in disciplinis theologicis eruditionem et scientiam intentaminibus rigorosis et disputatione inaugurali, insigniter comprobaverit, eundem die 10 Augusti 1822. Doctorem SS. Theologiae creavimus, pronuntiavimus et declaravimus, collatis eidem omnibus juribus et privilegiis, quibus Doctores SS. Theologiae de jure vel consuetudine gaudent et frui solent. In quorum fidem hoc diploma propria manu subscripsimus, ac majori universitatis nostri sigillo munitum expediri jussimus. Dabamus Viennae Austriae anno, mense, die supradictis.

Franciscus Iosephus L. B. de Bresfeld-Chlumczansky m. p. Suo Sacr. Caes. Reg. Apost. Mattis. Camerarius et consiliarius actualis Cancellaria aulo et status intimo p. t. Universitatis Rector. Dr. Franc. Guil. Sondermann m. p. Cons. Consist. Archiep. et Canc. Director p. t. Decanus Andreas Wenzel m. p. O. S. B. Abbas ad Scotos et Telsy. S. C. R. Ap. Maj. Consiliarius aul. act. A. A. L. L. Philos et Theolog. Doctor. Facultat. et stud. Theol. Praeses et Director. Joannes Cristhoffer Stelzhammer m. p. Theologiae Doctor S. Facultatis notarius.

5. O poezie despre Sf. Ioan Capistran.

Sfântul Ioan Capistran a propovăduit și în Transilvania. În 1456 locuitorii din Lipova invită pe Sf. Ioan Capistran să propovăduiască în părțile Aradului. Sub patronajul lui Ioan Corvin de Hunedoara a vestit în mai multe sate și orașe din Transilvania credința catolică.

Iată motivul pentru care credem că e bine să reproducem o poezie latină închinată lui.

Ilymnus a Devoto, Joanni Capistrano decantatus.

Cantemus Socii jam nova cantica !
 Elegi Dominus dum nova classica,
 Servus, qui Domini praelia gesserunt,
 Hostes sub cruce straverat.

Hic est, a puero qui bene praelia
 In corporis proprium duxit atrocia,
 Hic nec blanditiis cesserat, aut minis
 Recto a tramite Numinis.

Hic vir, pro galea, justitiam tulit,
 Hic scuto fidei noxia depulit,
 Loricam dederat mens bene conscia,
 Mundanae lucis inscia.

Sic victo prius hie hoste domestico,
 Externos superat robore caelico,
 Vincens haeresos pabula lurida
 Per verba fata vivida.

Vicit criminibus dedita corpora,
 Solvens in latices faxea pectora,
 Moyses e scupulo quod prius efficit,
 Hic e cordibus elicit.

Vicit, sub laborae salvificeae Crucis,
 Denas Myriades Odrisii Ducis,
 Quem semper coluit, quam docuit Crucem,
 Hac hostem domuit tuce m.

III

Iesu ! da samulipro meritis Tui,
 Longaeva Austriacum pace Thronum frui,
 Fac ! ut grande Tuum sit timor hostibus,
 Nomen dulce fidelibus.

Pro cornoide, subjicio Elogium, quo Pr. Matthaeus Raderus
 S. J. Sanctum Joannem Capistranum veneratum fuit.

Hic Francisce ! tuus miles tua signa per orbem
 Nominis ingenti cum pietate tulit.
 Nunc inter promachos fine telo tela repressit,
 Et cruce percussit signa inimica Crucis.
 Alea damnata est flammis, talusque, latroque,
 Totaque chartarum plaustra cremata focus.
 si purgare juvat nostris feralibus orbem,
 Mitte Capistranos, cerberus ipse termit.

Deo ad Laudem, Divo ad honorem,
Nobis in fructum.

(Synopsis collectanea vitae, mortis et operum Divi Joannis a Capistrano Antesignani Provinciae de ejus nomine dictae. Budae, 1803, p. 45-46).

6. Anabaptiștii în Transilvania.

Secta anabaptistă își are începutul în secolul al XVI-a în Zürich. Este o reacțiune împotriva reformei lui Zwingli. Conrad Grebel, Manz Felix, Manz Gheorghe, numit și Blaurock și Hubmaier Belisarie sunt creatorii acestei secte. În Zürich a început să fie persecutată, dar s'a răspândit în alte orașe elvețiene, precum și în Germania și Austria (la Salzburg, Linze, Viena). În 1525 se stabilesc sute de familii anabaptiste la Nilzolsburg, pe moșiile familiei Liechtenstein. Cu acestia începe anabaptismul în Moravia, unde face progrese foarte importante.

Împăratul Ferdinand I considera periculoasă această sectă. La 31 Ianuarie 1534 dispune să fie excluși din țările pe cari le stăpânește. Se vede că n'a prea avut efect acest decret imperial fiindcă la 8 Martie 1548 același Împărat dă un nou decret împotriva anabaptiștilor. În același an s'a hotărât expulsarea tuturor anabaptiștilor, fără de a mai fi reprimiți (nec amplius illos, aut quempiam illorum intra Regni fines esse recipiendos).

Persecutați în Austria trec în Moravia, dar și aci în 1567 se votează o lege împotriva lor. Cu toate persecuțiile, rezistă în ereziile lor. Florimundus Racumundo spune că acești sectari nu pot fi converșiți. Ex omnibus haereticis nulli difficillius convertuntur non minus, imo multo minus quam Iudaei ¹⁾.

S'au răspândit și în Ungaria și în Transilvania. În 1552 sunt binecuvântați ca predicatori ai lor Ioan Schmidt și Simeon Wändl.

Spresfârșitul secolului al XVI-a crește tot mai mult numărul anabaptiștilor veniți în Transilvania ²⁾. Erau buni meseriași și de aceia erau căutați în Transilvania.

După cronica anabaptiștilor din Vințul de jos scrisă în 1648 de Ambrozio Reesch ³⁾ la 1 Aprilie 1621 vin în Transilvania Fratele Franz Walther, Fratele Conrath Hiertzl și alți 183 de frați, surori și copii. Principele Bethlen îi colonizează în Vințul de Jos, unde fuseseră multe locuințe distruse. Prin articolul 26 din 1599 se inter-

1. Historia de ortu, progressu Haereseon. Coloniae, 1614, p. 180.

2. Despre anabaptiști: L. Keller Geschichte der Wiedertäufer und ihres Reiches zu Münster. 1880. Beck. Die Geschichtsbücher der Wiedertäufer in Fontes Rerum Austriacarum P. II. Vol. 43. Valeriu Seni a susținut la Budapesta o teză de doctorat despre anabaptism (Az Anabaptismus) apărută în traducere românească în revista *Scântia* a liceului din Gherla. Studii despre anabaptiști: *Katholikus Szemle*, 1893, An VI p. 805—838. 1892 An VI p. 764—798.

3. Veszelyi Karoly. Alvinczi. *Magyar Sion*, 1863, An. I, p. 433.

zicea anabapțiștilor („creștinilor noi”) cari vin în Transilvania să aibă proprietăți. Principele Bethlen le dă moșii la Vințul de Jos și îi scutește de impozite ¹⁾. După moartea lui Bethlen perd privilegiile. În 1660 plătesc 1000 de florini, iar după aceea 2000 de taleri. În 1562 se stabilește că vor plăti impozit de 2 taleri, pentru fiecare persoană.

În 1633 Isac Baumann, conducătorul anabapțiștilor din Vinț a scris o epistolă în Moravia, despre situația din Transilvania. A dat-o unui primar dintr'un sat vecin să o trimită în Moravia. Primarul a citit scrisoarea și a dat-o superiorilor, ajungând în mâna lui Rákoczy.

Principele a hotărît ca Baumann să fie ucis și tot satul incendiat. Anabapțiștii au răscumpărat cu bani pedeapsa, iar pe Baumann l-au expulzat.

Cronica lui Gheorghe Krauss²⁾ ne relatează că industriașii sași erau împotriva coloniștilor anabapțiști ³⁾. Marco Antonio Patavino scrie în 6 Oct. 1622 că anabapțiștii au fost aduși „Perrenderla (Transilvania) populata d'industriasi artisti, come sono questi”⁴⁾.

Deși s'au adus hotărâri împotriva anabapțiștilor, deși au fost impuși cu sume mari, n'au plătit. Știm că n'au plătit din hotărârea sinodului din Noemvrie 1660 în care se spune că deși n'au plătit niciodată, acum să fie obligați a plăti toate impozitele cu majorare. În 1662 sinodul din Mediaș îi impune cu 2 taleri de persoană.

Având libertate deplină, acești comercianți și meseriași ajung să-și creeze o situație economică înfloritoare. Principele Bethlen voia să aibă coloniști spre a promova meseriile în Transilvania. Încă în 26 Sept. 1620, Cancelarul Ardealului a propus anabapțiștilor din Moravia să vină în Ardeal. I-a determinat să vină și mizeria războaielor ce se abătea asupra Europei Centrale.

Au plecat din Moravia sub conducerea pastorilor J. Uhl și Wädovitz, S'au stabilit mai întâi în Ungaria, iar acolo un colonel cu numele Böldj Clement le-a comunicat ordinul regal, prin care sunt obligați să plece în Transilvania.

Au trimis mai întâi doi delegați, să vadă cum e această țară⁵⁾. Diploma regească scrisă în limba germană preciza în 8 puncte privilegiile pe cari le vor avea în Transilvania. Au preluat diploma pastorii anabapțiști Francisc Walter și Hiertzl Konrad au plecat la drum cu trăsuri și în 22 Mai (1621) au ajuns la Teiuș⁶⁾. În dimineața zilei următoare s'au împărțit în mai multe grupe. Unii au plecat în Radna (48 de persoane) alții s'au dus în Județul Alba (88 de persoane) iar 49 s'au dus în Județele Săcuesti. Francisc Walter era foarte întri-

1. Erdelyiegyhaztörténelmi adatola. Tom. I. p. 251.

2. *Magyar Sion*, 1863, An I, p. 435, după cronica pomenită, manuscris în Bratislava.

3. *Kathlikus Szemle*, 1893, An 7, p. 816.

4. Ovary Okmánytar. p. 274-

5. *Katholikus Szemle*, 1893, An VII, p. 821.

6. Aceste amănunte se găsesc în cronica germană pomenită cfr. *Katholikus Szemle*, 1. cit. p. 767—768.

stat că trebuie să se împartă în așa de multe părți. Era și împotriva privilegiilor pe care le primiseră. Cronica spune că cu ajutorul lui Dumnezeu în 31 August 1621 s'au reîntâlnit toți la Vințul de Jos, spre marea lor bucurie.

În 6 Octomvrie 1621 moare predicatorul Francisc Walter. Anabapțiștii au trimis o delegație formată din Ioan Frey și Iacob Werner în Moravia, spre a face tot posibilul ca să se reîntoarcă. S'au reîntors la Vințul de Jos în 27 Ianuarie 1622, aducând și pe Albrecht Boltsterl, care fusese și la Pojon (Bratislava) în audiență la regina. Au mai venit și alți 8 anabapțiști. În 6 Martie 1622 au mai venit la Vințul de Jos 86 persoane, în Decemvrie au mai venit 217, iar în 1623 au mai venit 298 de persoane. Au avut ca predicator pe Albrecht Seill, iar după moartea acestuia a urmat Iosif Nægels, apoi Albrecht Grob.

Dela început au fost privilegiați. Regina Susana i-a vizitat în 31 Sept. 1621 și le-a dat moșii și bani spre a-și clădi ateliere.

Acești „frați” (așa se numeau între ei) au fost invitați de Cardinalul Kolbonics să-și boteze copii. Apelul Cardinalului n'a fost ascultat. Erau atât de intoleranți încât în 1756 au ucis pe Ioan Foltin pentru că voia să părăsească anabaptismul și să se facă romano-catolic și pentru că în judecarea anumitor neînțelegeri a apelat la judecătoria statului, nerespectând sentința dată de comunitate.

Din Vințul de Jos s'au răspândit și în alte părți. În 1740 erau mulți anabapțiști la Teiuș. Pastorul Haner, superintendentul lor a adresat în 17 Septemvrie 1740 un apel comunităților protestante din Transilvania ¹⁾, spre a se feri cu toți de „*pericolul*” catolicizării. Pe la mijlocul secolului al XVIII-a, cu toate că pastorii voiau protestantizare, iar superintendentul luteran de la Sibiu făcea eforturi mari spre a-i câștiga cu totul, ²⁾ a prins tot mai mult ideea reînțarcerii la Biserica lui Isus, dela care s'au îndepărtat strămoșii lor. Reconvertirea lor s'a făcut de către călugării iezuiți și în special poate fi numit apostol al anabapțiștilor (al fraților moravi veniți în Transilvania) *Ioan Teofil Delpini*, ³⁾ misionar devotat, unul din fondatorii Orfelinatului de la Sibiu.

Prîmul raport în care vorbește Delpini despre convertirea anabapțiștilor este din 10 Decemvrie 1764. Opera iezuitului Delpini a făcut progrese foarte mari. Făcea și catehism cu noșii convertiți și cu bucurie raportează răvna lor pentru casa Domnului. La sfârșitul secolului al XVIII-a aproape nu mai sunt anabapțiști în Transilvania. Ici colo, în mod sporadic, se mai înregistrează câte o convertire la protestantismul de nuanță luterană, dar marea majoritate a trecut la catolicism.

Iosif E. Naghiu

1. W. Schmidt. Die Stifung des cath. Theresianischen Weissenhauses bei Hermannstadt. 1869, p. 150.

2. Idem p. 139.

3. Milles Symbolae adiillustrandam historiam Ecclesia Orientalis Vol. II. Oeniponte, 1865, p. 636.

O REZOLUȚIE A LUI SPIRU HARET

În dosarul Ministerului Instrucțiunii Publice, direcția II, mapa 79/1910, dela Arhivele Statului din București, am aflat o rezoluție a lui Spiru Haret, ca ministru al aceluia departament. Din ea rezultă două observațiuni demne de ținut în seamă; Una privește spiritul de pătrundere ilegală a germanismului confesional prin școlile private și alta atenția cu care ministrul însuși studia pro- blemele și le dădea răspunsuri atât de desvoltate. Cu acest gând o reproducem aici integral.

V. Antoniu

24. XII/1910.

Atât mai rău dacă petiționarii sunt surprinși de răspunsul nostru. Aceasta dovedește că nu cunosc legile și obiceiurile țerii; (ori nu vor să le cunoască).

Mai întâiu, aplicarea și interpretarea legilor și regulamentelor noastre nouă ne aparține precum nouă ne aparține și facerea lor. Când dar Ministerul a dat răspunsul pe care l-a dat, el a avut în vedere regulamentele existente, rostul și înțelesul lor și interpretarea pe care caută să le-o dea petiționarii aci nu poate prevala.

Afară de aceasta petiționarii trebuiau să știe că la noi în țară toate legile și regulamentele sunt făcute în vederea școlilor Statului sau ale celor recunoscute ca echivalente cu școlile Statului, iar când e vorba de școli private aceasta se opune în mod expres.

În special, regulamentul legii de recrutare, la care se referă petiționarii, nu putea să facă excepție la această regulă, tocmai pentru că nu era făcut de Ministerul de Instrucție, care singur era în măsură să cunoască valoarea școlilor private, dacă ar fi fost vorba despre dănsle și pentru că el singur are dreptul a le judeca și a acorda echivalența cu școlile Statului. De altfel, acel regulament, așa cum fusese făcut la 1905, avea în el erori așa de mari, încât nu a fost deloc aplicat și la 1907 a trebuit să fie modificat.

Teoria pe care se încearcă să o stabilească petiționarii ar fi că, după acel regulament orice școli private cari ar purta numele de școli comerciale supericare ar avea dreptul la serviciul militar redus. O asemenea enormitate nici nu merită un răspuns.

Din principiu, dreptul acesta nu se poate acorda niciodată nici unei școli private, nici din țară, nici din streinătate, căci datoria militară este o datorie sfântă pentru ori-ce cetățean și este imposibil ca să se confere unor particulari oarecari dreptul de a scuti de dânsa pe cine vor crede ei de cuviință. Dar în particular acest drept nu se poate da școlilor comunităților streine cari, pe lângă că sunt private, sunt și streine. Școala trebuie să fie cel mai puternic focar de sentimente naționale și este deja un lucru foarte regretabil că sunt părinți cari nu aleg cu destulă pricepere școlile în care-și dau copiii. În unele din ele, se comit adevărate atentate contra celor mai elementare principii de educație națională. A se consacra acum principiul ca unor școli ca acestea să-li să dea și dreptul de a acorda

drepturi cari numai Statului aparțin și trebuie să aparțină, ar fi o adevărată aberație.

Să nu se spue că școlile comunității evanghelice nu sunt căzute în asemenea (păcate) cazuri. Dacă nu au căzut până acum, nu va să zică că nu pot cădea în viitor, mai ales cu tendința ce au aceste școli de a se sustrage din ce în ce mai mult dela Controlul Ministerului, căci este un fapt constant că pentru cel mai mic lucru, pentru cea mai mică îmbunătățire, sau modificare ce se cere, Ministerul este silit să parlamenteze cu lunile pentru ca în cele din urmă voința lui să nu fie luată în seamă. Este destul să cităm lupta pe care, suntem siliți să o ducem de ani de zile pentru a ni se acorda câte o oră sau o jumătate de oră mai mult pentru învățarea limbei române de către copiii noștri Români.

În fine, nu trebuie uitat că, la această școală, examenele de fine de an se fac de către un funcționar german care el hotărăște promovările și liberarea diplomelor. Ar urma dar ca pe teritoriul țării un funcționar strein să confere (copiilor) tinerilor Români, dreptul de a face serviciul de un an. Aceasta ar fi o atingere a dreptului nostru suveran contra căria cel mai elementar simț de demnitate națională se va revolta și care va face că chiar dacă într'un moment de neatenție (sau slăbiciune) o asemenea concesiune s'ar fi acordat, ca să provoace o ($\frac{\text{mișcare}}{\text{revoltă}}$) pornire al cărei rezultat nu poate fi decât anularea unor asemenea esorbitante pretenții.

Ca încheiere, vom pune în fața pretențiilor formulate în această petiție legislația școlară germană și austriacă și vom zice că asemenea pretenții vor putea opri atenția noastră numai în fine când o școală a unei comunități românești, funcționând în Germania sau Austria sub conducerea exclusivă a unui comitet de Români, supuși români și pusă sub controlul unui funcționar al regatului român, va căpăta dreptul în acele țări de a primi în ea copii de Germani sau de Austriaci și de a le conferi dreptul de a face serviciul militar redus.

Până atunci, de oarece drepturile noastre suverane la noi în țară nu sunt întru nimic înfrângere acelor pe cari le au (Germanii și Austriacii) celelalte popoare în țara lor (nici) nu admitem discuție pe acest punct.

Școala Societății *Cultura* din București va fi avertisată pentru că și-a permis în prospectele sale să afirme neadevărul că ea ar avea dreptul ca absolvenții ei să facă un an de armată. Observăm însă că Eforia Comunității Evanghelice nu a crezut că era necesar să verifice mai întâi dacă (exemplele) precedentele pe cari s'a întemeiat ea să formuleze pretențiile sale fără precedent aveau cel puțin carecure consistență.

Spiru Haret

SOVEJA SAU DOBROMIRA

„Cu ajutorul lui Dumnezeu și cu porunca și cu cheltuiala prea păcătosului rob al lui Dumnezeu, Ioan Matei Basarab domnitor și voevod a toată țara Ungrovlahiei și soției noastre cniaghina Elena, s'a ridicat acest dumnezeesc templu al nașterii domnului Dumnezeu și mântuitorului nostru Iisus Christos, afară de hotarele țării noastre în locul moldovenesc al Vrancei. Ziditu-s'au cu bunăvoința și pogorământul la voința noastră a prea iubitului fratelui nostru domnitorul moldovenesc Ioan Vasile Vodă, în anul facerii lumii 7153 (1645)''.

(Aurel V. Sava, *Documente Putnene*, I, Focșani 1929, p. VIII).

Aceasta e inscripția lui Matei Basarab din pridvorul bisericii mănăstirii zidită de el în Moldova. În ea nu se pomenește nici de Soveja dar nici de Dobromira.

Istoricii români ne spun că cei doi domni români, Vasile Lupu al Moldovei și Matei Basarab al Țării Românești, s'au împăcat într-o vreme și atunci, ca această pace să fie cât mai trainică, au zidit fiecare în țara megiesă și de acum prietenă, câte un lăcaș sfânt, Vasile Lupu *Stelea* la Târgoviște, iară Matei Basarab, *Soveja* în Moldova, în ținutul Putnei. Documentele timpului, însă, pomenesc de ambii termeni: Dobromira și Soveja; bunăoară suretul ispisocului dela domnul Evstratie Dabija, din 18 Iunie 1665 (7173), prin care întărește mănăstirii Dobromira cumpărăturile și daniile anterioare începe:

„Io Evstratie Dabija Vvod bojiu milostiu gospodar zemli Moldavscoi. Adecă Domnie Me m'am milostivit, dat-am și am întărit sfintei mănăstiri, ce se chiamă *Dobromira*, pre *Soveja* în ținut Putnei, unde iaste hramul Nașterii Domnului nostru lui Isus Hristos, ce iaste zidită cu cheltuiala bunului creștin, fratele nostru, răposatul Matei Basarab Vvod Țării Muntenesți, la obârșie *Dobromirului*''... (Aurel V. Sava, *Doc. Putn.* II. Chișinău 1931, p. 4).

Mai jos publicăm un document, un suret de pe un uric dela Vasile Lupu, datorit căruia mai dăm de un amănunt și anume, că la înzestrarea mănăstirii Dobromira adică Soveja, a contribuit și comisul Radu, boer din Țara Românească.

„Noi Vasili Vvod, cu mila lui Dumnezeu Domn țării Moldoviei. Adică au venit nainte noastră, și nainte boerilor noștri a Moldovii mari și mici, popa Vasăli ș frati său Tudosă, Diacu, ficiorii Chirčnii, nepoții Brândușii, ș Toader sîn Lata, i frate său Lupu, i Anmon, Făia, cu ficiorii săi. ș Fătul sîn Petre, nepoții Dobrii, i Nistor și frati său Blaga, ficiorii lui Purcar, nepoții Danciului i Andrei, i Vlașca, nepoții lui Paol (?), i Alexa ș soru sa Dumitra i Agahie, ficiorii lui Toader Bazga, nepoții lui Ion Coșotă, toți nepoții ș strănepoții lui Necoară Lașco sîn Petre Rugină Bătrânul, de a lor bună voia, de nimi săliți nič asupriți ș'au vândut a lor dreaptă ocină ș mosie, ce au avut ei toată parte lor de moșii din Lăcești, din Vădurile în gios pân în gura văii Boului ș păr în vârful Râncului, ș la Dihățză. Tălmač unde să împreună cu locul domnesc acei au vândut ei cinst. ș cre-

dincios boerului pre iubit frate a Domniei mele Matei Basarab Vvod, cu mila lui Dumnezeu Domn țării Ugrovlahiei, gupănu Radu vel comis, drept treizăc galbeni ungurești bani gata care acel boer au fost triimis de fratele Domniei Mele de sus scris, ca să hotărască mânăstirea sa de iznov zidită acum Dobromira, unde iaste hramul Nașterii Mântuitorului nostru Isu Hsu din ținutul Putnii, care Domnie me și cu tot sfatul nostru am dat fratelui Domniei mele de sus scris ca să și facă ace mânăstire, să-i fie în slava atotțiitorului Dumnezeu și a Domniei sali în večnica pomenire și spre mai mare credință am triimis pre cinst și credincios. boeriul nostru Racoviță Cehan al doilea log., ca să hotărască împreună cu boieriul de sus scris gupănu Radu comis și așa au hotărât tot, cât au cumpărat fratele Domniei, mele pe drepti și agonisăți bani săi, așijdire și jupănu Radul comis au dat și au închinat ace de sus scrisa ocină acei sfinte mânăstiri ca să-i fie lui în večnica pomenire. Drept aceea Domnie me dacă am văzut de a lor bună voia tocmeală și plata deplin înaintea domniei mele, noi încă am dat, ca să fie și de la noi, boeriului de sus scris, gupănului Radului comis, drept ocină și cumpărătură și uric și în tăritură, cu tot venitul neclintit nici odinioară în več de veci și altul să nu să amestice înaintea acestii cărți a noastre.

Insuși Domnul am poruncit
In Eși let. 7155 Noemv. 17.

Patrașco

L(ocul) P(cetii) g(os)p(o)d

După suret tălmăcit de Andrei Tălmăciu căpitan: fiind copia aceasta întocmai s'au adevărit di către mine Costantin (?) log.

(Arhivele Statului Iași, *Documente*, Pachet 312 Noi 37.

N. Ceredarec

CÂTEVA DATE DESPRE UN SAT STRĂVECHI IUBĂNEȘTI

IBĂNEȘTI DIN ȚINUTUL DOROHOIULUI

Übersetzung

Iubenestie Nrus 123. Lit : A.

Iuon Antiochi Constantin Fürst und Herrscher der Landschaft Moldau haben diesen Unserer Herrlichkeit Brief in die Hände des Egumens und der ganzen Versammlung des Klosters Sutschewitza gegeben, damit sie, der Wornik und Weteman auf der Selista Iubenestie im Dorohoyer Distrikte gelegen befugt und berechtigt seie sollen, mit diesem unserer Herrlichkeit Briefe fremde Leute aus Pohlen, Hungeren, und Kosacken auf der Selista anzustedlen, und diejenigen, welche sich auf dieser Selista niederlassen werden, sollen auf fünf Jahre von allen Abgaben und Frohndiensten, wie sie immer in Unserm Lande gebräuchlich seie mägen, verschonnt bleiben.

Wenn aber diese Freijahre verstrichen sind, so werden wir sie nach ihrem Gebrauche belegen, und sie sollen nie unter die übrigen Landeseinwohner gemanget werden. Die jenigen Boyaren, oder fürstliche Diener, welche wider diesen Unsern fürstlichen Brief handeln, und ihnen einen Zureng anthun, oder Vieh zu ihren oder anderer Gebrauche nehmen sollten, sollen von Unserer Herrlichkeit selbst zuchtiget werden, und anderst soll es nicht seie, dieses Schreiben Wir zu Jassy in Jahre 7207/1699 den 22 -ten May.

Wir Antiochi Constantin Woywoda I. S.

(Arhivele Statului Iași, Documente, Pach. 312 No. 48).

Documentul de mai sus este o traducere germană de pe o „carte” (ЛHCTЪ) dela Antioh Constantin Voevod prin care învoește pe egumenul m-rii Sucevița, să aducă pe hotarul seliștei Iubănești (jud. Dorohoiu) coloniști poloni, unguri și cazaci, acordându-le anumite înlesniri¹⁾.

Seliștea Iubănești e una dintre cele mai vechi așezări ale Moldovei. Documentul dela Bogdan Voevod din 17 Ian. 1517 prin care voevodul întărește lui Luca Arbore, portarul dela Suceava, satele de cumpărătură, Solonețul și satul de peste Prut, sub Derenie, unde au fost vătămani Caliman, Iachim și Lucaci, pomenește și de Ieremia, fiul Neagăi, nepot lui *Iuban cel Bătrân*. Domnul Costăchescu identificând toponimicele și numele de persoane, ajungând la numele Iuban cel Bătrân, spune: „Iuban cel Bătrân *cred* că e totuna cu Liuban și Liuban Stravici, străvechiul boier, care trăiește în a doua jumătate a veacului XIV-lea și primii ani din al XV-lea veac, un neam de oameni, *găsit aici de întemeietorii Moldovei*. Se întâlnește împreună cu fratele său Bratul, între boierii lui Alexandru cel Bun, din 1404, August 1. Despre un sat al lui, în partea de miază-noapte a Moldovei, este vorba într'un uric din 6940 (1432) Ianuarie 4. Dela el își are numele părăul Liubaneasa, Iubăneasa, din județul Dorohoi, pe care-l întâlnesc, întâia oară, într'un uric dela Alexandru cel Bun, din 6937 (1429), Iunie 3. n. 6939 (1431), Iunie 15, apare ca Liubana”...

„Tot astfel, satul Ibănești, din județul Dorohoi și Tutova. Un sat cu numele Iubănești (ЮБАНЕЦИН) găsim într'un uric din 6963 (1453), August 23”²⁾.

Că toponimicele Ibăneasa, Ibanești, Iubanești... își derivă numele dela Liuban străvechiul, apărând apoi sub forma de Iuban cel Bătrân, dovedesc cuvintele slave cu l inițial muiat, pătrunse în domeniul limbii române : dr. iubi ; vsl. ljubiti (ЛЮБИТИ), dr. iute : v. sl. ljutŭ (ЛЮТЪ), dr. ibovnic : v. sl. ljubovinkŭ (ЛЮБОВНИКЪ) etc.

1. Satul Iubănești era dania m-rii Solca, din partea lui Ștefan Tomșa Vodă, pe care aceasta prin actul de schimb din 7133 (1625) Febr. 12, îl cedează m-rii Sucevița. (Arhivele Statului-Iași „Documente”, Pachet 312, No. 21).

2. Costăchescu M.; *Doc. Mold. dela Bogdan Voevod*, pp. 418, 426, 427, 431. București 1940.

„Disparația lui I' se explică, așa dar prin criteriile românești”...¹⁾

Scriban înfățișând multe forme sub care apare în limba română, noțiunea „iubi—iubire” ne citează și :

„iubesc v. tr. (*vechi* iubesc, ca în Ps. S. 118, 140...); „libov n. pl. inuzitat-uri (vsl. liubovi, g. libov).

Vechi Iubire — Și *liubov* și iubov” (adăugăm în ucr. : Ijibov); libovesc v. intr. (vsl. liubuvoti; bg. liubuvam se, mă desfățez; — adăugăm ucr. : Ijubuvate sja — a se desfăta); libovnic, -ă adj. (bg. libovnik, — adăugăm ucr. : Ijubovnich). Vechi amabil... subst. ibovnic”²⁾

Urmărirea formei sub care apare denumirea satului Ibănești, prezintă interes pentru filologi, căci cu ajutorul ei se poate stabili definitivarea fenomenului fonetic, în timp.

Că Ibănești, este o veche așezare trădează dealtfel și cuvântul seliște (*селище*) care „înseamnă loc unde a fost un *село*, un sat, o așezare”³⁾; — după C. Conachi „un trup de loc încăpător de un sat, în care au fost odinioară locuință”⁴⁾.

În ceea ce privește scutirile ce se acordau celor ce erau aduși să constituie slobozii ele ne sunt cunoscute, documentul prezintă însă interes când vorbește că printre cei ce vor fi colonizați la Iubănești vor fi și Cazaci adică Ucrainenii, populație dincolo de Nistru. Faptul prezintă interes căci știm că Duca Vodă primind hătmănia Ucrainei transnipriene, printr'un hrisov din 20 Noemvrie 1681, — deci cu 18 ani înainte de documentul nostru, — spunea că „îndată după luarea în stăpânire a pământului ucrainean, am început a ni da îngrijirea noastră, ca Ucraina pustie, să înflorească din nou, *colonizând-o cu norod*”⁵⁾.

Dacă într'adevăr s'au fost adus coloniști și Cazaci. — Ucrainenii — dintr'o țară, ea însăși ducând lipsă de populație deasă, — ar putea să ne ateste, dacă nu recensământele populației, atunci cu siguranță onomastica satului.

N. Ceredarec.

IARĂȘI SIGILIUL LUI MIHAI VITEAZUL

Sigiliul lui Mihai Viteazul păstrat într'o impresiune neclară a dat loc la o discuție întinsă din cauza tipului său. Prin dată și curiozitățile prezentate m'am îndoit că ar fi fost dat de însuși veevodul⁶⁾ și n'am trecut tipul între tipurile sigilare ale marelui Domn⁷⁾. Astăzi sunt în măsură să revin asupra lui cu o nouă informație.

1. C. Conachi, *Noțiuni de hotărnicie*, ed. II, Iași 1887 p. 345.

2. Bogdan, *Documentele lui Șt. c. Mare*, II. Buc. 1913, p. 603.

3. Al. Rosetti, *Istoria Limbii Române*, III, Buc. 1940, p. 61—62.

4. A. Scriban, *Dicționarul Limbii românești*, Iași 1933, p. 665, 744.

5. Ion I. Nistor, *Ucraina în oglinda cronicilor moldovenești*, Buc. 1940, extras din A. A. R. Mem. Sec. Is. S. III T. XXV Mem. 5, p. 34.

6. A. Sacerdoteanu, *Hrisovul și sigiliul lui Mihai Viteazul la 27 Iulie 1600* în *Revista Arhivelor*, I 1. (1940) p. 161—162.

7. Id. *Autografe și sigilii dela Mihai Viteazul*, *ibid.*, I 2 (1941) p. 296—313.

Intre actele Mănăstirii Neamțului dela Arhivele Statului din București (pach. XXXVIII, Nr. 56, dep. part.), am aflat un alt act din 3 Iulie 1600, care poartă aceeași pecete. E vorba de o confirmare făcută lui Dosofteiu dela M-rea Secul. Actul fiind necunoscut ¹⁾ îl dăm aci în transcriere :

† ИѢ МИХАИЛА БОГОВОДА БЖІЮ МАСТІЮ ГЕДНЗ ЗЕМЛИ БЛАШКОН И БОГОВОДА ПРДѢЛАСКОМУ И МИЛАДВЕСКОМУ ДАЛ ЕСМИ СЕБЕ ЛИСТ ГДЕСМИ МАЛЕННИКУ НАШЕМУ ДОСОФТЕЮ И НИИМ ШЕНТЕЛНИИМ МИНХОМ КЗПНОЖ СЗ НЕСТАМОУ ОЗКУА НА ТО УНИ ДА СЪТ МЪЧНИ И СИЛНИ СММ ЛИСТОМ ГДЕСМИ ШПИРАТІ И ДРЕЖАТІ СВОИХ СИННОЖАТЪ УТ АРѢ СТАРАМА ДАЖ ДО КИЛІАХ ТОПТИСѢ И УТ ТАМ ДАЖ ДО УСТА КАРПАНУ ПРОТОЖ НИКТО ДА НЕ СМѢТЪ СММ ВЪЗМАТИ НИИ ВАЛОВАТИ НХ ПРѢД СММ ЛИСТОМ НАШИМ.

† ГЕДНЗ ВЕЛѢА (L. S.) ПИС В ПАС ВЛѢТЪ 7108 ЮЛ. Г

† Стефан вел логоф вчл.

† Григоріе.

În dos : + Carte pre poenile dela Mihălaș Voe<vo>da. 7108, plicu 1.—S'au cetit.

Alături se păstrează și o traducere dela începutul secolului trecut, pe care o reproducem :

Noi Mihail Vvd. cu mila lui Dumnezeu Domn pământului Valahiei și Vvd. Ardealului și Moldaviei.

Adică am dat această carte a domniei mele rugătoriului nostru Dosoftei din preună și la ceilalți părinți ce petrec acolo în Secul, pentru ca să fie ei tari și puternici cu această carte a domniei mele a apara și a ține fânașurile sale dela Aristaria până la chiliele Top-tisului și de acolo până la gura Carpănelui. Deci dară nimine să nu îndrăznească a lua lor sau a supăra pre dânșii înainte aceștii cărți a noastre.

Domnul a poroncit (L. P.) S'au scris în Iași la leat 7108 Iulie 3.

Stefan vel logofăt au învățat.

Grigorie

Suret de pe ispisocu lui Mihail Vodă pentru poeni. Cu alăturare. 7008 Iulie 3, 1600 N. 13, plicu 1. No. 11. No. 56.

Sigiliul cunoscut a fost descris în amănunt de d. Const. Moisil. D-sa recunoaște exactitatea descrierii generalului C. V. Năsturel, care afirmase că cei doi lei afrontați nu țin în ghiare o spadă, ci un pom desrădăcinat, și, adaugă d. Moisil, „el are, ca și pe celelalte sigilii muntene dinainte de Mihai Viteazul și din timpul lui, forma clasică a unui chiparos, cu partea inferioară a tulpinei groasă și noduroasă și cu rădăcinile răsfirate în toate direcțiile. Nici urmă de spadă sau de munți. Rămâne deci stabilit în mod definitiv, că mult

1. Cf. St. Nicolaescu, *Documente dela Mihai Vodă Viteazul* București 1916.

discutatul tip sigilar al lui Mihai Viteazul nu conține stema Transilvaniei și nici măcar vreun element heraldic în legătură cu ea, ci numai stemele Țării Românești și Moldovei iar modul cum a fost produs prin desemn este din acest punct de vedere cu totul fantezist¹⁾.

D. Moisil se referea la prezentările lui Tocilescu și Onciul, care vedeau în el emblemele Țării Românești și Moldovei și „sub scutul mic sunt doi lei ținând o sabie, pe șapte movile (drept marcă a Ardealului, al cărui nume german Siebenbürgen e simbolizat prin cele șapte movile). Sub marca Țării Românești se află deviza : † ИМѢ[О]ЛБ[А] ЖЕ М[И]Л[ОС]Р[Ъ]ДІЕ (= și rugă și îndurare). Legenda împrejur este : † ІУ МІХАИЛЪ УГРОВЛАХИНСКОГО ВОЕВОДЪ АРДѢЛСКОГО МЛАД[АВСКОГО] ЗЕМЛИ (= Io Mihail Voevod Ungrovlahici, Ardealului, țării moldovei). Cu alte vorbe și St. Nicolescu spune același lucru²⁾.

Din fericele sigiliul pe care-l prezentăm acum a fost aplicat în ceară roșie (diam. 44 mm.). Dar și el este în parte stricat. Totuși stemele se pot reconstitui în întregime. Nu vom descrie tipul heraldic deoarece corespunde descrierii de mai sus. Atragem atenția însă că nu e vorba de un pom desrădăcinat, iar leii afrontați stau pe un fel de scoici (sau vârfuri de munți?). După cum se poate constata din reproducere și mai ales din impresiunea negativă căpătată pe hârtie la păturitul actului, heraldiștii vor putea recunoaște sau nu dacă avem de a face și cu stema Ardealului.

Legenda din bandă și exergă este însă greu de cetit, mai ales că suntem în fața unui text neobișnuit. Cu ajutorul câtorva litere în bandă se poate întregi textul : † САМА ВЖІЕ МАРДІЕ, iar în exergă : † ІУ МІХ[АИЛ] ● [И СНѢ ЕГО] ІУ НЕКОЛА : ● КОЕ[О]ДА Г[О]СПО[Д]АРИЕ ЗЕМ[ЛИ] МОЛА[ВСКОГО]. E tot ce am putut obține cu ajutorul lampii de cuarț și a microscopului binocular comparator³⁾. Poate prin procedee fotografice, pe care nu le pot face acum, să obținem mai mult dela impresiunea negativă alăturată.

Din constatările de mai sus rezultă că nu avem în față sigiliul lui Mihai Viteazul ci al fiului său Nicolae Pătrașcu. Deci amintirea din cronică despre dorința Moldovenilor să-l aibă Domn, se verifică⁴⁾. Nu știm însă în ce măsură s'a exercitat efectiv această domnie.

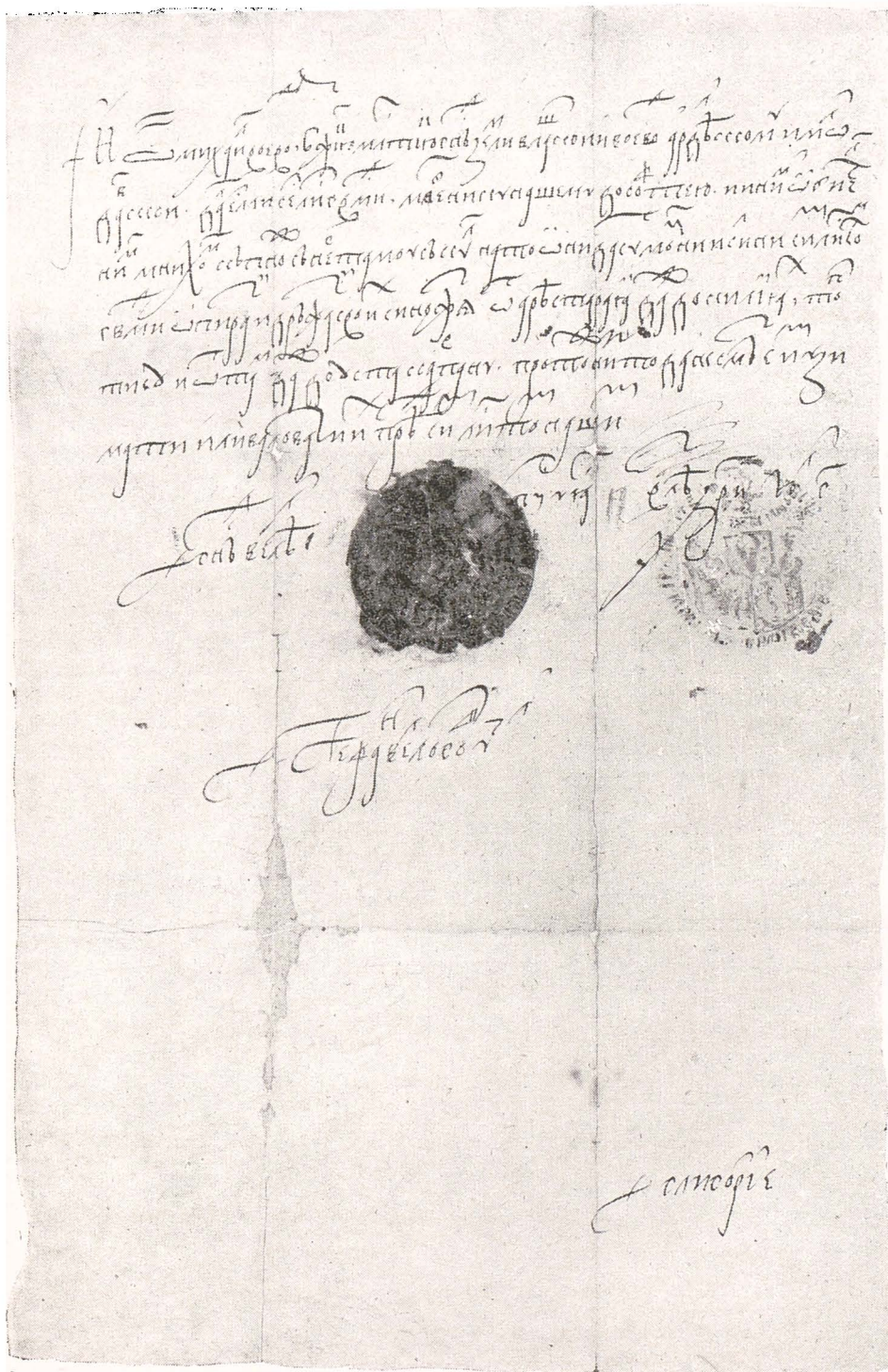
Apoi trebuie să observăm că în Moldova actele se dădeau de către locțiitori în numele voevodului cuceritor. Aici este Ștefan logofătul, ca și în celălalt act cu pecetea discutată. În consecință itinerariul domnesc nu se mai poate urmări prin astfel de acte. Tradițiunea : „Domnul a poruncit” este rezultatul unei investiții principiale, nu în chestiune.

1. Const. Moisil, *Noi studii de sigilografie românească. ibid.* I. 1 (1940) p. 104.

2. Cf. Id. *ibid.* p. 101—102.

3. Mulțumesc d-lor D. P. Bogdan și I. R. Mircea cu ajutorul cărora am putut ajunge la lectura aceasta.

4. *Istoria Țării Românești*, ed. Ioanid, 1859, p. 67.

Curiozitatea cea mare pe care o ridică acum acest sigiliu o constituie mențiunea numelui celor doi Domni, tatăl și fiul, deși în intitulăție apare numai primul. Este oare aici un compromis între gândurile pe care le nutrea marele Domn și atmosfera conservatoare și individualistă în care trăia?

A. Sacerdoțeanu.

UN DOCUMENT INEDIT DELA MIHAI RACoviȚĂ VOEVOD

Acest document mi-a fost pus la dispoziție, cu o deosebită bunăvoință, de către regretatul prof. I. Andrieșescu.

Este un document original, scris pe pergament, bine păstrat. Pecetea aplicată în ceară roșie, lipsește. Dar, ceea ce socotim că trebuie să menționăm, sunt dimensiunile puțin obișnuite ale acestui pergament, având 70/32 cm. Textul, deși destul de întins, cuprinde numai jumătate din suprafața pergamentului. Probabil că fiind dintr'o epocă mai nouă, când hârtia se întrebuița pe o scară întinsă, nu s'a mai căutat să se economisească acest material de scris. Deasemenea credem că e demn de relevat ornamentarea extraordinar de bogată și multicoloră a pergamentului. În această privință, îmbinarea culorilor, ca și execuția diferitelor figuri, în mare parte florale, dovedesc multă pricepere și un deosebit gust artistic la acest modest și anonim diac de cancelarie. Tot așa, și caligrafierea textului nu e cu nimic mai prejos de execuția elementelor de podoabă. S'a întrebuițat cerneala verde pentru titlu, pentru monograma voevodului și chiar la anumite litere despărțitoare din text.

În partea de sus, la mijloc, într'un cadru ornamental, sunt desemnate stemele celor două principate, întrunite într'o stemă comună. În primul cerc, la dreapta, — privind spre cititor, — e înfățișat capul bourului moldovean; iar în cercul dela stânga, acvila munteană, colorată în negru, cu aripele ridicate, pregătindu-se de sbor și cu capul înturnat spre stânga. Deasupra acestor steme, e desemnată în auriu coroana voevodală, sprijinită pe pliscurile a două acvile, cu aripele ridicate, colorate tot în auriu. De observat, că procedeul acesta, de a înfățișa stemele ambelor principate întrunite, după cercetările d. C. Moisil, este întrebuițat adesea în epoca fanariotă¹⁾. E o consecință a schimbării domnilor dintr'un principat în celălalt. Pentru noi însă, faptul întrunirii stemelor e destul de semnificativ, fiind o anticipare a unității politice moldo-valahe, care avea să se realizeze ceva mai târziu, sub domnia lui Al. I. Cuza.

Deoparte și de alta a stemei, se află două decoruri florale, luate cu multă grijă. Deasemenea, marginile din dreapta și din stânga, ale pergamentului, sunt frumos împodobite prin chenare, înfățișând

1. C. Moisil, *Stema României*, în *Boabe de Grâu*, II, Nr. 2, p. 78—79.

parcă două coloane. Același chenar marginal împodobește și monograma voevodului, fragmentată în două de semnătura acestuia, făcută pe un pergament simbolic, desfășurat și ocrotit de un înger, cu aripele ridicate. E în aceasta, o combinaire măestrată a elementelor de podoabă cu anumite elemente simbolice.

Litera inițială în auriu, pe un fond circular roșu, reprezentând un capitul de floare, e așezată într'un cadru ornamental dreptunghiular; același ornament, dar de un colorit diferit, se repetă și la sfârșitul titlului voevodal.

Toată această bogăție de ornament, de un colorit atât de variat, cu predominarea auriului, e o dovadă evidentă a stimei deosebite, de care se bucura destinatarul acestui hrisov. Ea vădește totodată și valoarea hrisovului, al cărui text îl dăm mai jos :

милостію божію Іу Мнѣху Риковицъ воеводѣ и господинѣ. даватъ господствами ¹⁾. Cinstituluiși credinciosului boiarului Domniei meale, Gavrilaşco biv vel postelnic, ca să aibă a ținea și a stăpni moșia Laiovul ²⁾, i Pleașovul ³⁾, i Buceștii ⁴⁾ până în Olt, i moșia Urziceanii ⁵⁾, i Gârbovii ⁶⁾ cu rumânii, i Vităneștii ⁷⁾ cu rumânii i țigani, i Buceștii cu rumânii, i moșia Mănești cu rumânii, i moșia Rătunda ⁸⁾ i moșia dela Colintina și viile și casele den București, rumânii i țigani și vasele de cositor și de aramă și dobitoacele câte ar fi rămas : cai, boi, vaci, bivoli, oi, rămători și altele toate câte scrii în diiata cea iscălită de Sfinția Sa Părintele Mitropolitul Țării, ce i-a lăsat-o jupâneasa Ancuța, soția dumnealui Postelnicul Gavrilaşco, la moartea dumneaei.

Pentru că împreunându-se întru căsătoria cununiei pre leage dumnealui postelnicul Gavrilaşco cu jupâneasa dumisale Ancuța, fiica răposatului Vintilă Bucșanul, boiaru jupănesei Dumitrani Buiceascăi, în zilele domniei sale răposatului Nicolae Vodă ; și trăind cu dânsa șapte ani și făcând și coconi și au murit. Iar apoi, dentru întâmplarea cea viitoare a morții, bolnăvindu-se greu jupâneasa Ancuța și văzând că vine la slăbiciunea cea de săvrășit, a socotit, ca o creștină adevărată, mai înainte până a nu o coprînde acel înfricoșat ceas al morții, fiindu-și în fire și cu mințile întregi, de și-au făcut diată, tocmindu-și toate lucrurile cu bună orânduială și arătând unul ce lasă cu sufletul ei la vreamă de moarte, însă denpartea dumneaei otărînd acea diată și cu mărturii de cinste și vreadnice de credință, ca după moartea dumneaei să le ție și să le stăpânească cu bună pace. Și de atunci până acum, tot au stăpânit cu bună pace postelnicu Gavrilaşco, toate câte i-au lăsat jupâneasa dumnealui în diată.

1. I în mila lui Dumnezeu. Mihail Racoviță Voevod și domn. Dă Domnia mea.

2. Laiovul, probabil Laia, azi pădure în jud. Teleorman.

3. Pleașovul sat în jud. Teleorman.

4. Bucești, probabil, Buiceștii, sat în jud. Olt.

5. —6. Urziceni și Gârbovii sate în jud. Ialomița.

7. Vităneștii sat în jud. Olt, pe malurile Vedei.

8. Măneștii și Rătunda, probabil în jud. Buzău. Există mai multe localități, cu aceleași nume. în Muntenia.

Iar când au fost acuma în zilele domniei mele, sculându-se Radul Fălcoianu ceașu de aprozi ¹⁾, cumnatul dumnealui, cu mare gâlceavă, zicând că nu va îngădui să stăpânească ceale ce i-au lăsat jupâneasa dumnealui în diiată și au eșit de față la divan, înaintea domniei mele, arătându-și fieștecare jalba și pricina ce avea să răspundă.

Deci domnia mea, văzând că această judecată iaste mai mult bisericască și adeverind cum că diiata iaste bună și adăvărată, i-au rânduit domnia mea la sfinția sa părintele mitropolitul țării și la dumnealor cinstiții și credincioșii boiarii domniei mele, Costandin Dudescul vel spătar i Barbul Merișul ²⁾ vel clucer i Mihail Bărbătescul vel sărdar, la care adunându-se toți la sfânta mitropolie și fiind de față și o parte și alta, pre dreptate și după sfânta pravilă i-au judecat, dându-i dumisale și carte de judecată a sfinției sale prea cinstितului și sfințitului părintelui Kir Daniil, mitropolitul țării, denpreună și cu credincioși boiarii domniei mele, hotărând într'acea carte, ca toate ceale ce i le-au lăsat jupâneasa dumnealui în diiată, să le ție și să le stăpânească cu bună pace.

Drept aceea, încă și domnia mea, după judecata sfinției sale părintelui mitropolitului și a dumnealor mai susnumiților boiari, au dat și domnia mea această carte a domniei mele dumnealui cinstितului și credinciosului boiarului domniei mele, Gavrilaşco biv vel postelnic, de întărire, ca de acum înainte să aibă a ținea și a stăpâni toate moșiile și rumânii și țiganii și altele câte scrii mai sus, de către Radul Fălcoianu ceașu de aprozi și de către jupâneasa lui Ilinca, și să-i fie stătătoare și ohabnice în veaci, dumnealui și coconilor dumnealui câți Dumnezeu îi va dăru și să facă ce va vrea cu iale, ca un stăpân, pentru că i le-a lăsat jupâneasa dumnealui cu diiată și cu bună voe.

Și a întărit domnia mea cartea aceasta cu tot sfatul cinstितilor și credincioșilor boiarilor domniei mele celor mari ai divanului : par Iordache Crețulescul vel dvornic, i pan Manolachie Lambrino vel logetheti, i pan Costandin Dudescul vel spătar, i pan Grigorie Grecianul vel vistiar, i pan Barbul Merișanul vel clucer, i pan Manolachie vel postelnic, i pan Costandin Năsturel vel paharnic, i par Matei Fărcășul ³⁾ vel stolnic, i pan Costandin Brâncoveanul vel comis, i pan Mihail Bărbătescul vel sărdar, i pan Iordachie vel sluger, i pan Grigorie Filipescu vel pitar, și ispravnic Costandin Crețulescu vtori logetheti.

Si s'au scris hrisovul acesta aici în orașul scaunului domniei mele, în București, la anul dela zidirea lumii leat 7.239 (1731) în luna lui Iulie.

1. Ceașu de aprozi = ofițer de poliție, care aducea pe împetricinați la divan în ziua sorocită.

2. Barbu Merișanul, cum e menționat mai jos.

3. Matei Fărcășanul, cum apare și în alte documente.

Іѡ Мнѡхѡ Воевѡдѡ. Мнѡлостно божню господннѡ.

10 Mihai Racoviță Voevod.

Manolache Lambrino vel logofăt, procitenomu.

Costandin Crețulescul vtori logofăt, procitenomu,

Din cuprinsul acestui hrisov se vede că e vorba de confirmarea unei hotărâri de judecată, și anume, Domnul dimpreună cu sfatul marilor boeri de divan, întărește lui Gavrilaşco biv vel postelnic toate câte i le rânduisse, prin testament, soția sa Ancuța Bucșanul.

Mai înainte de a trece la cercetarea cuprinsului acestui important hrisov, se cuvine, cred, a da câteva lămuriri asupra boerului Gavrilaşco, care, cum vedem, apare în hrisovul de față numai cu numele său și fără a avea un nume de familie. Cine era acest boier? Din cronica lui Radu Popescu, demnă de toată încrederea, deoarece concordă în multe privințe cu textul acestui document, aflăm că Gavrilaşco era un văr al lui Nicolae Vodă Mavrocordat; deci unul din acei numeroși străini, de origină obscură, cari oploșiți pe lângă domnii fanarioți, puteau să ajungă adesea la situațiile cele mai înalte în Stat, doar pe baza acestor simple legături de familie. Așa, Gavrilaşco fusese mai înainte clucer mare de arie, iar documentul de mai sus ni-l arată purtând titlul de „fost mare postelnic”. Pentru acești venetici, boieria era calea cea mai nimerită, care ducea de multe ori la împă-mântenirea lor, prin căsătoria cu diferite fete „de aicea din țară”. Urmând sfatul lui Nicolae Mavrocordat, Gavrilaşco se căsătorește în 1718 cu Ancuța fiica lui Vintilă Bucșanul și a Dumitranci Buicescu. Iată cum descrie cronicarul Radu Popescu acest eveniment: „Murind peste Olt și Vintilă ce au fost căpitan mare de margine, așisderea și jupâneasa lui, fata Diicului Buicescul, și rămâindu-le două fete, care cunoscând că este rău a trăi peste Olt ¹⁾, au pus de gând să vină în Țară, că avea moșii destule dintrecoace și au scris carte la Domnul, cu rugămintă, ca să-și arate milă și către dânsule și să le priimească supt umbra Măriei Sale. De care, Măria Sa i-au părut bine, că era din fire milostiv spre cei săraci de părinți și aducându-le aicea, în țară, îndată pre cea mare o au dat după un văr al Măriei Sale, anume Gavrilaşco, ce fusese clucer mare de arie. I-au făcut Măria Sa nuntă prea frumoasă; după aceea i-au făcut și hrisov, ca să fie odihnit totdeauna de dijmă și să țină oameni scutiți și de tot felul de dobitoace. Iar pre cea mică ²⁾, o au logodit după fecicrul lui Matei Fălcoianu vel logofātu.

Din căsătoria lui Gavrilaşco, cu Ancuța Bucșanu, au rezultat 3 copii: Nicolae, Ioniță și Zmaranda, cum arată o însemnare, scrisă pe un act al moșiei Alexeni-Ialomîța ³⁾, dar cari s’au stins din viață, înaintea mamei lor. Din această cauză, socotim, s’a ajuns la întocmirea testamentului de care amintește documentul de față.

1. Oltenia se afla sub Austriaci (1718—1739).

2. Accasta se chema Ilinca, căsătorită apoi cu Radu Fălcoianu.

3. I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, p. 120.

Că Gavrilaşco era un străin, de origine obscură, o deducem chiar din faptul menționării numelui său în hrisov; căci pe când el este amintit doar cu numele de botez, soția sa, Ancuța, este trecută cu numele de familie al ambilor părinți, probabil căutând să se satisfacă prin aceasta, mândria Grecului, de a se fi înrudit prin căsătorie cu două din cele mai vechi și renumite familii boerești. Bunicul după mamă al Ancuței, cunoscutul Spătar Diicul Buicescu, nepot de soră a lui Matei Basarab, umblase cândva după domnia Țării Românești. Dar odată cu ridicarea în scaun a lui Constantin Șerban Voevod, nefericitul pretendent este însemnat la nas și silit a apuca drumul pribegiei. Trăiește, după aceea, împreună cu familia sa în Transilvania, la curtea lui Gheorghe Rákóczi II, cu sprijinul căruia spera să ajungă Domn. Norocul i-a fost însă protivnic.

Cu aceste succinte lămuriri asupra boerului Gavrilaşco trecem mai departe la cuprinsul documentului în cauză. Dela început trebuie să mărturisim, că acesta este deosebit de interesant, prin faptul că ne relevă în toată amănunțimea un procedeu de judecată, din secolul al XVIII-lea, în materie testamentară. Și anume e vorba în acest document, de plângerea pe care o adresează Domnului, Radu Fălcoianu și soția lui Ilinca, sora mai mică a decedatei Ancuța Bucșanu, cum că nu pot îngădui stăpânirea averii lăsată prin testament Postelnicului Gavrilaşco, de către soția sa. Plângerile de asemenea natură, spune legiuirea lui Caragea din 1819, sunt slobode numai când „rudele de alături n’au adevărarea cea rânduită de pravilă, sau că cel ce a făcut diiata nu-și avea mințile întregi, când au făcut-o, sau că este mincinoasă ¹⁾” Aceiași condițiune o cere și pravila lui Matei Basarab, că cel ce face diiata, „trebuie să-i fie mintea întreagă și sănătoasă, iar nu trupul” ²⁾.

Domnul primește plângerea celor amintiți mai sus, dar după o cercetare sumară, ceea ce ar echivala în zilele noastre mai mult cu o instruire procedurală, „adeverind că diiata iaste bună și adăvărată” ³⁾ trimite cazul spre judecare Mitropolitului Țării, pe motivul „că această judecată iaste mai mult bisericească”.

Avem deaface, așa dar, cu o declinare de competență în favoarea Mitropolitului Țării și nu cu o simplă trimitere judiciară, care adesea fără nicio motivare, era redactată într’o formă imperativă. De pildă cităm o astfel de trimitere, către Caimacamul Craiovei: „Înfățișându-i, să cercetezi pricina aceasta după dreptate și cu frica lui Dumnezeu, urmând să hotărăști în scris și să îndreptezi sau, neodih-

1. Legiuirea Caragea, apud. I. M. Bujoreanu, *Legiuirile României Vechi și Noi*, III, p. 482.

2. *Indreptarea Legii*, Cap. 285 (Același autor). Vol. III, p. 252.

3. O diiată era bună și adevărată când era scrisă și iscălită de cel ce o făcea și întărită cu iscălitura Arhiepiscopului locului. (*Legiuirea Caragea*, același autor, III, p. 480). Aceasta consfințește în scris obiceiuri și norme de drept, anterioare anului 1819, când este întocmită.

nîndu-se vreo parte, să-i sorocești la Divan”¹⁾. Deci, se face totodată mențiunea asupra dreptului de apel al părților înaintea Divanului domnesc. Ori în cazul de față, nu se face nicio mențiune despre aceasta, ceea ce dovedește că judecata Mitropolitului Țării, alături de care sunt rânduți și trei boieri de Divan, este irevocabilă și fără drept de apel, în fața Domnului. De altfel, aceasta se desprinde din însuși cuprinsul hotărârii de judecată, înscrisă integral în textul hrisovului, care spune : „Și fiind de față și o parte și alta pre dreptate și după sfînta pravilă i-am judecat, dîndu-i dumisale, — lui Gavrilašco, — și cartea de judecată... hotărînd într’aceia carte, ca toate ceale ce i le-au lăsat jupâneasa lui în diată să le ție și să le stăpânească cu bună pace”.

Deci reiese în chip clar din cuprinsul acestui hrisov, că acțiunile testamentare, în secolul al XVIII-lea, erau de resortul unui Tribunal laico-ecleslastic, în frunte cu Mitropolitul Țării. Probabil că în vremurile mai vechi singur Mitropolitul judeca aceste pricini, și că numai printr’o imixtiune a puterii domnești, s’a ajuns la acest dualism de putere : cea divină, reprezentată prin Mitropolitul țării și cea pămîntească, reprezentată prin cei trei boieri rânduți de Domn. Cu privire la aceasta iată ce aflăm în pravila lui Matei Basarab : „Pentru bărbați și muiari de vor rămînea văduvi și le va rămînea coconi, și va muri... cum se vor împărți hainele. Cap. 272 : Această tocmeală se judecă pînă în zioa de astăzi de Vlădică al tuturor prea sfîntului și a toată lumea Patriarh și de dumnezeescul și sfîntul lui sobor”²⁾.

Intocmirea hrisovului, care urmează judecății Mitropolitului, nu face altceva decît să confirme cuprinsul cărții de judecată dată cu acea ocazie, adaugînd bineînțeles, ceea ce era strîns legat de atributul puterii domnești : privilegiul scutirii de anumite dări și slujbe precum și stăpînirea hereditară asupra acestei averi, „stătătore și ohabnică în veaci, dumnealui, — Postelnicului Gavrilašco, — și coconilor Dumnealui, căți Dumnezeu îi va dăru”.

Evident că nu se pot trage concluzii definitive pe baza unui singur document, dar nu-i mai puțin adevărat, că sub acest raport, al atribuțiunilor jurisdicționale ale Mitropolitului țării, în trecutul nostru, documentul de mai sus este de o importanță deosebită³⁾.

Const. D. Ionescu

HARILAU METAXA

S’a stins din viață și Harilaus Metaxa, cel mai vechi și mai modest asistent al lui Vasile Pârvan și al Muzeului de Antichități din București. Cu treizeci de ani în urmă colabora cu profesorul său la

1. *Arh. Oleniei*, XIX, Nr. 107—112 (1940), p. 104.

2. *Indreptarea legii*, apud. I. M. Bujoreanu, *op. cit.*, III, p. 248—249.

3. O copie fotografică și una în culori depe acest document, la Arhivele Statului din București, *Fotografii*.

săpăturile arheologice din Dobrogea. De aici a ieșit un studiu de numismatică antică, riguros științific dar care a trecut neobservat. După aceea a lucrat fără întrerupere, a adus servicii neprețuite instituției și a rămas tovarăș credincios maestrului până la dispariția lui prematură. Aceeași activitate și aceeași credință l-au stăpânit și pe vremea succesorilor lui Vasile Pârvan, dar sufletește Metaxa era altul. În lumea cea nouă bunătatea, devoțiunea, hărnicia și capacitatea lui nu mai aveau căutare. El a rămas același colaborator modest și așa s'a sfârșit pe neașteptate, singur pe un pat de spital. Din ceeace ar fi putut da științei n'a mai dat nimic. Și totuși cât de mult ar fi dominat pe atâția zgomotoși din jurul lui !

Dacă știința istorică n'a câștigat direct dela el, decât prin hârlețul pe care l-a pus în mâna discipolilor săi, morala științifică adaugă în lista sa încă nu nume frumos : Harilaus Metaxa.

A. S.

CONSTANTIN LACRIȚIANU

A fost un om de trudă și de cercetări singurațice în domeniul științelor naturale. Profesor și Director în învățământul secundar Constantin Lacrițianu și-a făcut datoria : a fost un îndrumător dela catedră și prin scris. Când nimeni nu se gândea la nevoia de a recurge la celofibră el făcea cercetări și căuta să popularizeze *lâna artificială*. Manualele lui au fost dintre cele mai bune ale vremii. Prețuit și stimat de colegi a fost și un bun prieten al celor mai tineri.

A. S.

I. R. POGONEANU

Am condus astăzi la mormânt pe încă unul din elevii lui Titu Maiorescu. Vor mai fi fiind unii care au dreptul la această calitate dar *sufletește* Ion Rădulescu-Pogoneanu este cel din urmă care a păstrat nealterat conceptul de înțelegere, gândire și onestitate sufletească al maestrului. Și ca atare se numără între exemplarele rare ale culturii noastre veșnic tânără.

Pornit din mediul modest al unui sat buzoian, pe care l-a adăugat pentru totdeauna la numele său, Maiorescu l-a remarcat imediat din Universitate. Trimis de maestru în străinătate pentru studii filosofice, a putut da dovada că a știut să-și facă datoria. Dar el a mai înțeles că înainte de a face filosofie era încă nevoie de *educație* și în această direcție și-a îndreptat toată puterea sa de muncă. A și început printr'o lungă traducere pestalozziană, care rămâne și azi temeiul pedagogiei. În același domeniu a obținut și o catedră universitară la Facultatea de Litere din Iași, de unde a trecut apoi la București. Și aici, mai ales în cadrul Seminarului Pedagogic, a

vrut și a dorit neîncetat să formeze mai buni profesori, mai perfecți oameni, mai apropiați călăuzitori de suflete.

Nu era un mânuitor al cuvântului vorbit, dar atât prin lecțiile sale cât și prin conferințele întâmplătoare era un mare sfătuitor. Oricine putea câștiga ascultându-le. Lipsit de mândrie și de fluiditatea cuvintelor inconsistente nu reținea lângă sine decât spiritele care aveau imediat perspicacitatea utilului. Și în cercul acestora a fost totdeauna prezent.

Un merit și mai mare și-a câștigat I. R. Pogoneanu însă în problema purității limbii române. A fost cel mai harnic glosator, interpretator și corector al *Dicționarului Limbii române*. Prin dispariția lui este evident că Academia Română a pierdut un corifeu. Dacă a iubit purismul și a stăruit neîntrerupt pentru menținerea unor forme cari păreau supuse dispariției, nu înseamnă că o făcea de dragul unor idei șovine sau în contradicție cu mersul evolutiv al vorbirii. Iși dădea însă seama că este inutil să ne folosim de *dublete* neologiste și să siluim auzul cu pronunții false, când însăși limba noastră ne arată că nu este cazul să stăm la îndoială în alegere. Cred că dreptatea era de partea lui.

A fost dominat permanent și de latura morală a vieții, căreia nu înțelegea să-i dea alt sens. Dorea să vadă în tineret un permanent propovăduitor al acestui ideal. Și aici a fost adesea neînțeles.

Dar mai presus de toate a fost *un om deplin*. L'am cunoscut, ca student, mai puțin la orele de curs și mai mult la cele de seminar. Nu m'am împăcat niciodată cu disciplina pedagogiei, pe care ne-o impunea regulamentul facultății, dar am înțeles să mă prezint totdeauna pregătit la orice ședință, mai ales la cele de Vinerea, totdeauna pline de discuții. Poate că prin nesfârșitele mele obiecțiuni depășeam limita îngăduită de discuțiile pedagogice, dar n'am văzut niciodată o supărare sau o nemulțumire în răspunsurile profesorului meu. Pentru mine aceasta însemna și o înfrângere a colegilor care *din colegialitate* căutau să susțină tema oficială din curs.

Pregătirea pedagogică am sfârșit-o destul de neplăcut. Dar nici azi nu știu dacă trebuia să fac altfel. Trebuia să susțin lecția finală. Aveam de tratat *Revoluția din 1848 în Principale* la cursul superior. Profesorul clasei era regretatul Ion Andrieșescu. Nu știu din ce motive a lipsit atunci. O lipsă în astfel de împrejurări era temută de orice candidat la certificat. Nu mi-am dat seama de aceasta și am susținut lecția numai în fața directorului. Plecând dela certitudinea că Regulamentul Organic era o lege a țării făcută de reprezentanții ei, am socotit că arderea lui în dealul Mitropoliei nu era un act de laudat, mi-am îngăduit să o arăt șielevilor, în contradicție cu manualele. Regretatul Pogoneanu a reținut aceasta și la critică a căutat să-mi arate că nu aveam dreptate. Și deoarece un student în anul al III-lea nu putea fi contrazis, mi-am susținut punctul de vedere. Discuția a durat trei ore fără rezultat, în care timp numărul asistenților s'a redus foarte mult. Rezultatul a fost notarea mea cu *bine*, care a rămas și în certificat. Cum nu am pus niciodată preț pe note, nu m'a im-

presionat nici aceasta. Mai târziu cu trei ani am înțeles însă că și aceasta înseamnă adesea foarte mult. Transformându-se în cifră la examenul de capacitate m'a pus în inferioritate față de alt camarad, care totuși, fie-mi îngăduit s'o spun, n'ar fi câștigat întâietatea fără sprijinul fățiș al profesorului său. Dar și cu acest prilej câștigul moral a fost tot al meu. Transformarea calificativului în notă trebuia făcută tot la Seminarul Pedagogic. Și de data aceasta m'am prezentat iar directorului. Prezentând certificatul și văzând calificativul m'a privit îndelung și mi-a spus : „Imi pare rău că ți-am dat această notă dar iartă-mă, mi s'a părut că ești prea încăpățînat”. Cuvântul mi s'ar fi părut grav față de delicatețea obișnuită lui dacă nu mi-ar fi trecut imediat prin minte gândul că atât numele cât și lecția mea nu dispăruseră din mintea lui după atâta vreme. Modificarea a făcut-o el însuși cu roșu, în 8,50, dincolo de limita impusă de calificativul însuși și mi l-a înapoiat cu „Nu-mi îngăduie *binele* mai mult”. Acest „bine” l-a făcut apoi să mă cheme dela Buzău, unde aveam catedra, să suplînesc un profesor al Seminarului Pedagogic și după mutarea mea în București să devin chiar profesor acolo. Astfel i-am fost și colaborator mai mulți ani de zile, timp în care mi-am dat bine seama de ce comoară a înțelepciunii a fost profesorul Ion Rădulescu-Pogoneanu.

Dacă nația noastră ar fi avut mai mulți dascăli de valoare, înțelegerea, modestia și stăruința lui Pogoneanu sunt sigur că nu ar fi alunecat pe povârnișurile în care se rostogolește. Căci fără școală, școala pentru școală și fără scopuri străine de dânsa și școala fără profesori culti, înțelegători, răbdători, capabili, să-și asume cunoștințele și să le și împărtășească altora, nu există adevărata cultură. Și un popor fără o cultură determinată azi mai mult ca oricând e supus dispariției.

A. S.

GEORGE POPA • LISSEANU

Încă din 1890 G. Popa din Lisa Făgărașului a apărut în publicistica noastră științifică cu un întins și documentat studiu asupra tabelor cerate. Informația, metoda, stilul nu erau egale decât de profesorii săi Al. Odobescu și Gr. Tocilescu. De atunci înainte timp de mai bine de cincizeci de ani n'a încetat un moment de a se instrui, de a adăuga informație la informație, de a lucra și de a învăța pe alții să ducă mai departe preocupările sale.

Plecat din mediul rustic atât de sănătos și onest al Ardealului românesc și-a făcut ucenicia la marii dascăli ai Universității din București, s'a alipit menirei sale de dascăl de latinește și a rămas așa până la pensionare. Dar pana sa n'a fost pensionată până în ultima clipă. A înțeles clasicismul și a luptat din răputeri pentru răspândirea lui prin manuale, gramatici, traduceri, studii până la voluminoasa și atât de frumoasa *mitologie*, cu care se poate mândri

literatura noastră. Nu e o confecțiune după cărțile altora ci o bogată alcătuire direct din textele greco-romane.

Mai ales ca fiu al Ardealului nu putea însă uita nici controversata chestiune a originilor și permanenței noastre. Deci și aici a căutat să-și spună cuvântul, mai totdeauna autorizat. O serie întreagă de studii privesc această problemă sub diferite aspecte și cu toată rezerva omului de știință.

Dar, ceea ce n'au făcut atâtea generații de istorici, tot el a dat literaturii noastre istorice și cel mai consistent instrument de lucru: *Fontes historiae Daco-Romanorum*. Cele publicate sub acest titlu prin sacrificiile lui D. Cioriceanu și cele răspândite în colecțiile Academiei Române, aduc impunătorul număr de douăzeci de volume cuprinzând izvoare din antichitate până târziu în evul mediu. E aci aproape tot ce se știe despre noi și despre strămoșii noștri de baștină.

Prin opera sa Popa-Lisseanu face dovada că se poate lucra serios și la o catedră din învățământul secundar și că studiile sericase nu sunt un atribut numai al Universității. Mă întreb dacă acest modest corp didactic secundar pus în situație materială mai bună, ajutat cu biblioteci și laboratoare și încurajat prin publicarea strădaniilor sale, nu ar fi și la noi un onorabil rival al universității adeseori rigidă și arareori creatoare. Profesorul secundar cunoaște munca și știe să muncească. Popa-Lisseanu e unul din exemple.

Meritele sale personale l-au ridicat și la demnități ale ierarhiei școlare, care toate răpesc mult timp. Cu toate acestea ele nu l-au răpit preocupărilor sale constante.

E de admirat cum prezența lui era permanentă oriunde se desbătea o problemă, se prezenta o noutate, la ședințele Academiei, în conferințele publice sau la lucrările nenumăratelor institute bucurășene, când știut este ce greu se face o traducere, ce anevoioasă este adnotarea unui text și câtă alergătură cere interpretarea lui. El le-a împăcat atât de bine pe toate. Și cu toată vârsta lui înaintată urmărea cu desăvârșită atenție orice discuție. Adesea o continuam împreună pe stradă. Nu erau rari cazurile când o reluam la întâlniri întâmplătoare în drum spre sau dela biblioteci, librării sau anticari. Alteori cărțile noi prilejuiau iar subiecte de discuție în care glasul lui domol și clar era totdeauna cursiv și consistent.

Acum cu el se duce, mi se pare, ultimul bătrân înțelept, care aducea din veacul trecut controlul, ponderanța, respectul și încrederea cuvântului cetit și vorbit. Tinerii de astăzi vor putea și ei să-și găsească Nestorii care le trebuie?

A. S.

CONSTANTIN PÂRVULESCU

S'a stins pe neașteptate și în plină putere de muncă profesorul de astronomie Constantin Pârvulescu. Il întâlnisem numai cu câteva zile mai înainte și nimic nu trăda că firea lui robustă și optimismul său nesdruncinat, vor cădea răpuse atât de repede.

În afară de obligațiile sale dela catedră și de preocupările științifice ale frumoasei discipline pe care o servea, Const. Pârvulescu n'a fost străin nici de preocupările spirituale ale patriei sale. Acolo unde a lucrat atâta, s'a sbătut, a alergat și a colaborat la înseninarea cerului cultural a nefericitei părți de țară în care a trăit. Prin tot ce a făcut pentru această nație el are drept la recunștința ei.

A. S.

BIBLIOGRAFIE

1. DĂRI DE SEAMĂ

Ion Biberi, *Profiluri literare franceze*, (București), Casa Școalelor 1945, 355 p.

Punctul de plecare și-l fixează autorul dela început : „studiu caracterologic, în ultimă analiză, lucrarea noastră alcătuiește o justificare teoretică a încercării de examen psihologic a personalității umane” (p. 12). Sub acest aspect sunt prezentate toate profilurile de care se ocupă. Deci, din zbuciumul și zvârcolirea vieții trebuie să iasă înțelegerea operei.

Deaceea François Villon este „haimana și răufăcător, întreținut, bețiv, hoț i asasin... dar în același timp și mai presus de toate, poet” care cântă „cu accente puternice vieța de tragică aventură” (p. 17). François Rabelais „a întrunit în sine rafinamentul cărturăresc și țâșnirea viguroasă, grosolană chiar, a unui temperament liber în gesturi și mai ales în vorbire ; a știut să filtreze în sine bucuriile înalte ale unei erudiții bogate, dar nu pregeta să se reverse gălăgios în beții nesfârșite, sau să se desfete povestind sau ascultând anecdote libere. Opera lui va răsfărâge toate aceste contraste, oglindind deopotrivă pe erudit și pe povestitorul mucalit, pe umanist și pe chefiu” (p. 31). Și „pentru a spune lucrurilor pe nume, a fost un bețiv plin de vervă și de spirit și un povestitor sugestiv ; cuvântul lui, adesea obscen, avea expresivitate și forță” (p. 35). În schimb Blaise Pascal „a ajuns aci deopotrivă, prin lupta neîncetată împotriva propriilor sale înclinări, împotriva orgoliului, sau dorinței de glorie... Vedem în această strădanie către perfecțiune, aspirația permanentă către un ideal moral și mărturia unei lupte lăuntrice desnădăjduite” (p. 57). Voltaire, „a fost un spirit precis, un om informat, ...temperament instabil,... a avut adesea, pe plan teoretic, oscilații, reveniri ; poate fi chiar surprins cu grave contradicții” (p. 69). La Jean-Jacques Rousseau „natura lui organică, sensuală, avidă de voluptăți, întâlnește obsesiile imaginative, elanurile sensibilității, devierile morbide sau inhibițiile” (p. 84). Sainte-Beuve „avea un temperament sensual, arzător, frenetic, care ar fi vrut să se manifeste în afară, în succese, în aventură, în dragoste. Cu deosebire în dragoste. Dar o timiditate paralizantă i-a interzis aceste năzuințe. Expansiunile lui s'au comprimat și au luat derivația reveriei turburi, sentimentale, a tristeții și a deprimării. Se vede îmbătrânit înainte de vreme, redus la slăbiciune și desnădejde... Un atare timid, egocentric și nesatisfăcut, lipsit de strălucire exterioară, de suplețe și facilități de elocutiune, acumula în sine amărăciuni. Era firesc deci să fie gelos pe toți cei ajunși, pe toți cei care reușeau în viață... Se adaugă acestei firi închise și nemulțumite, con-

diții de viață care au întărit aceste laturi morale... Conștiința urâteniei sale fizice a avut de altă parte efecte adânci în viața lui Sainte-Beuve. Nu a fost numai, ceea ce am putea numi în prezent cu termeni freudieni, un complex de inferioritate, o timiditate rușinată, o lipsă de încredere în propriile sale resurse. Disgrația fizică se suprapunea unei sensualități violente, unei ambiții scormonitoare și unei nestăvillite dorinți de glorie" (p. 125). Baudelaire are „fruntea largă, ochii pătrunzători și duri, nasul puternic și mare, cu șanțurile obrajilor prelungindu-și scobiturile în jos, dar mai cu deosebire gura mare, cu buza inferioară proeminentă și comisurile lăsate, dau chipului o amărăciune obosită, o desperare reținută, un dispreț greu ascuns. Figură devastată și lucidă, mărturie a sbaterii fără liman. Poezia îi răsfrânge ființa morală, sbuciumată de năzuinți contrarii. O dualitate funciară, condamnă pe Baudelaire unei veșnice nesatisfacții și tensiuni între tărâmurile opuse. Adânc credincios... a suferit totuși atracția magică a Prințului Intunerecului" (p. 133). Victor Hugo „subliniază caracterul perimat al acestei literaturi, pe alocuri supărător de retorică și plină de enfază". (p. 140). Hugo „plutește între două ape, oscilând incert. Incapacitatea lui de a-și vedea personajele trăind, se adaugă acestei permanente șovăiri în nesiguranță. Hugo nu are simț psihologic, nu pătrunde în viața eroilor săi, nu-i individualizează, nu le urmărește devenirea și realitatea substanțială" (p. 145). Rimbaud e de o structură interioară care „avea să-și comande viziunea lui asupra universului: o lume haotică, trunchiată, dislocată din organizarea ei unitară; o realitate formată din date confuze, din lucruri schimbătoare și provizorii, care neliniștește și dezorientează" (p. 172). Lautréamont e „o ființă minată de impulsii irezistibile și de înclinări perverse: amestec de cruzime sadică, de satanism, nevoie de profanare, necrofilic, masochism, vampirism. Tot atâția termeni de medicină legală, de laturi sufletești dovedind o depășire a echilibrului normal și chiar a înfrângerii regulilor morale". Sunt însă și „oaze de lumină și mărturii de vigoare logică" (p. 175). Un altul „temperament combativ, negând cu violență sau îmbrățișând până la fanatism un curent sau o idee, excesiv în admirație ca și în respingere, lipsit de nuanțe și moderație, Emile Zola a fost un polemist acerb și un scriitor de luptă". (p. 188). „El nu cunoaște reticențe, șovăiri și scrupule intelectuale. Este simplist, excesiv și, sub acest raport, intolerant" (p. 191).

Astfel de îmbinări stilistice se întâlnesc și în paginile următoare, mai puțin dure dar mai generale. Am impresia că d. Biberi a vrut să demonstreze cât de nepotrivit este „științismul materialist, care-și propusese să ofere metode de cercetare atât de simpliste, pentru cunoașterea și explicarea omului" (p. 9). De aceea cartea aceasta, atât de inteligent scrisă, nu se adresează oricărui cititor și sigur e nuzibilă spiritelor în formație.

A. S.

Dr. Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784—1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a Românilor din Banat și Crișana*. Partea I-a (—1825). Arad, Diecezana, [1943]. 2 f.+450 [—452] p.

Este de laudat munca autoarei depusă pentru construirea acestei impunătoare teze de doctorat, partea întâia a unei lucrări mai întinse. Nu e vorba numai de repunerea în lumină a unei figuri interesante din vremea marilor frământări ardelenice, dar și românești totodată, ci și de bogăția informației, scotocirea arhivelor (numai anexele cuprind p. 134—422) și căldura prezentării. Moise Nicoară n'a fost, fără în-

doială, cea mai proeminentă figură a Românilor ungureni din prima jumătate a secolului trecut; a fost însă destul de mult să merite osteneala unui studiu bun.

Nu ne îndoiim că d-ra Po lea, cu resursele pe care le are și cu puterea de muncă de care dă dovadă, va putea să ne dea și în istoria generală lucrări tot așa de serioase.

A. S.

G. I. Brătianu, *Le Conseil du roi Charles. Essai sur l'internationale chrétienne et les nationalités à la fin du moyen-âge*, Bucarest 1942. 75 p. (Extrait de la „Revue historique du Sud-Est européen, XIX, 2. 1942).

În perioada mai mult de proiecte decât de fapte care urmează cruciatelor, d. prof. Brătianu menționează câteva proiecte cunoscute și publicate recent. Între acestea se numără și al lui Carol II de Anjou, regele Siciliei, analizat de Delaville Le Roulx dar numai acum editat în întregime după ms. fr. no. 6049 dela Bibliothèque Nationale din Paris, care este unicul. Amănunțita prezentare privește mai ales caracterul specific pe care îl prezintă această lucrare cu privire la organizarea unei Internaționale creștine. Alcătuit la cererea papei Nicolae IV, ajunge la Roma pe la 1291—1292. Are două puncte de vedere esențiale: strategia cruciatei și organizarea unei forțe internaționale în serviciul Sf. Scaun, care să asigure efectivele și cheltuielile. Se pare că tehnica și experiența lui Benedetto Zaccaria au contribuit la alcătuirea lui. Analizarea acestui proiect atinge și problema apariției ideii naționale în evul mediu. D. Brătianu, pe bună dreptate, este în opoziție cu unele teorii exagerate ale istoriografiei maghiare.

Ceeace ne-a făcut să atragem atenția asupra acestui studiu este și ediția textului. D. Brătianu este, după asasinarea regretatului N. Iorga, singurul istoric român care apare în istoriografia generală cu autoritate și perfectă informație. De data aceasta adaugă și o minuțioasă editare de texte medievale. Indicarea fiecărui rând din manuscris credem însă că încarcă prea mult; era suficientă indicarea paginii.

A. S.

Rodica Ciocan, *Politica Habsburgilor față de Transilvania în timpul lui Carol-Quintul*. Teză de doctorat pentru istoria Universală, [București], 1945. 216 p.

Frumoasă prezentare, amănunțit informată, a uneia din grelele și mult frământate perioade ale istoriei Ardealului. Incadrată în istoria universală, prin cele două imperii ale vremii, German și Otoman, Transilvania lui Zapolia și apoi a lui Martinuzzi, apare în lumini nouă. Incursiuni speciale și în istoria Poloniei și Moldovei lui Petru Rareș. Autoarea s'a descurcat bine într'un subiect spinos. Adeseori generalizează prea ușor și nu lipsește nici tonul sentențios, care se capătă atât de greu în istoria generală.

A. S.

Nicușor Graur, *În preajma altei lumi*, București 1946. 360 p.

Bună carte de prezentare a unor suferințe pe care autorul nu le-a meritat. Un om, o credință, o luptă și o biruință e tot ce poate fi mai frumos într-o carte de amintiri. Și aceasta, prin sinceritatea, dar și prin ideile ei, mai mult decât alte cărți de lagăr și închisori, merită să fie reținută. Sunt oameni care apar direct, alții sub inițiale ușor de recunoscut și unii puțin zoometamorfozați, ca de pildă din lup, urs. Minate portretele prietenilor, ca de pildă al lui I. Mihalache și al unui filosof (idealizat

prea mult). Exacte observațiile despre Sașii hitleriști, ne întrebăm care n'au fost, și le recomandăm politicului (p. 136—137). Sănătos și proiectul de reformă agrară cu prevederea de a nu se mai fărâmița lotul. (p. 346).

A. S.

Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea cleristă în țările românești, 1821—1822*, București 1945. 411 p. + 22 fig. af. din text.

Impresionanta lucrare a d-lui prof. Oțetea pare să fie exhaustivă. Premiza dela care pornește „mitul” eroului arată din capul locului și linia pe care o va urma : o creație a generației dela 1848, căreia îi trebuia un erou al propriilor sale idei. Istoriografia noastră merge pe același drum : adevărat în afara realității. Fraza aruncată incidental : „oricât am coborî în trecut nu întâlnim la sate decât „umănic”, adică o țărănimie aservită, lipsită de drepturi” (p. 15) îmi este imposibil să cred că poate fi documentată. Tudor e o unealtă a Eteriei. Indată ce Țarul o desăvuează, el rămâne un om al boierilor, între Ipsilante și Turci. Neputându-se înțelege cu Ipsilanti, cu care erau înțeleși și boerii, își pune nădejdea într-o apropiere de Turci, care nu s'a împlinit.

Un capitol întreg e rezervat precedentelor : Fanarioții, chestiunea agrară (unde e și problema emigrației, p. 41), comerțul, în general în mâna străinilor și cu import de „obiecte de lux de care au nevoie boerii” (p. 45), organizarea administrativă, în general silnică, fiscalitatea oneroasă fără „alt rost decât să stearcă bani, pentru îndestularea Turcilor, a Domnului și a boierilor” (p. 51), clasele sociale în funcție de pământ : cei care au și cei care nu au. De aici și aspectul pe care îl vor avea boerii, clerul, răzeșii și moșnenii, starea a treia adevărat țârgoveții și sătenii. E o creionare a marilor probleme pe care le va pune în discuție veacul următor.

Inceputurile lui Tudor Vladimirescu sunt incerte, în tot cazul modeste, însă dărz în a face avere. În 1802—1806 a fost mare comis, apoi vâtaful plaiului Cloșani (1806—1811) „mijloc legiuit de pricopsală” (p. 77) și pentru care stăruie și mai târziu (p. 79). Se ocupă cu negoțul și cu arendășia din care pricină are dese procese făcându-se „vinovat de abuzuri de putere” (p. 84). Din toate acestea se desprinde însă o adevărată personalitate a clasei mijlocii căreia îi aparținea. Conturarea ei e reușită (p. 86—91).

Viața lui Tudor e urmărită mai departe : comandir de panduri, cu un istoric al acestei instituțiuni (p. 93—97) și contribuția lor la războiul ruso-turc. După pacea dela București sunt dizolvați, afară de 500, care rămân în slujbe pe la județe. Mulți sunt răsplătiți de Ruși. Tudor e dintre cei care păstrează legături strânse cu consulatul rusesc ca *sudit rus*. Prin acest concurs mai capătă de două ori vătășia plaiului Cloșani.

Se analizează apoi în amănunt legăturile lui Tudor cu Viena, unde s'a dus în 1814 pentru interesele lui Nicolae Glogoveanu. Acolo se descurcă foarte bine. N'a putut însă cunoaște Eteria acolo. Credea însă că țara lui va avea altă situație ca urmare a Congresului ce se deschidea acolo.

Legăturile lui Tudor cu Eteria sunt cercetate pe urmă. Sava și Iordache sunt cei care îl introduc în această mișcare, al cărui trecut e prezentat. În mișcarea de eliberare, Țările românești aveau să joace un rol important, după planul lui Alexandru Ipsilanti. Rușii pregăteau terenul constituind „partide puternice și devotate care aveau să devină instrumente cu atât mai utile” (p. 129). Moartea lui Alexandru Suțu grăbi izbucnirea. Tudor Vladimirescu avu rolul să producă diversiunea.

În amănunt pregătirea și izbucnirea răscoalei în Oltenia, pentru Eterie și cu banii ei. În Padeș la 23 Ian. Tudor dă cunoscuta proclamație din care reiese pornirea lui împotriva boierilor. Ea a fost redactată în București (p. 144). Tot atunci trimise un arz la Poartă și o ștafetă țarului la Laybach. Aceste măsuri au derutat pe contemporani asupra sensului mișcării (p. 149). Țărănimea a crezut că a sosit momentul jafului și pornește o adevărată jacquerie. Adeziunea totuși n'a fost totdeauna spontană. Unele împotriviri au fost înfrânte cu violență.

Împotriva „întreprinderilor tâlhărești” guvernul central ia poziție. Se pune și un premiu de 500 piaștri pe capul lui Tudor (p. 159). Măsurile sunt însă ineficace. Tergiversările, până la sosirea caimacailor, nu opresc răzvrătirea. Tudor, în legătură cu Ipsilanti, înaintează peste Olt. Boierii fug din București.

În timp ce acțiunea lui Tudor se desfășura în Oltenia și spre București, Alexandru Ipsilanti activa în Moldova. Largă prezentare a acestui capitol al prădăciunilor Zaveriei (p. 179—195). Aici și dezavuarea țarului.

Marile Puteri intervin în această mișcare împotriva lui Tudor Vladimirescu. Rusia, care pregătise întreaga mișcare a creștinilor din Imperiul Otoman, nu se putea descoperi și dezavua atât mișcarea lui Tudor cât și a lui Ipsilanti. Poarta n'a primit cu prea multă încredere această dezavuare și se fac pregătiri de războiu. Mai ales după întinderea mișcării și în Peloponez. Principatele sunt ocupate iar în Balcani încep masacrele, în timp ce relațiile dintre Rusia și Turcia se rup. Dar intervenția Austriei, Angliei, Franței și Prusiei opresc ivirea unui conflict armat.

După dezavuare, Tudor rămâne dezorientat. Boierii fug, mai ales când Tudor e la București și Ipsilanti la Buzău. În această situație Tudor se vede silit să se apropie de boieri și de Poartă. De aici justificarea că revolta lui nu e luptă de clasă (p. 232). Dar, ca urmare, țărănii, care vedeau altceva în steagul lui, nu-l mai cred și încep a-l părăsi.

Raporturile dintre Tudor și Alexandru Ipsilanti sunt iarăși urmărite în amănunt. Venirea lui Ipsilanti la București a produs panică. Întâlnirea dintre cei doi eroi e mai mult de suspiciune decât de încredere. Deci toată țara, supusă sub două cârmuiri, a avut de suferit. Între cei doi rebeli ruptura era inevitabilă. Ipsilanti se retrase la Târgoviște sub amenințarea unui atac turcesc. Tudor, care trebuia să plece și el la Pitești, rămase în București întărind paza. Era singur.

Domnia lui Tudor, pe care și-a impus-o singur, nu convenea boierilor. De fapt însă era subordonat ocârmuirii vremelnice. E aspru împotriva jafurilor. Interesante „revendicările Poporului român” formulate de Tudor (p. 272—274), chiar dacă sunt „revendicări retrograde și utopii naive” (p. 275). În această situație urmează tratative cu Turcii, pe de o parte ale lui Tudor, pe de alta ale boierilor.

Demersurile n'au izbutit. Deaceia revine la planurile Eteriei și împreună cu Sava ridică steagul elefteriei la 8/20 Mai. Dar neîncrederea dintre ei i-a despărțit imediat. Sava a plecat la Târgoviște, iar Tudor spre Pitești, cu gândul de a se uni cu Ipsilanti (p. 288). Tratatative cu Turcii continuă și acestea unite cu asprimea pedepșelor aplicate pandurilor duc la capturarea lui Tudor la Golești și uciderea lui, probabil după judecata după legea eteristă, la Târgoviște. Era o consecință a părăsirii programului popular cu care pornise lupta și ridicase steagul.

Consecința acestor acțiuni a fost intrarea Turcilor în țară, lupta dela Drăgășani (7/19 Iunie 1821) și lichidarea sângeroasă a întregii mișcări combinate: panduro-eteristă. Sava e între urmăritori pentru ca apoi să fie și el asasinat de Turci iar Arnăuții lui vânați pretutindeni. Iordache Olimpiotul dela Drăgășani s'a retras în Mol-

dova. În timpul curăţirii acesteia de Eterişti moare în luptă la Secul. Povestea cu aprinderea pulberii este însă o legendă (p. 314).

Se prezintă apoi ocupaţia turcească : 17.000 soldaţi în Țara Românească și 19.000 în Moldova. Scopul era să curețe țările de rebeli, fapt desăvârșit între Mai—Oct. 1821. Dar trupele mai rămaseră un an impunând „Țărilor românești sarcini extraordinare sub formă de furnituri pentru întreținerea trupei și pentru hrana cailor, corvezi pentru transportul furajelor, proviziilor, lemnului, corturilor și bagajelor, și impozite mari pentru plata soldei”, care chiar pentru numărul de soldați redus la jumătate se ridicau la 180.000 piaștri solda și 210.000 piaștri furniturile pe lună (p. 317), fapt care a contribuit enorm la secătuirea țărilor în afară de regimul de anarhie în care se aflau. Amănunțit aceste zaherele la p. 324—325. Urmarea acestor lipsuri sunt tâlhăriile, care nu întârzie să apară împreună cu plaga incendiilor. Retragerea trupelor, începută în Mai 1821, n'a fost terminată decât în Octomvrie. În acest timp prădăciunile s'au înmulțit. Cazacii zaporojeni „erau hoți mai destoinici și mai subtili. Omorurile pe care le-au săvârșit, le-au săvârșit aproape totdeauna în umbră, în timpul nopții și în cartierele cele mai îndepărtate ale orașului sau pe drumurile mari. Cei mai mulți au venit lipsiți de tot, unii pe jos, alții călări; toți s'au întors călări pe cai buni sau cu căruțe pline cu lucruri de valoare” (p. 332). Femeile sunt într'o decădere cumplită și trăiesc într'o imoralitate înspăimântătoare : își asasinează și bărbații pentru a putea trăi cu Turcii. Datoria ocupației turcești este enormă (p. 333).

Restabilirea domniilor pămâtenene se datorește faptului că Turcii nu mai aveau încredere în Fanarioți (p. 335), deși ar fi preferat pașalâcul. De aceea recunoașterea algeriei făcute de boieri întârzie foarte mult. Ea nu va avea loc decât după conversațiile dela Verona. Rezultatul concret al întregii mișcări pune în lumină accentuarea curentului antigrecesc și alcătuirea unor proiecte de reformă constituțională în care însă toierii mari sunt în opoziție cu cei mici.

În concluzie, mișcarea lui Tudor Vladimirescu apare d-lui Oțetea ca precis încadrată în Eterie, fără caracter social. De aici necesitatea, pe care o impunea și economia țării, a unor reforme, care însă nu au ca bază decât ridicarea „ciocoilor” la drepturile boierilor mari (p. 363). Precis țăranimea avea să plătească toate pagubele. Iar Tudor, prin felul cum a făcut mișcarea „a fost pus în fața dilemei insolubile : pe de o parte, să susțină și să facă ceea ce era în contradicție cu tot trecutul său, cu convingerile sale personale și cu interesele țăranimii, iar pe de alta să recunoască că ceea ce trebuia să facă era irealizabil ; cu alte cuvinte, el s'a văzut silit, în interesul mișcării în care se angajase, să servească clasa asupritoare și să amăgească clasa țăranescă cu fraze, cu făgădueli și cu asigurarea că interesele clasei boierești erau interesele proprii sale clase” (p. 366).

Temele pe care le atacă d. Oțetea, bogatul material pe care se întemeiază și concluziile pe care le trage sunt, fără îndoială, reale și ele pot rămâne. Istoriografia noastră câștigă astfel o carte de temei. Cred însă că, pe baza materialului prezentat și încadrarea răscoalei lui Tudor în ideologia generală a vremii, se mai poate adăuga o concluzie : pe de o parte, și aceasta e în favoarea lui Tudor, el era un om al vremii sale, cu spiritul și năzuințele sale naționale și sociale, pe care le dorea îndeplinite și la el, în capitala sa ; iar pe de alta, și aceasta în defavoarea lui, n'a putut afla în sine și în ai lui mijloacele care aveau să-l ducă la izbândă. În felul acesta Tudor nu are nici valoarea lui Horia, care cel puțin a luptat pentru ai lui. Și toate acestea din simplul motiv că eroul oltean a crezut în ajutor străin. Prin acest gest el inaugurează

• politică nefastă neamului său, care va forma partide cu filii peste graniță, care vor

lucra în interesul lor și mai niciodată în al obștei și care se pot numi precis cu cuvântul de *trădători*. Cartea d-lui Oțetea e foarte instructivă în acest sens și o recomandăm insistent cetitorilor. Cât despre figura lui Tudor Vladimirescu, redusă la proporțiile sale exacte, nu e nicio pagubă dacă nu mai poate sta în linia întâia a Pantheonului nostru.

A. S.

Eugen Tatar, *Insemnări privind parohia română-unită din Deva*. Deva, 1943, in 8°, 63 p. (fig.).

Contribuțiile privitoare la trecutul unor biserici locale desvăluie adesea multe lucruri importante. În piața orașului Deva a existat în secolul al XVIII-lea o capelă. Știm despre existența ei din cronica mănăstirii franciscane din Deva. A fost construită în 1766 de Armenii catolici. În 8 Mai 1767 se face o convenție în care la punctul 2 citim : „Dacă Veneratul Consistor [rom.-cat. de Alba-Iulia] nu se va opune, va fi permis să se țină în capelă din când în când serviciu (predici) în limba ungară sau română, dar numai în zilele acelea în care în altă parte nu s'ar celebra slujbă”.

E evident că în biserica armeano-catolică s'a predicat ungurește pentru armenii desnaționalizați, iar românește pentru românii greco-catolici.

Capela de care vorbim a fost dăruită în 1886.

Autorul studiază amănunțit întemeierea parohiei unite din Deva în 1922 și vieța ei până azi.

I. Naghiu.

2. CUPRINSUL REVISTELOR

Balcenia, II—III (1939—1940), 452 [—453] p.

Em. Condurachi, *Der Umlauf der österreichischen Taler im Süden der Donau* (p. 3—9) scurtă comunicare despre importanța talerului și circulația lui. H. Dj. Siruni, *Monetele turcești în Țările române* (p. 11—82) lucrare bazată larg pe documentele turcești dela Arhivele Statului din București, scoate la lumină un număr impresionant de monete turcești care au avut folosință și la noi. Mai întâiu un scurt istoric al monetelor otomane ; la început s'au bătut acelele (1360—1603) ; apoi accé, onluc bosmani, parâ, onluc accé, beşlik accé, gurus, nâsfié, rubié, yihgirmi-, on-, bir- și beş paralik, zolté, altunşlik, gedid ikilik și altele de argint, filuri-sultani, filuri-şahi, filuri-altun, şerifi, gedid-eşrefi-tugrali, findic, rumi, adli etc. de aur (p. 11—14). Localitățile unde au fost bătute (p. 14—15), măsura și ayarii lor (p. 16—19) și cursul lor (p. 18—25). Se arată apoi care au fost monetele cu circulație și la noi (p. 18—30), fixarea nouilor cursuri sub Grigore Ghica Vodă (p. 31—34) și falsificarea lor (p. 34—39). În anexă se dau 11 documente turcești în traducere, din 1822—1828 (p. 40—55) de toată importanța pentru istoria noastră economică. De reținut glosarul cu care se încheie lucrarea (p. 56—78) și cele opt planșe cu 70 tipuri monetare. A. Sacerdoțeanu, *Mouvements politiques et sociaux de la péninsule Balcanique dans la seconde moitié du XI-e siècle* (p. 83—106). H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a Țărilor române* (p. 107—197) după o prezentare sumară a pătrunderii armenie în Balcani și Ungaria din adâncul ev mediu trece la epoca mai nouă când sunt mărturii certe. Popasul emigrației a fost mai întâiu în Crimeia de unde trece și la noi, din sec. XIV înainte. De asemeni se prezintă rolul lor comercial și privilegiile ce li s'au acordat de Domnii noștri și de principii Tran-

silvaniei. Iau parte și la industria agricolă. Au o situație importantă și în micul comerț, în care formează chiar anume bresle. Adeseori sunt și ctitori și capătă boerii. Prețioasă lista localităților din țară în care apare elementul armean (p. 149—150). În anexă un firman turcesc din 1802 pentru comerciantul Ștefan Altun-Oglu din Ardeal și rezumatul a încă patru (p. 195—197). În anexă 16 planșe cu reproduceri de firme, acte, socoteli și portrete de armeni. D. Siruni aduce totdeauna noutăți importante într'un domeniu necunoscut la noi. Ușurința cu care consultă în original izvoarele inedite turcești și armenesti îl ajută la această spinoasă lucrare. Ne pare rău că acum nu mai e printre noi să-și continue munca sa atât de productivă și onestă. Așteptăm însă cu încredere întoarcerea. George D. Longinescu, *Feria* (p. 195—318), instituție pe care o găsește în anii 1573—1685). Cuvântul apare variat în documente : **ферію, феріи, ферню, ферьію, ферью, ферью, феріа, ферье, фьерье, ферен, фіеріе, ферье, хіерьа**, etc. de unde admite forma mai veche *feria* în locul celei cu care eram obișnuți *feria* sau *heria*. Variațiile provin numai din imprecizie scripturală (p. 205). Asupra originii cuvântului înălțură pe cele cunoscute (la Xenopol turcească, Tiktin grecească, Ghibănescu, fer + ne Iorga și A. Scriban, *feria* măsură de capacitate, și Drăganu ung. *féreje, fere*, Bogrea și I. Bogdan, pol. *ferowac-feriye*) și propune o alta „a cărei ambiție este să închidă discuțiunile” (p. 218) și anume din latinește (*ferro*) prin influența polonă. E mai plauzibilă totuși influența polonă directă, indiferent de originea cuvântului în limba polonă. Instituția pare să fi fost mai veche de data primei atestări și să fi fost obișnuită și după ce nu mai apare în acte. Se întrebuințează în Moldova, dar și în Bistrița ardeleană. Sensul cuvântului este acela de instituție în sine, de aldămaș, taxă judecătorească și meșteșugărească, dar și taxă domnească. Ea se plătea de cel care se îndreptase înaintea judecătorului și se încasa de acesta, fie om sau boier, imediat după judecată. Ea se plătea totdeauna în valoare monetară (există o singură excepție la 1650 „patru-cinci hierbi de miel”), variabilă. Urmează considerații de ordin juridic și istoric. Se adaugă o notă bibliografică și una cronologică a edițiilor documentelor folosite. O lucrare bună în care se simte nesiguranța începătorului; credem că vom putea avea dela d. Longinescu lucrări mai bune. M. Regleanu, *Zece documente turcești din vremea lui Alexandru Ghica Vodă* (p. 319—330) din 1834—1838, după o condică a Secretariatului Statului, cu măsuri administrative, comerciale și politice; unul și despre retragerea trupelor de ocupație (p. 320—321). D. Teodor N. Trâpcea, *Țarul Ioan Nenada și Gheorghe Crăciun, oameni negri* (p. 331—342), doi impostori și agitatori în Banat și părțile Debreținului, pe la jumătatea sec. XVI. Mărturia lui Verancsics nu e o probă în sprijinul originii românești a lui Nenada; mă îndoiesc și de Crăciun. Punerea în cadrul general istoric este însă bine făcută. La pag. 341, rând. antepenultim din text, lipsește sensul frazei; probabil greșală de tipar. Se pot culege informații prețioase și din jurnalul publicat de G. I. Constantin, *Tagebuch des schwedischen diplomatischen Agenten Johann Mayer ueber seine Reise durch die Moldau* (12—31 Mai 1651) (p. 343—379), după o ediție din 1908, cu copioase adnotări. Cu obișnuita sa claritate d. Victor Papacostea, *Pasioniștii în Bulgaria și Muntenia* (p. 381—401), expune momentul de redresare catolică în regiunea balcanică, prin episcopul Francisc Ferrer, care se mută dela Nicopol la Cioplea și devine antemergătorul Arhiepiscopiei catolice din București. D-ra Maria Vulcu, *Călători români la Muntele Athos în secolul al XIX-lea* (p. 403—434) dă o excelentă lucrare asupra celor ce au mers la „raiul pământesc și duhovnicesc” și despre care au rămas mărturii. O scurtă prezentare și a predecesorilor. Sunt destul de numeroși succesorii lui Nicodim sfînșitul. Cei mai mulți fac parte din mișcarea paisiană. Bine informată și serios

lucrată, tânăra autoare arată însușiri pe care trebuie să le desvolte. D. Berciu, *Insemnări pentru preistoria peninsulei Balcanice* (p. 435—452) după rezultatele săpăturilor arheologice americane la Troia (I—IX, 3200—400 în. de Hs.) fixează o nouă cronologie despre securile de tip Baniabic în Bulgaria (de cupru și bronz) aflate la noi și răspândirea lor și despre câteva podoabe mediteraneene din regiunea Porților de Fier, ca băștări din scoici, și perle de marmoră.

A. S.

I N F O R M A Ț I I

Al doilea războiu mondial a adus lumii multe descoperiri științifice de care se va folosi și în timp de pace. Cea mai importantă contribuție a oamenilor de știință este însă obținerea desagregării atomului. Această putere smulsă natuții se pare că va avea urmări neprevăzute în tehnica modernă.

— *Situația frecvenței personalului Arhivelor Statului din București pe anul 1943. Anul a avut 365 zile : lucrătoare 286 ; sărbători și vacanțe 79.*

Nr. de ordine	Numele funcționarului	Concediu de odihnă	Concediu medical	Concentrări sau mobilizări	Delegații oficiale	Absențe motivate	Absențe nemotivate	Detășări	Totalul absențelor	Zile lucrata efectiv.
1	I. C. Dobrescu	—	—	—	—	—	—	—	—	286
2	Emil Vîrtosu	—	—	286	—	—	—	—	286	—
3	Ion Vîrtosu	16	—	9	9	2	1	—	37	249
4	Mihail Regleanu	16	—	—	—	3	—	—	19	267
5	Ion R. Mircea	17	—	—	—	—	—	—	17	269
6	Maria Dumitrescu	25	32	—	—	14	—	—	71	215
7	Georgeta Luntraru	17	—	—	—	6	—	—	23	240
8	Florica Em. Condurachi	25	—	—	—	1	—	—	26	260
9	Ion Șucu	16	—	—	—	2	—	—	18	268
10	Vanghele Antoniu	18	7	—	—	4	—	—	29	257
11	Stan Bogdan	—	—	218	—	—	—	—	218	68
12	Ion Fănuică	7	9	—	—	21	—	—	37	249
13	Ion Comănescu	16	18	—	—	7	—	—	41	245
14	Ion G. Vasile	12	—	138	—	2	1	—	153	133
15	Radu Greceanu	17	—	90	—	—	—	—	107	179
16	Al. Iordache	18	—	92	—	19	—	—	129	88
17	Georgeta Fîntescu	16	—	—	—	14	—	—	30	256
18	Maria Fănuică	—	97	—	—	13	—	—	110	132
19	Const. Dinu	18	—	—	—	25	6	—	49	146
20	Gh. Matei	—	—	—	—	—	1	—	1	43
21	A. Marinescu	17	3	—	—	8	—	—	28	258
Total . . .		271	166	833	9	141	9	—	1429	4108
Total zile om : . . .										5537

La 9 Mai 1945 Germania a capitulat necondiționat. Patru luni mai târziu u făcut același lucru și Japonia. Se sfârșește astfel cel mai crunt și mai ruinos război pe care l-a cunoscut lumea. Sperăm ca din suferințele îndurate de toți să iasă o paci sinceră și dreaptă în care oricine să se bucure de marele dar al libertății și demnități omenești.

Situația frecvenței personalului Arhivelor Statului din București pe anul 1944
Anul a avut 366 zile : lucrătoare 265 ; sărbători și vacanțe 84+17 zile când nu s'a lucrat din cauza bombardamentelor sau a evacuării.

Nr. de ordine	Numele funcționarului	Concediu de odihnă	Concediu medical	Concentrări sau mobilizări	Delegații oficiale	Absențe motivate	Absențe nemotivate	Detasări	Totalul absențelor	Zile lucrate efectiv.
1	I. C. Dobrescu	21	—	—	1	15	6	—	43	222
2	Emil Virtosu	—	—	210	—	2	—	—	212	53
3	Ion Virtosu	25	—	170	—	—	—	—	195	70
4	Mihail Regleanu	—	—	—	—	1	2	—	3	262
5	Ion-Radu Mircea	24	—	110	—	12	2	—	148	117
6	Maria Dumitrescu	—	118	—	—	9	—	—	127	138
7	Georgeta Luntraru	20	—	—	—	14	—	—	34	231
8	Florica Em. Condurachi	—	—	—	—	19	—	126	145	120
9	Ion Șucu	11	—	—	1	11	—	—	23	242
10	Vanghele Antoniu	26	—	—	—	1	1	—	28	237
11	Stan Bogdan	—	—	226	—	—	—	—	226	39
12	Georgeta Fintescu	—	—	—	—	28	—	—	28	36
13	Eleonora Isopescu	—	—	—	—	—	8	—	8	28
14	Ion Fănuică	4	—	96	—	2	10	—	112	153
15	Ion Comănescu	21	—	—	—	27	—	—	48	217
16	Ion G. Vasile	—	—	205	—	—	3	—	208	57
17	Suzana Dumitriu	15	—	—	—	11	—	—	26	239
18	Ileana Leonte	21	—	—	—	19	—	—	40	225
19	Elena Piru	—	—	—	—	4	—	—	4	38
20	Nicolae Popescu	23	—	—	4	4	—	—	31	234
21	Vladimir Brandl	—	—	52	—	1	1	—	54	147
22	Radu Greceanu	—	—	265	—	—	—	—	265	—
23	Lucilia Dumitrescu	23	—	—	—	—	1	—	24	169
24	Antoaneta Marinescu	15	—	—	—	8	10	—	33	232
Total		246	118	1334	6	188	44	126	2065	3506
Total zile om : . . .										5571

INDICE DE DOCUMENTE

Se menționează numai documentele **editate integral, fragmentar, re-sumate sau amintite ca *inedite***; se adaugă și edițiile îndreptate sau **facsimilate**.

- 1600 Iulie 3, Iași.** Cartea lui Mihai Viteazul prin care dă egum. Do-softei dela Secul să stăpânească fânașul din vechea vatră a n-rii (*text slav, trad. și facs.*) 331
- 1625 (7133) Febr. 12.** Ștefan Tomșa Vv. întărește schimbul satului Iubănești al m-rii Solca dat m-rii Sucevița (*rez.*) . 329 n. 1.
- 1635 Ian. 10, Constantinopol.** Scrisoarea lui Gavriil Summaripa mi-tropolitul Methymnei către cardinalul Barberini (*text grec*)
154—155.
- 1545 (7153) Mai 3.** Zapisul lui Duca și Lupul Sturzul prin care își vând moșia din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 33.
- 1645 (7155) Nov. 17, Iași.** Hrisovul lui Vasile Lupu pentru moșiile m-rii Dobromirna (Soveja) dăruite de comisul Radu din Țara Românească (*trad.*) 327—328
- 1680.** Stolnicul Solomon Farcaș închină mitrop. Sucevii schitul Ghi-reasca (*rez.*) 137
- 1691 Iulie 6.** Grigore Grecul fură un zapis al Mailătcacei din Bu-cium (*rez.*) 5
- 1699 (7207) Mai 22, Iași.** Cartea lui Antioh Cantemir prin care dă voie egumenului m-rii Sucevița să aducă în seliștea Iubănești coloniști străini (*trad.*) 328—329.
- (**ca. 1700**). Calist egum. dela Homor se plânge Vornicului Vasile Talpă că Paraschiva călugărul a furat un zapis (*res.*) . . . 5
- 1702 (7210).** Zapisul prin care Lațiscu dăruiește o vie în Gruicul cu Malul (*ed.*) 33—34
- 1731 (7239) Iulie.** Hrisovul lui Mihail Racoviță Vv. pentru Gavri-lașco postelnic să ție mai multe moșii (*text*). 334—335.

- 1733.** Dosoftei Bârlici monah arată că Tătarii au furat actele moșiilor Broșteni și Bărăgăeni (*res.*) 5
- 1739.** Mitropolitul Antonie primește moșia Bucșanii pe Horincea în dar pentru schitul Ghireasca (*rez.*) 137
- 1754 (7262) Mart 26.** Însemnare pe o evanghelie dată de Ilie Costache biv vel Stolnic, la schitul Ghireasca (*text*) 138—139
- 1757 (7265) Aprilie 17.** Cartea a patru boeri hotarnici dată lui Udrea din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 34.
- 1761 Iunie 24, Drăguș-Făgăraș.** Impărțirea averii lui Man Stanislav către moștenitori (*trad.*) 128—131.
- 1763 Febr. 2.** Zapisul prin care Icn Barbu Lăudat vinde moșie în Brădet-Mehedinți (*ed.*) 34.
- 1765 Ian. 25.** Gheorghe Purde răscumpără zapisul de cumpărare de moșie dela nepoții lui Barbu Turturea Lăudat (*ed.*) 35.
- 1772 Iulie — 1774 Iulie.** Extrase din Raportul generalului Barco asupra operațiunilor militare din Moldova, Țara Românească și la Dunăre (*text germ.*) 224—229.
- 1773 Iunie 2.** Fragment din relațiunea generalului Barco despre campania militară (*text fr.*) 229.
- 1773 Iunie 14, Ghimeș.** Însemnările lui Iosif II asupra informațiilor primite dela generalul Barco la pichetul de graniță (*text germ.*)
223—224.
- 1774 Ian. 12, Iași.** Însemnarea generalului Barco despre veniturile și produsele Moldovei și Țării Românești, pe care le ține Rusia (*text germ.*) 220—223.
- 1774 Ian. 12, Iași.** Baronul Barco despre Potemkin (*text germ.*)
229—230.
- 1774 Oct. 4, Sibiu.** Guvernul ardelean comunică orașului Cluj dispozițiile privitoare la încasarea impozitelor (*text lat.*) 133—136.
- 1779 Febr. 3.** Zapisul prin care Dochina vinde a treia parte din moșia sa din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 35—36
- 1779 Febr. 4.** Curtea de alegere a moșiei lui Icn Giurmește din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 36.
- 1779 Febr. 4.** Cartea de alegere a moșiei lui Gheorghe Purde din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 36—37
- 1779 Febr. 4.** Ocolnica moșiei Brădet-Mehedinți făcută de Sandu căpitanul și Șandru biv vel postelnic (*ed.*) 37—38.
- 1779 Febr. 4.** Hotarnicii moșiei Brădet-Mehedinți atestază un zapis (*ed.*) 39.

- 1779 Febr. 4.** Zapisul prin care Staicu Țuncu vinde moșia sa din Brădet-Mehedinți (*ed.*) 39.
- 1780, Drăguș-Făgăraș.** Arătorele și fânețele satului (*res.*) . . . 131.
- 1785 Ian. 24.** Șetrăreasa Ilinca Dobrosloveanca trimite spre păstrare episc. de Râmnic „un săculeț cu scrisori și zapise” (*rez.*) . 10.
- 1787 Sept. 30, Cernăuți.** Lista posturilor din cordonul Bucovinei (*trad.*). 233—239.
- 1795 Mart 2.** Carte de hotărnicie dată Bălanilor în Brădet-Mehedinți (*ed.*). 39—40.
- 1797 Febr. 12.** Carte de judecată pentru 60 stj. de moșie în Brădet-Mehedinți (*ed.*). 40—41.
- 1797.** Spătarul Mihalache Costache arată întinderea moșiei schitului Ghireasca (*rez.*). 137.
- 1800 Iulie 20.** Zapisul prin care Băla își vinde moșia din Brădet-Mehedinți (*ed.*). 41.
- 1806 Nov. 9.** Act de danie al lui Pârvul din Brădet-Mehedinți (*rez.*) 42.
- 1806 Nov. 9.** Zapisul de vânzare al lui Pârvu din Brădet-Mehedinți (*rez.*). 42
- 1810 Oct. 4.** Zapisul lui Nicola de vânzarea unui prilog de vie în Brădet-Mehedinți (*ed.*). 42.
- 1811 Febr. 10.** Zapisul lui Gheorghe Bălan prin care își dăruiește moșia din Brădet spre a fi cumândat (*res.*) 42.
- 1811 Mart 7.** Anaforaua hotarnicilor pentru moșia lui Ion și Danciu Turturea din Brădet-Mehedinți (*res.*) 42.
- 1812 Iul. 15.** Porunca Divanului Craiovei pentru slobozirea unei moșii ținută în silă la Brădet-Mehedinți (*res.*) 42.
- 1812 Aug. 15.** Mărturie pentru stăpânirea moșiei Brădet-Mehedinți de nepoții lui Lăudat Turturea (*res.*) 42.
- 1813 Apr. 21.** Zapisul prin care Ion Giurma din Strehaia vinde moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*) 42.
- 1816 Febr. 2.** Zapisul lui Gheorghe Purde pentru zestrea fiicei sale Călina (*res.*). 43.
- 1816 Febr. 6.** Zapisul popei Ilie din Pinoasa pentru vânzarea moșiei din Brădet-Mehedinți (*res.*). 43.
- 1817 Mai 28.** Anaforaua în pricina dintre Gheorghe Purdescu și Barbu Tăloiu din Ciuperceni (*res.*). 43.
- 1817 Aug. 22.** Jalba lui Gheorghe Purde pentru un vad de moară. (*res.*). 43.

- 1819 Mart 9.** Adeverința lui Preda Trotea pentru partea de moșie din Brădet-Mehedinți (*res.*) 43.
- 1819 April 25.** Jalba preoților Ion Bălan și Ion Trotea pentru moșia cumpărată dela Staicu Trotcean (*res.*) 43.
- 1819 Iunie 19.** Zapisul lui Dumitru pentru vânzarea moșiei din Brădet-Mehedinți (*res.*) 43.
- 1819 Nov. 4.** Zapisul popei Ion pentru vânzarea moșiei lui din Brădet-Mehedinți (*res.*) 44.
- 1819 Nov. 16.** Dinu Bălii vinde moșia din Brădet-Mehedinți (*res.*) 44.
- 1819 Dec. 20.** Diaconul Matei confirmă vânzarea moșiei din Brădet-Mehedinți (*res.*) 44.
- 1820 Ian. 10.** Adeverința popei Ion Bălan pentru moșia din Brădet-Mehedinți (*res.*) 44.
- 1820 Nov. 26.** Cartea lui Staicu Buduhăleanu pentru partea de moșie a lui Gheorghe Purde (*res.*) 44.
- 1821–1822.** Însemnările arhim. Ghenadie Pârvulescu despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu (*text*) 244–255.
- 1822 Mart 28.** Constantin Șt. Bălan vinde un răzor de vie (*res.*) 44.
- 1822 Iulie 1.** Ion Sandu Sturza Voevod scrie nepotului Petrache Sturza că a fost rânduit Domn și cum să procedeze la întâmpinarea lui (*text*) 57–59.
- 1822 Iulie 4 ([1237] Șevel 26).** Buiurultiul seraschierului Silistrei Mehmet Pașa către boierii Moldovei poruncind ca să fie adus la Siliștra caimacamul Ștefanache Vegeridi. Ajunge la Iași în 8 Iulie 1822 (*trad.*) 54.
- 1822 Iulie 8.** Ocârmuirea Moldovei face cunoscut ispravanicilor că a fost ridicat caimacamul Ștefanache Vegeridi hatman și să ia măsuri de bună chivernisire (*text*) 54–55.
- 1822 Iulie 9.** Caimacamii (Petrache Sturza și Teodor Balș) se adresează țării arătând numirea ca domn a lui Ioan Sandu Sturza Voevod (*text*) 56.
- 1822 Aug. 10, Viena.** Diploma de doctor în teologie a episc. Alex. Dobra (*text lat.*) 320.
- 1822 Dec. 14.** Încredințarea unor locuitori din Brădet-Mehedinți pentru înapoierea unui zapis de moșie (*res.*) 44.
- 1823 Febr. 25.** Raportul diacon. Matei Bălcescu pentru cercetarea pricinii popei Ion Bălan (*res.*) 45.

- 1823 Mart 9.** Preda Trotea vinde moșia sa din Brădet-Mehedinți (*res.*) 45.
- 1823 April 14, Viena.** Impăratul Francisc confirmă episc. Icsif Vulcan primirea informațiilor despre Alex. Dobra (*text. lat.*). 319
- 1823 Nov. 14, Viena.** Impăratul Francisc confirmă episc. Icsif Vulcan primirea informațiilor despre Alex. Dobra (*text lat.*) . . . 319.
- 1825 Febr. 20, Viena.** Impăratul Francisc confirmă episc. Icsif Vulcan primirea informațiilor despre Alex. Dobra (*text lat.*) . . . 320.
- 1825 Sept. 28.** Drăghinca vinde moșia sa din Brădet (*res.*) . . . 45.
- 1827 Ian. 24.** Carte de alegere a moșiei din Pinoasa-Mehedinți (*res.*) 45.
- 1829 Febr. 20.** Zapisul lui Ion Gheorghe Turturea pentru un pârțicel de moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*). 45.
- 1289 Febr. 27.** Zapisul lui Șarban Purde pentru moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*). 45.
- 1831 Iunie 7.** Jurnalul Sfatului Administrativ pentru regulile ce urmează a se păzi la ținerea Arhivelor Statului (*text*). . . 60—62.
- 1831 Sept. 30.** Proiect de datoriile și orânduirea eforului Arhivei (*text*). 62—63.
- 1832 Mai 10.** Adeverința lui Staicu Viașu pentru moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*). 45
- 1838 Aug. 30.** Jurnalul Sfatului Administrativ pentru regulile ce urmează a să păzi la darea delilor și altor hârtii din arhivă (*text*) 63—64.
- 1839 Febr. 24.** Hotărîrea Înalțului Divan pentru un laz de vie în Brădet-Mehedinți (*res.*) 45—46.
- 1839 Iunie 10.** Observațiile făcute de Arhivele Statului la proiectul de regulament întocmit de Departamentul din lăuntru (*text*) 64—67
- 1840 Dec. 4.** Proiect de regulament pentru Arhivele Statului (*text*) 67—71.
- 1843 Aug. 3.** Hotărîrea judecătoriei jud. Mehedinți pentru moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*) 46.
- 1843 Nov. 4.** Jurnalul Sfatului Administrativ privitor la măsurile luate pentru bunul mers al Arhivelor (*text*) 72—75.
- 1846 Dec. 17.** Hotărîrea Divanului Craiovei pentru moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*) 46.
- 1847 Mart 3.** Invoiala între Ion Cleciu și Lepădat Cleciu pentru moșie în Brădet-Mehedinți (*res.*) 46.

- 1847 April 20.** Carte de alegere pentru moșie în Brădet-Mehedinți (res.) 46.
- 1849 Oct. 5.** Dascălul Ion Turturea vinde moșie în Brădet-Mehedinți (res.) 46.
- 1850 Mai 23.** Foaie de delnițe de moșie în Brădet-Mehedinți (res.) 46.
- 1851 Sept. 30.** Raportul hotarnicului Ion Drulescu pentru alegere de moșie (res.) 46.
- 1852 Sept. 20.** Carte de alegere a părți de moșie în Brădet-Mehedinți (res.) 46.
- 1860 Dec. 27, Hațeg.** Memoriul preoților români uniți din vicariatul Hațegului adresat Împăratului protestând împotriva alipirii Ardealului la Ungaria (text) 316—319.
- 1862 Sept. 27.** Regulament pentru organizarea Arhivelor Statului (text) 75—79.
- 1863 Febr. 15.** Proiect de regulament pentru serviciul interior al cancelariei Direcției Generale a Arhivelor Statului (text) 79—81.
- 1864 Sept. 30.** Proiect de regulament al serviciului interior al Direcției Generale a Arhivelor Statului (text) 81—85.
- 1867 Febr. 4.** Gr. N. Manu, directorul general al Arhivelor Statului arată modificările ce trebuie aduse regulamentului Arhivelor Statului la votarea bugetului (text) 85—87.
- 1868 Nov. 18/30.** Modificările aduse regulamentelor și dispozițiilor privitoare la Arhivele Statului (text) 88—90.
- [1903] Oct. 31/Nov. 13 București.** D. Onciul către S. Zotta pentru scutire de vamă (text) 157.
- 1903 Dec. 31, București.** D. Onciul către S. Zotta (text) 157.
- 1909 Iunie 4/17, București.** D. Onciul către S. Zotta despre strămoșii Habsburgilor (text) 158.
- 1909 Iulie 3/16, București.** D. Onciul către S. Zotta despre neamul lui Ieremia Moghilă (text). 158—159.
- 1910 Dec. 24.** Rezoluția lui Spiru Haret cu privire la școalele confessionale germane în România (text). 325—326.
- 1911 April 15/28, București.** D. Onciul către S. Zotta despre „Arhiva genealogică” (text) 159.
- 1912 Mart 27, București.** D. Onciul către S. Zotta despre descendenții Basarabilor (text). 159.

- 1913 Iunie 24, București.** D. Onciul către S. Zotta despre trecerea Dunării (*text*). 160.
- 1914 Aug. 9/22, Călimănești.** D. Onciul către S. Zotta cerând vești din Bucovina (*text*). 160—161.
- 1915 Oct. 10, București.** D. Onciul către S. Zotta despre chestiile zilei (*text*). 161.
- 1916 Iulie 25, București.** D. Onciul către S. Zotta invitându-l la București (*text*). 161.
- 1918 Mart 8, București.** D. Onciul către S. Zotta cerând informații despre nepoți și despre Nedieglu (*text*). 162
- 1918 April 6.** D. Onciul către S. Zotta cerând informații despre documentele trimise la Iași (*text*). 162—163.
- 1918 Sept. 5/18, București.** D. Onciul către S. Zotta despre venirea la Iași (*text*). 163.
- 1918 Oct. 15, București.** D. Onciul către S. Zotta anunțând sosirea la Iași (*text*). 163.
- 1918 Nov. 12/25, București.** D. Onciul către S. Zotta cu felicitări pentru zilele trăite mărețe (*text*). 163.
- 1920 Iulie 14, București.** D. Onciul către S. Zotta cu mulțumiri pentru felicitări trăite (*text*). 164.
- 1922 Mart 29, București.** D. Onciul către S. Zotta despre boala sa (*text*). 164.
- 1943.** Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de Perfecționare de directorul general A. Sacerdoțeanu (*text*). 99—105.
- 1943.** Raport asupra activității secției Bunurilor Publice pe 1943 făcut de I. C. Dobrescu (*text*). 106—107
- 1943.** Raport asupra situației secției Judecătorești pe anul 1943 făcut de Ion Vîrtosu (*text*). 107—109.
- 1943.** Raport asupra Bibliotecii Arhivelor generale pe 1943 făcut de Maria Dumitrescu (*text*). 109—110.
- 1943.** Raport asupra registraturii generale pe anul 1943 făcut de Georgeta Lunțaru (*text*). 111
- 1944 Ian. 15.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Brașov pe 1943, de C. Sassu și M. Runcanu (*text*). 125—128.
- 1944 Ian. 17.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Cluj-Sibiu pe 1943 de St. Metes (*text*). 115—119.

- 1944 Ian. 21.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Cernăuți pe 1943 de Gh. Duzinchevici (*text*) 122.
- 1944 Ian. 24.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Craiova pe 1943, de C. S. Nicolaescu-Plopșor și D. Mândroceanu (*text*). 123—124.
- 1944 Ian. 26.** Raport asupra secției Administrative dela Arhivele Statului din București pe 1943, făcut de M. G. Regleanu (*text*). 105—106.
- 1944 Ian. 26.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Iași pe 1943, de Gh. Ungureanu și C. Turcu (*text*) 111—115.
- 1944 Ian. 31.** Raport despre activitatea Arhivelor Statului din Chișinău pe 1943, de L. T. Boga și Em. Gane (*text*). 119—121.
- 1944.** Dare de seamă despre Arhivele Statului făcută către Consiliul de perfecționare de A. Sacerdoțeanu. 287—297.
- 1944.** Raport asupra secției Bunurilor Publice dela Arhivele Statului din București de I. C. Dobrescu. 297.
- 1944.** Raport asupra secției Administrative a Arhivelor Statului din București de M. G. Regleanu. 297—298.
- 1944.** Raport asupra situației secției judecătorești a Arhivelor Statului din București de I. Vîrtosu. 298—299.
- 1944.** Raport asupra situației Bibliotecii Arhivelor Statului din București de Maria Dumitrescu. 299—301.
- 1944.** Raport asupra Registraturii Arhivelor Statului din București de Georgeta Lunțaru. 301.
- 1945 Ian. 23.** Raport despre activitatea direcției regionale a Arhivelor Statului din Brașov pe 1944 de Maria Runcanu și Aurora Ionescu. 312—315.
- 1945 Ian. 26.** Raport despre activitatea direcției regionale a Arhivelor Statului din Cluj-Sibiu pe 1944, de St. Meteș. 302—306.
- 1945 Febr. 15.** Raport despre activitatea direcției regionale a Arhivelor Statului din Craiova pe 1944 de C. S. Nicolăescu-Plopșor și D. Mândroceanu. 306—312.

INDICE GENERAL

- Aetius** : 185 n.
Agura D. : 263.
Ainoli Kavak, convenția : 179.
Alcesandri Vasile : 21.
Alcxandrescu Grigore poet-arhivist :
 15, 21, 23.
Alexandru cel Bun Vv. : 4, 7.
Alexeni-Ialomița : 336.
Altun-Ogiu Ștefan : 351.
Anabapțiștii în Transilvania : 322-324
analefter : 11.
Anatolia : 177.
Andrei Tălmăciu căpitan : 328.
Andrieșescu Ion : 333.
Anglia, revoluție agrară : 192 n. 2.
Aninoasa m-re : 240.
Anmon, onom. : 327.
Antim Ivireanul mitrop. : 14.
Antioh Cantemir Vv. : 328, 329.
Antipa Alina : 140.
Antipa Grigore : 139-140.
Antonie mitrop. Moldovei : 137.
Antoniu Vanghele : *Reguli vechi pentru
 organizarea Arhivelor Statului*, 60-90 ;
O rezoluție a lui Spiru Haret, 325-326.
**Anuarul liceului „Gh. Șincai” din Bu
 curești** : 143-144.
Apoldul-de-Jos : 302, 303, 306.
Aput, top. : 129.
Arad : 320.
Arbore Luca : 329.
Arbore, Virgiliu P. : 143-144.
Ardeal : v. Transilvania.
Arderea, moșie : 44.
Arderi, hotar : 43.
Arhiva Genealogică, revistă : 159.
Arhive : arhivum, ἀρχεῖον, 1 ; — co-
 mercial, 16-17 ; — de familie, 16 ;
 — fiscale, 6-7 ; — istoric, 1-2, 13-25 ;
 — în Muntenia și Moldova, 3-5 ; —
 în Transilvania, 2-3 ; liberarea copii-
 lor, 70 ; pierderea actelor, 4 ; păstra-
 rea hârtiilor, 68 ; reguli de organi-
 zare, 60-90 ; selecționarea, 90-98 ; —
 sunt călătore, 5-6 ; — Statului : ac-
 tele se păstrau la mitropolie, 9, 10 ;
 adună doc. mănăstrești, 12 ; condi-
 cele domnești ale Moldovei, 8 ; dare
 de seamă pe 1943 : 99-128 ; — Bra-
 șov, 125-128 ; — Chișinău, 119-121 ;
 Cernăuți, 122 ; — Cluj-Sibiu, 115-
 119 ; — Craiova, 123-124 ; — Iași,
 111-115 ; — pe 1944 : 287-297 ; —
 Brașov, 312-315 ; — Cluj-Sibiu, 302-
 306 ; — Craiova, 306-312 ; — secțiile
 din București : Administrativă, 105-
 106, 297-298 ; Bunuri Publice, 106-
 107, 297 ; Judecătorească, 107-109
 298-299 ; biblioteca, 109-110, 299-
 301 ; registratura, 111, 301 ; — eva-
 cuarea la Iași (1916), 162 ; personal,
 290 ; situația frecvenței, 353-354 ;
 — Comisia documentală, 21 ; Institu-
 tul de paleografic, 25 ; Muzcul, 292.—
 Trib. Gorj distrusă, 307, v. și G.
 Iotra.
Aria vechi, top. 331.
Aricescu, C. D. : 100.
Asaki Gh., arhivist, 20, 21, 24 ; librio-
 tecar, 15.
Athanasie retor († 1663) : 149.
Atila rege hun. : 184.

Aucersperg Graf : 174 n. 6, 215, 216
n. 2, 217.
Austria : 167, 231.

Babilon, revoltă : 194 n. 4.
Bădescu, prof. N. Sp. : 143.
Baiașești, sat : 234, 239.
Baiazid Fulgerul, 275.
Băla soțul lui Dumitrașco Vezure : 41.
Bălăceanu C. (1838) : 64.
Bălan Ion preot : 30.
Balan Teodor : *Câteva scrisori ale lui
Dimitre Onciul către Sever Zotta,*
156-164 : *Cordonul Bucovinei*, 231-
239.
Bălan Udrea : 34.
Bălani familie : 32.
Balcani, popoarele din — : 179.
Balcania, rev. : 350.
Balcăuți sat : 235.
Baldana loc. : 226.
Baldi Alexandru : 302.
Băleanu G. (1838) : 64.
Bălescu Matei : 45.
Balș Teodor Vornic, caimacam (1822) :
48, 58.
bănari : v. heregari.
Banat : 172. — Timișoarei, capitația,
181; golit de populație, 186, 315.
Bănovița loc. : 46.
Bărăgăeni, moșie : 5.
Bărbătescul Mihai vel sețdar : 335.
Barberini : biblioteca, 145; cardinal,
148.
Barbul ot Strâmba : 33.
Barco general : 231. V. și C. Sassu.
Bărhoți neam : 40.
Bârlad : 114.
Bărnaz Achim Nodea : 38.
Baróti Ludovic : 315.
Basarab : v. numele.
Basarabi : descendenți, 159.
Basarabia : 172 n., 179, 182 n. 1.
Bavaria : 190.
Baudelaire Ch. : 345.
Bauer general : 225.
Baumann Isac : 323.
Bazga Toader : 327.

Becicherecul Mare : 315-316.
Becker, Iohann Ioachim : 167.
Bela IV : diploma lui, 165.
Belciugățeanu Anita : 140-141.
Beldiman Alex. Vornic : 53.
Belgrad, pacea 1739 : 185.
Bengescu II Grigore, arhivist : 22, 24,
25, 26, 79.
Berburg prinț : 224.
Berchișești sat : 234.
Berciu D. : 352.
Bethlen Mih. : 136, 322, 323.
Biberi Ion : 344.
billiotele noastre : 13.
Bimbașa Sava : 244, 249.
Bistrița-Vâlcea, m-re : 297, 300.
Bizanț : 191 n. 1.
Blaga onom. : 327.
Blăgești sat : 136.
Bobei familie : 32.
Boceari Marcu : 252.
Bodea, Cornelia C. : 345.
Bodin Jean : 204.
Bodului Valea : 129.
Boer Antal căpitan : 128.
Boer, Ivan Lațcu : 128.
Boerul Ion : 33.
Boga, L. T. : 121.
Bogatul ezer : 137.
Bogdan Damian : 3-4, 283.
Bogdan Ioan : 8, 157, 261, 262, 271, 351.
Bogdanovici Elena : 292.
Bogrea Vasile : 351.
Bohărelului matca : 37.
Boian sat : 237, 239.
Boianciuc sat : 238.
Bolliac Cesar, director de arhivă : 25,
85.
Bololoi Vasile : 40.
Bolsterl Albrecht : 324.
Bosance sat : 235.
Botoșințe sat : 235.
Brădet-Mehedinți, acte de moșneni :
30-46.
Brăescu Ioan pahar. : 50.
Brăila : 228.
Bran : 202 n.
Brancea Costandin : 36.

- Brâncoveanu : v. Constantin.
 Brâncoveanu Costandin vel comis : 335.
 Brandi Karl : 196 n. 2.
 Braşov, arhivele : 2, 3, 183, 201 n.
 Brateş top. : 129.
 Brătianu, Gh. I. : 165, 346.
 Brătianu, prof. Ionel : 143.
 Bratislava (Pojon) : 324.
 Brebu m-re : 240.
 Brcsfeld-Chlumczansky. Franciscus Iosephus rector : 320.
 Breslau : 206 n. 4.
 Brihilmega Alfons : 315.
 Broşteni moşie : 5.
 Bruckenthal, Baron von — : 215 n. 2 ;
 — Muzeul din Sibiu, 282.
 Bruş Comşa : 129.
 Brutiş, tufele lui : 129.
 Buceştii (Buiceşti)-Olt : 334.
 Bucioc Condrea : 137.
 Bucovina : 172 n., 206, 207 n. 3, 219 ;
 cordonul : v. T. Balan.
 Bucşan Calistrat : 121.
 Bucşanii pe Horincea, moşie : 137.
 Bucşanul Ancuţa : 336.
 Bucşanul Vintilă : 334.
 Bucureşti : congresul păcii (1773), 227 ;
 ocupaţia, 182 n. 1 ; pacea din 29 Mai
 1812., 182 n. 1.
 Buda Gavrel : 34.
 Budapesta : 315.
 Budeşti famil. : 32.
 Buduhăleanu Staicu : 44.
 Buiceasca Dumitrana : 334.
 Buicescul Diicul : 336, 337.
 Bujoreanu Costandin : 43.
 Bujoreanu Ştefan : *Schitul Ghireasca*
 (*Covurlui*) : 136-139.
 Bujorescul, deal în Mehedinţi : 31.
 Bujuk-Kainardji : 228.
 Bulgaria : 160, 179, 223.
 Buneşti sat : 234.
 Bunget top. : 131.
 Burnaz Gheorghe : 40.
 Buta Eudochia arhiv. : 302, 305.
 Buter top. : 130.
 Buzău : 202 n., 295.
 Calafindeşti sat : 235.
 Căldăruşani m-re : 254.
 Calea Sasului pe obracia lui Stan, top. :
 129.
 Călimănescu Serghie : 8.
 Călineşti lui Cuparenco, sat : 235 ; —
 lui Ienachi : 235.
 Calist egum. Humor. : 5.
 Căluul, m-re : 10.
 Câmpina : 240.
 Câmpineanu I. (1843) : 75.
 Câmpulung m-rea : 240.
 Cananău Iancul : 57.
 Canarache Vasile : 103.
 Canaris : 252.
cancelariile domneşti : 2.
 Căndeşti sat : 236.
 Cantacuzino Const. Postelnic, biblioteca : 13.
 Cantacuzino Const. Stolnic, biblioteca :
 13.
 Cantacuzino C. (1838) : 64.
 Cantemir : v. Antioch.
 Capistran, Ioan Sf. : 320-322.
căpitan : v. Cerchez.
 Capodistria : 252.
 Caragea, ciurma lui — : 210 n. 1.
 Caransebeş : 315.
caraşul, dare : 177.
 Caravia căpit. : 249.
 Carol II de Anjou : 346.
 Carol Quintul împ. : 191, 192, 193.
 Carol Robert rege : 272 n. 1.
 Carol VI împ. : 173.
 Carra : 172 n.
 Cartoian Nicolae : 141-142.
 Caryophyllis, Ioan Matei : 152.
 Caşilină sârdar : 35.
 Catiuşa pe Bârlad sat : 137 ; — ezerul,
 137.
 Catt, Henric Alexandru de — : 170.
 Ceahor sat : 237.
 Cerchez Frăntel căpitan : 34.
 Ceredarec N. : *Soveşa sau Dobromira*,
 327-328 ; *Câteva date despre un sat*
srăvechi Iubăneşti, Iubăneşti din fi-
nutul Dorohoiului, 328-330.
 Cernaucă sat : 232, 238.

- Cernăuți târg : 231, 295.
 Chelemen Ioan serdar : 50.
 Chilișeni sat : 234.
 Chirilă egumen Ghireasca : 138.
 Chișinău, arhivele : 295.
 Ciacova : 315.
ciflicul : 178.
 Ciocan Rodica : 346.
 Ciuperceni-Mehedinți : 43.
 Clary conte : 175 n.
 Clary, Robert de —, cronicar : 191 n. 1.
 Cleciu Ion : 46.
 Cloșani : 347.
 Cluj : 132-136; arhive, 296, 305, 306.
 Cocorăscu : 254.
 Codlea sat : 202 n.
 Codrescu Teodor arhivist : 21.
 Colceag, prof. N. R. : 143, 144.
 Coletii Ioan : 248.
 Colintina moșie : 334.
 Colocotronis : 252.
 Coman Vichentie : 129.
 Conachi Costachi Vornic : 20, 330.
concepția organicistă : 197, 198.
 Condurachi Emil : 103, 350.
 Condurachi, Florica Em. : 302, 305.
 Constanța arhive : 295.
 Constantin Brâncoveanu Vv. : 11.
 Constantin, G. I. : 351.
 Constantinescu-Iucaci, Pr. I. : 143.
 Contarini istoriograf : 180.
 Conti, abate : 180 n.
Cordonul Bucovinei : 224.
 Corlata sat : 234.
 Corlățele sat : 234.
 Corovia sat : 236.
 Corteni loc. : 43.
 Corvin Ioan de Hunedoara : 320.
 Coșotă Ion : 327.
 Cossovo lupta : 273.
 Costache Ilie biv vel stolnic (1754) : 130.
 Costăchești (-Lățăscu) famil. : 137.
 Costandachi Neculai : 58.
 Costești-Vâlcea : 297, 300.
 Coșuri, în pădure la —, top. : 130.
 Cotroceni m-re : 240.
 Cotul Ostriței sat : 237.
 Cozma C. maior : 114.
 Crăciun Gheorghe impostor : 351.
 Crăciun Ioachim : 304.
 Crăgui : 40.
 Crăinicești sat : 239.
 Crețeanul Iordache : 63.
 Crețulescul Iordache vel dvornic : 335.
 Crimeia : 179, 199 n., 1 350.
 Crișana : 172 n.
 Crupenschi Scarlat spătar : 51.
 Cuculești familie : 32.
 Cuhnea Strâmbă top. : 42.
Cultura, soc. germană : 326.
Dabija Evstratie Vv. : 327.
 Dan I Basarab Vv. : 257.
 Dan II Basarab Vv. : 279.
 Daniel Ștefan nobil : 131, 132.
 Daniil mitrop. Țării Românești : 335.
 Dann Feldmareșal : 209 n.
 Dărmănești sat : 235.
 Dăscălescu Gheorghe paleograf : 121.
 Dealul Bătrân vie : 42.
 Dealul Mic, prilog în — : 42.
 De-asupra arinilor top. : 130.
 Delaville Le Roulx : 346.
 Delpini, Ioan Teofil : 324.
 Derfeld general : 225, 226.
descălecatul : 165.
 Deva, parohia rom.-uniță : 350.
 Dimcea căpit. : 249.
 Dionisie Eclesiarhul : 300.
 Dionisie episc. : 208 n, 209 n.
 Dionisie Lupu mitrop. : 249.
 Dobra Alex. episc. Lugoj : 319-320.
 Dobrescu, Ion C. : 107; *Documente de moșneni (Brădet-Mehedinți)*, 30-46
Raport 1943 : 106-107; *Raport 1944* : 297.
 Dobrescu, Const-Alex. T. : 143.
 Dobromira : v. Soveja.
 Dobromirul râu : 327.
 Dobronăuți sat : 238, 239.
 Dobrosloveanca Ilinca șătrăreasa : 10.
 Dobrovăț m-re : 137.
 Dohna conte mareșal : 204 n. 6.
 Dolgoruky general : 225, 226.
 Donici Andronachi Vornic : 50, 53 n.
 Dorna : 233.

Dosofteiu egumen Secul : 331.
 Dosofteiu mitrop. : 8.
 Dosza Gheorghe răscoala — : 166.
 Drăganu N. : 351.
 Drăgășani, lupta 1821 : 250, 348.
 Drăgoiești sat : 234.
 Dragotă ot Pinoasa : 33.
 Drăguș-Făgăraș : 128-131.
 Drăgușel top. : 130.
 Drulescu Ion : 46.
 Duca moșnean Brădet : 33.
 Dudescu Costantin vel spătar : 335.
 Dumbrava top. : 129.
 Dumitrescu Maria prof. : 103, 110;
Raport 1943, 109-110; *Raport 1944*,
 299-301.
 Duzinchevici Gh. : 122.

Ecaterina II împ. Rusiei : 191, 199
 n. 1.
 Ecobescu Stănil : 34— Stoian, 37.
 Eder, I. C. : 317.
 Ehrhard, Mgr. A. : 147, 150.
 Eliad Românul Smaranda : 162.
 Eliade Rădulescu Ioan, arhivist : 21.
 Elliott : 224.
 Enyedi Gergely asesor : 131.
 Escaut, navigația pe — : 190.
 Europa, creșterea populației : 171 n. 4,

Fabricius maior : 226.
 Fălcoianu Matei : 336.
 Fălcoianul Radul ceauș de aprozi : 335.
 Falxim (Fălciu) oraș : 225.
 Fanarioți, domniile : 181, 214.
 Farcaș Solomon stolnic : 137.
 Fărcășanul Matei vel stolnic : 335.
 Fărcășescu Cost. : 34.
 Fărcășescu Iordache : 40.
 Farmache căpit. : 249.
 Făurese Teiul top. : 43.
 Fejérváry general : 194.
ferăia : 351.
 Ferdinand I de Austria : 177 n. 2.
 Ferdinand I împ. abdicarea 1848 : 195
 n. 5; epoca, 197 n.
 Ferreri Francisc episc. : 351.
 Ferzeliu, arhivist : 160.

Festilă Dumitrache medelnicer : 50.
 Fichte I. G. : 198.
 Ficker : 196 n. 2.
 Filimon Nicolae : 22..
 Filipescu Gheorghe Mare Vornic 1830 :
 62, 75.
 Filipescu Grigore vel pitar : 335.
 Filipescu Ioan (1843) : 75.
 Filipescu-Vulpe Alecu : 254.
 Fințescu Georgeta : 111.
 Flondor : 157.
 Focșani (Fockzany) : 225, 228.
 Fogarasi Gabor asesor : 131.
 Faltin Ioan : 324.
 Fometești neam. : 44.
 Fotino, prof. G. : 104.
 Francisc I împ. : 319-320.
 Francisc II regele Franței : 195.
 Francisc Iosif împ. : 194, 195 n. 5.
 Franconia răscoale țărănești : 192.
 Franța : 204.
 Frasin sat : 233.
 Frederic II al Prusiei : 170, 173, 199
 n. 1, 200 n., 204-205 n., 206, 209
 n. 1, 210 n. 2, 218.
 Frederic II împ. : 195.
 Frederic III (1701) : 199 n. 1.
 Frey Ioan : 324.

Gălan Gheorghe : 41.
 Gălăsești pe Crasna : 136.
 Galați schela : 50, 51.
 Gane Em., arhivist : 121.
 Gârbovi-Ialomița : 334.
 Gattinara Mercurino cancelar : 193.
 Gavrilaşco biv vel postel. : 334.
 Gemene sat : 233.
 Germania, răscoale țărănești : 192 n. 2,
 193.
 Ghencea căpit. : 249.
 Gheorghe Ștefan Vv. : 4.
 Gheorghiadă Elena : 111.
 Gheorghiu C. Nicolae : 143.
 Gheorghiu, C. St., desinator : 285.
 Gherești : v. Ghireasca.
 Gherman Joe : 312.
 Ghibănescu Gh. : 351.
 Ghica A. (1838) : 64.

- Ghica C. (1843) : 75.
 Ghica, Grigorie D. : 254.
 Ghica Grigorie IV Vv. : 182 n. 1.
 Ghica Ion : 210 n. 1.
 Ghica M. (1838) : 64.
 Ghimeș : 223.
 Ghimpețianu Mihail : 143.
 Ghireasca (Gherești)-Covurlui schit : 136-139.
 Gibbon Edward istoric : 184 n. 2.
 Giurescu, Const. C. : 6.
 Giurma Ion : 42.
 Giurmește Ion : 36.
 Gligore Grecul : 5.
 Glogoveanu Nicolae : 347.
 Goethe W. v. : 199 n. 1, 200.
 Gonțea Al., arhivist : 111.
 Gore Paul : 47.
 Grădina Stejarului, top. : 128.
 Graur Nicușor : 346.
 Grebel Conrad : 322.
 Grecianul Grigore vel vistier : 335.
 Grigorie patriarh : 244.
 Grisellini : 315.
 Grob Albrecht : 324.
 Gropeni sat : 235.
 Gruicul cu Malul : 33, 34, 39.
- Habsburg**, casa de — : 156, 158.
 Haddik general Graf v. : 208 n., 209 n.
 Hagen Hamilton conte : 315.
 Hagi Constantin Pop, arhiva : 16-18.
 Hălângii, obârșia : 37.
 Halki : 146, 147, 151.
 Hăner pastor : 324.
 Hăncș Radu : 130.
 Hărceni familie : 32.
 Hăret Spiru : 325, 326.
 Hârșova (Ischowa) : 226.
 Hasdeu, B. P. : 263 ; arhivist, 25, 26, 27.
 Hațeg : 316, 319.
 Hatna sat : 235.
 Heltau (Cisnădia) : 282.
hereguri (bănari) : 259.
 Heydendorf, M. K. : 203 n.
 Hiertzl Conrath : 322.
 Hiigiosu, pieptu —, loc. : 45.
- Hliboca sat : 236.
 Hobbes Thomas, teoria contractuală : 169.
 Hohenstauf, universalismul casei : 195.
 Homor : v. Calist egum.
 Horea Mihai : 38.
 Horecea sat : 237.
 Horia, revol. lui — : 192, 193 n., 203 n., 220.
 Horincea, Iurancea, Hurmuz, vale : 136.
 Hirănești pe Lișcov sat : 136.
 Hiroșăuți sat : 238.
 Hubmaier Belisarie : 322.
 Hudici Petru : 158.
 Hugo Victor : 345.
 Huni, traiul sub — : 184.
 Hurmuzaki Eudoxie : 161.
 Huzuri neam : 38.
- Iacob ot Mătăsari** : 33.
 Iacobi, Fr. H. : 211 n.
 Ialan, top. : 137.
 Ialomița râul : 226, 227.
 Iași : 219, 226, 227, 230 ; arhivele : 295 296 ; pacea 9 Ian. 1792 : 182 n. 1-
 Ibănești (Iubănești)-Dorohoi : 328-330
 Ienisch secretar : 231.
 Igești : v. Sârbi.
 Ignat mitrop. : 14.
 Ilarion Argeșiu episc. : 249.
 Ilișești sat : 234.
imperialism medieval : 196 n. 2.
 Iogu I. : 292.
 Ionescu Aurora, n. Danilescu, arhivistă : 313. v. și Runceanu M.
 Ionescu, Const. D. : *Un document inedit dela Mihai Racoviță Voevod*, 333-338.
 Iordache Olimpiotul : 244, 348.
 Iorga N. : 8, 15, 159, 262, 266 n. 2, 268 n. 2., 277, 281, 346, 351.
 Iosa Lațcu : 128.
 Iosif II împ. : 169 n. 2, 174, 181, 183, 190-193, 197, 199 n. 1, 300 n., 203 n., 205 n. 1, 208, 213, 218.
 Ipotești sat : 234.
 Ipsilant, Ioan Alex. Vv. (1779) : 36, 37.

Ipsilanti Alex. eterist : 241, 242, 249
347.
Ismail : 225, 226.
Istrati, Dr. C. : 27.
Istrati Ioniță stolnic : 50.
Ițcani sat : 235.
Iuban cel Bătrân : 329.
Izvoranu Răducanu : 40.

Janssen Johannes : 196 n. 2.
Japonia, capitularca : 354.
Jurcăuți sat : 238.

Kaindl, R. F. : 158.
Kaluźniacki Emil : 263, 277.
Kamensky general : 230.
Kant Em. : 170.
Karlovitza pacea (1699) : 179, 185.
Kaunitz, duce, cancelar : 208 n., 209 n.
231.
Kiseleff Paul conte : 9.
Kolbonics cardinal : 324.
Köprili, viziri Husein și Mustafa : 178
n. 3, 180.
Krauss Gheorghe : 323.
Küciuk-Kainardji (1774) : 178, 182 n. 1

Lăcești moșie. : 327.
Lacrițianu Const. : 339.
Lacu Șarpelui : 37.
Laiovu (Laia)-Teleorman : 334.
Lambrino Manolache vel logof. : 335
Lambros Sp. : 146.
Lapedatu Alex. : 28.
Las Casas : 224.
Lașco Necoară : 327.
Lascy mareșal : 201 n.
Lațcu Ioan : 129.
Lațiscu moșnean : 33.
Lațiscu Crăgui : 34, 39.
Laudon general : 201 n.
Laurençon, F. G. : 14, 15.
Laurent V. : *L'Homiliaire marial du
Coislin gr. 274 et l'activité paléogra-
phique du métropolit de Méthymne
Gabriel Summaripa*, 145-155.
Lautréamont : 345.
laz de vie : 46.

Lazăr Gheorghe : 242, 243.
Lazăr Nicușor : 104.
Lebrecht Michael preot sas : 172 n.
Lehăcenii Tăutului sat : 237.
Lenj (Lenșu) Filip : 63, 254.
Leopold I împ. : 173.
Lespezi m-re : 240.
Liechtenstein : 322.
Lipan Costache ban : 49.
Lipova : 315, 320.
Lisa-Făgăraș : 341.
Lisaura sat : 235.
Lișcov : v. Hrănești.
Lisi, calea —, top. : 129.
Liteni sat : 234, 239.
Löhr, Baron v. : 217 n. 1.
Longinescu, George D. : 351.
Lovinescu, prof. Eugen : 143.
Lublin, tratatul dela — : 273.
Lucaris Chiril : 145 n. 4.
Lucavetz moșie : 157.
Lucovița sat : 237.
Lugoj, biblioteca episc. : 315, 316, 319
Luntru Georgeta : 111 ; *Raport 1943*
111 ; *Raport 1944*, 301.
Lupulești familie : 32.

Macaveu Astra : 116.
Maftciu Aurel : 115.
Măgură, top. : 37 ; — Calului, munte,
232.
Mahala sat : 237.
Măilătoia din Bucium : 5.
Maleș-Arhire Gheorghe : 121.
Malcoci Panaite, arhivist : 22.
Mamornița sat : 237.
Man Ilușa : 129 ; — Stanislav boer din
Drăguș : 128.
Mănăști-Buzău : 334.
Mândroceanu D. : v. Nicolăescu-Plop-
șor.
Manu, Grigore N. : 22, 25, 26 ; secretar
arhive, 81, 85, 87, 90.
Manz Felix : 322 ; — Gheorghe (Blau-
rock), 322.
Maramureș : 172 n.
Mărăței sat : 235.

- Mărcuș Ion arhivist : 116, 302 ; *Câteva observațiuni privitoare la selecționarea arhivelor vechi*, 91-98.
- Mărgineni, m-re : 240.
- Margini, top. : 131.
- Maria Teresia împ. : 173, 190, 191 203 n., 231.
- Marin C. Vasile : 143.
- Marinca onom. : 123.
- Matinnuzzi : 346.
- Mașala Ion : 144.
- Mătăsari-Mehedinți : 33.
- Matei Basarab Vv. : 327, 328, 337.
- Mătinii Iacu : 37.
- Mavrocordat Const. Vv. : introduce *copia* de registratură în 1747, 11 ; reformele, 181, 183, 188, 207 n. 3.
- Mavrocordat Costache hatman : 51.
- Mavrocordat Nicolae Vv. : 182 n. 1, 336.
- Mavrocordății, bibliotecă : 13-14.
- Mavromihalis : 252.
- Maximilian I împ. : 193.
- Mayer Iohann agent : 351.
- Mehmet Pașa seraschierul Silistrei (1822) : 47, 48, 54, 55.
- Mehsupciu I. serdar : 75.
- Melchisedec episc. : 12.
- Mercy general : 35.
- Merișanul Barbul vel clucer : 335.
- Metaxa Harilaus : 338-339.
- Meteș Ștefan : 119 ; *Raport 1943*, 115-119 ; *Raport 1944*, 302-306.
- Methymna : v. Summaripa.
- Mieg maior : 231.
- Mihai I rege : 144.
- Mihail I Vv. : 269, 279, 282.
- Mihai Viteazul : 176 ; catastiful lui, 10 ; sigiliile, 330—333 ; v. și Sacerdoțeanu A.
- Mihăilă Elena : 111.
- Mihăilescu Claudia : 103.
- Mihalache Ion : 346.
- Mihalcea căpit. : 249.
- Mihova sat : 235.
- Mihul Medelnicer : 136, 137, 138.
- Miletić L. : 263.
- Mirabeau : 210 n. 2, 211 n.
- Mircea cel Bătrân Vv. : 7, 262 ; sigiliile, v. C. Moșil.
- Mircea Ion-Radu : 332 n. 4.
- Mircea Turcitol Vv. : 261.
- Miri top. : 129.
- Miteău sat : 238.
- Mitocul Dragomirnei : 235.
- Moduran Răducanu : 34.
- Moghilă Ieremia Vv. : 158.
- Moșil Const. : 331, 332, 333 ; arhivist, 28-29. *Sigiliile lui Micea cel Bătrân*, 256-286.
- Moldova (Moldau) : 174, 182 n. 1, 184, 206, 207, 213, 219, 224, 225, 231 ; comerțul, 206 n. 4 ; veniturile, 220-223.
- Mologhia sat : 237.
- monahia mondială : 194 n. 4.
- moneta proastă în Moldova : 222 ; — turcească : 350.
- Montagu : v. Wortley.
- Montfaucon : 149.
- Morâga Danciu : 35 ; — Ioni, 42.
- Moravia, anabaptism în — : 322, 323.
- Moscova : 210 n. 1.
- moșneni : v. Brădet.
- Mosorinca sat : 238.
- Muntenia : v. Țara Românească.
- Mureșan-Triteanu Elena : 302 ; *Un document din Drăguș (Făgăraș)*, 128-131.
- Mutul Pârvul, zugrav de biserici : 240.
- Nägels Iosif : 324.
- Naghui, Iosif E. : *Câteva comunicări*, 315-324.
- Năsăud, arhiva : 295.
- Năsturel, C. V. general : 331.
- Năsturel Constandin vel paharnic : 335.
- Neagu Al. : 291.
- Neamțul m-re : actele, 297, 331.
- Neculce Ioan cronicar : 11, 182.
- Nedioglu Gh. : 162, 164.
- Neffzern consilier : 315.
- Negoită, Matei T. : 144.
- Negrileasa sat : 233.
- Negură Costachi clucer : 50.
- Negustina sat : 236.
- Neigebauer, I. E. : 172 n.

- Nenada Ioan impostor : 351.
 Nicoară Ion : 302 ; — Moise, 345.
 Nicola portăreleu : 36, 37.
 Nicolae-Alexandru Basarab Vv. : 256,
 Nicolae Pătrașcu Vv. : 332.
 Nicolaescu Stoica : 263, 332.
 Nicolăescu-Plopșor, C. S. : 124 ; — și D.
 Mândroceanu, *Raport 1943*, 123-124 ;
 Raport 1944, 306-312.
 Niculau Ioan căpitan : 50.
 Nilzolsburg : 322.
 Nodea neam. : 38.
 Nostitz general : 201 n.
O
 Oancea Ioan boer : 128-129.
obrăcia : 129.
 Obreskow general : 226, 227.
 Ocna sat : 238.
 Odobescu Al. : 341.
 Olanda, raționalizarea agriculturii : 170
 190.
 Oltenia sub Austriaci : 185, 186, 188
 189.
omiliariul marial Coislin : v. Laurent
 V.
 Omont H. : 149 n. 2.
 Onciul Dim. istoric : 18, 27, 28, 295,
 332 ; scrisori către S. Zotta, 156-164.
 Onciul Dimitrie și Grigorie, nepoți
 istoricului, 162.
 Onufri Sf., sat : 236.
 Oprca Drăgoși : 33.
 Oprițești Pătru : 40.
 Orăștie : 216, 318.
 Orghidan N. N. : 144.
 Orlov conte, general : 225, 226.
 Ostrița : v. Cotul —.
 Oțetea Andrei : 347-350.
 Otto cel Mare (962) : 196.
oturacu : 52 n. 2.
P
 Padeș, proclamația dela — : 348.
 Palamas Grigore mitrop. : 145 n. 4.
 Palanca Nouă : 315.
paleografie : v. Summaripa.
 Panaitescu P. P. : 263, 264.
 Panciova : 315.
 Pangratie Lupu : 50.
 Papacostea Victor : 291, 351.
 Paraschiva călugăr : 5.
 Pârâul Negru sat : 238.
 Pârvan Vasile : 339.
 Pârvulescu Constantin : 342-343.
 Pârvulescu Ghenadie, arhim. Sinaia :
 240-255.
 Pasaci Blaise : 344.
 Păsculescu-Orlea Em. : 296.
 Passarovitz, pacea 21 Iul. 1718 : 168,
 182 n.
 Pastor L. : 196 n. 2.
 Patavino, Marco Antonio : 323.
 Pătrăuți sat : 235.
 Pavlu Andrei : 58, 59.
pecetari : 259.
 Pe lângă pârâu Miri, top. : 129.
 Pescariu Olivia : *Dispozițiuni din anul*
 1774 privilegiate la perceperea impozi-
 tului în Ardeal, 131-136.
 Peșiacov Dimitrie, translator : 22.
 Peșiacov Gheorghe, translator : 22.
 Peșiacov (Gheorghe Hagi Toma) Pe-
 destrășescul : 244 n. 1.
 Peste pârâu Miri pe Aput, top. : 129.
 Petersburg, curtea din — : 227.
 Petreanu Ștefan, paleograf : 121.
 Petrescu Maria, arhivist : 306.
 Petrescu Ofelia, paleograf : 306.
 Petriceicu Vodă : 8.
 Petru cel Mare : 200 n.
 Petru Mușatin Vv. : 7, 9.
 Petru Rareș Vv. : 346.
 Petru Schiopul Vv. catastihul : 7.
 Pietrile Roșii top. : 233.
 Pinoasa-Mehedintzi : 33.
 Pitești : 295.
 Pleașovul-Teleorman : 334.
 Plesnilă Gheorghe postelnic : 50.
 Plopșor-Dolj : 307, 308.
 Pocuția : 224.
 Pogoneanu, I. R. : 339-341.
 Pohorlăuți, sat : 238.
 Poiana m-re : 240.
 Pojon : v. Bratislava.
 Polonia : 206 n. 4, 207 n. 3, 267.
 Polonii, 223.
 Poniatowski Stanislas : 200 n.

- Popa Aurel : 104.
 Popa-Lisseanu George : 341-342.
 Popescu Radu cronicar : 336.
 Popovici-Urziceanu Yvonne : 111.
 Popovici Ivan preot : 208 n., 209 n.
 Potemkin : 199 n. 1, 223, 226, 229.
 Potra George, *Contribuțiuni la istoricul arhivelor românești*, 1-29.
 Predescu Stavri : 162.
prilog de vie : 42, 44.
 Priscus retor : 184, 185 n.
 Prohorochie sat : 236.
 Prusia : 190, 24, 206 n. 4.
 Purde Gheorghe : 35, 40, 41.
 Purdescu Gheorghe : 43.
 Purdești familie : 32.
 Putinețului, tufele —, top. : 129.
Rabelais François : 344.
 Racoviță Cehan boer : 328.
 Racoviță Const. Vv. (1756) : 12, 183.
 Racoviță Mihai Vv. (1731) : 4, 333, 334.
 Racumundo Florimundus : 322.
 Rădeni sat : 136.
 Radna : 323.
 Radom, tratatul din — : 273.
 Radu I Basarab Vv. : 257.
 Radu II Vv. : 263, 271, 276, 278, 179. ,
 Radu cel Mare Vv. : 264.
 Răducanu-Prăjăscu : 51.
 Radziwill, arhiva princip. : 9.
 Rafail II patriarh (1602-1607) : 153.
 Raicevich : 172 n.
 Rákoczy Francisc II : 189.
 Rákoczy Gheorghe I : 323, 337.
 Rale Iordache serdar : 50.
 Rami Mohamed Pașa : 181.
 Râncului, vârful : 327.
 Ranke, Leopold von : 196 n. 2.
 Rarence sat : 237.
 Râșnov : 202 n.
 Rasti Iordache căminar, arhivist : 19, 21, 62 n. 1.
 Rasti Nicolae arhivist : 22.
 Rătunda-Buzău : 334.
 Ravul Oprea iobag : 128.
 Razgrad : 225.
recensământul populației în Europa : 171-173 nota
 Reesch Ambrozie : 322.
 Regleanu, M. G. : 106, 351; *Raport* 1943, 105-106; *Raport* 1944, 297-298.
 Reis Effendi : 227, 228.
 Repnin prinț : 228.
 Reuseni sat : 234, 235.
 Rezl tălmăciu : 231.
 Riga Velestinul : 248.
 Rimbaud Arthur : 345.
 Roc, Sir Thomas : 175.
 Robete Gheorghe : 36.
 Roghină, la —, top. : 130.
 Rogojanu Matei : 43.
 Rogojești sat : 236.
 Rogoza Nicolae : 129.
 Roma, unirea cu — : 207.
 Roman târg : 227.
 Românescu Ioniță stolnic : 51.
 Români : emigrări medievale, 166; cei mai vechilocuitori ai Transilvaniei. 206.
 Romanzow : v. Rumianțov.
 Roșchi Aldea : 130.
 Roset Drăcachi Vornic : 50.
 Roșianu Dumitrache : 4.
 Rosmeteniuc Aglaia : 111.
 Rousseau J.-J. : 211 n., 344.
 Rovența neam : 38.
 Rovine, lupta : 275.
 Roznovanu Neculai : 53 n.
 Rugină Bătrânul Petre : 327.
 Rumianțov, Feldmareșal : 183, 223, 225-228, 231.
 Runceanu Maria : 128; — și A. Ionescu, *Raport* 1944, 312-315.
 Runcurelul loc. : 37; — culmea, 42.
 Rus sat : 234, 235.
 Ruscuc : 225, 228.
 Ruset, Manoli Giani Vv. (1788) : 182 n. 1.
 Rusia : 161, 206, 207, 223.
 Rykacsewski, indicele lui — : 9.
Șahlevici Vlad, arhivar : 121.
 Sainte-Beuve : 344, 345.

- Salignac baron (de Gontaut-Biron)
 ambasador : 146, 148, 149, 154.
 Sâmbăta de Sus, top. : 130.
 Șandru biv vel postelnic (1779) : 36,
 37, 38, 39.
 Sandul căpitan : 36, 37, 38, 39.
 Săracu sat : 248.
 Sârbi (Igești) sat : 136.
 Sargon I, monarhia mondială : 194 n. 4.
 Sassu Const. arhivist : 128; *Țările ro-
 mâne spre sfârșitul veacului al XVIII
 lea. Câteva observațiuni în cadrul pro-
 tlemelor puse în 1774 de mărturiile
 generalului Barco, unul din autorii
 răpirii Bucovinei*, 165-230.
 Satulung : 202 n.
 Săucești moșie : 57.
 Savoia, Eugeniu de — : 185, 188, 190.
 Săcară Dimitrie stolnic : 51.
 Săcele sat : 240.
 Sacerdoțeanu Aurelian : 29, 350; *Dare
 de seamă despre Arhivele Statului pe
 1943 făcută către Consiliul de perfec-
 ționare*, 98-128; † Ion Simionescu,
 139; † Grigore Antipa, 139-140;
 † Anila Belciugățeanu, 140-141;
 † Nicolae Cartoian, 141-142; *Dare
 de seamă despre Arhivele Statului pe
 1944 făcută către Consiliul de per-
 fecționare*, 287-315; *Iarđși sigiliul
 lui Mihai Viteazul*, 330-333; *Harilaus
 Metaxa*, 338-339; *Constantin Lacri-
 țianu*, 339; *I. R. Pogoneanu*, 339-
 341; *George Popa-Lisseanu*, 341-
 342; *Constantin Părvulescu*, 342-
 343; *Informații*, 144, 353-354.
 Șchei sat Brașov : 203 n.
 Șcheia sat : 235.
 Scherz căpitan : 231.
 Schiopul Ion : 35.
 Schmidt Ioan predicator anabaptist :
 32.
 Școala de Arhivistică : 28, 142, 292.
 Scriban A. : 351.
 Sebeșul Săsesc : 216.
 Secul m-re : 244, 349.
 Securiceni sat : 234.
 Șerăuți sat : 238.
 Șerbăuți sat : 235.
 Serbete Ioan iobag : 130.
 Serbia, emigranți din — : 180.
 Severin (Czwrinio) : 272.
 Sevin abate : 13.
 Sibiu : 295, 303, 305, 306.
 Siebentürger : v. Transilvania.
 sigilii : v. Const. Moisi; *sigillum
 maior*, — *minor*, 264; — *maius pen-
 dens*, 282.
 Sigismund împ. regele Ungariei : 275,
 280.
 Silezia : 206 n. 4, 218.
 Silistra : 226, 228, 229.
 Sîmedrea Tit mitrop. : 292.
 Simionescu Ion : 139.
 Sinaia m-re : 240.
 Sinăuți sat : 236, 239.
 Șincai Gh. : 144.
 Sion Gheorghe, arhivist : 21.
 Șipotu Stroi, top. : 129.
 Siret, râu : 227; — târg, 239.
 Siruni, li. Dj. : 350, 351.
 Șistov, pacea 4 Aug. 1791 : 182 n. 1.
 Slobozia Mitcăului sat : 238.
 Slușanschi B. : 144.
 Sobieski Ioan rege polon : 9.
 Socaci, Radu Farcaș : 130.
 Sofronie călugăr : 207.
 Solca m-re : 329 n. 1.
 Soliman II : 177, 178 n. 2.
 Solonețul sat : 329.
 Soltikow, armata lui : 223, 225, 226,
 228, 230.
 Sondermann Guil. director : 320.
 Sonnenberg, M. de — : 136.
 Șotea Dumitrașco : 38.
 Sovatului, calea —, top. : 129.
 Soveja (Dobromira) : 327.
 Spania : 204.
 Spanioli, colonizați în Banat : 315.
 Spleny general : 232.
 Stael, M-me de — : 209 n. 1.
 Stan Iordache serdar : 51.
 Stănciulescu Ovidiu : 143.
 Stăneștii de Sus, sat : 236.
 Stavăr Iorgu, ban : 50.
 Ștefan cel Mare : 4.

- Ștefănescu, Alex. I. D. : 143.
 Stelea, biscrică Târgoviște : 327.
 Stelzhhammer Iohannes Christophorus
 notarius : 320.
 Sterian Toma : 50.
 Știința cameralistă (Kameralwisse-
 schaft) : 167.
 Știrbei Barbu, secretarul Statului
 (1830) : 62, 75.
 Stoe Victor : 143.
 Stoguri, top. : 129.
 Strâmba-Mchedinți : 33 ; hotar, 43.
 Strâmbeanu Vasile : 43.
 Stroescu Petre prof. : 144.
 Stroiști sat : 234, 237.
 Stulpicani sat : 233.
 Stupca sat : 234.
 Stupina top. : 131.
 Sturdza, D. A. : 263, 271.
 Sturza, Ioan Sandu Vv. : 47-54, 182
 n. 1.
 Sturza Iorgu beizade : 57.
 Sturza Lăscărachi hatman : 50.
 Sturza Petracchi caimacan (1822) : 47
 n. 2, 48, 51.
 Sturzul Lupu : 33.
 Suabia, răskoale țărănești : 192.
 Suceava oraș : 239, 295.
 Sucevița m-re : 328, 329.
 Sulzer, Franz Iosef : 192 n.
 Șumla : 228.
 Summaripa Gabriel, mitrop. de Me-
 thymna : 145-155 ; paleograf, 146,
 copist., 147.
 Surdu Bujor, arhivist : 116, 302.
 Suțu Alex. Vv. : 254, 347.
 Suvarow : 223.
 Sybel, H. v. : 196 n. 2.
Tabula continua : 133.
 Tahir Mehmed Aga : 231-232.
 Tăloiu Barbu : 43.
 Talpă Vasile Vornic : 5.
 Tanoviceanu, Gh. : I. 143.
 Țara Românească (Muntenia, Walla-
 chey) : 174, 182 n. 1, 184, 185, 187,
 207, 213 n., 225 ; emigrări în —, 186,
 ocupația austriacă 1789-1791, 182
 n. 1, populația, 172 n., veniturile,
 221-223.
 Țăranii, asuprirea lor : 171.
 Tărcău Nicola popa : 36.
 Târgul Jiu : 297.
 Târgul Mureș : 295.
 Târlungeni : 202 n.
 Tatar Eugen : 350.
 Tătari, invazii de pradă : 186.
 Teaciu Alexandru : 111.
 Tecuciu : 295.
 Tehomiri, top. : 46.
 Teiuș : 323, 324.
 Teodorache biv vel clucer (1779) : 36
 Tepuș Const. prof. : 143.
 Teulescu Petrache arhivist : 21.
 Theotocos m-re în Halki : 146.
 Thököly : 189.
 Thugut ambasador austriac : 231, 232.
 Tiktin H. : 351.
 Timiș : 202 n.
 Timișani : 34.
 Timișanul Lupul : 33.
 Timișoara : 315.
 Timotheu II mitrop. : 145 n. 4.
 Țincu Staicu : 39.
 Tocilescu Gr. : 263, 332, 341.
 Tomșa Ștefan Vv. : 329.
 Toporăuți sat : 238.
 Totleben general : 226.
 Transilvania (Ardeal, Siebenbürgen)
 186, 190, 197, 199 n. 1, 200 n., 203
 n., 204, 206-210, 212, 215, 219, 317 ;
 anabapțiști în —, 322-324, Sf. Ioan
 Capistran în —, 320 ; emigrația din
 —, 165, 183, 184 ; populația, 172 n.,
 173, 174 ; posesiuni românești în —,
 270 ; robirea țăranilor, 166, v. și
arhivele.
 Trânteci Petru : 43.
 Trăpcea Teodor N. : 351.
 Trotea Mihai : 36.
 Trotea Preda căpitan : 43.
 Trotocani famil. : 32.
 Trubetzky prinț : 225.
 Tuducescu Iuliu : 160.
 Tulbure Pavel sluger : 50.
 Tuncеști famil. : 44.

Turcu Constantin arhivist : 41, 115.
 Turda : 302, 303, 305, 306.
 Țureni sat : 237, 239.
 Turturea, Barbul Iădat : 34; —
 Radu, 32, 33.
 Turturoi famil. : 32.

Ucraina ; stepele, 199 n. 1 ; 330.

Uhl J. pastor : 323.

Uidești sat : 234, 235, 239.

ulița Iațcului, top. : 128.

Uljanicki V. : 263.

Ungaria : 159, 267, 310, 317.

Ungureanu Gh. : arhivist, 115; *Documente relative la începutul domniei lui Ioan Sandu Sturza Voievod*, 47-59; — și C. Turcu, *Raport 1943*, 111-115.

Ursaru, Ion Nicolae țigan clăcaș : 32.

Urzicani- Ialomița : 334.

Văcărescul Barbul : 254.

Văcărescu Ienache : 183, 254.

Vădeni-Gorj : 294.

Vadul-Crâștei (Vădeni), top. : 137.

Vădurele, top. : 327.

Valea Sacă sat : 233, 234.

Valea Sâlcii top. : 44.

Varna : 228.

Vârnav Todirașco paharnic : 49, 51.

Vârșeț : 315.

Vasilco George baron : 157.

Vasile Lupu Vv. : 4, 5, 327.

Vaslui : 114.

vătămani : 329.

Veldt maior : 233.

Venelin Iurie : 263.

Veniamin Costachi mitrop. : 49.

Verancsics : 351.

Verbăuți sat : 238.

Verbőczy : 317.

Vezure Costandin : 36; — Dumitrașco, 41.

Vezuroaica Băla : 45.

Vezuroi, famil. : 32

Vidin : 226.

Viena : absolutismul dela —; 183; ar-

hiva de războiu, 230; as diul 1683; 179,

Vilara A. (1683) : 75.

Villon François : 344.

Viminacium : 184.

Vințul de Jos : 322, 323, 324.

Virtosu Emil : 285; *Un călugăr admirator al lui Tudor Vladimirescu; arhimandritul Ghenadie Părvulescu* 1805-1873, 240-255.

Vîtosu Ion : 109; *Raport 1943*, 107-109; *Raport 1944*, 298-299.

Vișoiu top. : 240.

Vitănești-Olt : 334.

Vlad Drăcul Vv. : 268.

Vlad Țepeș Vv. : 260, 268, 269.

Vlădaia ot Brădet : 41.

Vlădeni top. : 202 n.

Vladimirescu Tudor : 347-350; v. și Virtosu Emil.

Vladislav I Basarab Vv. : 256, 269, 285
 Vladislav Jagello : 272, 273, 275, 277, 280.

Vogoridi Ștefanachi caimacam : 47, 48 54.

Voicul Cristof : 187 n. 2.

Voltaire : 344.

Vornecești Matei : 38.

Voroneț sat : 233.

Vrancea : 327.

Vulcan Iosif episc. Oradea : 319.

Vulcănescu Mircea : 292.

Vulcu Maria : 351.

Wădovitz : 323.

Wallachey : v. Țara Românească.

Walter Francisc : 323, 324.

Wändl Simeon predicator : 322.

Weissmann general : 223, 225, 227, 228.

Wenzel Andreas : 320.

Werner Iacob : 324.

Wickenhauser, F. A. : 157.

Wolf Andreas medic : 172 n.

Wortley Montagu Mary : 180 n. 1.

Xenopol, A. D. : 351.

Zaharești sat : 234.

Zamca sat : 235.

Zapolia : 346.

Zavera : 244.

Zlatna, arhiva din — : 304.

Zmău, Ilie Burki : 8.

Zola Emile : 345.

Zolkiew, arhiva din — : 9.

Zotta Sever : v. D. Onciul.

Zürich : 322.

Zwingli : reforma, 322.

	Pag.
A. S., <i>Constantin Lacrățianu</i>	339
A. S., <i>I. R. Pogoneanu</i>	339—341
A. S., <i>George Popa-Lisseanu</i>	341—342
A. S., <i>Constantin Pârvulescu</i>	342—343
III. Bibliografie	344—352
1. <i>Dări de seamă</i>	344—350
Ion Biberi, <i>Profiluri literare franceze</i> (de A. S.)	344—345
Dr. Cornelia C. Bodea, <i>Moise Nicoară</i> (de A. S.)	345—346
G. I. Brătianu, <i>Le Conseil du roi Charles</i> (de A. S.)	346
Rodica Ciocan, <i>Politica Habsburgilor față de Transilvania</i> (de A. S.)	346
Nicușor Graur, <i>În preajma altei lumi</i> (de A. S.)	346—347
Andrei Oțetea, <i>Tudor Vladimirescu</i> (de A. S.)	347—350
2. <i>Cuprinsul revistelor</i>	350—352
<i>Balcenia</i> , II—III (1939—1940), 452 p. (de A. S.)	350—352
IV. Informații (de A. S.)	353—354

Figuri.

1. Monetă dela Vladislav Voevod	258
2. Monetă dela Radu Voevod	258
3. Monetă dela Radu Voevod	259
4. Monetă dela Radu Voevod	259
5. Monetă dela Mircea cel Bătrân	260
6. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1390	265
7. Sigiliul lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1411	266
8. Sigiliul mic cu legenda latină al lui Mircea cel Bătrân atârnat la scrisoarea din 1403	267
9. Sigiliul mic cu legenda slavă al lui Mircea cel Bătrân atârnat la tratatul din 1411	267
10. Sigiliul mic al lui Mircea cel Bătrân atârnat la privilegiul din 1413	268
11. Sigiliul lui Vlad Dracul	268
12. Sigiliul lui Vladislav Voevod atârnat la tratatul din 1368	284

Planșe afară din text.

1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1390; 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1391	I
1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1409; 2. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. din 1411	II
1. Sigiliul cel mare al lui Mircea Vv. atârnat la privilegiul lui Radu din 1421; Sigiliile mici ale lui Mircea Vv.: fig. 2 cu leg. latină din 1413; fig. 3. culeg. latină din 1403; fig. 4. culeg. slavă din 1411	III
Cartea lui Mihai Viteazul pentru egumenul Dosoftei dela Secul, Iași, 3 Iulie 1600 (7108)	IV

PUBLIKAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

I. Revista Arhivelor, București :

- Vol. I., Nr. 1—3 (1924—1926), 2 f.+433 p. cu 1 fig. și VIII planșe.
Vol. II, Nr. 4—5 (1927—1929), 2 f.+IV+456 p. cu 32 fig.
Vol. III. Nr. 5—8 (1926—1939), 2 f.+462 p. cu 8 fig. și III planșe.
Vol. IV. (1940—1941), VIII+490 p. cu 22 fig. și IX planșe.
Vol. V. (1942—1943), VII+520 p. cu 4 fig. și XI planșe.
Vol. VI. (1944—1945), VII+376 p. cu 12 fig. și IV planșe.

II. Biblioteca Arhivelor Statului, București :

1. *Inventarul Arhivelor Statului*, 1939, 420 p.
2. *Catalogul documentelor Țării Românești, 1369—1600. Secția istorică*, Fasc. I, de Ion-Radu Mircea, 1946, 112 p.

III. Colecțiile Arhivelor Statului, ediții îngrijite A. Sacerdoțeanu :

- Seria română* : Fasc. I, de A. Sacerdoțeanu, 1942.
Seria latină : Fasc. I, de Maria Holban și Virginia Sacerdoțeanu, 1942.
Seria greacă : Fasc. I, de A. Sacerdoțeanu și M. G. Regleanu, 1942.
Seria slavă : Fasc. I, de A. Sacerdoțeanu și D. P. Bogdan, 1943.
Seria turcă : Fasc. I, de H. Dj. Siruni, 1943.
Seria complimentară. Fasc. I, de V. Laurent și P. S. Năsturel (sub tipar).
— *Album de paleografie românească (scrierea chirilică)*, de Bianu-Cartojan, ed. III, 1940, 12 p.+XLIV planșe.
— *Proiect pentru palatul Arhivelor Statului*, de A. Sacerdoțeanu, 1940, 32 p.+III planșe.

PUBLIKAȚIILE ȘCOALEI DE ARHIVISTICĂ

I. Hrisovul, Buletinul Școalei de Arhivistică, București :

- Vol. I (1941), 560 p. cu 13 fig. și V planșe.
Vol. II (1942), 306 p. cu 9 fig. și II planșe.
Vol. III (1943), 164 p. cu IV planșe.
Vol. IV (1944), 168 p.
Vol. V (1945), 216 p. și III planșe.

II. Lucrările Școalei de Arhivistă, București :

1. Alexandru Iordan, *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia*, 1942, 63 p.
2. *Lección de deschidere. Inaugurarea cursurilor și catalogul expoziției, Noiembrie 1942*, 1943, 160 p. cu 6 fig. și II planșe.
3. Mircea Tălcăș, *Revista pentru istorie, arheologie și filologie. I—XVI (1882—1922). Repertoriu bibliografic*, 1945, 60 p.
4. Damian P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-române (sub tipar)*.
— *Cartelul Studentului*, 1939, 24 p.
— *Cartelul Studentului*, 1945, 86 p.